תנ״ך · אחרונים · כלי יקר · תורה

כלי יקר על דברים

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כלי יקר על דברים

רבי שלמה אפרים מלונטשיץ

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כלי-יקר-על-דברים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 13
פרק ג 15
פרק ד 20
פרק ה 28
פרק ו 29
פרק ז 31
פרק ח 35
פרק י 37
פרק יא 41
פרק יב 47
פרק יד 50
פרק טו 52
פרק טז 54
פרק יז 58
פרק יח 62
פרק כ 63
פרק כא 66
פרק כב 70
פרק כג 72
פרק כד 76
פרק כה 77
פרק כו 80
פרק כז 84
פרק כח 85
פרק כט 92
פרק ל 102
פרק לא 107
פרק לב 123
פרק לג 138
פרק לד 148

פרק א

פסוק א

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל. לֹא מָצִינוּ בְּכָל הַמִּקְרָא שֶׁמֹּשֶׁה יְדַבֵּר אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל כְּאֶחָד, וְכִי אֶפְשָׁר שֶׁיּוּכַל לְדַבֵּר עִם שִׁשִּׁים רִבּוֹא אִישׁ בְּפַעַם אֶחָד? וְלֹא מָצִינוּ לְשׁוֹן זֶה בְּכָל הַמִּקְרָא כִּי אִם כָּאן וּבְפָרָשַׁת הַקָּהֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא יא): "תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה מא.) שֶׁהָיָה קוֹרֵא הַמֶּלֶךְ מִן "אֵלֶּה הַדְּבָרִים" וָהָלְאָה, כִּי בְּוַדַּאי יֵשׁ יְחוּס וְדִמְיוֹן בֵּינֵיהֶם, כִּי בְּכָל הַתּוֹרָה נֶאֱמַר "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְכָאן נֶאֱמַר "יִשְׂרָאֵל", וְכִי אֶל יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר, וַהֲלֹא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר כָּל דְּבָרָיו.

וְהִנֵּה קָרוֹב לִשְׁמוֹעַ שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁמַּזְכִּיר "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", הוּא מְדַבֵּר בִּכְלַל הַהָמוֹן עָם, כִּי כֻלָּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁמַּזְכִּיר "יִשְׂרָאֵל" הוּא מְדַבֵּר עִם הַגְּדוֹלִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר כָּל אֶחָד בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל סָבָא יְכֻנֶּה וְדוֹמֶה לוֹ. וּלְפִי שֶׁגְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם מוּטָל לְהוֹכִיחַ אֶת הָעָם, וְאִם לֹא יוֹכִיחוּם אֲזַי אִשְׁמַת הָעָם תְּלוּיָה בָּהֶם, עַל כֵּן זָרָם מֹשֶׁה עַל זֶה, יַעַן שֶׁאֵין לָהֶם מָקוֹם לִפְטוֹר מִן הָעוֹנֶשׁ בְּאָמְרָם שֶׁגָּלוּי לָנוּ שֶׁאֵין הַתּוֹכָחָה מוֹעֶלֶת, כִּי לֹא תּוֹעִיל הַתּוֹכָחָה לְעַם קְשֵׁה עֹרֶף, לְפִי שֶׁאִם לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ גָּלוּי, לִפְנֵיהֶם מִי גָּלוּי? וְכֵן הָאֱשִׁימָם הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (ירמיה ב ח): "וְאַחֲרֵי לֹא יוֹעִילוּ הָלְכוּ", שֶׁתְּלוּ הֶעְדֵּר הַתּוֹכָחָה בְּטַעֲנַת שֶׁלֹּא יוֹעִיל לָהֶם כִּי לֹא אָבוּ שְׁמוֹעַ, וְזֶה בֶּאֱמֶת אֵינוֹ טַעֲנָה, כִּי עַל כָּל פָּנִים הַמּוֹכִיחַ יַעֲשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ. וּמִכָּל מָקוֹם לְמֵד אוֹתָם דֶּרֶךְ הַתּוֹכָחָה, כִּי כָל מוֹכִיחַ הָרוֹצֶה שֶׁיִּהְיוּ דְּבָרָיו נִשְׁמָעִים וְלֹא יִבְעָטוּ בְּתוֹכַחְתּוֹ, אָז יוֹכִיחֵם בְּרֶמֶז וְלֹא בְּפֵרוּשׁ, בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יָבִין דְּבָרָיו כִּי אִם זֶה הַמְּרַגִּישׁ בְּעַצְמוֹ כִּי הוּא זֶה הָאִישׁ, אֲבָל בְּתוֹכַחַת מְגֻלֶּה מִסְתָּמָא יִבְעַט. לָכֵן אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה שֶׁיִּקְרָא הַתּוֹרָה הַזֹּאת, הֵמָּה הַדִּבְרֵי מוּסָר שֶׁבְּפָרָשָׁה זוֹ, וְהֵמָּה "נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל", כִּי כָּל תּוֹכָחָה הִיא דְּבָרִים קָשִׁים הַמִּתְנַגְּדִים אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְיִקְרָא אוֹתָם "בְּאָזְנֵיהֶם", הַיְינוּ בְּרֶמֶז שֶׁדּוֹמֶה לְמְדַבֵּר בְּלַחְישָׁה, בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִכָּנֵס כִּי אִם בְּאָזְנֵי זֶה הַיּוֹדֵעַ בְּעַצְמוֹ שֶׁהוּא חַיָּב בַּדָּבָר. וְזֶהוּ הָרֶמֶז בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכֻנּוּ, וּמַה דִּבֵּר לָהֶם, הַיְינוּ "בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה" וְגוֹ', רוֹצֶה לוֹמַר מִמֶּנִּי תִּרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ, לְהוֹכִיחַ בְּרֶמֶז, כִּי זֶה סִבָּה גְּדוֹלָה לְקַבָּלַת הַתּוֹכָחָה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים כִּי דַּוְקָא אֶל הַגְּדוֹלִים שֶׁקָּרָא "יִשְׂרָאֵל" דִּבֵּר בְּרֶמֶז מֵחֲמַת הַכָּבוֹד, אֲבָל בְּסָמוּךְ נֶאֱמַר "דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", דְּהַיְינוּ הַהָמוֹן עָם, וְלָהֶם לֹא חָלַק כָּבוֹד אֶלָּא בְּפֵרוּשׁ אָמַר לָהֶם מַעֲשֶׂה הַמְרַגְּלִים וְהָעֵגֶל, וְאַף עַל פִּי שֶׁהַגְּדוֹלִים מִסְתָּמָא לֹא נֶאֶשְׁמוּ בְּכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּרֶמֶז, מִכָּל מָקוֹם מֵאַחַר שֶׁלֹּא הוֹכִיחוּם תְּלָה הָאַשְׁמָה בָּהֶם

בְּרָמָז. וְנִרְאֶה לִי לְיַשֵּׁב בָּזֶה מַה שֶּׁהִקְשׁוּ הַמְפָרְשִׁים, לָמָּה לֹא נֶאֱמַר "וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה" בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה. לְפִי שֶׁעִקַּר טַעַם שֶׁל הוֹדָעַת זְמַן זֶה, טַעֲמוֹ לְהוֹדִיעַ שֶׁהַתּוֹכָחָה טוֹבָה לִהְיוֹת סָמוּךְ לַמִּיתָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא מוֹכִיחוֹ וְחוֹזֵר וּמוֹכִיחוֹ, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁמָּא הַיּוֹם אוֹ מָחָר יִהְיֶה לוֹ מָקוֹם לוֹמַר אֶל הַמּוֹכִיחוֹ: טוֹל קוֹרָה כוּ' (ערכין טז:), וְדָבָר רַע כָּזֶה אִם הוּא אֶפְשָׁרִי לְהִמָּצֵא אֲצֶל כְּלַל הַהֶמוֹן עָם, מִכָּל מָקוֹם כָּל אִישׁ חַיִל רַב פְּעָלִים בַּל יִשָּׂא עַל שְׂפָתָיו דִּבּוּר כָּזֶה. לְפִיכָךְ תּוֹכָחָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהָיְתָה אֶל הַגְּדוֹלִים לְבַד, לֹא הֻצְרַךְ לְכָתְבָהּ זְמַן זֶה, כִּי אֶפְלוּ בִּשְׁאָר זְמַנִּים תּוֹכָחָה לָהֶם טוֹבָה, כִּי לֹא יִבְעַט לוֹמַר: טוֹל קוֹרָה, כִּי אִם הֶעָצֵב נִבְזֶה הָאָחוּז בְּחַבְלֵי בוּז, וְכָל אִישׁ יָרֵא אֱלֹהִים לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיו דִּבּוּר כָּזֶה. וְעוֹד שֶׁדַּוְקָא הַתּוֹכָחוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּפֵרוּשׁ, מִן "וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה" וְגוֹ' וָהָלְאָה, בָּהֶם יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁלֹּא יְהֵא מוֹכִיחוֹ וְחוֹזֵר וּמוֹכִיחוֹ לֵאמֹר: טוֹל קוֹרָה כוּ', אֲבָל תּוֹכָחָה רִאשׁוֹנָה זוֹ הָאֲמוּרָה בְּרָמָז, אֵין לָחוּשׁ לָזֶה, כִּי כָּל אֶחָד יָכוֹל לַעֲשׂוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּלֹא יוֹדֵעַ.

דָּבָר אַחֵר: **תּוֹכָחָה רִאשׁוֹנָה, לְפִי שֶׁמֹּשֶׁה מֵעַצְמוֹ אֲמָרָם, עַל כֵּן הִזְכִּירָהּ בְּרָמָז**, כִּי הָיָה יָרֵא פֶּן יְכַוֶּה בְּנַחְלָתָן, כַּאֲשֶׁר קָרָה לוֹ כְּשֶׁאָמַר "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים" (במדבר כ י). אֲבָל בְּסָמוּךְ נֶאֱמַר: "דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתוֹ אֲלֵיהֶם", הֻצְרַךְ לוֹמַר דְּבָרִים כַּהֲוָיָתָן.

בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל. לְשׁוֹן "בֵּין וּבֵין" אֵין לוֹ שַׁחַר וְיִשּׁוּב כְּלָל לְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, וְעוֹד קָשֶׁה לָמָּה לֹא הִזְכִּיר לְפָחוֹת בְּרָמָז עִנְיַן מֵי מְרִיבָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קו לב): "וַיַּקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם". אִם כֵּן הֵם הָיוּ מַקְצִיפִים לַה', וְלָמָּה לֹא זָכְרוּ מֹשֶׁה בְּכְלַל כָּל הַכָּעָסִים שֶׁהִכְעִיסוּ? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁרָמַז לָהֶם בְּלִשּׁוֹן "בֵּין וּבֵין", כִּי בְּפָארָן הָיָה מַעֲשֶׂה הַמְרַגְּלִים, וְתֹפֶל עִנְיָנוֹ שֶׁתָּפְלוּ עַל הַמָּן וְאָמְרוּ: "וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלֶּחֶם הַקְּלֹקֵל" (במדבר כא ה). וּבֵינֵי בֵּינֵי קָרָה עִנְיַן מֵי מְרִיבָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁמַּחֲלֹקֶת שֶׁל קֹרַח נִכְתַּב אַחַר מַעֲשֶׂה מְרַגְּלִים, מִכָּל מָקוֹם קָדַם לוֹ, שֶׁהֲרֵי רַשִׁ"י פֵּרֵשׁ "וַחֲצֵרוֹת", זֶה מַחֲלֹקֶת שֶׁל קֹרַח שֶׁהָיָה בַּחֲצֵרוֹת, וּכְתִיב (שם יב טז): "וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרוֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּארָן", וּמִשָּׁם נִשְׁתַּלְּחוּ הַמְרַגְּלִים, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁבֵּין מַעֲשֶׂה מְרַגְּלִים שֶׁבְּפָארָן וּבֵין מַעֲשֶׂה תֹּפֶל לֹא הָיָה בְּיָדָם כִּי אִם מַה שֶּׁהִקְצִיפוּ עַל מֵי מְרִיבָה, כְּאִלּוּ אָמַר: זִכְרוּ הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעֲשִׂיתֶם בֵּין שְׁנֵי גְּבוּלִים אֵלּוּ. וְזֶהוּ רֶמֶז תּוֹךְ רֶמֶז, לְפִי שֶׁגַּם מֹשֶׁה חָטָא בָּזֶה, וְהָיָה מִתְיָרֵא פֶּן יֹאמְרוּ לוֹ: טוֹל קוֹרָה כוּ', עַל כֵּן הִבְלִיעַ חֵטְא זֶה בַּקּוֹדֶם וּבַמְּאֻחָר, כִּי מֵהֶם לָקַח רְאָיָה שֶׁהַמָּה הָיוּ סִבָּה, וְעִקַּר הַחֵטְא תָּלוּי בָּכֶם, כִּי רְאוּ מַה שֶּׁעֲשִׂיתֶם בְּפָארָן שֶׁאֲמַרְתֶּם "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה" (שם יד ד), וְכֵן בְּתֹפֶל אֲמַרְתֶּם: "לָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם" (שם כא ה). וְכֵן בְּמֵי מְרִיבָה אֲמַרְתֶּם:

"וְלָמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם" (שם כ ה). מִזֶּה רְאָיָה שֶׁכָּל עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה בְּכֵיוֹצֵא בָּהּ, וְהַקּוֹדֶם וְהַמְאֻחָר מוֹרֶה שֶׁגַּם חֵטְא זֶה שֶׁנַּעֲשָׂה בֵּינֵי בֵּינֵי יֵשׁ לְתְלוֹת בָּכֶם וְלֹא בִּי.

בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל. לְשׁוֹן "בֵּין וּבֵין" מָקוֹם אִתִּי לְהוֹסִיף שִׁנִּית יָדִי וּלְפָרְשׁוֹ עַל מַה דְּבֵינֵי בֵּינֵי בֵּין שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז לְתִשְׁעָה בְּאָב, כִּי פָּארָן הַיְינוּ מַעֲשֵׂה מְרַגְּלִים אֲשֶׁר בּוֹ בָּכוּ בְּכִיָּה שֶׁל חִנָּם וְהוּקְבַּע בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת בְּלֵיל תִּשְׁעָה בְּאָב, וְתֹפֶל הַיְינוּ הָעֶגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ, כִּי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁתִּפְּלוּ עַל הַמָּן אֵין לוֹ דִּמְיוֹן בַּמִּקְרָא, וְיוֹתֵר הָיָה נָכוֹן אִם הָיָה רַשִׁ"י מְפָרְשׁוֹ מִלְּשׁוֹן "הֲיֵאָכֵל תָּפֵל מִבְּלִי מֶלַח" (איוב ו ו) כִּי כָּל דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ טַעַם נִקְרָא תָּפֵל, וְזֶה הָיָה מַסְכִּים לְדִבְרֵי רַשִׁ"י. אֲבָל לְפִי דַּרְכֵּנוּ קָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁמַּעֲשֵׂה הָעֶגֶל רָמַז בְּתֹפֶל, כִּי מָצִינוּ לְשׁוֹן זֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת, בְּיִרְמְיָה (כג יג) כְּתִיב: "וּבִנְבִיאֵי שׁוֹמְרוֹן רָאִיתִי תִּפְלָה הִנָּבְאוּ בַבַּעַל" וְגוֹ', וּכְתִיב (איכה ב יד): "נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל" וְגוֹ', וְכֵן יְחֶזְקֵאל קָרָא אוֹתָם: "טָחֵי תָפֵל" (יג יא), וְכֵן אָמְרוּ עוֹשֵׂי הָעֶגֶל: "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" (שמות לב ד), וּבָזֶה נָתְנוּ תִּפְלָה לֵאלֹהִים. וְזֶה הָיָה בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז וּבוֹ בַיּוֹם נִשְׁתַּבְּרוּ הַלּוּחוֹת, וּבְבָקִיעַת אֲבָנִים אֵלּוּ הוּקְבַּע לְדוֹרוֹת כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָבְקְעָה חוֹמַת הָעִיר וַאֲבָנֶיהָ, וּבֵין שְׁנֵי גְּבוּלִים אֵלּוּ יִשְׂרָאֵל רוֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתַיִם, וְזֶהוּ לְשׁוֹן "בֵּין וּבֵין" הַנֶּאֱמָר כָּאן, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (איכה א ג): "כָּל רוֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים". כִּי בֵּין חֵטְא הָעֶגֶל וּבֵין חֵטְא הַמְרַגְּלִים כְּרַע רֶבֶץ וְדֹחוֹ לֹא יוּכְלוּ קוּם, כִּי בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע אֵין הַצְּלָה מִפְּנֵי עֵקֶת אוֹיֵב כִּי אִם בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים אוֹ בִּשְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד: הֵן מִצַּד הַשְׁגָּחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הַמַּצִּיל לְכָל הַדְּבֵקִים בּוֹ אַף אִם אֵינָן עֲצוּמִים בַּטֶּבַע, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁהֵן מְקַיְּמִין וְאָהַבְתָּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, הַגּוֹרֵם הַדְּבֵקוּת בַּשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, אָז הוּא מַצִּיל לְכָל הַדְּבֵקִים בּוֹ; הֵן מִצַּד הַטֶּבַע, כְּשֶׁהֵן מְקַיְּמִין "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" אָז אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעֲזֹרוּ, אַף אִם הֵם חוֹטְאִים וְסָר ה' מֵעֲלֵיהֶם, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לָהֶם קְצָת תִּקְוָה בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע אִם לֹא תִּתְנַגֵּד לָהֶם הַמַּעֲרָכָה.

וּבִשְׁנֵי זְמַנִּים אֵלּוּ אִבְּדוּ יִשְׂרָאֵל שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד, וְאִם כֵּן אֶל מִי יָנוּסוּ לְעֶזְרָה, כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז שֶׁעָשׂוּ הָעֶגֶל בּוֹ בַּיּוֹם נִזְרוּ אָחוֹר וּפָנוּ אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עֹרֶף וְלֹא פָנִים, בְּחֹדֶשׁ שֶׁמַּזָּלוֹ סַרְטָן, שֶׁדַּרְכּוֹ לֵילֵךְ לַאֲחוֹרָיו, כָּךְ נָזְרוּ אָחוֹר, וְאָז אִבְּדוּ הַהַצָּלָה הַבָּאָה מִפְּאַת הַהַשְׁגָּחָה וּבְתִשְׁעָה בְּאָב הָיָה מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים, בּוֹ בַּיּוֹם נוֹלְדָה מִדַּת שִׂנְאַת חִנָּם בְּיִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים א כז) "וַתֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ בְּשִׂנְאַת ה' אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ" וְגוֹ', פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, מַה דִּבְלְבָּךְ עַל רָחֲמָךְ מַה דִּבְלְבֵּהּ עָלָךְ (ילקו"ש דברים תתה). כִּי הֵמָּה סָבְרוּ מֵאַחַר שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם שׂוֹנֵא אֶת חֲבֵרוֹ כָּךְ מִסְתָּמָא שׂוֹנֵא אוֹתָם גַּם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְעוֹד מֵאַחַר שֶׁטָּעוּ לוֹמַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׂוֹנֵא אוֹתָם בְּחִנָּם, אִם כֵּן וַדַּאי טֶבַע הָעִנְיָן מְחַיֵּב זֶה שֶׁכָּל אֶחָד יִשְׂנָא אֶת חֲבֵרוֹ. וַתַּהַר צָרָה זוֹ וַתֵּלֶד מִדָּה רָעָה זוֹ אֲשֶׁר הֶחֱרִיבָה בַּיִת

רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, כִּי בְּבֵית רִאשׁוֹן הָיָה שִׁנְאַת חִנָּם בֵּין נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְבֵית שֵׁנִי פָּשְׁתָה הַנֶּגַע בֵּין כָּל יִשְׂרָאֵל, כִּדְאִיתָא בְּיוֹמָא (ט:). וְזֶה הָיָה בְּחֹדֶשׁ אָב שֶׁמַּזָּלוֹ אַרְיֵה, כִּי כָּל אֶחָד דִּמְיוֹנוֹ כְּאַרְיֵה יִכְסֹף לִטְרֹף אֶת חֲבֵרוֹ, וְאָז אִבְּדוּ גַּם הַהַצָּלָה הַטִּבְעִית, כִּי אִם אֵין אַהֲבָה בֵּינֵיהֶם וְאֵין אֶחָד סוֹמֵךְ וְעוֹזֵר לַחֲבֵרוֹ, מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן וְדַל הוּא (עמוס ז ב). נִמְצָא שֶׁבֵּין גְּבוּלִים אֵלּוּ נִתְפָּרְדָה הַחֲבִילָה מִכֹּל וָכֹל, כִּי סָרוּ מַהֵר מִן ה', וְסָרוּ גַּם אִישׁ מֵעַל אָחִיו, וְנִמְצָא שֶׁשִּׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז וְתִשְׁעָה בְּאָב גְּדֵר מִזֶּה וְגָדֵר מִזֶּה וְאֵין דֶּרֶךְ לִנְטוֹת יָמִין וּשְׂמֹאל, לְפִיכָךְ "כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים", "כָּל" מַשְׁמָע אֲפִלּוּ רוֹדֵף כָּל דְּהוּ חָלוּשׁ יוּכַל לָהֶם, כִּי בְּזֶמֶן אֶחָד נֹאצוּ אֶת קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, חִלְּלוּ קְדֻשַּׁת יִשְׂרָאֵל הַתְּלוּיִ בְּאַחְדוּת הָאֱמָה, וּבְזֶמֶן שֵׁנִי נָזוֹרוּ אָחוֹר מִן הַשְּׁכִינָה וְאֶל מִי יָנוּסוּ לְעֶזְרָה.

עַל כֵּן אָמַר מֹשֶׁה בְּתוֹכָחָה זוֹ: רְאוּ כִּי אַתֶּם עוֹמְדִים בֵּין שְׁנֵי גְּבוּלִים אֵלּוּ בֵּין הַמְּצָרִים, מִצַּד מַעֲשֵׂה פָּארָן וּמַעֲשֵׂה תֹּפֶל, וּכְדֵי לְזָרְזָם עַל הַתְּשׁוּבָה אָמַר כֵּן, כִּי אִם לֹא יָשׁוּבוּ אָז מַעֲשֶׂה שֶׁל פָּארָן יִקְבַּע לָהֶם בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת, כִּי בּוֹ מָאֲסוּ בָּאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה עַל כֵּן יִהְיֶה דִּינָם לְגִלּוֹת מִמֶּנָּה, כַּאֲשֶׁר בֶּאֱמֶת גָּלוּ בְּתִשְׁעָה בְּאָב, וּבְמַעֲשֵׂה תֹּפֶל יְסַבְּבוּ בְּקִיעַת הָעִיר בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז. וּבֵינֵי בֵינֵי יִרְבְּצוּ בֵּין הַמִּשְׁפָּתַיִם וְאוֹיֵב כָּל דְּהוּ יִרְדְּפֵם. וּלְפֵרוּשׁ זֶה צְרִיכִין אָנוּ לוֹמַר שֶׁמִּלַּת "וְלָבָן" רֶמֶז עַל שֶׁחָלְקוּ עַל הַמָּן שֶׁהָיָה לָבָן, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, "וְדִי זָהָב" רֶמֶז לְחֵטְא בְּנֵי גָד וּרְאוּבֵן שֶׁהָיָה מְמוּנָם חָבִיב עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מִגּוּפָם, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לָהֶם דַּי. וּבְחִבּוּרֵי עִיר גִּבּוֹרִים פֵּרַשְׁנוּ עַל צַד הָרֶמֶז, פְּסוּק אַחַד עָשָׂר יוֹם מֵחֹרֵב עַל אַחַד עָשָׂר יוֹם שֶׁמִּתְאַבְּלִים עַל חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בַּשָּׁנָה, וְהַיְינוּ תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁל חֹדֶשׁ אָב וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז וַעֲשָׂרָה בְּטֵבֵת. וְיַעַן כִּי הוּא רָחוֹק מִפְּשׁוּטוֹ קִצַּרְנוּ בָּזֶה, אֲבָל לְשׁוֹן "בֵּין וּבֵין" סוֹבֵל פֵּרוּשׁ זֶה אַף בְּדֶרֶךְ פְּשׁוּטוֹ.

פסוק 1

רַב לָכֶם שֶׁבֶת בָּהָר הַזֶּה פְּנוּ וּסְעוּ לָכֶם. זוֹ תּוֹכֵחָה רִאשׁוֹנָה עַל שֶׁהֶאֱנִשִׁים שָׂנְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְנִתְיַשְּׁבוּ בְּהַר זֶה יְשִׁיבָה שֶׁל קֶבַע וְלֹא פָּנוּ פְּנֵיהֶם אֶל הָאָרֶץ, מָקוֹם מְיֻחָד לְקִיּוּם הַמִּצְוֹת. וְ"רַב לָכֶם" הוּא מִלְּשׁוֹן "רַב לָכֶם בְּנֵי לֵוִי" (במדבר טז ז), כְּלוֹמַר הַמְעַט הוּא הַמֻּרָּד וְהַמַּעַל הַזֶּה, כִּי רַב הוּא בֶּאֱמֶת לָכֶם עִנְיַן שֶׁבֶת יְשִׁיבָה שֶׁל קֶבַע בָּהָר הַזֶּה, פְּנוּ הִסֵּבּוּ פְּנֵיכֶם אֶל הָאָרֶץ וּסְעוּ לָכֶם אֶל עַצְמוּת מָקוֹר שֶׁלָּכֶם, כִּי מִשָּׁם נוֹצַר חֹמֶר שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם "לֶךְ לְךָ". וּלְקַמָּן עָשָׂה פֵּרוּשׁ מְבֹאָר עַל תּוֹכֵחָה זוֹ וְאָמַר: "וַנִּסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל הַמִּדְבָּר" וְגוֹ', וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַנִּפֶן וַנִּסַּע מֵחֹרֵב" כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר "פְּנוּ וּסְעוּ", אֶלָּא כָּךְ אָמַר לָהֶם: עֲדַיִן בְּפַחֲזוּתְכֶם קַיְימִיתוּן, כִּי אֲנִי אָמַרְתִּי "פְּנוּ וּסְעוּ" שֶׁכְּשֶׁתֵּלְכוּ מִן הַר חוֹרֵב, מָקוֹם שֶׁלִּמַּדְתֶּם עָלָיו תּוֹרָה, תִּפְנוּ פְּנֵיכֶם אֶל הָאָרֶץ, מָקוֹם שְׁמִירַת הַתּוֹרָה,

כִּי לֹא הַמִּדְרָשׁ עִקָּר אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְאַתֶּם בְּלֶכְתְּכֶם מֵחֹרֶב רוּחַ אַחֶרֶת הָיְתָה עִמָּכֶם לְסַע מִמָּקוֹם מְיֻחָד לְתַלְמוּד תּוֹרָה, וְאֶל מָקוֹם שְׁמִירַת הַמִּצְוֹת לֹא פְּנִיתֶם פְּנֵיכֶם, וּבְמִרְדְּכֶם אַתֶּם עוֹמְדִים לִשְׁנֹא אֶת הָאָרֶץ. לָכֵן אָמַר: "וְנִסַּע מֵחֹרֵב וַנֵּלֶךְ אֵת כָּל הַמִּדְבָּר", כָּל אֶחָד מִכֶּם יָשִׁית אֶל הַמִּדְבָּר פָּנָיו וְלֹא אֶל הָאָרֶץ, שֶׁהֲרֵי הַמְרַגְּלִים אָמְרוּ "נָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה" (שם יד ד), אֲבָל אַחַר מַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים שֶׁיִּעֵד לָהֶם עֹנֶשׁ גָּדוֹל חָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתָם, וְשָׁם נֶאֱמַר: "וְנִפֶּן וְנִסַּע" (דברים ב א).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהֵאֶשִׁימָם עַל שֶׁבֵּרְחוּ מִן הַר חוֹרֵב כְּתִינוֹק הַבּוֹרֵחַ מִבֵּית הַסֵּפֶר, וְעַל זֶה אָמַר "רַב לָכֶם", כִּי הַיָּמִים אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם בָּהָר לֹא הָיוּ בְּעֵינֵיכֶם כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתְכֶם אוֹתָם, אֶלָּא כְּיָמִים רַבִּים שֶׁל צַעַר. וְזֶהוּ "רַב לָכֶם", שֶׁהָיָה רַב וְהַרְבֵּה לָכֶם שֶׁבָּת בָּהָר הַזֶּה, לָכֶם וְלֹא לִי. וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב בָּזֶה מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "בָּאתֶם עַד הַר הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ" (א כ), מִדְּקָאָמַר "לָנוּ", הָיָה לוֹ לוֹמַר "בָּאנוּ עַד הַר הָאֱמֹרִי", אֶלָּא כָּךְ אָמַר: אַתֶּם בָּאתֶם עַד הַר הָאֱמֹרִי וְלֹא אֲנִי, כִּי אַתֶּם הִסַּעְתֶּם דֵּעוֹתֵיכֶם וּמַחְשְׁבוֹתֵיכֶם מִכָּל וָכֹל מִן הַר חוֹרֵב, אֲבָל אֲנִי תָּמִיד מַחְשַׁבְתִּי מְשׁוֹטֶטֶת שָׁמָּה, כְּאִלּוּ עֲדַיִן אֲנִי שָׁמָּה, כִּי הַמַּעֲמָד הַנִּכְבָּד הַהוּא לְנֶגֶד עֵינַי הוּא תָּמִיד.

פסוק ט

וָאֹמַר אֲלֵיכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. "בָּעֵת הַהִיא" מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע עַל הַזְּמַן שֶׁאָמַר לָהֶם: "בֹּאוּ וּרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ", כִּי רָאִיתִי שֶׁבַּזְּמַן הַהוּא צָרַךְ שָׁעָה בִּמְנוּי הַדַּיָּנִים, כִּי זְכוּת זֶה יַסְפִּיק לָכֶם לְהוֹשִׁיב אֶתְכֶם עַל הָאֲדָמָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים טז כ): "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: כְּדַאי הוּא מִנּוּי הַדַּיָּנִים הַכְּשֵׁרִים לְהַחֲיוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְהוֹשִׁיבָם עַל אַדְמָתָם. וְכֵן פֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת יִתְרוֹ (יח כג) פָּסוּק "וְכָל הָעָם עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם", מִדְּלֹא קָאָמַר "יֵשֵׁב בְּשָׁלוֹם", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמְּדַבֵּר בְּמָקוֹם שֶׁעֲדַיִן לֹא בָּאוּ שָׁמָּה, וּמִדְּלֹא קָאָמַר "אִישׁ עַל מְקוֹמוֹ", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמְּדַבֵּר בְּמָקוֹם הַמְיוּחָד לְכָל הָעָם בְּכֻלָּן, וְזֶה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּכֻלָּל, שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל יִירְשׁוּהָ בִּזְכוּת מִנּוּי הַדַּיָּנִים. לָכֵן אָמַר: "הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים", אִם תִּמְצֵי לוֹמַר שֶׁלֹּא תִּרְצוּ לַעֲשׂוֹת בְּגִינִי לְהָקֵל מֵעָלַי, מִכָּל מָקוֹם תַּעֲשׂוּ לָכֶם לַהֲנָאַתְכֶם כְּדֵי שֶׁתִּירְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ. וְעוֹד שֶׁנֶּאֱמַר (שם יח יח) "נָבֹל תִּבֹּל גַּם אַתָּה גַּם הָעָם", לָכֵן נֶאֱמַר "הָבוּ לָכֶם", אִם לֹא לְמַעֲנִי.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "לֹא אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם" וְאַחַר כָּךְ אָמַר "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי טָרְחֲכֶם" וְגוֹ', יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בִּשְׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד הוּא, שֶׁלְּשׁוֹן "לֹא אוּכַל" מוֹרֶה עַל הַדָּבָר הַנִּמְנָע וּבִלְתִּי אֶפְשָׁרִי כְּלָל, וּלְשׁוֹן "אֵיכָה אֶשָּׂא" מוֹרֶה עַל דָּבָר אֶפְשָׁרִי, אַךְ שֶׁאֵינוֹ מִן הָרָאוּי לַעֲשׂוֹתוֹ. וְ"לֹא אוּכַל" מַשְׁמַע גַּם לְהַבָּא, כִּי בַּזְּמַן הַהוּא בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם הָיָה הַדָּבָר אֶפְשָׁרִי וְלֹא נִמְנָע,

כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל לָדוּן אֶת יִשְׂרָאֵל, אָדָם שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם כּוּ'? וְאִם כֵּן בַּדּוֹר הַהוּא כְּפִי הַמִּסְפָּר אֲשֶׁר הָיוּ בָּעֵת הַהִיא, וַדַּאי הָיָה יָכוֹל, אַךְ שֶׁאִם יוֹסֵף ה' עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים, אָזַי יִהְיֶה וַדַּאי הַדָּבָר נִמְנָע. וּכְשֶׁאָמַר "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי", אָמַר כֵּן עַל הַזְּמַן הַהוּא, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֶפְשָׁרִי, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ מִן הָרָאוּי. וּכְשֶׁאָמַר "לֹא אוּכַל", אָמַר סוֹף סוֹף לְהַבָּא לֹא אֶהְיֶה אוּכַל לָשֵׂאת לְבַדִּי, וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר: כִּי עַכְשָׁו "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב", וּזְכוּתְכֶם לְבַד מִצַּד שֶׁהוּא אֱלֹהֵיכֶם הֶעֱמִיד אֶתְכֶם עַל שִׁעוּר מִסְפָּר זֶה, וְאוֹתוֹ סַךְ אוּכַל לִסְבֹּל. אֲמְנָם כְּשֶׁיִּצְטָרֵף אֶל זֶה גַּם זְכוּת אָבוֹת מִצַּד שֶׁהוּא אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם, וַדַּאי "יוֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים" וְגוֹ'. וְעַל זֶה הַזְּמַן הָרָאוּי לָבֹא בְּכָל עֵת אֲנִי אוֹמֵר סוֹפִי שֶׁלֹּא אוּכַל כְּלָל, וְגַם עַכְשָׁו אֵינוֹ מִן הָרָאוּי, וְעַל הַהוָֹה אֲנִי אוֹמֵר "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי" וְגוֹ'.

הַשֵּׁנִי, מַסְכִּים לְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם" – נָטַל הָעֹנֶשׁ מִכֶּם וְהִטִּילוֹ עַל הַדַּיָּנִים. וְהַדִּין דִּין אֱמֶת, כִּי זֶה הַמַּחֲזִיק הַמָּמוֹן שֶׁלֹּא כַּדִּין סוֹבֵר שֶׁהַדִּין עִמּוֹ, מֵאַחַר שֶׁהַדַּיָּן פּוֹסֵק לוֹ כֵּן, הֲרֵי בֶּאֱמֶת הוּא שֶׁלּוֹ, וְעַל כֵּן דִּין הוּא שֶׁהַדִּין קַיָּם וְהַדַּיָּן נוֹשֵׂא אֲלֻמּוֹתָיו שֶׁל זֶה. וְנִרְאֶה שֶׁלָּכֵן אָמַר: "וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם", שֶׁהֵם קַיָּמִים, וְקִיּוּם זֶה בָּא לָכֶם מִצַּד שֶׁה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה וְהִגְדִּיל אֶתְכֶם וְהִטִּיל עֹנֶשׁ שֶׁלָּכֶם עַל הַדַּיָּנִים. וְעַל זֶה אָמַר גַּם כֵּן: "וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם", שֶׁאַשְׁמַת הָעָם תְּלוּיִי בְּכָל מָקוֹם בְּרָאשֵׁיהֶם, כִּי עִנְיַן הַדַּיָּנִים בִּנְיַן אָב לְכָל הַתּוֹרָה. וְעַל הָעֹנֶשׁ אָמַר: "לֹא אוּכַל לְבַדִּי שְׂאֵת אֶתְכֶם", לֹא אָמַר "שְׂאֵת טָרְחֲכֶם וּמַשָּׂאֲכֶם", לְפִי שֶׁהַנּוֹשֵׂא עָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ נָשָׂא עַצְמוּתוֹ עָלָיו, וְהָעֹנֶשׁ לֹא אוּכַל שְׂאֵת כְּלָל, כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְגוֹ', וּכְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. אֲבָל אַחַר כָּךְ אָמַר עַל נְשִׂיאַת טָרְחָם וּמַשָּׂאָם וְרִיבָם, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא אֶפְשָׁרִי מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ מִן הָרָאוּי, וְעָלָיו אָמַר: "אֵיכָה אֶשָּׂא לְבַדִּי" וְגוֹ'.

פסוק יג

הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים וְגוֹ'. מִתְּחִלָּה תְּלָה בָּהֶם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ מְמֻנִּים מֵהֶם, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וַאֲשִׂימֵם בְּרָאשֵׁיכֶם", מַשְׁמָע שֶׁמִּפִּי מֹשֶׁה יִהְיוּ מְמֻנִּים. וְעוֹד, בֵּי"ת שֶׁל "בְּרָאשֵׁיכֶם" מַה טִּיבוֹ? כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר: "וַאֲשִׂימֵם רָאשֵׁיכֶם". וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (ספרי א יג) שֶׁאַשְׁמַת הָעָם תְּלוּיָה בְּרָאשֵׁיהֶם. אֲמְנָם צָרִיךְ לְפָרֵשׁ זֶה כְּפִי הַפְּשָׁט. וְאוֹמַר, כִּי הָרָאשִׁים שֶׁהַזְכִּיר אֵינָן הַדַּיָּנִים, כִּי אִם נְשִׂיאֵי הַשְּׁבָטִים. וְאָמַר מֹשֶׁה: אַתֶּם יֵשׁ בְּיֶדְכֶם כֹּחַ לְמַנּוֹת דַּיָּנִים שֶׁיִּהְיוּ רוֹדִים בִּשְׁבָטֵיכֶם, אֲבָל אֵין בָּכֶם כֹּחַ לְהַשְׁלִיטָם גַּם עַל הַנְּשִׂיאִים, כִּי אִם אֲנִי. וְעַל כֵּן אָמַר: אַתֶּם הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים וְכוּ' לְשִׁבְטֵיכֶם, שֶׁיִּהְיוּ רוֹדִים בְּכָל שִׁבְטֵיכֶם, וַאֲנִי אָשִׂימֵם גַּם בְּרָאשֵׁיכֶם, שֶׁיִּהְיוּ רוֹדִים גַּם בַּנְּשִׂיאִים שֶׁהֵם רָאשֵׁיכֶם.

פסוק טז

וָאֲצַוֶּה אֶת שֹׁפְטֵיכֶם בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. מַהוּ "לֵאמֹר"? לְמִי יֹאמְרוּ הַשּׁוֹפְטִים זֶה? וּ"בָעֵת הַהִיא" מְיֻתָּר לְגַמְרֵי. וְנִרְאֶה שֶׁהַזְהִירָם עַל עִנְוֵי הַדִּין אֶלָּא "בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר", בְּאוֹתוֹ עֵת שֶׁבָּרוּר לַדַּיָּן לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה מִיָּד יֹאמַר: פְּלוֹנִי אַתָּה זַכַּאי, פְּלוֹנִי אַתָּה חַיָּב. וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י מִכָּאן הֶווּ מְתוּנִים בַּדִּין, אוּלַי גַּם רַשִׁ"י סוֹבֵר שֶׁמַּשְׁמָעוּתוֹ לְהַזְהִיר עַל עִנְוֵי הַדִּין, וּמִכָּל מָקוֹם לְמֵדִין מִזֶּה גַּם לִהְיוֹת מָתוּן בַּדִּין, דְּאִם לֹא כֵּן לִשְׁתּוֹק קְרָא מִנַּיְהוּ, אַטוּ בְּרַשְׁעֵי עָסְקִינַן הַמַּעֲנִים אֶת הַדִּין בְּחִנָּם? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁכָּל דַּיָּן צָרִיךְ לִהְיוֹת מָתוּן בַּדִּין, וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁעַל יְדֵי זֶה יָבֹא לִידֵי עִנְוֵי הַדִּין וְיִשְׁהֶה יוֹתֵר מִן הָרָאוּי. עַל כֵּן אָמַר: "בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר". וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁדַּעַת רַשִׁ"י לְפָרֵשׁ "וָאֲצַוֶּה" דּוּגְמַת מַה שֶּׁנֶּאֱמַר פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (ד כג): "וַעֲשִׂיתֶם לָכֶם תְּמוּנַת כֹּל אֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, צִוְּךָ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת. וְיִהְיֶה "צִוְּךָ" לְשׁוֹן אַזְהָרָה, שֶׁהַזְהִירְךָ שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת. כָּךְ "וָאֲצַוֶּה אֶת שׁוֹפְטֵיכֶם" הוּא לְשׁוֹן אַזְהָרָה, רְצוֹנוֹ לוֹמַר הִזְהַרְתִּיךָ עַל "בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר", שֶׁלֹּא יַחְתּוֹךְ הַדִּין מְהֵרָה בָּעֵת הַהִיא אֶלָּא יִהְיֶה מָתוּן בַּדִּין. וְהוּא עִנְיָן נָכוֹן מִצַּד הַלָּשׁוֹן.

פסוק יח

וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא וגו'. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י אֵלּוּ עֲשָׂרָה דְּבָרִים שֶׁבֵּין דִּינֵי מָמוֹנוֹת לְדִינֵי נְפָשׁוֹת, וְהֵם בְּסִפְרֵי, זְכָרָם הָרֹאֵ"ם, וּמִכֻּלָּם הוּא שֶׁדִּינֵי מָמוֹנוֹת גּוֹמְרִין בּוֹ בַּיּוֹם בֵּין לִזְכוּת בֵּין לְחוֹבָה, וְדִינֵי נְפָשׁוֹת גּוֹמְרִין בּוֹ בַּיּוֹם לִזְכוּת וּבַיּוֹם שֶׁלְּאַחֲרָיו לְחוֹבָה. וְנִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמַר: "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן", וּמִקְרָא מְסֹרָס הוּא, וּכְאִלּוּ אָמַר: "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן בָּעֵת הַהִיא", אוֹ "בַּיּוֹם שֶׁלְּאַחֲרָיו". וְעַל זֶה הֶאֱשִׁימָם הַנָּבִיא בְּאָמְרוֹ (ישעיה א כא): "מְלֵאתִי מִשְׁפָּט צֶדֶק יָלִין בָּהּ וְעַתָּה מְרַצְּחִים", כִּי בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת מַלִּינִין הַחוֹבָה, וְגוֹמְרִין לְאַלְתַּר הַזְּכוּת, וְהֵם הֶחֱלִיפוּ הַמַּשְׁטֶה, "צֶדֶק יָלִין בָּהּ", אִם הָיָה נִרְאֶה לָהֶם שֶׁהוּא צַדִּיק בְּדִינוֹ אָז "יָלִין בָּהּ", הָיוּ מַלִּינִין הַזְּכוּת אוּלַי יִמְצְאוּ לוֹ חוֹבָה, "וְעַתָּה מְרַצְּחִים", אִם הָיָה נִרְאֶה בְּעֵינֵיהֶם בְּאוֹתוֹ יוֹם לְחוֹבָה, אָז "וְעַתָּה" תֵּכֶף בְּלֹא לִינָה הָיוּ מוּכָנִים לְרָצְחוֹ וְלִגְמֹר דִּינוֹ לְחוֹבָה.

וַעֲדַיִן קָשֶׁה לִי עַל פֵּרוּשׁ זֶה, לָמָּה אָמַר "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם", הָיָה לוֹ לוֹמַר "וָאֲצַוֶּה אֶת שׁוֹפְטֵיכֶם". וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב זֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁמָּצִינוּ (בסנהדרין ח.) שֶׁדָּרַשׁ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקָּשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִיבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו", הֵיינוּ וּשְׁמַעְתִּיו מִפִּי הַגְּבוּרָה. וְנָכוֹן הוּא, כִּי אֵיךְ יִתְלֶה מֹשֶׁה אִישׁ עָנָו בְּעַצְמוֹ, וַעֲדַיִן לֹא הִזְכִּיר מֹשֶׁה שֶׁאַחַר שֶׁיִּשְׁמַע מִפִּי הַגְּבוּרָה יָשִׁיב לָהֶם מַה דִּבֶּר ה'. וְנִרְאֶה שֶׁעַל זֶה אָמַר "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן", וּמִקְרָא זֶה מְחֻבָּר אֶשְׁלְמַעְלָה, כִּי הַדָּבָר אֲשֶׁר יִקָּשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִיבוּן

אֵלַי, וַאֲנִי אמֵלֵךְ בַּגְּבוּרָה וּשְׁמַעְתִּיו, וְאַחַר שֶׁאֲשְׁמַע מִפִּי הַגְּבוּרָה – "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם", רְצוֹנוֹ לוֹמַר אֲשִׁיב לָכֶם תְּשׁוּבָה תֵּכֶף בְּלִי אִחוּר, אֶלָּא "בָּעֵת הַהִיא" אֲשֶׁר תִּשְׁאֲלוּ מִמֶּנִּי אָשִׁיב לָכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. וְאַל תַּחְשְׁבוּ, מִי יוֹדֵעַ אִם לְעֵת כָּזֹאת אַגִּיעַ לְמֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים לִשְׁאוֹל מִמֶּנּוּ דְּבַר הֲלָכָה, וְאוּלַי עַל יְדֵי זֶה יָבוֹאוּ לִידֵי עִנּוּי הַדִּין, אֶלָּא תֵּכֶף "בָּעֵת הַהִיא" אֲשִׁיב שׁוֹאֲלִי דָּבָר כִּי כְּךָ מֻבְטָחַנִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ט ח): "עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה יְצַוֶּה ה' לָכֶם", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה שֶׁכָּךְ מֻבְטָח שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה רוֹצֶה הָיָה מְדַבֵּר עִם הַשְּׁכִינָה, לְכָךְ נֶאֱמַר "עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה", אַל תֵּלְכוּ מִכָּאן אֶלָּא עִמְדוּ פֹּה וְתֵכֶף אֶשְׁמְעָה מַה יְצַוֶּה ה'. וְעַל זֶה אָמַר "וָאֲצַוֶּה אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִיא" וְגוֹ', וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק כב

וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּעִרְבּוּבְיָא כוּ', קְרִיבָה שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה כַּהֹגֶן הָיְתָה כוּ'. לָמָּה לוֹ לְהַזְכִּיר עַכְשָׁיו קְרִיבָה שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה? אֶלָּא לְפִי שֶׁכָּל זֶה מֵעִנְיַן הַתּוֹכָחָה, לוֹמַר כִּי עַתָּה אֲנִי מַאֲשִׁים אֶתְכֶם עַל הַקְּרִיבָה שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה, וְכָךְ אָמַר לָהֶם: בְּמַתַּן תּוֹרָה דַּנְתִּי אֶתְכֶם לְכַף זְכוּת, כְּשֶׁרָאִיתִי יְלָדִים מְכַבְּדִים אֶת הַזְּקֵנִים וּשְׁלָחוּם לִפְנֵיהֶם, אָמַרְתִּי, מִי יִתֵּן וְהָיָה זֶה לְבָבָכֶם כָּל הַיָּמִים. הָאֱמֶנֶת כְּשֶׁבָּאתֶם לִשְׁלוֹחַ הַמְרַגְּלִים בָּאתֶם בְּעִרְבּוּבְיָא, יְלָדִים דּוֹחֲפִים אֶת הַזְּקֵנִים, אוֹנַלַאי מִלְּתָא לְמַפְרֵעַ שֶׁגַּם קְרִיבָה שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה לֹא הָיְתָה כַּהֹגֶן לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְאַדְרַבָּה הִיא רְאָיָה שֶׁכָּל חֶפְצֵיכֶם קְנְיָנֵי הַגּוּף, אֲבָל קִנְיַן הַתּוֹרָה רָחוֹק מִכִּלְיוֹתֵיכֶם, וְעַל כֵּן שָׁלְחוּ הַיְלָדִים אֶת הַזְּקֵנִים לִפְנֵיהֶם, לוֹמַר, אַתֶּם קוֹדְמִים לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, כִּי "בִּישִׁישִׁים חָכְמָה", וַאֲנַחְנוּ אַחֲרוֹנִים, כִּי אֵין הַתּוֹרָה נָאוֹתָה לָנוּ, כִּי אֲמַרְתֶּם אַחַר שֶׁכָּל זֶקֶן כְּבָר כָּבָה חוֹם הַטֶּבַע שֶׁלּוֹ וְאֵינוֹ הוֹמֶה אַחַר חָכְמוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה כָּל כָּךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל ב' יט לו): "אֶמְשׁ יוֹם עַבְדְּךָ אֶת אֲשֶׁר אֹכַל", עַל כֵּן לָהֶם יֵאוֹת לְהִתְעַסֵּק בַּחָכְמוֹת, וַאֲנַחְנוּ נִתְעַלְּסָה בָּאֲהָבִים, הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, וְרַב מֵהֶיוֹת קוֹלוֹת ה' בְּאָהֳלֵינוּ לְעֵת זְקֻנָה כְּכֹלוֹת כֹּחֵנוּ. וְזֶה הָיָה טַעַם לְכִבּוּדָם שֶׁכִּבְּדוּ אֶת הַזְּקֵנִים.

וְהַמּוֹפֵת עַל זֶה כִּי סוֹפוֹ מוֹכִיחַ עַל תְּחִלָּתוֹ, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁבָּאתֶם לִשְׁלוֹחַ מְרַגְּלִים כִּדַּי לִנְחוֹל אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יָחְסַר כָּל טוּב בָּהּ, דְּחִיתֶם הַזְּקֵנִים בִּשְׁתֵּי יָדַיִם, לוֹמַר, אֲנַחְנוּ קוֹדְמִים לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּחָכְמוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה אֲשֶׁר מִן הָאָרֶץ מוֹצָאָם. וְעוֹד הַיּוֹם כָּךְ הַמִּדָּה בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁדָּוְקָא בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה מְכַבְּדִים זֶה אֶת זֶה, וְלִפְעָמִים הַכִּבּוּד לְהָקֵל מֵעָלָיו וְלָתֵת עוֹל הַתּוֹרָה עַל זוּלָתוֹ. וְעַל כָּל פָּנִים כְּשֶׁבָּאִים לְעֶסֶק מָמוֹן גָּלָה כָּבוֹד מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם לֹא יְכַבְּדוּ הַיְלָדִים אֶת הַזְּקֵנִים לוֹמַר זְקֹן זֶה וְאֵינוֹ לְפִי כְּבוֹדוֹ לַעֲשׂוֹת בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב, וְרָאוּי לְהַקְדִּימוֹ בְּאֵיזוֹ הֲנָאָה, אֶלָּא כָּל דַּאֲלִים גְּבַר, וְאֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה לְנֶגְדָּם שָׁוָה לִכְלוּם. וְנִרְאֶה שֶׁרַשִׁ"י דַּיֵּק כָּל זֶה מִדְּאָמְרוּ "וַיַּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ", "לָנוּ" מִיַּתֵּר, אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כְּשֶׁרָאָה

מֹשֶׁה קְרִיבָה זוֹ שֶׁהַיְלָדִים קְרֵמוּ לַזְּקֵנִים, שְׁאָלָם לָמָּה זֶה, וְהֵשִׁיבוּ לוֹ כְּדֵי שֶׁיִּחְפְּרוּ לָנוּ הָאָרֶץ, לָנוּ וְלֹא לָהֶם, כִּי כָּל חֶמְדוֹת הָאָרֶץ אֵינָן שָׁוִין כִּי אִם לָנוּ. וּמֵדַיָּק מִזֶּה שֶׁמְּדוֹקָא הָאָרֶץ לָנוּ, אֲבָל קִנְיָן הַתּוֹרָה לָהֶם. מִכָּאן הֵבַנְתִּי מִדִּבְרֵיהֶם שֶׁגַּם קְרִיבָה שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן הָיְתָה. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר", אָמַר, הֵן לוּ יְהִי כְּדִבְרֵיכֶם שֶׁלָּכֶם יִהְיֶה הָאָרֶץ, וְלִי וּלְכָל בְּנֵי גִילִי הַזְּקֵנִים תִּהְיֶה הַתּוֹרָה לָנוּ לְנַחֲלָה, כִּי חֶלּוּקָה זוֹ וַדַּאי יְשָׁרָה בְּעֵינַי וּמוּכָן אֲנִי לְקַבְּלָהּ, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם אֲשֶׁמִים אַתֶּם הֵן עַל פֵּרוּק עוֹל תּוֹרָה מֵעֲלֵיכֶם, הֵן הֱיוֹתְכֶם לְהוּטִין כָּל כָּךְ אַחַר קִנְיָן הַמָּמוֹן.

דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁאָמַרְתֶּם "וְיָשִׁיבוּ אוֹתָנוּ דָּבָר", "וַיִּיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר" שֶׁיָּשִׁיבוּ, כִּי הָיִיתִי בָּטוּחַ בְּהַבְטָחַת הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁיָּשִׁיבוּ "טוֹבָה הָאָרֶץ", וְקוֹדֶם שֶׁשָּׁמַעְתִּי תְּשׁוּבָתָם יִיטַב בְּעֵינַי הַדָּבָר שֶׁסּוֹפָן לְהָשִׁיב. אֲבָל כָּל עִנְיָנֵיהֶם לֹא הוּטְבוּ בְּעֵינַי, הֵן עִנְיַן שְׁלוּחַ הַמְרַגְּלִים, הֵן הַקְּרִיבָה שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן, עַל כֵּן פֵּרֵט הַדָּבָר. וּמִן קְרִיבָה זוֹ שֶׁהָיְתָה שֶׁלֹּא כַּהֶגֶן נִרְאֶה לִי לְיַשֵּׁב מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יד:): שְׁמֹנָה עֶשְׂרֵה קְלָלוֹת קִלֵּל יְשַׁעְיָה אֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ עַד שֶׁאָמַר: "יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן". וְכִי הַנְּבִיאִים הָיוּ שְׂמֵחִים לְאֵידָם חָלִילָה עַד שֶׁאָמַר שֶׁנִּתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ? אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁבְּכָל הַקְּלָלוֹת חַם לִבּוֹ בְּקִרְבּוֹ מִשֶּׁרָפָה אֲשֶׁר שָׂרַף בּוֹ הַסָּפֵק לָדַעַת לָמָּה זֶּה וְעַל מָה זֶּה הִפְלָא ה' אֶת מַכּוֹתָם, וְאֵי זוֹ עָוֹן פָּרְטֵי גָּרַם לָהֶם כָּל זֶה. וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ לִבּוֹ מִבֶּטֶן מִי יָצְאוּ כָּל הַתְּלָאוֹת הָאֵלֶּה. עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ: "יִרְהֲבוּ הַנַּעַר בַּזָּקֵן", אָז נוֹדַע לוֹ שֶׁכָּל הָעֲנָשִׁים הַלָּלוּ נִמְשְׁכוּ מִן חֵטְא הַמְרַגְּלִים, שֶׁהָיוּ הַיְלָדִים דּוֹחֲפִים אֶת הַזְּקֵנִים וּבָזֶה קָבְעוּ בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת. וְעוֹד הַיּוֹם לֹא הִטַּהַרְנוּ מִמִּדָּה רָעָה זוֹ, הֲלֹא הִיא הַמַּחֲרֶבֶת שְׁנֵי בָּתֵּי מִקְדָּשִׁים, וְעוֹד יָדָהּ נְטוּיָה עַד אֲשֶׁר יַשְׁקִיף ה' וְיֵרֶא.

פסוק לז

גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם וגו'. בְּפָסוּק זֶה יָצְאוּ רֹב הַמְפָרְשִׁים לִלְקֹט וְלֹא מָצְאוּ טַעַם מַסְפִּיק, אֵיךְ הִכְנִיס גְּזֵרַת מֹשֶׁה בֵּין הַמְרַגְּלִים. עַיֵּן בְּרַמְבַּ"ן וּבַמהרי"א וּבִשְׁאָר מְפָרְשִׁים. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת חֻקַּת (כ ח) בְּעִנְיַן חֵטְא מֵי מְרִיבָה, שֶׁאִלּוּ הָיוּ יִשְׂרָאֵל בָּנִים אֱמוּן בָּם וְלֹא הָיוּ מִקְטַנֵּי אֱמָנָה לֹא הָיָה עֲנָשׁוֹ שֶׁל מֹשֶׁה גָּדוֹל עַל שֶׁלֹּא גָּרַם לְהַאֲמִין, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר כ יב): "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם", "אֲמַנְתֶּם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "הֶאֱמַנְתֶּם" שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַפְעִיל יוֹצֵא לִשְׁנַיִם, שֶׁלֹּא גָּרַמְתֶּם לְיִשְׂרָאֵל לְהַחֲזִיקָם בָּאֱמוּנָה, וּמִי צָרִיךְ חִזּוּק, לֹא זֶה שֶׁהוּא מִקְטַנֵּי אֱמָנָה? אֲבָל אִם גַּם מְקֻדָּמַת דִּנָא הָיוּ חֲזָקִים בָּאֱמוּנָה לֹא הָיָה צָרֵךְ כָּל כָּךְ לַעֲשׂוֹת בִּפְנֵיהֶם מַעֲשֶׂה נִסִּים כְּדֵי לְחַזֵּק לִבָּם בָּאֱמוּנָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר (שמות יד לא): "וַיַּאֲמִינוּ בַּה'" וגו', מִכָּל מָקוֹם הַמְרַגְּלִים גָּרְמוּ שֶׁשָּׁבוּ לִהְיוֹת בָּנִים לֹא

אמון בָּם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה בְּעַצְמוֹ אֵיךְ שֶׁאָמַר אֱלֵיהֶם בְּמַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים: "וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִים בַּה'" וְגוֹ'. וְהוֹדָאַת בַּעַל דִּין כְּמֵאָה עֵדִים דָּמֵי, כִּי מֹשֶׁה הוֹדָה שֶׁבְּמַעֲשֵׂה הַמְרַגְּלִים נַעֲשׂוּ בִּלְתִּי מַאֲמִינִים. וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהָיָה לוֹ לַעֲשׂוֹת עִנְיַן הוֹצָאַת מַיִם מִן הַסֶּלַע בְּאֹפֶן שֶׁיַּחְזְרוּ לְקַדְמוּתָם בְּעִנְיַן הֶאֱמוּנָה וְלֹא עָשָׂה, עַל כֵּן נִגְזַר עָלָיו שֶׁלֹּא לָבֹא שָׁמָּה. עַל כֵּן אָמַר אַחַר פָּסוּק "וּבַדָּבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מַאֲמִינִים בַּה'" וְגוֹ', "גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בִּגְלַלְכֶם לֵאמֹר גַּם אַתָּה לֹא תָבֹא שָׁמָּה", מַהוּ "גַּם אַתָּה", אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁהַמְרַגְּלִים לֹא יָבוֹאוּ שָׁמָּה מִצַּד שֶׁאֵינָם מַאֲמִינִים בַּה' כְּאָמוּר, כְּךָ גַּם אַתָּה לֹא תָבֹא שָׁמָּה מִזֶּה הַטַּעַם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", כִּי הַמַּחֲטִיא הָרַבִּים חֵטְא הָרַבִּים תְּלוּי בּוֹ.

דָּבָר אַחֵר לָכֵךְ הִכְנִיס לְכָאן גְּזֵרָה שֶׁל מֹשֶׁה כִּי הָא בְּהָא תַּלְיָא, כִּי עַל יְדֵי גְּזֵרַת הַמְרַגְּלִים נִתְעַכְּבוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וּבְתוֹךְ זֶה הִגִּיעַ זְמַנּוֹ שֶׁל מִרְיָם לָמוּת וְעַל יְדֵי זֶה פָּסַק הַבְּאֵר בְּמִיתָתָהּ וְחָסְרוּ לָהֶם הַמַּיִם, וְנִתְגַּלְגֵּל עִנְיַן מֵי מְרִיבָה עַל יְדֵי זֶה. וְאִלּוּ לֹא חָטְאוּ הַמְרַגְּלִים, הָיוּ נִכְנָסִים לָאָרֶץ מִיָּד עִם מִרְיָם, וְלֹא הָיָה מֹשֶׁה בָּא לִכְלַל עֹנֶשׁ זֶה.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב "בִּגְלַלְכֶם" וְלֹא אָמַר "בַּעֲבוּרְכֶם", יֵשׁ לְיַשֵּׁב עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יד) שֶׁמֹּשֶׁה נִקְבַּר מוּל בֵּית פְּעוֹר כְּדֵי לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה פְּעוֹר, שֶׁהָיוּ מַתְרִיזִים כְּנֶגְדּוֹ רְעִי וְגָלָל, לְכָךְ אָמַר "בִּגְלַלְכֶם" מִלְּשׁוֹן "כַּאֲשֶׁר יִבַּעֵר הַגָּלָל" (מלכים א' יד י), וְלָכֵן נֶאֱמַר "גַּם אַתָּה" לְרַבּוֹת עַצְמוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י עַל פָּסוּק "הִנֵּה אָנֹכִי מֵת אֵינֶנִּי עוֹבֵר" (דברים ד כב) אֲפִלּוּ עַצְמוֹתַי אֵינָן עוֹבְרִים, וְכָל זֶה כְּדֵי לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה פְּעוֹר.

פרק ב

פסוק ג

רַב לָכֶם סֹב אֶת הָהָר הַזֶּה. רַבִּים אוֹמְרִים כִּי פָּסוּק זֶה נוֹקֵב וְיוֹרֵד עַד תְּהוֹם וְיֵשׁ בּוֹ רֶמֶז לַשָּׁעָה וְלַדּוֹרוֹת, וְעִנְיַן סִבּוּב זֶה שֶׁיֵּלְכוּ סְחוֹר סְחוֹר לְכֶרֶם ה' צְבָאוֹת לֹא יִקְרְבוּ, כִּי יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נְדִים וְנָעִים סְבִיבוֹ וְלֹא יִתֵּן לְיִשְׂרָאֵל כֹּחַ עֲלֵיהֶם עַד מִדְרַךְ כַּף רָגֶל, עַד שֶׁיָּבֹא מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּיתִים" (זכריה יד ד), וְכָל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל הוֹלְכִים סְחוֹר סְחוֹר נֶאֱמַר לָהֶם: "פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה", וְדָרְשׁוּ בָּזֶה אִם הִגִּיעַ שְׁעָתוֹ שֶׁל עֵשָׂו הַצְּפִינוּ עַצְמְכֶם (דב"ר א יט).

וְעִנְיַן הַצְּפָנָה זוֹ נִרְאֶה לִי, שֶׁאִם יִמְצָא הָאִישׁ הַיִּשְׂרְאֵלִי בְּגָלוּת הַחֵל הַזֶּה אֵיזוֹ הַצְלָחָה וְעֵיר שָׁם, אָז יַטְמִינוּ וְיַצְפִּינוּ הַכֹּל בִּפְנֵי עֵשָׂו, כִּי אֵין לְךָ אֻמָּה שֶׁמִּתְקַנֵּאת בְּיִשְׂרָאֵל כְּמוֹ עֵשָׂו, כִּי לְדַעְתָּם הַכֹּל גְּזוּלָה בְּיָדָם מֵהֶם מִן בִּרְכַּת יַעֲקֹב אֲבִינוּ שֶׁלָּקַח בִּרְכוֹתָיו שֶׁל עֵשָׂו בְּמִרְמָה, וְכֵן יַעֲקֹב צִוָּה לְבָנָיו "לָמָּה תִתְרָאוּ" (בראשית מב א), פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, בִּפְנֵי בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל

וְעֵשָׂו כְּאִלּוּ אַתֶּם שִׂבְעִים, כִּי שְׁנֵיהֶם סוֹבְרִים שֶׁיִּצְחָק נָזַל הַצַּלְחַת יִשְׂמְעֵאל, וְיַעֲקֹב נָזַל הַצַּלְחַת עֵשָׂו עַל יְדֵי הִשְׁתַּדְּלוּת. עַל כֵּן צִוָּה דַּוְקָא עַל עֵשָׂו "פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה" שֶׁלֹּא יִתְקַנֵּא בָּכֶם. וְזֶה הֵפֶךְ מִמַּה שֶּׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ בְּאַרְצוֹת אוֹיְבֵיהֶם, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָנָה הוּא מַרְאֶה אֶת עַצְמוֹ בְּמַלְבּוּשֵׁי כָּבוֹד וּבָתִּים סְפוּנִים וַחֲשׁוּבִים כְּאִלּוּ הָיוּ לוֹ כַּמָּה אֲלָפִים, וּמְגָרִים הָאֻמּוֹת בְּעַצְמָם, וְעוֹבְרִים עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "פְּנוּ לָכֶם צָפוֹנָה". וּמִנְהָג זֶה הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמֵּנוּ וְהוּא הַמְסַבֵּב אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ. וְהַמַּשְׂכִּילִים יָבִינוּ לָקַחַת מוּסָר.

פסוק טז

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תַּמּוּ וְגוֹ' וַיְדַבֵּר ה' אֵלַי. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, מִן שִׁלּוּחַ הַמְרַגְּלִים לֹא נִתְיַחֵד אֵלַי הַדִּבּוּר. וּמַקְשִׁים כָּאן, וַהֲלֹא אֲמִירָה רַכָּה מוֹרָה יוֹתֵר עַל חִבָּה מִן לְשׁוֹן דִּבּוּר הַמּוֹרֶה עַל הַקָּשׁוּת. וְאוֹמֵר אֲנִי, הִיא הַנּוֹתֶנֶת, לְפִי שֶׁכָּל דִּבּוּר קָשֶׁה הוּא תּוֹכָחָה וּמוּסָר כְּמוֹ "אֵלֶּה הַדְּבָרִים", לְפִי שֶׁהֵם דִּבְרֵי תּוֹכָחוֹת כוּ', וְעַל כֵּן יֵשׁ בָּהֶם יוֹתֵר חִבָּה כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ (משלי ג יב). לְאַפּוּקֵי אֲמִירָה רַכָּה אֵין בָּהּ מוּסָר, וְעַל כֵּן אֵין בָּהּ חִבָּה כָּל כָּךְ. כִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ לְשׁוֹן קָשׁוּת וְרַכּוּת בְּלָשׁוֹן דִּבּוּר וַאֲמִירָה, הַיְינוּ מִצַּד הָעִנְיָן עַצְמוֹ, אִם יֵשׁ בּוֹ רַחֲמִים אוֹ דִּין, אֲבָל לֹא מִצַּד הַמְקַבֵּל, כִּי בִּזְמַן שֶׁהָאוֹהֵב חָפֵץ בַּנֶּאֱהָב וְרוֹצֶה שֶׁיִּהְיֶה רשָׁם הַדִּבּוּר קָבוּעַ בּוֹ לֹא יָסוּר מִמֶּנּוּ, הוּא מְדַבֵּר קָשׁוֹת, וְקוֹלוֹת וּבְרָקִים שֶׁל מַתַּן תּוֹרָה יוֹכִיחוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ יז): "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ", אֲבָל בִּזְמַן שֶׁאֵין הָאַהֲבָה עַזָּה כָּל כָּךְ הוּא מְדַבֵּר בְּשָׂפָה רָפָה וְלָשׁוֹן רַכָּה וְאֵין רִשּׁוּמָם קָבוּעַ כָּל כָּךְ.

פסוק יט

אַל תְּצוּרִם וְאַל תִּתְגַּר בָּם. לֹא נֶאֱמַר כָּאן "וְאַל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה" כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה אֵצֶל מוֹאָב, לְפִי שֶׁגְּרוּיִ בְּעַלְמָא בִּלֹא מִלְחָמָה לֹא נֶאֱסַר לְמוֹאָב, אֲבָל לְעַמּוֹן אֲסַר אֲפִלּוּ סְתָם גֵּרוּי בִּלֹא מִלְחָמָה, לְפִי שֶׁמּוֹאָב שָׂכַר עַל יִשְׂרָאֵל אֶת בִּלְעָם וְלֹא מָצִינוּ שֶׁהָיָה לְעַמּוֹן חֵלֶק בָּזֶה, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הוֹעִילוּ מַעֲשָׂיו מִכָּל מָקוֹם גָּרַם צַעַר לְיִשְׂרָאֵל. וְעוֹד שֶׁמּוֹאָב הָיָה לוֹ חֵלֶק גַּם בַּזְּנוּת וְלֹא מָצִינוּ זֶה בִּבְנֵי עַמּוֹן, אַף עַל פִּי שֶׁמִּצַּד שֶׁלֹּא קִדְּמוּם בְּלֶחֶם וּמַיִם גָּרְמוּ לָהֶם לִזָּנוֹת כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת פִּינְחָס (במדבר כה יז), מִכָּל מָקוֹם לֹא מָצִינוּ שֶׁהִפְקִירוּ בְּנוֹתֵיהֶם. וְאוּלַי נִמְשַׁךְ זֶה לְשָׁרְשָׁם, כִּי גַּם בְּמַעֲשֵׂה שֶׁל בְּנוֹת לוֹט הָיְתָה אִמָּם צְנוּעָה קְצָת.

פסוק כה

הַיּוֹם הַזֶּה אָחֵל תֵּת פַּחְדְּךָ. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תענית כ) מִן גְּזֵרָה שָׁוָה דְּ"אָחֵל" "אָחֵל" שֶׁמִּשֶּׁה הֶעֱמִיד הַמַּמָּה כְּדֶרֶךְ שֶׁהֶעֱמִיד יְהוֹשֻׁעַ. וְרָמַז זֶה בְּמִלַּת "אָחֵל" כִּי וַדַּאי זֶה הַתְחָלָה הַמְבִיאָה לִידֵי גְּמַר הָעִנְיָן, כִּי לֹא יָכוֹל לִהְיוֹת הַגְּמַר זוּלַת הַתְחָלָה זוֹ, לְפִי שֶׁהָאֻמּוֹת

בָּטְחוּ בְּכֹחַ הַמַּזָּלוֹת וְרֻבָּם הָיוּ עוֹבְדִים לַשֶּׁמֶשׁ. וְכֵן אָמְרוּ הַמְרַגְּלִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם עָרִים גְּדֹלוֹת וּבְצוּרוֹת בַּשָּׁמָיִם (דברים א כח). וְלֹא דֶּרֶךְ גּוּזְמָא אָמְרוּ "בַּשָּׁמָיִם" אֶלָּא אָמְרוּ שֶׁכָּל מַעֲשֶׂה תָּקְפָּם וּגְבוּרָתָם מִצַּד הַמַּזָּלוֹת שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וּכְשֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַפִּיל הָאֻמָּה אָז תְּחִלַּת נְפִילָתָן הוּא עַל יְדֵי שֶׁמַּפִּיל תְּחִלָּה אֱלֹהֶיהָ וְאַחַר כָּךְ עַל מַלְכֵי הָאֲדָמָה תֵּרֵד. עַל כֵּן הָיְתָה הָעֲמָדַת הַחַמָּה בְּמשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ הַתְחָלָה לִנְפִילָתָן, כִּי כְּשֶׁהַמַּזָּל עוֹמֵד מִן תְּנוּעָתוֹ בְּהֶכְרֵחַ יִפְּלוּ בַּנּוֹפְלִים כָּל הַבּוֹטְחִים בּוֹ וְרָגְזוּ וְחָלוּ מִפָּנָיו. עַל כֵּן נִרְמַז הָעֲמָדַת הַחַמָּה בְּ"אַחַל" "אֲחֵל", לְהוֹרוֹת שֶׁנְּפִילָתָן הָיְתָה תְּלוּיָה בְּהַתְחָלָה זוֹ, וְעַל זוֹ הַהַתְחָלָה אָמַר: "רְאֵה הַחִלֹתִי תֵּת לְפָנֶיךָ אֶת סִיחוֹן וְאֶת אַרְצוֹ הָחֵל רֵשׁ וְגוֹ'. וַיֵּצֵא סִיחוֹן" וְגוֹ'. עַל מָה אָמַר "הַחִלֹתִי", כִּי עֲדַיִן לֹא נָתַן כְּלוּם בְּיָדוֹ? וְאִם מַתַּת ה' וְהַבְטָחָתוֹ כְּאִלּוּ הִיא נְתוּנָה כְּבָר, אִם כֵּן לָמָּה אָמַר "רְאֵה הַחִלֹתִי" כְּבָר הָיָה גַּם הַגְּמָר. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁעַל הָעֲמָדַת הַחַמָּה אָמַר כֵּן. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁגַּם זֶה דַּעַת רַשִׁ"י שֶׁאָמַר, כָּפָה שַׂר שֶׁל אֱמֹרִיִּים לְמַעְלָה כוּ', אֲבָל הַשַּׂר לֹא פֹּרַשׁ בַּמִּקְרָא. בִּשְׁלָמָא הָעֲמָדַת הַחַמָּה רְמוּז בִּגְזֵרָה שָׁוָה דְּ"אַחֵל" "אֲחֵל".

וּמַה שֶּׁשָּׁלַח מֹשֶׁה אֶל סִיחוֹן דִּבְרֵי שָׁלוֹם, אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ ה' "הָחֵל רָשׁ וְהִתְגָּר בּוֹ מִלְחָמָה", לְפִי שֶׁיָּדַע מֹשֶׁה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁעָלָיו שֶׁלֹּא יִשְׁמַע סִיחוֹן, וּמִכָּל מָקוֹם פָּתַח בְּשָׁלוֹם מִפְּנֵי חִלּוּל הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָאֻמּוֹת שֶׁבָּאִים עֲלֵיהֶם בַּעֲקִיפִין. וְלָמַד זֶה מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת כְּפָרוּשׁ רַשִׁ"י, כִּי גַּם בְּמַתַּן תּוֹרָה הָיָה גָּלוּי לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁלֹּא יִרְצוּ לְקַבְּלָהּ, וְגַם הָיָה גָּלוּי לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁלֹּא יִשְׁמַע פַּרְעֹה.

וְאָמַר **לְמַעַן תִּתּוּ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה**. רוֹצֶה לוֹמַר כְּמוֹ הַגַּלְגַּל הַיּוֹמִי הַזֶּה, דְּהַיְנוּ הַחַמָּה נְתוּנָה בְּיָדְךָ, כָּךְ הוּא יִהְיֶה נָתוּן בְּיָדְךָ. וּמִכָּאן רֶמֶז נָכוֹן שֶׁמֹּשֶׁה הֶעֱמִיד הַשֶּׁמֶשׁ.

פרק ג

פסוק כג

וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לַצַּדִּיקִים לִתְלוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים, מִכָּל מָקוֹם אֵינָן מְבַקְּשִׁים כִּי אִם מַתְּנַת חִנָּם (ספרי ואתחנן כג). וְקָשֶׁה עַל זֶה: מֵהֵיכָא תֵּיסַק אַדַּעְתִּין שֶׁיִּתְלוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים שֶׁכְּבָר עָשׂוּ? הֲלֹא לְעוֹלָם אֵין לָאָדָם שׂוּם חוֹב עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי כָּל הַמִּצְוֹוֹת שֶׁהָאָדָם עוֹשֶׂה אֵין בָּהֶם דֵּי לְהָשִׁיב כְּעַל גְּמוּלוֹת כְּעַל יֶשַׁע (ישעיה נט יח), כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עֲלוֹהִי בְּמָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה לוֹ ה', כִּי גָּבַר עָלָיו חַסְדּוֹ מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ, כְּמוֹ שֶׁהֶאֱרִיךְ מְזֹה בְּחוֹבַת הַלְּבָבוֹת (שער הבטחון פרק ד). וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות י:) הֶאֱשִׁימוּ אֶת חִזְקִיָּהוּ שֶׁתְּלָה בְּמַעֲשָׂיו וְאָמַר: "זְכָר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת" (מלכים ב' כ ג), וְתָלוּ לוֹ בִּזְכוּת אֲחֵרִים שֶׁנֶּאֱמַר: "וְגַנּוֹתִי עַל

הָעִיר הַזֹּאת בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדִּי״ (שם כ ו), כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הֻרְאוּ לוֹ שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם זְכוּת, כִּי כְּבָר אָכְלוּ חִזְקִיָּהוּ, וְנִתְקַיְּמוּ בּוֹ מַאֲמַר ״קָטַנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים״, כִּי הוֹדָה וְאָמַר שֶׁקִּטְנָתוֹ יַעֲקֹב וְדַל בְּמִצְוֹות מִצַּד כָּל הַחֲסָדִים שֶׁכְּבָר קִבֵּל. וְאֵיךְ אָמְרוּ ״אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לַצַּדִּיקִים לְתְלוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים״? וְהָרְאָיָה שֶׁמֵּבִיא מִן פָּסוּק ״וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן״ אֵינָהּ רְאָיָה לָכָאן, כִּי פָּסוּק זֶה אֵין לְמֵדִין מִמֶּנּוּ כִּי אִם שֶׁאַף מִי שֶׁאֵין לוֹ זְכוּת, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ עַל צַד הַחֲנִינָה. אֲבָל מֹשֶׁה שֶׁנֶּעֱנַשׁ בְּחֶטְאוֹ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לָאָרֶץ, מָה עִנְיָנוֹ לְפָסוּק זֶה? כִּי הוּא וַדַּאי גָּרוּעַ מִמִּי שֶׁאֵין לוֹ לֹא זְכוּת וְלֹא חוֹבָה.

וְהַתְּשׁוּבָה לְכָל זֶה, שֶׁמַּה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁיֵּשׁ לַצַּדִּיקִים לְתְלוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים, אֵין הַפֵּרוּשׁ בְּאוֹתָן מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁכְּבָר עָשׂוּ, אֶלָּא בְּמַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים שֶׁעֲתִידִין לַעֲשׂוֹת. כִּי מִסְתָּמָא כָּל צַדִּיק אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ שׁוּם הֲנָאָה גּוּפָנִית כִּי אִם כְּדֵי שֶׁעַל יָדָהּ יִהְיֶה לוֹ מָקוֹם לְקַיֵּם אֵיזוֹ מִצְוָה. וְזֶה הַדָּבָר שֶׁדָּרַשׁ רַבִּי שִׁמְלַאי (סוטה יד): וְכִי לֶאֱכוֹל מִפְּרִיָּהּ הָיָה צָרִיךְ מֹשֶׁה? אֶלָּא אָמַר: הָרְבֵּה מִצְוֹות תְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ. וְאִם כֵּן, הָיָה לוֹ לִתְלוֹת בַּקָּשָׁתוֹ בְּאוֹתָן מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁעֲתִיד הוּא לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי בַּקָּשָׁה זוֹ. וְזֶה דָּבָר אֲמִתִּי שֶׁשּׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶן שֶׁיִּמָּלֵא ה׳ מִשְׁאֲלוֹת לִבּוֹ, יַעַן כִּי אֵינוֹ חָפֵץ כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר חָפֵץ ה׳ בּוֹ. וְאַף עַל פִּי שֶׁבְּחֶטְאוֹ נִקְנַס עָלָיו, מִכָּל מָקוֹם אֵין מַעֲנִישִׁין הַחוֹטֵא לֵאמֹר: לֵךְ עֲבוֹד עֲבוֹדָה שֶׁהִיא זָרָה אֶצְלְךָ, לְהוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע. אֶלָּא שֶׁמֵּרֹב עֲנָוָה שֶׁבּוֹ לֹא רָצָה לְתְלוֹת הַשְּׁאֵלָה בְּאוֹתָן מַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁעֲתִיד הוּא לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי הַכְנִיסָה לָאָרֶץ, כִּי אוּלַי יִכָּנֵס וְלֹא יַעֲשֶׂה הַמִּצְוֹות, וְרַק הַהֲנָאָה הַגּוּפָנִית יְקַבֵּל וְאֶת הַטּוֹב לֹא יְקַבֵּל. לְכָךְ בִּקֵּשׁ בִּלְשׁוֹן חֲנִינָה, מִתְּנַת חִנָּם בְּעָלְמָא. וּלְכָךְ נֶאֱמַר ״בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר״, כִּי עָשָׂה שְׁאֵלָתוֹ בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם עַל דַּעַת הַהֹוֶה, שֶׁעֲדַיִן אֵין שׁוּם זְכוּת בְּיָדוֹ, מִבְּלִי שֶׁיַּשְׁקִיף עַל הֶעָתִיד לָבֹא שֶׁסּוֹפוֹ לָבֹא לִידֵי קִיּוּם מִצְוֹות, כִּי שֶׁמָּא יָבֹא אוֹ לֹא יָבֹא. לְכָךְ אָמַר בִּלְשׁוֹן ״וָאֶתְחַנַּן״, כִּי הָיָה צָרִיךְ לְבַקֵּשׁ מַתְּנַת חִנָּם עַל הָעֵת הַהִיא כָּאָמוּר.

בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר. כְּבָר כָּתַבְנוּ שֶׁהַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הָיְתָה עַל הָעֵת הַהִיא, מִבְּלִי שֶׁיִּתְלֶה שְׁאֵלָתוֹ בְּמַעֲשִׂים טוֹבִים שֶׁסּוֹפָם לָבוֹא. וְאָמַר ״לֵאמֹר״ לְדוֹרוֹת, שֶׁכָּל צַדִּיק יְבַקֵּשׁ תַּחֲנוּנִים מַתְּנַת חִנָּם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר: אֵינִי מַנִּיחֲךָ עַד שֶׁתֹּאמַר לִי הֵן אוֹ לֹאו, וְעַל זֶה נֶאֱמַר ״בָּעֵת הַהִיא לֵאמֹר״ – רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיֹּאמַר לוֹ תְּשׁוּבָה תֵּכֶף בָּעֵת הַהִיא. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ ״ה׳ שְׂפָתַי תִּפְתָּח״ וְגוֹ׳ (תהלים נא יז), שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לִתֵּן לוֹ מָקוֹם לֵאמֹר דְּבָרָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: ״וַאֲרֹשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ סֶּלָה״ (שם כא ג).

וְרַשְׁ״י פֵּרֵשׁ: ״בָּעֵת הַהִיא״, אַחַר שֶׁכָּבַשְׁתִּי אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, דִּמִּיתִי שֶׁמָּא הַתֹּר הַנֶּדֶר. וְנִרְאֶה שֶׁחָשַׁב מֹשֶׁה כִּי טַעַם הַנֶּדֶר הוּא ״יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי״ – לֹא גְּרַמְתֶּם לְיִשְׂרָאֵל

לְהַאֲמִין בִּי עַל יְדֵי שֶׁיִּרְאוּ נֵס מְפֻרְסָם זֶה. וּבְמִלְחֶמֶת סִיחוֹן הֶעֱמִיד מֹשֶׁה הַחַמָּה, וְעַל יְדֵי נֵס מְפֻרְסָם זֶה בְּלִי סָפֵק שֶׁנַּעֲשׂוּ בָּנִים אֱמוּן בָּם וְתִקֵּן מָה שֶׁקִּלְקֵל. וְכָל שֶׁכֵּן לְדַעַת הָעִקָּרִים שֶׁכָּתַב בְּטַעַם חֵטְא מֵי מְרִיבָה, כִּי הָיָה לוֹ לְמֹשֶׁה לְדַבֵּר מֵעַצְמוֹ אֶל הַסֶּלַע קֹדֶם שֶׁיָּצְוָה לוֹ ה', כִּי כָּל נָבִיא גּוֹזֵר וְאוֹמֵר וְיָקוּם לוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אֵלִיָּהוּ וֶאֱלִישָׁע כוּ', וְכֵן יְהוֹשֻׁעַ אָמַר: "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם" (יהושע י יב) – כָּל זֶה תּוֹרַף דִּבְרֵי הָרַב. וְהִנֵּה עַכְשָׁיו עָשָׂה מֹשֶׁה כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ וְהֶעֱמִיד הַחַמָּה, כִּי מֵאַחַר שֶׁיִּלְפִּינַן בִּגְזֵרָה שָׁוָה דְּ"אַחֵל" "אַחֵל" שֶׁהֶעֱמִיד מֹשֶׁה הַחַמָּה כִּיהוֹשֻׁעַ, אֵין הֶקֵּשׁ לַחֲצָאִין: כְּמוֹ שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ עָשָׂה כֵּן מֵעַצְמוֹ, כְּךָ מֹשֶׁה עָשָׂה כֵּן מֵעַצְמוֹ. וּבָזֶה נִתְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם וְתִקֵּן מָה שֶׁקִּלְקֵל וְחִזֵּק הָאֱמוּנָה, עַל כֵּן חָשַׁב שֶׁהַתֵּר הַנֶּדֶר. וְלֹא שֶׁתְּלָה בְּכִבּוּשׁ אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, כִּי לְכַתְּחִלָּה לֹא הָיָה בִּכְלַל הַשְׁבוּעָה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר (במדבר כ יב): "לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" – וְהֵיכָנוֹ אַרְצוֹת שֶׁבַע אֻמּוֹת שֶׁכְּבָר נָתַן לַאֲבוֹתָם, אֲבָל אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג לֹא הָיָה מֵעוֹלָם בִּכְלַל הַבְטָחָה זוֹ.

פסוק כד

אַתָּה הַחִלוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ וְגוֹ'. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: פֶּתַח לִהְיוֹת עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל. פֵּ"א שֶׁל פֶּתַח נָקוּדָה בְּסֶגוֹל, וְכָךְ פֵּרוּשׁוֹ: הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת – מָה הֶרְאָה לוֹ? פֶּתַח, כְּמִי שֶׁפּוֹתֵחַ פֶּתַח לְאֵיזֶה דָּבָר. וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ עַל מָה הֶרְאָה לוֹ פֶּתַח – לְהְיוֹת עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל. אֲבָל הַקּוֹרְאִים פָּתַח, הַפֵּ"א בְּקָמָץ, טָעוּת בְּיָדָם, כִּי מַאי קָא מַשְׁמַע לָן? כִּי וַדַּאי לֹא סִיֵּם תְּפִלָּתוֹ קֹדֶם שֶׁפָּתַח. לָמָּה נָקַט לְשׁוֹן "פָּתַח"? הָיָה לוֹ לוֹמַר "הָיָה לוֹ עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל".

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ברכות לב.): לְעוֹלָם יְסַדֵּר אָדָם שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל, כִּי כֵן עָשָׂה מֹשֶׁה, שֶׁהִתְחִיל בְּשִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אַתָּה הַחִלוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "אֶעְבְּרָה נָּא". בֵּאוּר הַדָּבָר, שֶׁכָּל צַדִּיק יְבַקֵּשׁ מַתְּנַת חִנָּם, וְיִשְׁעַר בְּעַצְמוֹ שֶׁכָּל מָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ, חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא תָּמִיד הַמַּתְחִיל בַּעֲשִׂיַּת הַטּוֹבוֹת לָאָדָם מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ, וְהָאָדָם כָּל מָה שֶׁמְּסַגֵּל מַעֲשִׂים טוֹבִים – הַכֹּל הוּא עוֹשֶׂה דֶּרֶךְ תַּשְׁלוּמִים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַחָנְנִי הַגְּדוֹל מַקִּיף וְחוֹזֵר וְנוֹתֵן בְּהַקָּפָה לְמִי שֶׁשִּׁלֵּם חוֹב רִאשׁוֹן, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב מא ג): "מִי הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם", הוֹרָה שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַמַּקְדִּים וְהַמַּתְחִיל בְּכָל הַטּוֹבוֹת. וְזֶה שִׁבְחוֹ וּתְהִלָּתוֹ שֶׁל מָקוֹם בָּרוּךְ הוּא, שֶׁצָּרִיךְ הַמִּתְפַּלֵּל לְסַדֵּר שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם תְּחִלָּה קֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל, כְּדֵי שֶׁבְּכָל הַתְּפִלָּה וְהַתַּחֲנוּנִים לֹא יְבַקֵּשׁ כִּי אִם מַתְּנַת חִנָּם, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה, שֶׁקֹּדֶם שֶׁאָמַר: "אֶעְבְּרָה נָּא", אָמַר: "אַתָּה הַחִלּוֹתָ" וְגוֹ', הוֹרָה כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַמַּתְחִיל בְּכָל טוֹבוֹת, וְאֵין לוֹ שׁוּם חוֹב עָלָיו, וּבְקֵשׁ מַתְּנַת חִנָּם. וְזֶה שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: "אֶת גְּדֻלְּךָ" – זוֹ מִדַּת טוּבְךָ,

"וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה" – הַכּוֹבֶשֶׁת מִדַּת הַדִּין, כִּי כְּפִי שׁוּרַת הַדִּין אֵינוֹ חַיָּב לוֹ כְּלוּם, וּבָרֹב טוּבוֹ הוּא גּוֹמֵל חֶסֶד לְמִי שֶׁאֵין לוֹ עָלָיו כְּלוּם. וְזֶה בֵּאוּר יָקָר.

פסוק כה

אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְגוֹ'. לְמָה הִפְסִיק בְּמִלַּת "נָא" בֵּין "אֶעְבְּרָה וְאֶרְאֶה", וְלָמָּה עָשָׂה שְׁתֵּי חֲלֻקּוֹת וְהִזְכִּיר "הָאָרֶץ" בִּפְנֵי עַצְמָהּ וְ"הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן" בִּפְנֵי עַצְמָם? וּבֵאוּר הָעִנְיָן הוּא, שֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: אֶחָד בַּעֲבוּר יִשְׂרָאֵל, וְאֶחָד בַּעֲבוּר עַצְמוֹ. וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה: "וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם" – כִּי בַּדָּבָר הַנּוֹגֵעַ בָּכֶם לֹא נֶעֱתַר לִי ה', אֲבָל מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ בִּי נֶעֱתַר לִי וְאָמַר: "רַב לָךְ", דַּי בַּדָּבָר שֶׁהוּא יִהְיֶה לְךָ לְבַד, וְעוֹד תִּרְצֶה לְבַקֵּשׁ בַּעֲבוּרָם? וּשְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם שְׁנֵי מִינֵי שְׁלֵמוּת אֲשֶׁר הִקְנָה ה' לְאַבְרָהָם, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר ה' לְאַבְרָהָם: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְגוֹ', כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם" (בראשית יג יד-טו), שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁבִּרְאִיָּה לְבַד קָנֵי לֵיהּ. וְאַחַר כָּךְ חָזַר מִזֶּה וְאָמַר: "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה" (שם יג יז), שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁבִּרְאִיָּה לְחוּד לֹא רָצָה שֶׁיִּקְנֶה, כִּי אִם מִכְּי דַּיֵּשׁ אַמַּצְרֵי וְיַחְזִיק בָּהּ חֲזָקָה מְעַלְיוּתָא. וְעוֹד, שֶׁלֹּא אָמַר: "וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", כִּי אִם לְךָ לְבַד. וּמַהוּ שֶׁאָמַר: "וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם", וְכִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁיִּרְאֶה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֵינוֹ עוֹמֵד שָׁם? וְעוֹד, כִּי שָׁם נֶאֱמַר לְשׁוֹן "נָא": "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה" – דַּוְקָא בַּדָּבָר הַנִּקְנֶה בִּרְאִיָּה, וְלֹא בַּדָּבָר הַנִּקְנֶה בַּחֲזָקָה גְּמוּרָה. וְכָאן נֶאֱמַר: "אֶעְבְּרָה נָּא", הִזְכִּיר לְשׁוֹן "נָא" דַּוְקָא בַּדָּבָר שֶׁצָּרִיךְ הַעֲבָרָה בְּרַגְלַיִם מַמָּשׁ, הֲלֹא דָּבָר הוּא.

וְהַבֵּט יָמִּין וְרְאֵה, כִּי מִן הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה יֵשׁ תּוֹעֶלֶת גַּשְׁמִי וְרוּחָנִי. הַגַּשְׁמִי הוּא הַתְּלוּי בְּכָל שֶׁטַח הָאָרֶץ כֻּלָּהּ, לֶאֱכֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבֹּעַ מִטּוּבָהּ, כִּי אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הִיא. וְהוּא הַדָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִקְנֶה כִּי אִם בַּחֲזָקָה מַמָּשׁ, מִכְּי דַּיֵּשׁ אַמַּצְרֵי, כְּדִין כָּל קוֹנֶה שָׂדֶה (ב"ק ט), וְעָלָיו נֶאֱמַר לְאַבְרָהָם: "קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ", וְלֹא הִזְכִּיר בָּזֶה לְשׁוֹן "נָא", כִּי אֵין "נָא" אֶלָּא בְּקֶשֶׁה. וְיֵעָן כִּי הַחֹמֶר שֶׁל הָאָדָם בְּטִבְעוֹ הוּא נִכְסָף אֶל אַהֲבָה בַּתַּעֲנוּגִים, כִּי כָּל אִישׁ חָפֵץ חַיִּים אוֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב, עַל כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן "נָא", לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כִּי אַדְרַבָּה, הָאָדָם מְבַקְּשׁוֹ בִּלְשׁוֹן "נָא", שֶׁכֵּן מֹשֶׁה אָמַר עַל קִנְיָן זֶה שֶׁצָּרִיךְ הַעֲבָרָה לְשׁוֹן "נָא", שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶעְבְּרָה נָּא". וּכְשֶׁהָאָדָם מְבַקְּשׁוֹ מֵאֵת ה', וַדַּאי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צָרִיךְ לְבַקְּשׁוֹ מִן הָאָדָם, וְהָא בְּהָא תַּלְיָא. וְלֹא הִזְכִּיר בְּקִנְיָן זֶה: "לְךָ וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", כִּי אֵין הָאָרֶץ נִקְנֵית לְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם עַל כָּל פָּנִים, שֶׁהֲרֵי עַל תְּנַאי הִיא נְתוּנָה – אִם יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרוֹתָיו יִנְצֹרוּ.

וְתוֹעֶלֶת הָרוּחָנִי אֵינוֹ בָּא מִכְּלַל שֶׁטַח הָאָרֶץ, כִּי אִם מִן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן שֶׁלְּמַטָּה, הַמְכֻנֶּה כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּמַעְלָה, וְשָׁם חֶבְיוֹן עֹז הַשְּׁכִינָה, וְנִקְרָא הַמָּקוֹם: "ה' יִרְאֶה" (שם כב יד), עַל שֵׁם שֶׁכָּל הָרוֹאֶה הַמָּקוֹם הַקָּדוֹשׁ הַהוּא בִּרְאִיָּה לְחוּד – קְנֵי שְׁלֵמוּת נַפְשׁוֹ, וְנִתְלַבֵּשׁ בְּרוּחַ קָדֶשָׁה וְטָהֳרָה, כִּי מֶלֶךְ בְּיָפְיוֹ תֶּחֱזֶנָּה עֵינָיו, כִּי כְּדֶרֶךְ שֶׁבָּא לִרְאוֹת שָׁמָּה, כָּךְ בָּא לֵרָאוֹת. וְעַל קִנְיָן זֶה אָמַר לוֹ: "שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם" וְגוֹ', כִּי בַּזְּמַן הַהוּא הָיָה אַבְרָהָם בְּבֵית אֵל, וּבֵית אֵל – הַיְנוּ הַמִּקְדָּשׁ, כִּי מִן הַמִּקְדָּשׁ יָצָא הַשֶּׁפַע אֶל כָּל אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כִּי מִן הַבְּאֵר הַהוּא יַשְׁקוּ כָּל הָרוּחוֹת, כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ (יג יז). וּלְפִי שֶׁתּוֹעֶלֶת הָרוּחָנִי כְּפִי הַטֶּבַע אֵין הָאָדָם נִכְסָף אֵלָיו, עַל כֵּן אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "שָׂא נָא", לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ אֵצֶל אָדָם הָרִאשׁוֹן: פִּתָּהוּ לְכָנֵס לְגַן עֵדֶן, כִּי הָאָדָם צָרִיךְ פִּתּוּי עַל קַבָּלַת אֵיזֶה דָּבָר רוּחָנִי שֶׁאֵין הַהֲנָאָה מוּרְגֶּשֶׁת לְאַלְתַּר. וּלְעֻמַּת זֶה אָמַר מֹשֶׁה: "וְאֶרְאֶה", וְלֹא אָמַר: "וְאֶרְאֶה נָּא", לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כִּי הָאָדָם כְּפִי טִבְעוֹ אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ עַל זֶה כָּל כָּךְ, וְאַדְרַבָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צָרִיךְ לְבַקְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ. וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵצֶל הַשְּׁלֵמִים כְּמֹשֶׁה וְאַבְרָהָם אֵין שַׁיָּךְ לוֹמַר כֵּן, מִכָּל מָקוֹם דִּבְּרוּ בִּלְשׁוֹן סְתָם בְּנֵי אָדָם. וְעַל קִנְיָן זֶה אָמַר ה' לְאַבְרָהָם: "וּלְזַרְעֲךָ עַד עוֹלָם", כִּי הַמָּקוֹם הַקָּדוֹשׁ הַהוּא לְעוֹלָם הוּא בַּהֲוָיַת קְדֻשָּׁתוֹ, שֶׁהֲרֵי הוּא מְכֻנֶּה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּמַעְלָה. וְאִם זֶה שֶׁלְּמַטָּה חָרֵב, מִכָּל מָקוֹם הַמָּקוֹם הַהוּא נִשְׁאַר מְכֻנֶּה נֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁלְּמַעְלָה, הַשּׁוֹפֵעַ עַל הַמָּקוֹם הַהוּא הַקְּדֻשָּׁה, וּלְעוֹלָם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר קְדֻשָּׁה זוֹ לֹא סָרָה, שֶׁהֲרֵי בִּימֵי הָאָבוֹת שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בָּנוּי, וְאַף עַל פִּי כֵן הָיְתָה הַקְּדֻשָּׁה שָׁם. וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב.): "עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים" – שֶׁעוֹמְדִים לְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. וּבְמַסֶּכֶת מְגִלָּה (כח.) אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִן פָּסוּק: "וַהֲשִׁמוֹתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם" (ויקרא כו לא), שֶׁאֲפִלּוּ בְּשׁוֹמְמוֹתָם, מִכָּל מָקוֹם בִּקְדֻשָּׁתָם הֵם עוֹמְדִים, רָצָה לוֹמַר בִּקְדֻשָּׁתָהּ הָרִאשׁוֹנָה לֹא חָסֵר דָּבָר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב: "נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה" (תהלים פז ג), וּמִלַּת "סֶלָה" מוֹרָה עַל הַנִּצָּחִיּוּת.

וּבְהַצָּעָה זוֹ יִתּוֹרַץ הַכֹּל, כִּי מֹשֶׁה בִּקֵּשׁ עַל שְׁנֵיהֶם, כִּי בְּאָמְרוֹ "אֶעְבְּרָה נָּא", בִּקֵּשׁ עַל קִנְיַן הָאָרֶץ מַמָּשׁ לְהַקְנוֹתוֹ לְיִשְׂרָאֵל בַּחֲזָקָה גְּמוּרָה, וְהִזְכִּיר בָּזֶה לְשׁוֹן "נָא" כִּי כָּל מַה שֶּׁנִּתַּן לְאָדָם בְּקִנְיָנֵי הָעוֹלָם הַזֶּה חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם הוּא, וְלֹא עַל עַצְמוֹ בִּקֵּשׁ הַעֲבָרָה זוֹ כִּי אִם בַּעֲבוּר יִשְׂרָאֵל בְּחַסְדּוֹ, שֶׁאִם הוּא יַנְחִילֵם אֶת הָאָרֶץ תִּהְיֶה לָהֶם לַחֲלוּטִין. וְאַחַר כָּךְ בִּקֵּשׁ גַּם עַל עַצְמוֹ וְאָמַר: "וְאֶרְאֶה", כִּי עַל עַצְמוֹ לֹא בִּקֵּשׁ כִּי אִם הַשְּׁלֵמוּת הָרוּחָנִי הַנִּקְנֶה בִּרְאִיָּה. וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, כִּי מַה שֶּׁאָמַרְתִּי "אֶעְבְּרָה נָּא" הַיְינוּ "אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", לְצֹרֶךְ הַקְנָאַת כָּל הָאָרֶץ בִּכְלָלָהּ אֶל יִשְׂרָאֵל. וּמַה שֶּׁאָמַרְתִּי "וְאֶרְאֶה" הַיְינוּ "הָהָר

הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן", כִּי הַשְּׁלֵמוּת הָרוּחָנִי שֶׁבּוֹ נִקְנֶה בִּרְאִיָּה. וְהִפְסִיק בְּמִלַּת "נָא" כְּדֵי שֶׁלֹּא תַּחֲזֹר לְשׁוֹן "נָא" כִּי אִם עַל הַהַעֲבָרָה, מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר.

וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם. עַל הַדָּבָר שֶׁבִּקַּשְׁתִּי לְמַעַנְכֶם לְהַקְנוֹת לָכֶם הָאָרֶץ לֹא נֶעֱתַר לִי ה', וְאָמַר ה' אֵלַי "רַב לָךְ", דַּי בָּזֶה כְּשֶׁאַתָּה שְׁאַלְתָּךְ שֶׁהִיא לְךָ לְבַד וְהִיא הָרְאִיָּה. וְעַל זֶה אָמַר: "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה" וְגוֹ'. וְתַשְׂכִּיל וְתֵדַע כִּי בְּאַבְרָהָם הִתְחִיל בְּרוּחַ צָפוֹנָה, וְכָאן הִתְחִיל בְּיָמָּה, לְפִי שֶׁעִקַּר רְאִיָּה זוֹ הַנּוֹתֶנֶת קְדֻשָּׁה יְתֵרָה הוּא עַל יְדֵי רְאִית הַשְּׁכִינָה שֶׁבְּכֹלֶּל מַעֲרָבִי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה נט יט) "וְיִרְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם ה'". אֲבָל אַבְרָהָם שֶׁעָמַד בַּמָּקוֹם הַהוּא וּמְדַבֵּר בַּשֶּׁפַע הַיּוֹצֵא מִשָּׁם לְכָל אַרְבַּע רוּחוֹת, הִתְחִיל בְּרוּחַ צָפוֹן הֶחָשׁוּךְ וְצָרִיךְ בְּיוֹתֵר לְקַבָּלַת הַשֶּׁפַע.

וּמַה שֶּׁלֹּא רָצָה ה' בָּזֶה שֶׁמֹּשֶׁה יַנְחִילֵם אֶת הָאָרֶץ, לְפִי שֶׁכָּךְ מַסִּיק (בדב"ר ח א) שֶׁהַתְּפִלָּה אִם אֵינָהּ עוֹשָׂה כֻּלָּהּ הִיא עוֹשָׂה חֶצְיָהּ. וְכֵן תְּפִלַּת מֹשֶׁה עַל אַהֲרֹן הוֹעִילָה לַחֲצָאִין, כָּךְ כָּאן נֶעֱתַר לוֹ עַל חֲצִי שְׁאֵלָתוֹ, וְנִדְחָה הַמְּבֻקָּשׁ הַנִּשְׁמִי מִפְּנֵי הָרוּחָנִי. וּמִדְּקָאָמַר "לְמַעַנְכֶם", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ זַכָּאִין שֶׁמֹּשֶׁה יַנְחִילֵם, כִּי פְּנֵי מֹשֶׁה כְּפְנֵי חַמָּה, כְּחַמָּה זוֹ שֶׁאוֹרָהּ תְּמִידִי בְּלֹא הֶפְסֵק, כָּךְ כָּל מַתְּנוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה נִצְחִיִּים, וְקִנְיַן הַתּוֹרָה שֶׁעַל יָדוֹ יוֹכִיחַ. אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ כַּלְּבָנָה שֶׁאֵין אוֹרָהּ תְּמִידִי, כָּךְ הָאָרֶץ שֶׁהִנְחִילָם, לִפְעָמִים כְּשֶׁזּוֹכִין לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם, וּכְשֶׁאֵינָן זוֹכִין – רָאִיתִי הָאָרֶץ וְהִנֵּה תֹהוּ (ירמיה ד כג), צַר וְאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ (ישעיה ה ל).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמֹּשֶׁה בִּקֵּשׁ רְאִית הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה בִּכְלַל "וְכָל מְנַאֲצַי לֹא יִרְאוּהָ" (במדבר יד כג). וְיֵשׁ אוֹמְרִים "רַב לְךָ", מִלַּת "לְךָ" עוֹלָה חֲמִשִּׁים, כִּי מֹשֶׁה בְּעַצְמוֹ אָמַר "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה", וּכְבָר חָיָה מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, דְּהַיְינוּ חֲמִשִּׁים יוֹתֵר מֵהָרָאוּי בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע. וְעַתָּה בִּקֵּשׁ לִחְיוֹת יוֹתֵר, עַל כֵּן אָמַר לוֹ רַב לְךָ אוֹתָן חֲמִשִּׁים שָׁנָה שֶׁנִּתּוֹסְפוּ לְךָ.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר שֶׁהַגְּזֵרָה לֹא הָיְתָה כִּי אִם שֶׁלֹּא יָבִיא אֶת הַקָּהָל וְגוֹ', וּמֵאַחַר שֶׁיְּהוֹשֻׁעַ מַנְהִיגָם, אִם כֵּן יִכָּנֵס הוּא לָאָרֶץ כְּאֶחָד הָעָם. וְהֵשִׁיב לוֹ "רַב לְךָ" בִּתְמִיהָה, וְכִי הָגוּן לְךָ שֶׁיְּהֵא תַּלְמִידְךָ יוֹשֵׁב וְדוֹרֵשׁ וְאַתָּה יוֹשֵׁב וְרוֹאֶה?

פרק ד

פסוק ב

לֹא תוֹסִיפוּ עַל הַדָּבָר וְגוֹ'. בִּשְׁלָמָא "לֹא תוֹסִיפוּ" שֶׁפִּיר קָאָמַר, כִּי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁיֵּשׁ בִּכְלָל מְאתַיִם מָנֶה, אֲבָל "לֹא תִגְרְעוּ" לָמָּה לִי? כִּי הַגּוֹרֵעַ אַחַת מִכָּל מִצְוֹת ה' כְּבָר הוּא מְצֻוֶּה

וְעוֹמֵד שֶׁלֹּא לִגְרֹעַ אֲפִלּוּ אַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת, וּבְחִבּוּרֵנוּ עוֹלְלוֹת אֶפְרַיִם מַאֲמָר שפ"ה פֵּרַשְׁנוּ שֶׁ"לֹּא תִגְרְעוּ" אֵינוֹ צִוּוּי אֶלָּא פֵּרוּשׁוֹ דּוּגְמַת שֶׁאָמְרוּ רז"ל (ברכות כט:): לֹא תִרְוֵי וְלֹא תֶחֱטָא, כִּי לֹא תֶחֱטָא אֵינוֹ צִוּוּי, כִּי פְּשׁוּט הוּא, אֶלָּא פֵּרוּשׁוֹ לֹא תִרְוֵי כְּדֵי שֶׁלֹּא תֶחֱטָא, כָּךְ פֵּרוּשׁ "לֹא תוֹסִיפוּ" וְאָז מִמֵּילָא "לֹא תִגְרְעוּ", הָא כָּל הַמּוֹסִיף גּוֹרֵעַ, כִּי מֵאן דְּעָבֵיד הָא נָפִיל בְּהָא. וְהוּא כְּמוֹ נְתִינַת טַעַם עַל "לֹא תוֹסִיפוּ", וְשָׁם הֶאֱרַכְנוּ. וְאוּלַי סָמַךְ עִנְיָן זֶה לְכָאן כִּי זֶהוּ מֵעֵין חֶטְאוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כִּי הוּא הוֹסִיף בְּהַכָּאַת הַסֶּלַע, וּבְהוֹסָפָה בָּא לִידֵי גֵּרָעוֹן בֶּאֱמוּנָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל שְׁמַע אֶל הַחֻקִּים", מַהוּ "וְעַתָּה", וְכִי קֹדֶם זֶה לֹא הָיָה לָהֶם לִשְׁמֹעַ אֶל הַחֻקִּים? אֶלָּא "וְעַתָּה" קָאֵי עַל גְּמַר גְּזֵרָתוֹ שֶׁהִזְכִּיר לִפְנֵי זֶה, וְהִמְשִׁיךְ הַסְּפּוּר אֶל מַאֲמַר "לֹא תוֹסִיפוּ".

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁסְּפּוּר "לֹא תוֹסִיפוּ" נִמְשָׁךְ אֶל עִנְיַן פְּעוֹר, שֶׁכָּל חָסִיד שׁוֹטֶה סוֹבֵר שֶׁמִּצְוָה קָעֲבִיד לְבַזּוֹתוֹ וְעוֹבֵר עַל "לֹא תוֹסִיפוּ", וְסוֹף שֶׁבָּאוּ לִידֵי גֵּרָעוֹן, כִּי הִשְׁתַּחֲווּ לֵאלֹהֵיהֶן. וְקָאֵי עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשָּׁק בַּלָּק מוּל בֵּית פְּעוֹר", וְעַל זֶה אָמַר כְּמֵבִיא מוֹפֵת עַל זֶה וְאָמַר: "עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעוֹר" בָּעוֹבֵד לְפְעוֹר, כִּי הוּא בַּעַל לְאוֹתָהּ עֲבוֹדָה.

פסוק ה

רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם וְגוֹ'. בְּמַסֶּכֶת נְדָרִים (לז) דָּרְשׁוּ רז"ל: מָה אֲנִי בְּחִנָּם אַף אַתֶּם בְּחִנָּם. לָמְדוּ מִמַּה שֶּׁכָּתוּב "כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי ה' אֱלֹהָי", מָה תַּלְמוּד לוֹמַר, וְכִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁמֹּשֶׁה יְצַוֶּה מִלִּבּוֹ? אֶלָּא אָמַר: כְּמוֹ שֶׁצִּוַּנִי ה' אֱלֹהַי בְּחִנָּם אַף אֲנִי לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם בְּחִנָּם, וּמִמֶּנִּי תִּרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ לְלַמֵּד בְּחִנָּם. כִּי עִנְיַן הָעֲרֻבוּת שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה מְחַיֵּב עִנְיַן זֶה, כִּי אִישׁ אֶחָד יָחִיד יֶחֱטָא יִשְׁאוּ רַבִּים עָוֹנוֹ. וְדָבָר זֶה נִרְמָז בְּמַה שֶּׁכָּתוּב "רְאֵה", כִּמְדַבֵּר לְיָחִיד, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם" לָרַבִּים, אֶלָּא לוֹמַר שֶׁאִם אִישׁ אֶחָד יֶחֱטָא, בֵּינֵינוּ יִשְׁפֹּט. וּבְדֶרֶךְ זֶה יִתְבָּאֵר בְּעֶזְרַת ה' לְקַמָּן פָּסוּק "רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם" (דברים יא כו).

וְאָמַר **רְאֵה לִמַּדְתִּי אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים וְגוֹ'**. הַחֻקִּים הֵם הַמִּצְוֹת שֶׁאֵין טַעֲמָם נִגְלֶה וְהַמִּשְׁפָּטִים מִן הַמִּשְׂכָּלוֹת. וְעָלֵיהֶם אָמַר שִׁתֵּי פְּעָמִים "כִּי", כְּנוֹתֵן טַעַם עַל כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, עַל הַחֻקִּים שֶׁהִזְכִּיר רֹאשׁוֹנָה אָמַר: "כִּי הִיא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה", בְּאוּר הָעִנְיָן, שֶׁאִם תַּעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם לוֹמַר, מֵאַחַר שֶׁהָאֻמּוֹת מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל עַל שְׁמִירַת הַחֻקִּים אִם כֵּן אֵין בָּהֶם מַמָּשׁ, כִּי לִפְעָמִים אָדָם מוֹנֵעַ עַצְמוֹ מֵאֵיזֶה דָּבָר מִפְּנֵי הַמַּלְעִיגִים, עַל זֶה אָמַר, אַדְּרַבָּה, הָאֻמּוֹת יִשַּׁבְּחוּ אֶתְכֶם עַל שְׁמִירַת הַחֻקִּים, כִּי יֵשׁ חֻקִּים שֶׁהֵם נֶעֱלָמִים מֵעֵין כָּל חַי, כְּפָרָה אֲדֻמָּה שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר יט ב): "וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה" לְכֻלָּם חֻקָּה, אֲפִלּוּ שְׁלֹמֹה

הַמֶּלֶךְ אָמַר עָלֶיהָ: "אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה מִמֶּנִּי" (קהלת ז כג), אֲבָל לְמֹשֶׁה נִגְלָה סוֹד הַפָּרָה, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁשְּׁאָר חֻקִּים נִגְלִים לִיחִידֵי הַדּוֹר אֲשֶׁר נָתַן ה' חָכְמָה בָּהֶם. וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת חֻקַּת (יט ב) שֶׁהַשָּׂטָן וְהָאֻמּוֹת מוֹנִין עָלֶיהָ, אֱמֶת שֶׁכֵּן הוּא הַשּׁוֹמֵעַ חֹק זֶה לְבַד, וְהָאֻמּוֹת שׁוֹאֲלִים, מָה הַחֻקָּה הַזֹּאת לָכֶם וּבְפִיךָ אֵין מַעֲנֶה לְהָשִׁיב לָהֶם, פְּשִׁיטָא שֶׁיִּהְיוּ מוֹנִין וּמַלְעִיגִים. אֲבָל הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, וְרֻבָּם יֵשׁ לָהֶם טַעַם – וַדַּאי לֹא יַלְעִיגוּ, כִּי רֻבָּם יִתְּנוּ עֵדוּת עַל קָצָתָם לוֹמַר, כְּשֵׁם שֶׁחֻקִּים הַלָּלוּ יֵשׁ בָּהֶם נֹעַם נִסְתָּר כָּךְ הַפָּרָה וְכָל דִּכְוָתָהּ יֵשׁ בָּהֶם טַעַם, וְאִם אֵינוֹ נִגְלֶה לְרֹב הֲמוֹן עַם, מִכָּל מָקוֹם סוֹד ה' לִירֵאָיו נִגְלֶה.

וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן וְגוֹ'. בִּשְׁלָמָא כָּל הָעַמִּים שֶׁהֵם עֲסוּקִים בְּעִנְיְנֵי עֹשֶׁר וְכָבוֹד וּשְׂרָרוֹת וּמִלְחָמוֹת אֵין חִדּוּשׁ אִם יִטְעוּ לִפְעָמִים בָּאֱלֹהוּת, כִּי אֵין רֹב עִסְקֵיהֶם בַּחָכְמוֹת, אֲבָל יִשְׂרָאֵל נֶעֱדָרִים מִכָּל הַשְׁלֵמִיּוֹת הַפְּחוּתוֹת הַלָּלוּ, וְרַק הַחָכְמָה לְבַדָּהּ הִיא שִׁמְלָתוֹ לְעוֹרוֹ וּבְחֵיקוֹ תִּשְׁכָּב, וְכָל עִסְקֵיהֶם רַק בַּחָכְמוֹת, וְאֵיךְ יִתָּכֵן שֶׁזְּקֵנִים זֶה קָנוּ חָכְמָה כְּמוֹתָם יִתְעַסְּקוּ בִּדְבָרִים בְּטֵלִים הַלָּלוּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהַמָּה יוֹדְעִין הַסּוֹדוֹת הָהֵם וְאֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מָה. וְזֶהוּ לְשׁוֹן "רַק" לְמַעֵט שְׁאָר עִנְיְנֵי שְׁלֵמוּת, לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהֶם שְׁלֵמוּת רַק מַה שֶּׁהוּא עַם חָכָם וְנָבוֹן. אוֹ מִלַּת "רַק" בָּא לְמַעֵט אֶת כָּל הָעַמִּים, וְחוֹזֵר עַל מִלַּת "הַזֶּה" לוֹמַר רַק הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה הוּא עַם חָכָם וְנָבוֹן וְלֹא אֲנַחְנוּ עִמּוֹ, כִּי אֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מָה, וְיִתְלוּ הַחֶסְרוֹן בְּקִצֵּר דַּעַת הַשָּׂגָתָם.

וְעַל הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁהִזְכִּיר אָמַר, "כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרוֹבִים" וְגוֹ', שֶׁאִם יֹאמְרוּ הָאֻמּוֹת מַה יִּתְרוֹן לָכֶם בַּמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר הוּנְחוּ בַּתּוֹרָה, הֲלֹא כָּל אֻמָּה יֵשׁ לָהּ נִימוֹסִים וְסֵדֶר דִּינִין, עַל זֶה אָמַר, תֵּדַע שֶׁמִּשְׁפָּטִים שֶׁלָּנוּ יֵשׁ לָהֶם שְׁלֵמוּת אֱלֹהִי, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פב א): "אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל", וּמִכָּאן לָמְדוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נִצָּב בַּעֲדַת הַדַּיָּנִים, כִּי אִם הַדַּיָּן קוֹרֵא אֶל ה' עַל כָּל דְּאַלִּים גְּבַר אִישׁ זְרוֹעַ הַמְגַזֵּם אֶל הַדַּיָּן, ה' יַעֲנֵהוּ מִשְׁמֵי קָדְשׁוֹ, כִּי ה' יָרִיב רִיבָם, וְהַמִּשְׁפָּט לֵאלֹהִים הוּא. עַל זֶה אָמַר: "אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרוֹבִים אֵלָיו כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו", מָה שֶּׁלֹּא נִמְצָא כֵּן בְּמִשְׁפְּטֵי הַגּוֹיִם.

וּמִי גּוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם. יֹאמַר שֶׁמִּשְׁפְּטֵי ה' אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּיו עִם הַחֻקִּים, כִּי בִּשְׁנֵי חֲלָקִים אֵלּוּ אֵינָן מִתְנַגְּדִים זֶה לָזֶה אֶלָּא שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד צַדִּיקִים. וְעוֹד שֶׁהַחֻקִּים מוֹפֵת עַל הַמִּשְׁפָּטִים, כְּשֵׁם שֶׁיֵּשׁ בַּחֻקִּים סוֹד נִסְתָּר כָּךְ יֵשׁ בַּמִּשְׁפָּטִים סוֹד כָּמוֹס לְיִרְאֵי ה' וְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ.

פסוק ט

רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח וְגוֹ'. "הִשָּׁמֶר לְךָ", רוֹצֶה לוֹמַר שְׁמִירַת הַגּוּף, וְלֹא הִזְכִּיר בּוֹ "מְאֹד" כְּמוֹ בִּשְׁמִירַת הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר בִּשְׁמִירָתָהּ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר בְּיוֹתֵר מִבִּשְׁמִירַת הַגּוּף, לְכָךְ אָמַר: "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד".

דָּבָר אַחֵר, שְׁתֵּי שְׁמִירוֹת אֵלּוּ הֵם עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְלֹא תַעֲשֶׂה, אֲשֶׁר עַל יָדָם יִשְׁמֹר כָּל הָאֲבָרִים וְהַגִּידִין אֲשֶׁר הַבַּיִת הָאֲנוֹשִׁי נָכוֹן עֲלֵיהֶם, כִּי כְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר וישלח קע:) כִּי רְמַ"ח מִצְוֹת עֲשֵׂה כְּנֶגֶד רְמַ"ח אֲבָרִים, וּשְׁסַ"ה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה כְּנֶגֶד שְׁסַ"ה גִּידִין שֶׁבָּאָדָם, כִּי עַל זֶה נֶאֱמַר (קהלת יב יג): "אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא" זֶה מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, "וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר" זֶה מִצְוֹת עֲשֵׂה, "כִּי זֶה כָּל הָאָדָם", כְּמִסְפַּר אֲבָרָיו וְגִידָיו. וְאָמְרוּ עוֹד: כָּל יְמֵי רָשָׁע הוּא מְחֻלָּל, הַיְינוּ מֵת חָלָל, כִּי בְּכָל עֲבֵרָה הוּא פּוֹגֵם אֶחָד מֵאֲבָרָיו אוֹ אֶחָד מִגִּידָיו. וְנִרְאֶה לִי לְחַלֵּק בֵּין לְשׁוֹן חָלָל, לִלְשׁוֹן מֵת, בְּאוֹתוֹ חִלּוּק שֶׁיֵּשׁ בֵּין מִצְוֹת עֲשֵׂה לְמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי מֵת – מֵעַצְמוֹ מַשְׁמַע, וְחָלָל הַיְינוּ שֶׁנֶּהֱרַג בְּיָדִים, וְהָעוֹבֵר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה עוֹבֵר בְּשֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה הֲרֵי הוּא פּוֹגֵם אֵבֶר אֶחָד וְנַעֲשֶׂה מֵת מֵאֵלָיו, וְהָעוֹבֵר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה בְּקוּם וַעֲשֵׂה הֲרֵי כְּאִלּוּ הוּא הוֹרֵג בְּיָדִים אֵיזוֹ גִּיד מִגִּידָיו וְעוֹשֵׂהוּ חָלָל וְחָלוּל מִן הַדָּם שֶׁבְּתוֹכוֹ, וְהַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ, וּבְטוּלוֹ אֲפִלּוּ מִן גִּיד אֶחָד מְסֻכָּן יוֹתֵר מִמִּיתַת אֵבֶר אֶחָד, כִּי עַל כֵּן הֶחְמִירָה הַתּוֹרָה בְּעֹנֶשׁ הָעוֹבֵר עַל לֹא תַעֲשֶׂה מִבַּעֲשֵׂה, כִּי פְּגִימַת הַגִּידִין מְסֻכָּן מִפְּגִימַת אֵבֶר. וְעַל זֶה אָמַר: "רַק הִשָּׁמֶר לְךָ", זוֹ שְׁמִירַת אֵבָרָיו, כִּי הֵם עַצְמוּתוֹ שֶׁל אָדָם, שְׁמִירָתָם תְּלוּיָה בִּשְׁמִירַת מִצְוֹת עֲשֵׂה. "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד", זוֹ שְׁמִירַת הַגִּידִין, כִּי הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ וְצָרִיךְ שְׁמִירָה גְּדוֹלָה, לְכָךְ נֶאֱמַר "מְאֹד", וּשְׁמִירָה זוֹ עַל יְדֵי מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וְזֶה בֵּאוּר נָכוֹן.

פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג י) לָמְדוּ מִכָּאן שֶׁהַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ, כִּי גּוֹרֵם לְעַצְמוֹ שֶׁגַּם ה' יִשְׁכָּחֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (הושע ד ו): "וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם אָנִי". עוֹד דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ט:) מִן פָּסוּק: "וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר לֹא עֲבָדוֹ" (מלאכי ג יח), שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה שׁוֹנֶה פִּרְקוֹ מֵאָה פְּעָמִים לְשׁוֹנֶה פִּרְקוֹ מֵאָה פְּעָמִים וְאֶחָד. וְשָׁמַעְתִּי רָמֶז לַדָּבָר, "לֹא עֲבָדוֹ" רָאשֵׁי תֵבוֹת שֶׁלּוֹ עוֹלֶה מֵאָה, לוֹמַר שֶׁהַלּוֹמֵד מֵאָה פְּעָמִים עֲדַיִן נִקְרָא "לֹא עֲבָדוֹ", "עֹבֵד אֱלֹהִים" לַאֲשֶׁר רָאשֵׁי תֵבוֹת עוֹלֶה מֵאָה וְאַחַת, כִּי הַשּׁוֹנֶה פִּרְקוֹ מֵאָה וְאַחַת פְּעָמִים נִקְרָא "עֹבֵד אֱלֹהִים".

וְזוֹ מִשְׁלִי לַעֲשׂוֹת רֶמֶז יָקָר מְזֻּה, וְהוּא, כְּשֶׁתִּסְתַּכֵּל בְּמִלַּת זָכַר וּבְמִלַּת שָׁכַח תִּמְצָא מִסְפַּר מֵאָה וְאַחַת בֵּינֵיהֶם, וְהָרוֹצֶה לְבַטֵּל הַשִּׁכְחָה יַחֲזֹר עַל לִמּוּדוֹ מֵאָה וְאַחַת פְּעָמִים וּבָהֶם

יִפָּחֵת מִן מִסְפַּר שָׁכַח מִסְפַּר מֵאָה וְאַחַת וְיִשָּׁאֵר מִן שָׁכַח מִלַּת זָכַר. עַל כֵּן מֵאָז יִהְיֶה הַדָּבָר כָּמוֹס אֶצְלוֹ לְזִכָּרוֹן לֹא יִשְׁכַּח עוֹד. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁהַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַזִּכָּרוֹן, זָכוֹר שְׁמוֹ, וְיֵשׁ לוֹ רכ"ז כֹּחוֹת, וְהַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַשִּׁכְחָה, שָׁכַח שְׁמוֹ, וְיֵשׁ לוֹ שכ"ח כֹּחוֹת, נִמְצָא שֶׁיֵּשׁ לוֹ מֵאָה וְאַחַת כֹּחוֹת יוֹתֵר מִן מַלְאַךְ שֶׁל הַזִּכָּרוֹן, עַל כֵּן הַשִּׁכְחָה גּוֹבֶרֶת עַל הָאָדָם. לְפִיכָךְ צָרִיךְ הוּא לַחֲזֹר עַל לִמּוּדוֹ מֵאָה וְאַחַת פְּעָמִים, כִּי בְּכָל פַּעַם וּפַעַם שֶׁיַּחֲזֹר הוּא מְחַסֵּר וּמַחֲלִישׁ כֹּחַ אֶחָד מִכֹּחוֹתָיו, וּכְשֶׁחָזַר מֵאָה וְאַחַת פְּעָמִים הֶחֱלִישׁ כָּל כֹּחוֹתָיו הַיְתֵרִים וְנִכְנָס תַּחַת יַד הַמַּלְאָךְ הַמְמֻנֶּה עַל הַזִּכָּרוֹן וְלֹא יִשְׁכַּח עוֹד. וְזֶהוּ לַדָּבָר: "הִשָּׁמֶר וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד", רָאשֵׁי תֵּיבוֹת מִן אַרְבַּע תֵּבוֹת אֵלּוּ עוֹלֶה לְמִסְפַּר מֵאָה וְאַחַת, וְרָאשֵׁי תֵּבוֹת שֶׁל תֵּיבַת "לְךָ" הַיְינוּ לָמֶ"ד, וּכְאִלּוּ אָמַר, לְמַד תּוֹרָתְךָ מֵאָה וְאַחַת פְּעָמִים פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים. וְזֶה רָמָז יָקָר.

פסוק כ

וְאֶתְכֶם לָקַח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבַּרְזֶל מִמִּצְרַיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה. לְמַעְלָה אָמַר "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ" וְגוֹ', וְהַיְינוּ הַגַּלְגַּל הַיּוֹמִי הַגָּדוֹל שֶׁבְּכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם. עַל זֶה אָמַר: אֵיךְ תִּהְיֶה נִבְעָר מִדַּעַת כָּל כָּךְ לְהִשְׁתַּחֲוֹות לַשֶּׁמֶשׁ, וַהֲרֵי אַתָּה חָשׁוּב וְגָדוֹל אֵצֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ, וְאֵיךְ תַּעֲבֹד לְדוֹמֶה לְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ה לא): "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ". וְאִם אַתָּה דּוֹמֶה בְּמַעֲלָה לַשֶּׁמֶשׁ, קַל וָחֹמֶר לִשְׁאָר צְבָא הַשָּׁמַיִם הַפְּחוּתִים מֵעֶרֶךְ הַשֶּׁמֶשׁ. וְאִדְרַבָּה, אַתֶּם מוֹשְׁלִים עַל הַשֶּׁמֶשׁ, כְּמוֹ "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם" (יהושע י יב), וְכֵן מֹשֶׁה הֶעֱמִיד הַחַמָּה. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "אֲשֶׁר חָלַק ה' לְכָל הָעַמִּים", לֹא עַל מְצִיאוּת הָאוֹרָה אָמַר כֵּן, אֶלָּא עַל מְצִיאַת הַנְּהָנָתָם בַּשְּׁפָלִים, כִּי כָּל הָאֻמּוֹת מְסוּרִים תַּחַת יַד הַמַּעֲרָכָה, וְאֶתְכֶם לָקַח ה' לְהַנְהָגָתוֹ, כִּי אַתֶּם מַשְׂגִּיחִים מִסִּבָּה רִאשׁוֹנָה יִתְבָּרַךְ. עַל כֵּן יֵשׁ לָכֶם מֶמְשָׁלָה עַל הַשֶּׁמֶשׁ, וְאֵיךְ תַּעַבְדוּ לוֹ?

דָּבָר אַחֵר: **"כַּיּוֹם הַזֶּה" קָאֵי עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וְאֶתְכֶם לָקַח מִכּוּר הַבַּרְזֶל"**, הַמְנַקֶּה הַכֶּסֶף מִכָּל סִיג וּפְסֹלֶת עַד שֶׁיִּהְיֶה נָקִי וְזַךְ בָּרָה כַּחַמָּה, כְּךָ נִזְדַּכַּךְ חֹמֶר שֶׁלָּכֶם בְּעִנּוּי מִצְרַיִם עַד שֶׁנַּעֲשָׂה בָּרוּר כַּשֶּׁמֶשׁ. עַל זֶה אָמַר "לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה כַּיּוֹם הַזֶּה", כַּגַּלְגַּל הַיּוֹמִי, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ". וְכֵן "מִכָּרָה כַּיּוֹם" (בראשית כה לא), תַּרְגּוּמוֹ "כְּיוֹם דְּלֶהֵן", שֶׁהוּא בָּרוּר בְּלֹא סִיג וּפְסֹלֶת, כָּךְ מְכֹר לִי מִכִּירָה בְּרוּרָה בָּרָה כַּחַמָּה. וְיֵשׁ אוֹמְרִים "כַּיּוֹם הַזֶּה" כְּמוֹ שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ שֶׁאֵינוֹ עוֹבֵד מֵחֲמַת קִבּוּל פְּרָס. וְנִרְאֶה לִי שֶׁעַל זֶה נֶאֱמַר "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ", אֵלּוּ הָעוֹבְדִים מֵאַהֲבָה.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **"יהו' הִתְאַנַּף בִּי עַל דִּבְרֵיכֶם"**, בְּפָסוּק זֶה נִתְקַשּׁוּ הַמְפָרְשִׁים, כִּי אֵין לוֹ חִבּוּר לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה, וְעָשׂוּ בּוֹ פֵּרוּשִׁים דְּחוּקִים. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁבָּא לְתָרֵץ: אִם הַשֶּׁמֶשׁ

גּוֹרֵם לְהַחֲטִיא הַבְּרִיּוֹת, לָמָּה אֵינוֹ מְאַבְּדָהּ כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּעֱנַשׁ מֹשֶׁה עַל שֶׁהֶחֱטִיא הָרַבִּים? עַל זֶה אָמַר שֶׁאֵין הַנִּדּוֹן דּוֹמֶה לָרְאָיָה, כִּי אֶמֶת שֶׁה' הִתְאַנַּף בִּי עַל דִּבְרֵיכֶם, אֲבָל אֵין מִיתָתִי גּוֹרֶם אִבּוּד לָרַבִּים, כִּי אָנֹכִי מֵת אֵינֶנִּי עוֹבֵר הַיַּרְדֵּן, מִכָּל מָקוֹם אַתֶּם קַיָּמִים וְעוֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן. אֲבָל הַשֶּׁמֶשׁ אִם יְאַבְּדֶנָּה, אָז יְאַבֵּד אֶת כָּל הָעוֹלָם, וְכִי מִפְּנֵי שׁוֹטִים שֶׁקִּלְקְלוּ יְאַבֵּד עוֹלָמוֹ? כְּדַמַּסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (נד:) שֶׁאַל פִּילוֹסוֹפוֹס אֶת הַזְּקֵנִים בְּרוֹמִי: אִם אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא רוֹצֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, לָמָּה אֵינוֹ מְאַבְּדָהּ כוּ'.

פסוק כה

כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים וְנוֹ'. לְפִי שֶׁאֵין פִּתְגָּם הָרָעָה נַעֲשֶׂה מְהֵרָה, עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם לַעֲשׂוֹת רָע (קהלת ח יא), וְאֵינוֹ מַרְגִּישׁ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְנֶבֶי דִּילֵיהּ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. עַל כֵּן אָמַר "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי וְהִשְׁחַתֶּם וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל" וְגוֹ', רוֹצֶה לוֹמַר בְּתוֹךְ זְמַן זֶה, בְּאוֹתָן הַיָּמִים עַצְמָם אֲשֶׁר תַּשְׁחִיתוּ, תּוֹלִידוּ בָּנִים וּבְנֵי בָנִים כְּמִנְהַג הָעוֹלָם וְנוֹשַׁנְתֶּם בָּאָרֶץ. וְעַל יְדֵי זֶה תִּטְעוּ לוֹמַר: לוּ חָפֵץ ה' לַהֲמִיתְכֶם, כּוּלֵי הַאי לָא שָׁתִיק, וַהֲרֵי אָנוּ מוֹלִידִים כְּמִנְהַג הָעוֹלָם וְיוֹשְׁבִים עַל הָאָרֶץ יָמִים רַבִּים, וְאִם כֵּן וַדַּאי אֵין בָּנוּ אַשְׁמָה. עַל זֶה אָמַר: "הַעִידֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן מֵהֵר מֵעַל הָאָרֶץ", כִּי מִמִּדַּת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁלֹּא לְהָבִיא צָרוֹת תְּכוּפוֹת זוֹ לְזוֹ, כְּמוֹ שֶׁלָּמְדוּ בַּמִּדְרָשׁ (בר"ר עה יג) מִן פָּסוּק "וְרֻוחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר" (בראשית לב טז), וְזֶה דַּוְקָא בִּזְמַן שֶׁהוּא נִפְרָע תֵּכֶף בְּלֹא הָרְחֶבֶת זְמַן. אֲבָל אִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ זְמַן רַב, אָז בְּאַחֲרִית הַיָּמִים הוּא מֵבִיא צָרוֹת צְרוּרוֹת זוֹ לְזוֹ וּתְכוּפוֹת, וְצָרָה אֶל אֲחוֹתָהּ נִגָּשֶׁת. וְכֵן הָיָה בְּבֵית רִאשׁוֹן שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה זְמַן רַב מִימוֹת יָרָבְעָם, וְאַף עַל פִּי כֵן הָאֱרִיךְ לָהֶם אַפּוֹ. וּמַה שֶּׁכָּתוּב (דברים יא יז) "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה" וְגוֹ', וְשָׁם פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: לֹא אֶתֵּן לָכֶם אָרְכָּה, וְכֵן כָּאן נֶאֱמַר "כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן מַהֵר", אֶלָּא וַדַּאי שֶׁעִנְיַן מְהִירוּת זֶה נֶאֱמַר עַל הַצָּרוֹת שֶׁיִּהְיוּ בַּסּוֹף תְּכוּפוֹת בִּמְהִירוּת, בָּזוֹ אַחַר זוֹ.

וְיֵשׁ לִי סִיּוּעַ עַל פֵּרוּשׁ זֶה. מִמַּה שֶׁמַּסִּיק בַּיְלַקּוּט פְּרָשַׁת עֵקֶב (תתסט) בַּפָּסוּק "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה", גּוֹלָה אַחַר גּוֹלָה גָּלוּ בְּשֶׁבַע לִיהוֹיָקִים וּשְׁמֹנָה לִנְבוּכַדְנֶצַּר, גָּלוּ בִּשְׁמֹנָה עֶשְׂרֵה כוּ'. וְעִנְיַן מְהִירוּת זֶה נִרְמַז יָפֶה בְּפָסוּק זֶה: "כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן", כֶּפֶל הַלָּשׁוֹן מוֹרֶה עַל אִבּוּד אַחַר אִבּוּד שֶׁיִּהְיֶה "מֵעַל הָאָרֶץ", וְאַחַר הָאִבּוּד "לֹא תַאֲרִיכֻן יָמִים עָלֶיהָ כִּי הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן", רוֹצֶה לוֹמַר לֹא תַאֲרִיכוּן יָמִים בֵּין אִבּוּד לְהַשְׁמָדָה אֶלָּא יִהְיוּ תְּכוּפוֹת. וְהַשְׁמָדָה יֵשׁ בָּהּ יוֹתֵר כְּלָיוֹן מֵאִבּוּד, וְכֵן נֶאֱמַר (ישעיה ח כג): "וְהָאֲחֹרוֹן הִכְבִּיד". וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר לְתֵרֶץ בּוֹ הַמְּהִירוּת הַנֶּאֱמָר כָּאן, וַהֲרֵי הֶאֱרִיךְ לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא זְמַן רַב, אֶלָּא שֶׁהוּא נֶאֱמַר

עַל הַתְּכוּפוֹת, אִבּוּד אַחַר אִבּוּד וְהַשְׁמָדָה אַחַר הַשְׁמָדָה, וּבֵין אִבּוּד לְהַשְׁמָדָה גַּם כֵּן לֹא תַאֲרִיכוּן יָמִים.

וּמַה שֶּׁהֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, רָצָה לִתֵּן טַעַם עַל שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ זְמַן רַב, וְכִדְמַסְיִק בַּיַלְקוּט פָּרָשַׁת הַאֲזִינוּ (תתקמא) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁמָּסַר בְּנוֹ לְפֶדָגוֹג כוּ', כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל: שָׁמָּא אַתֶּם סְבוּרִים לִבְרֹחַ מֵעַל כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה וְלָזוּז מֵעַל הָאָרֶץ כוּ'. וְתֹכֶן הָעִנְיָן הוּא שֶׁלְּכָךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ, לְפִי שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁאֵין מִמֶּנּוּ הִמָּלֵט, כִּי מְסָרָם לְפֶדָגוֹג דְּהַיְנוּ לְשָׁמַיִם וְאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא יוּכְלוּ לָזוּז כְּלָל. עַל כֵּן אָמַר: "הַעִידֹתִי בָכֶם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ". וְעוֹד, לְפִי שֶׁיֵּד הָעֵדִים תִּהְיֶה בּוֹ בָּרִאשׁוֹנָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב כ כז): "יִגְלוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאָרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ". וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּהוּ כֻּלָּם הָאִבּוּד וְהַשְׁמָדָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן, לְיַחֵס אֶחָד לְשָׁמַיִם וְאֶחָד לָאָרֶץ, "כִּי אָבֹד" עַל יְדֵי הַשָּׁמַיִם, וְאַחַר כָּךְ "תֹּאבֵדוּן" מֵעַל הָאָרֶץ עַל יְדֵי הָאָרֶץ, וְאַחַר כָּךְ "הִשָּׁמֵד תִּשָּׁמֵדוּן". וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁהַשְׁמָדָה זוֹ נֶאֱמְרָה עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּסָמוּךְ: "וַעֲבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן" וְגוֹ', דְּהַיְנוּ שִׁמַּד מַמָּשׁ. וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר הוּא, שֶׁלְּכָךְ מְסַבֵּב הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁיָּבֹאוּ לִידֵי שִׁמָּדוֹת, כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וְאֵין בָּהֶם מוֹעִיל וְאָז יֹאמְרוּ אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן (הושע ב ט). וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", "שָׁם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "מִשָּׁם", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁעֲבוֹדָה זָרָה זוֹ תִּהְיֶה סִבָּה לַהֲשִׁיבְךָ אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ.

וּמהרי"א פִּרֵשׁ בְּמִלַּת "מִשָּׁם", שֶׁמִּפְּנֵי חֲמַת הַמֵּצִיק יַעַבְדוּ בְּנִגְלֶה עֵץ וָאֶבֶן וְלִבָּם תָּמִיד אֶל ה', לְכָךְ נֶאֱמַר: "וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם וְגוֹ' בְּכָל לְבָבְךָ", דַּוְקָא לִבָּם יִהְיֶה נָכוֹן עִם ה', כִּי הַפֶּה אֵינוֹ רַשַּׁאי לְדַבֵּר.

דָּבָר אַחֵר, לְכָךְ אָמַר "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבְנֵי בָנִים" וְגוֹ', שֶׁאִם תַּחְשֹׁב אַחַר שֶׁתִּהְיֶה מוּחְזָק בָּאָרֶץ יָמִים רַבִּים, וְתַחְשֹׁב שֶׁהִיא שֶׁלְּךָ לַחֲלוּטִין וּמִי יִקָּחֶהָ מִיָּדְךָ, עַל כֵּן אָמַר בְּסִיּוּם הַפָּרָשָׁה: "וּלְמַעַן תַּאֲרִיךְ יָמִים עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ כָּל הַיָּמִים", כִּי בְּכָל יוֹם וָיוֹם הוּא נוֹתֵן לְךָ נְתִינָה חֲדָשָׁה לֹא לַחֲלוּטִין, אֶלָּא בְּכָל יוֹם עַל תְּנַאי אִם תִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו. וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ (גיטין פח.) כְּמִנְיַן "וְנוֹשַׁנְתֶּם" הָיוּ בָאָרֶץ, וַיִּשְׁקֹד ה' עַל הָרָעָה שְׁתֵּי שָׁנִים קֹדֶם הַזְּמַן, כְּבָר הֶרְאָה ה' לְיַעֲקֹב דָּבָר זֶה בַּמַּחֲזֶה, כְּשֶׁשָּׁקְעָה עָלָיו הַחַמָּה שְׁתֵּי שָׁעוֹת קֹדֶם זְמַנָּהּ, כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת וַיֵּצֵא (כח יא). וְהוּא רָמָז נָכוֹן.

פסוק כו

כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן. כָּפֶל לָשׁוֹן זֶה, וְכֵן כָּפֶל הַשְׁמָדָה שֶׁהִזְכִּיר, וְכֵן כָּפֶל הֲעָשִׂיָּה שֶׁהִזְכִּיר כִּי אָמַר "וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל", "וַעֲשִׂיתֶם הָרַע" וְגוֹ' יִתְּכֵן לְפָרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ הַמִּדְרָשׁ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ

זְכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מ"ר איכה א נז): חָטְאוּ בְכִפְלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה א ח): "חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלַיִם"; וְלָקוּ בְכִפְלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה מ ב): "כִּי לָקְחָה כִפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ"; וּמִתְנַחֲמִין בְּכִפְלַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם מ א): "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי". וְכִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁיִּלְקוּ בְּכִפְלַיִם יוֹתֵר מִמַּה שֶׁחָטְאוּ? כִּי אֵין זֶה מִמִּדַּת בַּעַל הָרַחֲמִים יִתְבָּרַךְ, וְכֵן צָרִיךְ לְהָבִין מַהוּ הַכֶּפֶל שֶׁל הַחֵטְא.

אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיה ב יג): "כִּי שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת נִשְׁבָּרִים", הֲרֵי רָעָה אַחַת שֶׁהִיא שְׁתַּיִם, כִּי אִלּוּ עָבְדוּהוּ בְּשִׁתָּפוּת, לְכָל הַפָּחוֹת הָיְתָה הָרָעָה אַחַת, וְהִיא שִׁתּוּף שֵׁם שָׁמַיִם וְדָבָר אַחֵר, אֶלָּא "אוֹתִי עָזְבוּ" מִכֹּל וְכֹל, אֲפִלּוּ בְּשִׁתּוּף לֹא עָבָדוּהוּ, וְזֶהוּ רָעָה אַחַת כְּפוּלָה, דְּהַיְנוּ עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים וַעֲזִיבַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, עַל כֵּן הָיָה עָנְשָׁם כָּפוּל עַל זֶה הָאֶפֶן, כִּי עָזַב ה' אֶת יִשְׂרָאֵל וּמִלֵּא עָרֵי הָאֱמוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כו ב): "אִמְלְאָה הֶחֳרָבָה" – לֹא נִתְמַלְּאָה צוֹר אֶלָּא מֵחָרְבָנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם. וְאִלּוּ הָיוּ שְׁנֵיהֶם חֳרֵבִים, הָיָה לִירוּשָׁלַיִם צָרַת אֲחֵרִים חֲצִי נֶחָמָה, אֲבָל עַכְשָׁו שֶׁזֶּה קָם וְזֶה נוֹפֵל, הֲרֵי שֶׁלְּקֻחָהּ כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ, "עַל חַטֹּאתֶיהָ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ", אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר שֶׁעִם חַטֹּאתֶיהָ הַכְּפוּלִים לָקְחָה גַּם בְּעֹנֶשׁ מַכָּה כְּפוּלָה עַל זֶה הָאֹפֶן, וְכֵן הַנֶּחָמָה תִּהְיֶה כְּפוּלָה בַּעֲזִיבַת הָאֱמוֹת וְהַצָּלַחַת יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן: "וַעֲשִׂיתֶם פֶּסֶל" הֲרֵי עֲשִׂיַּת עֲבוֹדָה זָרָה, "וַעֲשִׂיתֶם הָרַע בְּעֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ לְהַכְעִיסוֹ" הֲרֵי עֲשִׂיָּה שְׁנִיָּה, שֶׁאֲפִלּוּ בְּשִׁתּוּף לֹא יַעַבְדוּהוּ, כִּי כָּל מַכְעִיס אֵינוֹ עוֹבֵד. עַל כֵּן כָּפַל הָאִבּוּד וְהַהַשְׁמָדָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי לָקְחָה כִפְלַיִם". וְעָלֶיהָ אָמַר: "וְנִשְׁאַרְתֶּם מְתֵי מִסְפָּר בַּגּוֹיִם אֲשֶׁר יְנַהֵג ה' אֶתְכֶם שָׁמָּה", הֲרֵי שֶׁאַרְצוֹת הַגּוֹיִם תִּהְיֶה מְלֵאָה, וְאַרְצְכֶם שְׁמָמָה. וְאַחַר שֶׁאָמַר: "וְשַׁבְתָּ עַד ה'" וְגוֹ', אָמַר: "לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצֻמִים מִמְּךָ מִפָּנֶיךָ" וְגוֹ', זֶהוּ הַנֶּחָמָה כְּפוּלָה שֶׁתִּהְיֶה לָעָתִיד, כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְּיוֹם עֲלוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

פסוק מא

אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים. בְּקִשּׁוּר פָּסוּק זֶה עִם הָעִנְיָן הַקּוֹדֵם יָצְאוּ הַמְפָרְשִׁים לִלְקֹט וְלֹא מָצְאוּ בֵּאוּר מַסְפִּיק, וּמַהוּ לְשׁוֹן "אָז"? וְעַתָּה הַטֵּה אָזְנְךָ וּשְׁמַע, כִּי מְצִינוּ שֶׁהָאָדָם מַתְחִיל בְּמִצְוָה אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לְבֹא לִידֵי גְּמַר עַל יָדוֹ מִכָּל מָקוֹם מִצְוָה שֶׁבָּאָה לְיָדוֹ חַיָּב לְקַיְּמָהּ (מכות י.), כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּדָוִד שֶׁאָמַר לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ: "וְהִנֵּה בְעָנְיִי הֲכִינוֹתִי לְבֵית ה' זָהָב" וְגוֹ' (ד"ה א כב יד), אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַע שֶׁהוּא אֵינוֹ יָכוֹל לִגְמֹר הַמִּצְוָה כִּי לֹא הוּרְשָׁה לִבְנוֹת הַבַּיִת, מִכָּל מָקוֹם הִתְחִיל בַּמִּצְוָה אַף עַל פִּי שֶׁיָּדַע בֶּאֱמֶת שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּמִלּוּאָהּ וְטוּבָהּ כִּי אִם עַל יְדֵי בְּנוֹ. דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִישׁ זָקֵן הַנּוֹטֵעַ אִילָן לְאֶתְרוֹג שֶׁל מִצְוָה, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בֶּאֱמֶת שֶׁלֹּא יוּכַל לְבֹא לִידֵי מִצְוָה זוֹ, מִכָּל מָקוֹם בָּנָיו יְכוֹלִין לְבֹא לִידֵי

קִיּוּמָהּ. וְכֵן עִנְיָנִים רַבִּים נִמְצְאוּ עַל זֶה הָאֹפֶן. וְעַל זֶה נֶאֱמַר בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם: "וְשָׁמַרְתָּ אֶת חֻקָּיו וְאֶת מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁאִם תָּבֹא לְיָדְךָ אֵיזוֹ מִצְוָה תְּקֻיְּמָהּ הַיּוֹם לְאַלְתַּר, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין טוּבָהּ נִגְמָר וְנִרְאֶה לְאַלְתַּר כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁבָּנֶיךָ אַחֲרֶיךָ יִגְמְרוּ הַמִּצְוָה, מִכָּל מָקוֹם תַּעֲשֶׂה הַמִּצְוָה הַיּוֹם לְאַלְתַּר, בֵּין שֶׁייִטַב לְךָ, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁבְּיָדְךָ לְגָמְרָהּ, בֵּין שֶׁייִטַב לְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ, כִּי אֵין בְּיָדְךָ לְגָמְרָהּ. וְלָכֵן נָקַט "לְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ", מִלַּת "אַחֲרֶיךָ" מְיֻתָּר, וְלִדְבָרֵינוּ אֶתֵּי שַׁפִּיר. וְעַל זֶה נֶאֱמַר "אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה שָׁלֹשׁ עָרִים" אַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן קוֹלְטוֹת עַד שֶׁיַּבְדִּילוּ אוֹתָן שָׁלֹשׁ בָּאָרֶץ, מִכָּל מָקוֹם אָמַר מֹשֶׁה: מִצְוָה שֶׁבָּאָה לְיָדֵי אֲקַיְּמָנָּה. וְזֶהוּ לְשׁוֹן "אָז", כְּשֶׁלִּמֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל עִנְיָן זֶה בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם מִיָּד עָשָׂה הוּא הֲלָכָה לְמַעֲשֶׂה בְּכַיּוֹצֵא בּוֹ, כְּדֵי שֶׁמִּמֶּנּוּ יִרְאוּ וְכֵן יַעֲשׂוּ בְּכָל הַתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁיַּעֲשׂוּ בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה בְּכָל מִצְוֹת הַתּוֹרָה. וְרָמַז עוֹד לְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (אבות ד יח): הֱוֵי גּוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה, כִּי כְּמוֹ שֶׁעָרֵי מִקְלָט קוֹלְטִין וְנָס אֶל עָרִים הָאֵלֶּה וָחָי, כָּךְ בַּתּוֹרָה וּמִצְוֹתֶיהָ נֶאֱמַר (ויקרא יח ה): "וָחַי בָּהֶם".

עֶשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת הַלָּלוּ נִשְׁתַּנּוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת מִן אוֹתָן שֶׁבְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, וְהַבְּאוּר לְכֻלָּם תִּמְצָא לְמַעְלָה פָּרָשַׁת יִתְרוֹ.

פרק ה

פסוק כד

קָרֵב אַתָּה וּשְׁמַע וְגוֹ' וְאַתְּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ. מַאי דַּעְתְּכֶם, אִם הוּא אֶפְשָׁרִי לְמֹשֶׁה לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל ה' וְלֹא יָמוּת – הֲרֵי הוּא אֶפְשָׁרִי גַּם לָהֶם; וְאִם הוּא נִמְנָע לָהֶם – גַּם לְמֹשֶׁה הוּא נִמְנָע. וּלְשׁוֹן "וְאַתְּ" כִּמְדַבֵּר לִנְקֵבָה צָרִיךְ בֵּאוּר, כִּי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: הִתְשַׁתֶּם כֹּחִי כְּנֶקֵבָה כוּ', אֵינוֹ מַסְפִּיק, שֶׁהֲרֵי אָמַר ה': "הֵטִיבוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ". וְעוֹד, לָמָּה אָמַר: "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמָע", לָמָּה נֶאֱמַר "אַתָּה" כִּמְדַבֵּר לְזָכָר. וְשָׁם כְּתִיב: "אֲשֶׁר יֹאמַר", הַיְינוּ אֲמִירָה רַכָּה, וְאַחַר כָּךְ כְּתִיב: "וְאַתְּ תְּדַבֵּר" דִּבּוּר קָשֶׁה.

וְהַבְּאוּר לָכָל זֶה הוּא, שֶׁכָּל עוֹד שֶׁיּוּתַּשׁ כֹּחַ הַחֹמֶר לְפִיהוּ יִגְדַּל כֹּחַ הַשֵּׂכֶל, וְדַעַת זְקֵנִים יוֹכִיחַ. לְפִיכָךְ הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל ה' וְלֹא נִתְפָּעֵל מִמֶּנּוּ, כִּי כְּבָר תָּשׁ כְּנֶקֵבָה כֹּחַ חָמְרוֹ עַל יְדֵי שֶׁפֵּרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה וּשְׁאָר עִנְיְנֵי פְּרִישׁוּת שֶׁהָיוּ בּוֹ, וּכְאָמְרוּ רז"ל (יומא ד:): "וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים" (שמות כד טז), לְמֶרֶק אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שֶׁבְּמֵעָיו, כְּמַאן דְּאָמַר שֶׁהֶעָנָן כִּסָּה לְמֹשֶׁה. וְכָל זֶה תַּשּׁוּת כֹּחַ הַחֹמְרִי גּוֹרֵם לְהִתְחַזְּקוּת הַשֵּׂכֶל שֶׁאֵינוֹ מִתְפַּעֵל מִן הַקּוֹל, כִּי כָל דָּבָר אֵינוֹ מִתְפָּעֵל כִּי אִם מֵהַפְכּוֹ, וְהָיָה יָכוֹל לְקַבֵּל קוֹל ה' אֶפִלּוּ דִּבּוּר קָשֶׁה.

לְכָךְ אָמְרוּ: "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר", כִּי אֲמִירָה רַכָּה שֶׁל הַשְׁכִּינָה יָכוֹל אַתָּה לְקַבֵּל אֲפִלּוּ אִם הָיָה חֹמֶר שֶׁלְּךָ חָזָק כְּזָכָר וְלֹא הוּתַּשׁ כִּנְקֵבָה. אָמְנָם "וְאַתָּ תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ", כִּי יָכוֹל אַתָּה לְקַבֵּל אֲפִלּוּ דִּבּוּר קָשֶׁה, לְפִי שֶׁכְּבָר הוּתַּשׁ חָמְרְךָ כִּנְקֵבָה, כִּי פְּנֵי מֹשֶׁה כַּחַמָּה הַמְּאִירָה מִכָּל צַד כָּךְ נִזְדַּכֵּךְ גַּם הַחֹמֶר שֶׁבּוֹ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר שַׁפִּיר "הֵטִיבוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ".

וּלְפָרוּשׁ רַשִׁ"י יְהִיֶה הַבְּאוּר שֶׁמֹּשֶׁה נִצְטַעֵר עַל שֶׁלֹּא עָבְדוּ מֵאַהֲבָה, כִּי כָל אוֹהֵב מִתְדַּבֵּק אֶל אֲהוּבוֹ וְהֵיֵרֵא מִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וּמֹשֶׁה נִצְטַעֵר עַל מָה שֶׁאָמְרוּ: "קָרֵב אַתָּה וּשְׁמַע", כִּי הָרְחוּק מוֹרֶה עַל הַיִּרְאָה, וְאַחַר זֶה הוּתַּשׁ כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מֵהֲמַת צַעַר, עַל כֵּן נֶאֱמַר: "וְאַתָּ תְּדַבֵּר". וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "הֵטִיבוּ כָל אֲשֶׁר דִּבֵּרוּ" דֶּרֶךְ פְּשָׁרָה, כִּי כְּפִי קַשְׁיוּת עָרְפָּם חִדּוּשׁ אֶצְלִי אֲפִלּוּ זֶה מַה שֶּׁאָחֲזוּ בְּמִדַּת הַיִּרְאָה, וַאֲפִלּוּ מִיִּרְאָה חוֹשֵׁשְׁנִי שֶׁלֹּא יַעַמְדוּ בָּהּ יָמִים רַבִּים, וּ"מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אוֹתִי וְגוֹ' כָּל הַיָּמִים" וְגוֹ'.

וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים הַפְּסוּקִים דֶּרֶךְ הֲלָצָה, שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, מֵאַחַר שֶׁאֵין תּוֹעֶלֶת הַמִּיתָה כִּי אִם כְּדֵי לְהָסִיר מִמֶּנּוּ הַחֹמֶר שֶׁהוּא מָסָךְ מַבְדִּיל בֵּינוֹ לְבֵין אֱלֹהָיו כְּדֵי שֶׁיּוּכַל הָאָדָם לִרְאוֹת פְּנֵי הַשְׁכִּינָה, כִּי לֹא יִרְאֵהוּ הָאָדָם וָחָי, וְעַתָּה אָנוּ רוֹאִין כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וָחָי, "וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת", לִסְבֹּל צַעַר הַמִּיתָה בְּחִנָּם, "כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה", הַיֵּינוּ צַעַר מִיתָה, מִכָּל מָקוֹם "אִם יוֹסְפִים אֲנַחְנוּ" לְקַבֵּל אֵיזוֹ שְׁלֵמוּת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיִּהְיֶה לָנוּ בַּחַיִּים בְּעִנְיַן הַשְׁמִיעָה בְּקוֹל ה', אָז "וָמָתְנוּ", נְקַבֵּל עָלֵינוּ צַעַר הַמִּיתָה.

פרק ו

פסוק ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ וְלֹא אֱלֹהֵי הָאֻמּוֹת, לֶעָתִיד יִהְיֶה ה' אֶחָד. בְּאוּר הָעִנְיָן כִּדְאָמַר רַבִּי אַחָא בַּר חֲנִינָא, כְּתִיב: "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד" (זכריה יד ט), אַטּוּ הָאִידְנָא לָאו אֶחָד הוּא? אֶלָּא לֹא כְּעוֹלָם הַזֶּה הָעוֹלָם הַבָּא, כִּי בָּעוֹלָם הַזֶּה עַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת הוּא אוֹמֵר "בָּרוּךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב", וְעַל בְּשׂוֹרוֹת רָעוֹת הוּא אוֹמֵר "בָּרוּךְ דַּיַּן הָאֱמֶת", אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא עַל כֻּלָּם יֹאמְרוּ "הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב" (פסחים נ.), לְפִי שֶׁבָּעוֹלָם הַזֶּה מִצַּד שֶׁרוֹאִין פְּעֻלּוֹת הַפְּכִיּוֹת לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב, עַל כֵּן יָצְאוּ קְצָתָם לְמִינוּת לוֹמַר שְׁתֵּי רָשֻׁיּוֹת הֵן, כִּי מֵהַתְחָלָה אַחַת לֹא יֵצְאוּ שְׁנֵי הֲפָכִים, כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (א ה) בְּפָסוּק "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹּקֶר יוֹם אֶחָד". אֲבָל לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁכְּבָר נִשְׁכְּחוּ כָּל הַצָּרוֹת, וְכֻלָּם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים עַל בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת "הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב", וְלֹא יִרְאוּ אָז הַהֲפָכִיּוּת, עַל כֵּן יִהְיֶה ה' אֶחָד בְּפִי כֹּל וּשְׁמוֹ אֶחָד, כִּי שִׁנּוּי הַשֵּׁמוֹת מִדִּין לְרַחֲמִים יְסַבֵּב

לָהֶם טָעוּת זֶה, לְפִיכָךְ "ה' אֱלֹהֵינוּ", הַיְינוּ שֵׁם שֶׁל דִּין וְרַחֲמִים שֶׁיִּשְׂרָאֵל לְבַד מְיַחֲסִים אוֹתָם לְאֵל אֶחָד, וְלָעָתִיד יִהְיֶה "ה' אֶחָד" כִּי לֹא יִשְׁתַּמְּשׁוּ כֻּלָּם כִּי אִם בְּשֵׁם שֶׁל רַחֲמִים. **ה' אֶחָד**. בְּמִלַּת "שְׁמַע" הָעַיִ"ן גְּדוֹלָה, וּבְמִלַּת "אֶחָד" הַדָּלֶ"ת גְּדוֹלָה, רֶמֶז לָמָּה שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (תוס' חגיגה ג: ד"ה מי כעמך) שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְיִשְׂרָאֵל מְעִידִין זֶה עַל זֶה כוּ' כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה מג י): "אַתֶּם עֵדַי נְאֻם ה'". וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ שֶׁהֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין (ברכות ז.). וְעִנְיַן קֶשֶׁר זֶה הוּא כִּדְמַסִּיק (שם ז.) תְּפִלִּין שֶׁל מָרֵי עָלְמָא מַה כְּתִיב בְּהוּ כוּ', וּמַסִּיק שָׁם שֶׁכָּתוּב בָּהֶם: "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם", אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אוֹתִי חֲטִיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", גַּם אֲנִי אֶעֱשֶׂה אֶתְכֶם חֲטִיבָה אַחַת בָּעוֹלָם כוּ'. וְזֶהוּ עִנְיַן קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין, כִּי כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ קוֹשְׁרִים כַּחוֹתָם עַל לֵב וּזְרוֹעַ יְחוּד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵשִׂים אוֹתָנוּ כַּחוֹתָם עַל לִבּוֹ, וְכַחוֹתָם עַל זְרוֹעוֹ, לַעֲשׂוֹת אוֹתָנוּ גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ. וְזֶהוּ הַקֶּשֶׁר שֶׁבֵּינֵינוּ עִם בּוֹרְאֵנוּ יִתְבָּרַךְ, שֶׁשְּׁנֵינוּ מְעִידִין זֶה עַל זֶה עִנְיַן הָאַחְדוּת, כְּדֶרֶךְ שֶׁבָּא לִרְאוֹת כָּךְ בָּא לֵרָאוֹת. וְזֶה עִנְיַן נָכוֹן מִצַּד פְּשׁוּטוֹ.

אָמְנָם כְּפִי הָרֶמֶז אֶפְשָׁר לוֹמַר בְּסוֹד עַיִ"ן דָּלֶ"ת גְּדוֹלָה וְעִנְיַן קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין, כִּי מֹשֶׁה בִּקֵּשׁ וְאָמַר: "הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבוֹדֶךָ" (שמות לג יח), וְאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (ויק"ר מה ה): בִּקֵּשׁ לִרְאוֹת כָּל מַתַּן שְׂכָר שֶׁל צַדִּיקִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, כִּי שָׁם כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ. וְהֵשִׁיב לוֹ: "וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ" (שם לג כג), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז.) "אֲחוֹרַיִ" זֶה קֶשֶׁר שֶׁל תְּפִלִּין. כִּי בַּתְּפִלִּין יֵשׁ שֵׁם שֶׁל שַׁדַּי, דְּהַיְינוּ הַדָּלֶ"ת בְּקֶשֶׁר הַתְּפִלִּין מֵאֲחוֹרָיו, יו"ד שִׁי"ן אוֹתִיּוֹת יֵ"שׁ בַּפָּנָיו, דְּהַיְינוּ שִׁי"ן בְּשֶׁל רֹאשׁ וְיו"ד בְּשֶׁל יָד, וְיֵ"שׁ הַיְינוּ שְׂכַר הָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח כא): "לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵ"שׁ". כִּי נִמְצָא בּוֹ יֵשׁוּת וּמַמָּשׁוּת, וּבְעֶרְכּוֹ נֶחְשַׁב הַשָּׂכָר שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה לְתֹהוּ וָאַיִן, וְהוּא רְמוּז בַּדָּלֶ"ת כִּי יִתְרוֹנוֹ בָּא מִכָּל אַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית כח יד): "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה" וְגוֹ'. וְאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי", הַדָּלֶ"ת שֶׁבְּקֶשֶׁר תְּפִלִּין רֶמֶז לִשְׂכַר עוֹלָם הַזֶּה, אוֹתוֹ לְבַד תּוּכַל לִרְאוֹת, וְהוּא דָּבָר טָפֵל הַמְכֻנֶּה בְּאָחוֹר, וְכֵן אָמַר לְמֹשֶׁה: "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה צָפֹנָה וָנֶגְבָּה" וְגוֹ', לְהַרְאוֹת לוֹ כָּל אֲחוֹרָיו, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה (לד א–ב) "וַיַּרְאֵהוּ אֶת כָּל הָאָרֶץ וְגוֹ', עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן", וְלֹא עַד בְּכָלָל, כִּי מִן הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן וָהָלְאָה הוּא זְמַן תְּחִלַּת שְׂכַר הָעוֹלָם הַבָּא, וְעָלָיו נֶאֱמַר (ישעיה סד ג): "עַיִן לֹא רָאֲתָה אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ". לְכָךְ נֶאֱמַר: "וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ", כִּי הַפָּנִים שֶׁל תְּפִלִּין חָקוּק בָּהֶם תֵּיבַת יֵ"שׁ, הַמְרַמֵּז לְשָׂכַר הָעוֹלָם הַבָּא אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאֲתָה. וְזֶהוּ סוֹד עַיִ"ן דָּלֶ"ת גְּדוֹלָה, לוֹמַר שֶׁעַיִ"ן הָאָדָם לֹא יוּכַל לִרְאוֹת כִּי אִם הַדָּלֶ"ת כָּאָמוּר, אֲבָל יֵ"שׁ רָמוּז בְּרֹאשׁ

תֵּיבַת שֶׁל "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל", כִּי הַיְ"שׁ הַמְרַמֵּז לְהַנְחָלַת אֹהֲבָיו יְ"שׁ לֹא יוּכַל עַיִן לְרְאוֹת כִּי אִם לְשַׁמַע אֹזֶן שָׁמַעְנוּ יְעוּד זֶה מִפִּי סוֹפְרִים וּמְסַפְּרִים, אֲבָל עַיִן לֹא רָאֲתָה. וְזֶה רָמָז יָקָר. דָּבָר אַחֵר לְכָךְ בָּאוּ עַיְ"ן דְּלֶ"ת גְּדוֹלָה, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בְּאִיּוֹב (כד ח-ט): "הֵן קֶדֶם אֱהֶלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר וְלֹא אָבִין, שְׂמֹאל בַּעֲשׂתוֹ וְלֹא אֶחֱז יַעְטֹף יָמִין וְלֹא אֶרְאֶה". וְכָל זֶה מוֹפֵת עַל אַחְדּוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, שֶׁאֵינוֹ נִרְאֶה בְּשׁוּם מָקוֹם בְּזוּלַת מָקוֹם, אִם כֵּן אֵינוֹ גֶּשֶׁם. וּמֵאַחַר שֶׁעַיִן הָרוֹאֶה בְּכָל אַרְבַּע רוּחוֹת לֹא יוּכַל לִרְאוֹתוֹ מִשָּׁם, לְפִי שֶׁאֵינוֹ גֶּשֶׁם מִתְחַלֵּק, זֶה מוֹפֵת עַל אַחְדּוּתוֹ יִתְבָּרַךְ.

פרק ז

פסוק ז

לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם. לְשׁוֹן זֶה צָרִיךְ בֵּאוּר, כִּי קָשֶׁה, מֵהֵיכָא תֵּיתֵי לוֹמַר מֵרֻבְּכֶם חָשַׁק ה', שֶׁהֲרֵי בֶּאֱמֶת הֵמָּה הַמְעַט. וְעוֹד מַהוּ שֶׁנִּתַּן טַעַם וְאָמַר "כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם", נָתַן טַעַם לְאַהֲבָה בַּאֲהָבָה עַצְמָהּ. וְעוֹד קַשְׁיָא, "חָשַׁק בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם", תַּרְתֵּי "בָּכֶם" לְמָה לִי, הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר "חָשַׁק וַיִּבְחַר ה' בָּכֶם". וּמַה בֵּין חָשַׁק לְבָחַר. וְעוֹד יֵשׁ עִיּוּן דַּק, כִּי בְּתֵיבַת "מֵרַבְּכֶם" כָּלַל הָאֲנָשִׁים וְהַמִּסְפָּר בְּתֵיבָה אַחַת, וּבְאָמְרוֹ "כִּי אַתֶּם הַמְעַט" יָצָא לְחַלֵּק בֵּינֵיהֶם.

וְהַבֵּאוּר לְכָל זֶה הוּא, שֶׁרָאָה ה' אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁבֶּאֱמֶת אֵינָן שְׁלֵמִים מִכָּל צַד, כִּי עַם קָשֶׁה עֹרֶף הוּא, אַךְ שֶׁהֵם טוֹבִים מִן שְׁאָר הָאֻמּוֹת, כִּי יֵשׁ בָּהֶם רִבּוּי זְכֻיּוֹת יוֹתֵר מִן הָעַמִּים, וּמְעוּט עֲוֹנוֹת מִכָּל הָעַמִּים. וְסִלְקָא דַּעְתָּךְ אֲמֵינָא שֶׁמִּצַּד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם קְצָת רִבּוּי זְכֻיּוֹת חָשַׁק ה' בָּהֶם, כִּי הַחֶשֶׁק שַׁיָּךְ לוֹמַר בְּדָבָר הַנֶּאֱהָב. וּמִצַּד שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מְעוּט עֲוֹנוֹת בָּחַר בָּהֶם כְּבוֹחֵר הָרַע בְּמִעוּטוֹ. וְשָׁמָּא יִטְעוּ לוֹמַר שֶׁעַל זֶה הָאֹפֶן מַעֲשֵׂיהֶם רְצוּיִים אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, קָא מַשְׁמַע לָן "כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם", אַתֶּם רְצוּיִים וּמַעֲשֵׂיכֶם אֵינָן רְצוּיִים, וְלֹא גָּרְמוּ לֹא הַחֶשֶׁק וְלֹא הַבְּחִירָה. וְזֶה שֶׁאָמַר "לֹא מֵרֻבְּכֶם מִכָּל הָעַמִּים", לְפִי שֶׁמְּדַבֵּר בְּרִבּוּי זְכֻיּוֹת הַדְּבוּקִים בָּהֶם, כָּלַל הָאֲנָשִׁים וְהַמִּסְפָּר בְּתֵיבָה אַחַת לְכִבּוּדָם. וְאָמַר שֶׁלֹּא חָשַׁק ה' בָּכֶם מִצַּד זֶה הַמְקֻצָּת רִבּוּי זְכֻיּוֹת שֶׁיֵּשׁ לָכֶם עַל כָּל הָעַמִּים. "וַיִּבְחַר בָּכֶם" קַאי גַּם כֵּן עַל תֵּיבַת "לֹא", כְּאִלּוּ אָמַר שֶׁגַּם לֹא בָּחַר בָּכֶם כִּי אַתֶּם הַמְעַט, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לָכֶם מְעוּט עֲוֹנוֹת עַל כָּל הָעַמִּים כְּבוֹחֵר הָרַע בְּמִעוּטוֹ. וְלִכְבוֹדָם חִלֵּק הַמִּסְפָּר מִן הָאֲנָשִׁים, שֶׁלֹּא לְחַבֵּר אֲלֵיהֶם הָעֲוֹנוֹת דִּבּוּק גָּמוּר אֶלָּא הִפְרִיד מֵהֶם. לֹא מִשְּׁנֵי צְדָדִים אֵלּוּ חָשַׁק ה' וַיִּבְחַר בָּכֶם, כִּי אֵין דָּבָר קָטָן כָּזֶה מַעֲלֶה וּמוֹרִיד, מֵאַחַר שֶׁבֶּאֱמֶת מַעֲשֵׂיכֶם אֵינָן רְצוּיִין. "כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם", כִּי אַתֶּם בְּעַצְמוּתְכֶם רְצוּיִין מִצַּד הַגֶּזַע שֶׁלָּכֶם, "וּמִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה" וְגוֹ', רוֹצֶה לוֹמַר זְכוּת אָבוֹת

הִיא שֶׁעָמְדָה לָכֶם. וְזֶה הָרָמוּז בְּמִלַּת "אֶתְכֶם", לוֹמַר אַתֶּם לְבַדְּכֶם רְצוּיִין, אֲבָל מַעֲשֵׂיכֶם אֵינָן רְצוּיִין, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים ט ה) "לֹא בְצִדְקָתְךָ" וְגוֹ'.

פסוק יב

וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אִם הַמִּצְוֹת קַלּוֹת שֶׁבְּנֵי אָדָם דָּשִׁים בְּעִקְבֵיהֶם תִּשְׁמְעוּן. לֹא רָצָה לְפָרֵשׁ "עֵקֶב" זֶה מִלְּשׁוֹן "עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקוֹלִי" (בראשית כו ה) לְפִי שֶׁקָּשֶׁה לוֹ: הֲלֹא בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם נֶאֱמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת חֻקַּיִם וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים", וְלָמָּה הִזְכִּיר כָּאן מִשְׁפָּטִים בְּלֹא חֻקִּים? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלְּשׁוֹן "עֵקֶב" כּוֹלֵל הַחֻקִּים, וּרְמָזָם בִּלְשׁוֹן "עֵקֶב", לְפִי שֶׁהַשָּׂטָן וְהָאֻמּוֹת מוֹנִין עֲלֵיהֶם מִצַּד שֶׁאֵין טַעֲמָם נוֹדָע, וּבְסָבָה זוֹ בְּנֵי אָדָם נוֹהֲגִין קַלּוּת בָּהֶם וְדָשִׁים אוֹתָם בָּעָקֵב. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: אִם הַמִּצְוֹת קַלּוֹת כוּ'. וְעַל כֵּן הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן "עֵקֶב" וְלֹא בִּלְשׁוֹן חֻקִּים, לוֹמַר לְךָ שֶׁהַחֻקִּים שֶׁהִזְהַרְתִּיךָ עֲלֵיהֶם לְמַעְלָה, אוּלַי מִצַּד שֶׁבְּנֵי אָדָם דָּשִׁין אוֹתָם בְּעִקְבֵיהֶם לֹא תִּהְיֶה זְהִיר וְזָרִיז בָּהֶם כְּמוֹ בַּמִּשְׁפָּטִים וְדִינִין שֶׁתּוֹעַלְתָּם גָּלוּי וְיָדוּעַ לְךָ. עַל כֵּן אֲנִי אוֹמֵר שֶׁאִם גַּם הַחֻקִּים הָרְמוּזִים בְּ"עֵקֶב", אַף עַל פִּי שֶׁבְּנֵי אָדָם דָּשִׁים אוֹתָם בְּעִקְבֵיהֶם, מִכָּל מָקוֹם תִּהְיֶה זְהִיר בָּהֶם כְּמוֹ בַּמִּשְׁפָּטִים. וְ"אֵת" הוּא לְשׁוֹן "עִם", כְּמִשְׁפָּטוֹ בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת, שֶׁלְּשׁוֹן "אֵת" מַשְׁמַע כְּמוֹ "עִם", וּכְאִלּוּ אָמַר: שֶׁתִּשְׁמְעוּן הַחֻקִּים עִם הַמִּשְׁפָּטִים, וּשְׁנֵי חֶלְקֵי מִצְוֹת אֵלּוּ יִהְיוּ שָׁוִים בְּעֵינֶיךָ לְכָל דָּבָר. כִּי כְּמוֹ שֶׁאַתָּה נִזְהָר בַּמִּשְׁפָּטִים כָּךְ תִּהְיֶה נִזְהָר בַּחֻקִּים, וּלְאִידָךְ גִּיסָא בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ.

וּרְאָיָה לְדִבְרֵינוּ מִמָּה שֶׁמַּסִּיק בַּיַּלְקוּט (תתמו) "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן", זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מט ו): "לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסוּבֵנִי". אָמַר דָּוִד: אֵינִי מִתְיָרֵא מִן הַחֲמוּרוֹת מִפְּנֵי שֶׁהֵן חֲמוּרוֹת, אֲבָל אֲנִי מִתְיָרֵא מִן הַקַּלּוֹת שֶׁמָּא עָבַרְתִּי עֲלֵיהֶם, וְאַתָּה אָמַרְתָּ: הֱוֵי זְהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן". אָמַר דָּוִד לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם, בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב" (שם יט יב). "מָה רַב טוּבְךָ" (שם לא כ), זֶה שְׁכָרָן שֶׁל מִצְוֹת קַלּוֹת, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. חִפַּשְׂתִּי בְּכָל הַמִּקְרָא וְלֹא מָצָאתִי שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: הֱוֵי זְהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, וְאֵיךְ אָמַר דָּוִד: וְאַתָּה אָמַרְתָּ כוּ'? וְאֵיךְ סָמַךְ בַּעַל הַמִּדְרָשׁ זֶה דְּבָרָיו לְפָסוּק "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן"? וּמַאי מַשְׁמַע שֶׁפָּסוּק "מָה רַב טוּבְךָ" מְדַבֵּר בִּשְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת קַלּוֹת? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁקָּשֶׁה לוֹ: "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים", לָמָּה לֹא זָכַר גַּם הַחֻקִּים? וְעוֹד, אִם מִלַּת "עֵקֶב" תִּרְמֹז אֶל הַמִּצְוֹת קַלּוֹת, הָיָה לוֹ לוֹמַר: "וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים", כִּי מִלַּת "אֵת" אֵינוֹ מֻקְשֶׁר לְמַעְלָה.

אֶלָּא וַדַּאי "עֵקֶב" הַיְינוּ הַחֻקִּים, וְהֵם הַמִּצְוֹת שֶׁהֵם קַלּוֹת בְּעֵינֵי הֲמוֹן עָם. וּמִלַּת "אֵת" הוּא כְּמוֹ "עִם", וְהַיְינוּ הַךְ שֶׁאָמַר: הֱוֵי זְהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, מִדְּתֶלֵי הַחֻקִּים

בַּמִּשְׁפָּטִים בְּאָמְרוֹ: שֶׁתִּשְׁמְעוּן הַחֻקִּים עִם הַמִּשְׁפָּטִים, שָׁוֶה וְדוֹמֶה לָהֶם. וְעַל זֶה דָּרַשׁ פָּסוּק "מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירֵאֶיךָ, פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם", רוֹצֶה לוֹמַר: הַמְקַיֵּם הַחֻקִּים זֶהוּ דָּבָר שֶׁהוּא "נֶגֶד בְּנֵי אָדָם", שֶׁהוּא מִתְנַגֵּד אֶל רֹב בְּנֵי הָאָדָם, כִּי כְּרֻבָּם כֵּן מוֹנִין עֲלֵיהֶם. וְהַמְקַיְּמָם וַדַּאי אֵינוֹ מְצַפֶּה כִּי אִם לִשְׂכַר עוֹלָם הַבָּא, כִּי בָּעוֹלָם הַזֶּה אֵין תּוֹעֶלֶת שֶׁלָּהֶם נִגְלֶה כְּמוֹ שֶׁנִּגְלֶה לַכֹּל תּוֹעֶלֶת הַמִּשְׁפָּטִים. וְהַמְקַיְּמָם חוֹסֶה בּוֹ יִתְבָּרֵךְ שֶׁלֹּא יְקַפַּח שְׂכָרוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ נֶגֶד בְּנֵי אָדָם", שֶׁהֵם חוֹסִים בְּךָ בְּדָבָר שֶׁהוּא מִתְנַגֵּד לִבְנֵי אָדָם הַמּוֹנִין עֲלֵיהֶם. וְעַל זֶה מֵבִיא: "גַּם עַבְדְּךָ נְזָהָר בָּהֶם, בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב", וְ"נְזָהָר" הוּא לְשׁוֹן זֹהַר וּבְרִירוּת, כִּי עַל יְדֵי שְׁמִירַת הַחֻקִּים הָרְמוּזִים בְּ"עֵקֶב", הַמַּשְׂכִּילִים יַזְהִירוּ כְּזֹהַר הָרָקִיעַ לְעוֹלָם הַבָּא. זֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן: "וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית" וְגוֹ', מַסִּיק בַּיַּלְקוּט (תתמז): שֶׁיִּשְׁמֹר לְךָ שְׂכָרְךָ לָעוֹלָם הַבָּא.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר לְהַשְׁווֹת חֻקִּים לַמִּשְׁפָּטִים הוּא לִשְׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד הוּא, שֶׁכְּבָר אָמַרְנוּ עַל הַזְּרִיזוּת, לוֹמַר: כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה מְזָרֵז בַּעֲשַׂיַּת הַמִּשְׁפָּטִים מִצַּד שֶׁבְּעֵינֶיךָ אַתָּה רוֹאֶה הַתּוֹעֶלֶת, כָּךְ תִּהְיֶה נִזְהָר גַּם בַּחֻקִּים הָרְמוּזוֹת בְּ"עֵקֶב". וּלְאִידָךְ גִּיסָא, כְּשֵׁם שֶׁהַחֻקִּים, מֵאַחַר שֶׁאֵין תּוֹעַלְתָּם מֻרְגָּשׁ לְךָ, וַדַּאי אַתָּה מְקַיְּמָם לְשֵׁם שָׁמַיִם לֹא לְשֵׁם הֲנָאָתְךָ, כִּי אֵין הַהֲנָאָה מֻרְגֶּשֶׁת לְךָ לְשָׁעָה, כָּךְ הַמִּשְׁפָּטִים לֹא תְקַיֵּם בַּעֲבוּר הֲנָאָתְךָ כִּי אִם בַּעֲבוּר שֶׁמְּצוֹת ה' עָלֶיךָ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קיט קא–קב): "מִכָּל אֹרַח רָע כָּלִאתִי רַגְלַי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ, מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא סָרְתִּי כִּי אַתָּה הוֹרֵתָנִי", כְּשֵׁם שֶׁהַחֻקִּים שֶׁאֲנִי מְקַיֵּם וַדַּאי אֵין כַּוָּנָתִי כִּי אִם לְמַעַן אֶשְׁמֹר חֻקֶּיךָ, חֻקִּים שֶׁחַקַּקְתָּ לִי, כֵּן מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא סָרְתִּי, לֹא בַּעֲבוּר תּוֹעַלְתִּי הַמֻּרְגָּשׁ, כִּי אִם בַּעֲבוּר שֶׁאַתָּה הוֹרֵתָנִי. וְעַל דֶּרֶךְ אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תו"כ ויקרא כ קכח): אַל יֹאמַר אָדָם אִי אֶפְשִׁי לֶאֱכוֹל חֲזִיר כוּ'.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר סוֹף פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן: "וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ, לֹא יְאַחֵר לְשׂוֹנְאוֹ אֶל פָּנָיו יְשַׁלֶּם לוֹ. וְשָׁמַרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתָם". פֵּרֵשׁ רַשׁ"י: בְּחַיָּיו מְשַׁלֵּם לוֹ גְּמוּלוֹ הַטּוֹב כְּדֵי לְטָרְדוֹ מִן עוֹלָם הַבָּא. וְקָשֶׁה: אִם הַגּוֹי מְקַיֵּם אֵיזוֹ מִצְוָה, לָמָּה קָרָאוֹ "שׂוֹנְאוֹ" בִּשְׁעַת קִיּוּם הַמִּצְוָה? אֶלָּא וַדַּאי לְפִי שֶׁהַגּוֹי אָפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא מְקַיֵּם אֵיזוֹ מִצְוָה מִן הַמְּשֻׁכָּלוֹת אֵינוֹ עוֹשֶׂה כִּי אִם בַּעֲבוּר הֲנָאָתוֹ הַמֻּרְגֶּשֶׁת לְשָׁעָה, עַל כֵּן דִּינוֹ בְּמַאי דְּפָסַק אַנַּפְשֵׁיהּ לְקַבֵּל שְׂכָרוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה. אֲבָל אַתֶּם לֹא תַּעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם, אֶלָּא "וְשָׁמַרְתָּ וְגוֹ' אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ", רוֹצֶה לוֹמַר: בַּעֲבוּר שֶׁאָנֹכִי צִוּיתִיךָ תִּשְׁמְרֵם וְלֹא בַּעֲבוּר הֲנָאָתְךָ, וְאָז מִמֵּילָא יִהְיוּ הַמִּשְׁפָּטִים וְהַחֻקִּים שָׁוִים בְּעֵינֶיךָ. וְעַל זֶה אָמַר הַהֶקֵּשׁ: "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֵת הַמִּשְׁפָּטִים", וְאָז רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הַקֶּרֶן שָׁמוּר לְךָ לְעוֹלָם הַבָּא, "וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ" וְגוֹ'.

וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה: "כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם כֵּן תְּאַבֵּדוּן עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל ה' אֱלֹהֵיכֶם", וּפָסוּק זֶה כֻּלּוֹ מְיֻתָּר, כִּי כְּבָר נֶאֱמַר מִקֹּדֶם: "כִּי אָבֹד תְּאַבֵּדוּן". וְעוֹד לָמָּה תָּלָה אִבּוּדָם בְּאִבּוּד הַגּוֹיִם. אֶלָּא וַדַּאי שֶׁפָּסוּק זֶה אֵינוֹ נִקְשָׁר כְּלָל עִם שֶׁלְּמַעְלָה, כִּי לְמַעְלָה דִּבֵּר בַּעֲבוֹדָה זָרָה: "וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח" וְגוֹ', וְעַל הָעֲבוֹדָה זָרָה אָמַר "כִּי אָבֹד תְּאַבֵּדוּן", כָּפַל הָאִבּוּד לוֹמַר שֶׁהָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה נִטְרָד מִן הָעוֹלָם הַזֶּה וּמִן הָעוֹלָם הַבָּא, וְאַחַר כָּךְ אָמַר שֶׁיֵּשׁ אִבּוּד אַחֵר שֶׁאֵינוֹ כִּי אִם מִן הָעוֹלָם הַבָּא לְבַד, וְהוּא מִי שֶׁאֵינוֹ מְקַיֵּם הָ"עֵקֶב" הַמְרַמֵּז לַחֻקִּים, לְפִי שֶׁאֵין תּוֹעֲלָתָם נִגְלֵית לְשָׁעָה, וְאָז מִסְתָּמָא אֲפִלּוּ מַה שֶּׁמְּקַיְּמִים מִן הַמִּצְוֹוֹת אֵינוֹ מְקַיְּמִים כִּי אִם בַּעֲבוּר הֲנָאַת שָׁעָה, וְעָלָיו אָמַר: "כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר ה' מַאֲבִיד", וְהוּא הָאִבּוּד הָאָמוּר לְמַעְלָה, "וּמְשַׁלֵּם לְשׂוֹנְאָיו אֶל פָּנָיו לְהַאֲבִידוֹ" מִן עוֹלָם הַבָּא, "כֵּן תְּאַבֵּדוּן" מִן עוֹלָם הַבָּא. וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר וְאָמַר: "עֵקֶב לֹא תִשְׁמְעוּן", לְפִי שֶׁלֹּא תִשְׁמְעוּן הַמִּצְוֹוֹת הָרְמוּזוֹת בְּ"עֵקֶב", מַשְׁמָע שֶׁמִּי שֶׁמְּקַיֵּם מַה שֶּׁרָמוּז בְּ"עֵקֶב" אוֹכֵל מִפֵּרוֹתֵיהֶן בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן שָׁמוּר לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן: "וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד", וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְגוֹ'. בְּמִלַּת "לְךָ" רָצָה לְתָרֵץ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ", וַהֲלֹא הַשְּׁבוּעָה לֹא הָיְתָה עַל תְּנַאי, וְאַף אִם לֹא יִהְיוּ זוֹכִים, וְכִי בַּעֲבוּר זֶה לֹא יְקַיֵּם ה' אֶת הַשְּׁבוּעָה? אֶלָּא שֶׁאִם לֹא תִּזְכֶּה אָז יִשְׁמֹר ה' אֶת הַשְּׁבוּעָה אֲבָל לֹא לְךָ כִּי אִם לְדוֹר אַחֵר, אוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה "וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל" (שמות לב י), וְאִם תִּזְכֶּה – יִשְׁמֹר לְךָ הַבְטָחָתוֹ לְדוֹר זֶה. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "לְךָ" כְּמַדֻּבָּר לְיַחִיד, אַף עַל פִּי שֶׁהִתְחִיל כְּמַדֻּבָּר לְרַבִּים, מִכָּל מָקוֹם הִזְכִּיר "לְךָ" לְרַמֵּז גַּם עַל שְׂכַר עוֹלָם הַבָּא, שֶׁשָּׁם עוֹשִׂין מָדוֹר לְכָל צַדִּיק בִּפְנֵי עַצְמוֹ.

וְאָמַר **בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל הָעַמִּים**. בְּרַבֹּתַי דָּרַשׁ כִּי כָּל הָעַמִּים יְבָרְכוּךָ כוּ', עַל דֶּרֶךְ מַלְאָךְ רַע יַעֲנֶה אָמֵן. וְהִקְשָׁה מהרי"א עַל זֶה וְאָמַר, מַה יִּתְרוֹן לְיִשְׂרָאֵל בָּזֶה. וְאוֹמֵר אֲנִי, לְפִי שֶׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עֵינֵי ה' דּוֹרֵשׁ אוֹתָהּ תְּחִלָּה, וְעַל יְדֵי אוֹתָהּ דְּרִישָׁה הוּא דּוֹרֵשׁ כָּל שְׁאָר אֲרָצוֹת, כִּי כָּל הָאֲרָצוֹת מִתַּמְצִית אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שׁוֹתִים, עַל כֵּן בְּהֶכְרֵחַ יְבָרְכוּ כָּל הָעַמִּים אֶת יִשְׂרָאֵל, כִּי בְּשִׁלּוֹמָם יִהְיֶה שָׁלוֹם גַּם לָהֶם. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קיז א–ב): "הַלְלוּ אֶת ה' כָּל גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל הָאֻמִּים, כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ". וּלְפִיכָךְ "וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעַמִּים", כִּי מְשֻׁלָּךְ יִתְּנוּ לְךָ. וְדָוְקָא "אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לְךָ", הַמְסוּרִים תַּחַת יָדְךָ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "כִּי לַחֲמֵנוּ הֵם" (במדבר יד ט), וְלֹא אוֹתָן שֶׁאֵינָן מְסוּרִין בְּיָדָךְ, כִּי גֵּזֶל הַגּוֹי אָסוּר.

פרק ח

פסוק א

כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ וְגוֹ'. הִתְחִיל בִּלְשׁוֹן יָחִיד וְסִיֵּם בִּלְשׁוֹן רַבִּים: "תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם", לְפִי שֶׁצִּוַּדִּיק יְסוֹד עוֹלָם, וַאֲפִלּוּ יָחִיד שֶׁעָשָׂה מִצְוָה אַחַת אַשְׁרָיו שֶׁהִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת כָּל הָעוֹלָם לְכַף זְכוּת כוּ', וְכֵן יָחִיד שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה מוֹחֲלִין לוֹ וּלְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. לְכָךְ אָמַר: "אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ" לַיָּחִיד, "תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן", כִּי שְׁמִירַת הַיָּחִיד דּוֹמָה כְּאִלּוּ רַבִּים שָׁמְרוּ הַמִּצְוֹת וְיַגִּיעַ הַתּוֹעֶלֶת לְכֻלָּם. וְנָקֵט "הַמִּצְוָה" בִּלְשׁוֹן יָחִיד לוֹמַר לְךָ שֶׁאֲפִלּוּ שְׁמִירַת מִצְוָה אַחַת כְּתִקּוּנָהּ גּוֹרֶמֶת "לְמַעַן תִּחְיוּן", כְּדַעַת רַבִּי יְהוּדָה בְּסַנְהֶדְרִין (קיא) שֶׁדָּרַשׁ פָּסוּק "וּפְעֻרָה פִּיהָ לִבְלִי חֹק" (ישעיה ה יד), לְמִי שֶׁלֹּא שָׁמַר אֲפִלּוּ חֹק אֶחָד, הָא אִם שָׁמַר אֲפִלּוּ רַק חֹק אֶחָד נָצוֹל מִגֵּיהִנֹּם, לְפִי שֶׁהַמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, כַּמְבֹאָר בְּפָרָשַׁת שִׁלַּח לְךָ (טו לח).

וּמַה שֶּׁכָּתוּב **"לְמַעַן עַנּוֹתְךָ לְנַסּוֹתְךָ לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ" וְגוֹ'** הוּא לְשׁוֹן הֶרְמַת נֵס, מִלְּשׁוֹן "נְסָה עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ ה'" (תהלים ד ז), כְּאִלּוּ הוּשַׂם לְבָבְךָ עַל נֵס גָּבוֹהַּ וְהוֹשִׁיבוֹ בְּפֶתַח עֵינַיִם שֶׁהַכֹּל צוֹפוֹת בּוֹ, כָּךְ רָצָה לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לְכָל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, כִּי "לָדַעַת" מִלְּשׁוֹן "לְמַעַן דַּעַת כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ". וְרָצָה לְהוֹדִיעָם בֵּין הֶתְשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אוֹ לֹא, כִּי מִמַּה נַּפְשָׁךְ, אִם תִּשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְיִתֵּן ה' לְךָ הַצְלָחָה בְּיֶתֶר שְׁאֵת עַל כָּל הָעַמִּים – יִהְיֶה לָהֶם מָקוֹם לָלוּן וְלוֹמַר: לָמָּה לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי יִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו יוֹצְאֵי יֶרֶךְ אַבְרָהָם, יָשִׁיב לָהֶם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: כִּי מִי גּוֹי אֲשֶׁר יַעֲמֹד בְּנִסָּיוֹן כְּמוֹהֶם, כִּי הָלְכוּ אַחֲרֵי ה' בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה. וְכֵן לְהֵפֶךְ, אִם חָס וְשָׁלוֹם יִהְיוּ חוֹטְאִים וְיִשְׁלַח ה' בָּהֶם אֶת הַמְּאֵרָה – יֹאמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם: עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת, וְיָשִׁיב לָהֶם: לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ שְׁלֵמִים עִם ה'. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "לְנַסּוֹתְךָ". וְכֵן "וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם" מִבֹּאר בְּדֶרֶךְ זֶה. וְהָעֵד עַל זֶה מַה שֶּׁכָּתוּב כָּאן: "הֲתִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אִם לֹא", מַשְׁמַע שֶׁהַנִּסָּיוֹן הוּא לְהַרְאוֹת לְכָל הָעַמִּים אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבוֹ אִם יִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו אוֹ לֹא.

פסוק ד

שִׂמְלָתְךָ לֹא בָלְתָה מֵעָלֶיךָ וְגוֹ'. "עָלֶיךָ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "מֵעָלֶיךָ", יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁקְּאֵי עַל הַזְּעָה הַמְצוּי בְּהוֹלְכֵי דְּרָכִים וְהַזֵּעָה מְבַלָּה אֶת הַבְּגָדִים. לְכָךְ נֶאֱמַר "מֵעָלֶיךָ", מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר עָלֶיךָ. וְעַל כֵּן סָמַךְ לָהֶם: "וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה", כִּי הַדֶּרֶךְ סִבָּה לִשְׁנֵיהֶם. וְרַשִׁ"י פֵּרֵשׁ שֶׁעָנְנֵי כָּבוֹד הָיוּ שָׁפִים בְּכִסּוּתָם. וּבְלִי סָפֵק שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם עַנְנֵי כָּבוֹד אֲשֶׁר כְּבוֹד ה' בְּתוֹכָם נִדְחוּ כָּל הַמַּזִּיקִים, כִּי אֵינָן מְצוּיִין בְּמִחֲצַת הַשְּׁכִינָה, עַל כֵּן אָמַר שֶׁלֹּא קִבְּלוּ

נֶזֶק בִּבְגָדִים וְרַגְלַיִם עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ו.): הֲנֵי מָאנֵי דְּרַבָּנָן דְּבָלוּ – מֵחוּפְיָא דִּידְהוּ, הֲנֵי כַּרְעֵי דְּמָנַקְּפָן – מְנַיְּיהוּ.

פסוק ט

אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם וגו'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (תענית ד): "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל", אַל תִּקְרֵי אֲבָנֶיהָ אֶלָּא בּוֹנֶיהָ, אֵלּוּ תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שֶׁעוֹסְקִין בְּבִנְיָנוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהֵם מְחַדְּדִים זֶה אֶת זֶה כַּבַּרְזֶל. וּמָה רָאוּ עַל כָּכָה לִדְרוֹשׁ פְּסוּק זֶה עַל לוֹמְדֵי תוֹרָה בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשׁוּטוֹ? וְנִרְאֶה שֶׁקְּשָׁה לָהֶם כִּי פְּסוּק זֶה מַתְחִיל בְּעִנְיְנֵי אֲכִילַת לֶחֶם, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ", וְאֵיךְ נָתַן רֶוַח בֵּין הַדְּבֵקִים וְהִפְסִיק בַּבַּרְזֶל, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהַכֹּל מְדַבֵּר מֵהַנֶּהֱנֶה לוֹמְדֵי תוֹרָה, כִּי כָּךְ דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, פַּת בְּמֶלַח תֹּאכַל (אבות ו ד). וְהַבֵּאוּר הוּא שֶׁאֶרֶץ זוֹ לֹא בַּעֲבוּר מִסְכֵּנוּת וְדַלּוּת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם כְּמוֹת שֶׁהוּא, שֶׁהֲרֵי "לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ", אֶלָּא לְפִי שֶׁהִיא "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ" – בּוֹנֶיהָ – "בַרְזֶל", מְחַדְּדִים זֶה לָזֶה בַּהֲלָכָה, וְכָל כָּךְ יִהְיֶה לָהֶם חֹשֶׁק בַּתּוֹרָה עַד שֶׁלֹּא יִדְרְשׁוּ אֵיזוֹ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים הֲרֵג צֹאן וְשָׁחוֹט בָּקָר, אֶלָּא יִסְתַּפְּקוּ בְּלֶחֶם לְבַד. וְאַל תֹּאמַר שֶׁבַּעֲבוּר זֶה יוּתַשׁ כֹּחָם, אֶלָּא עַל כָּל פָּנִים יִהְיוּ חֲזָקִים כַּבַּרְזֶל, כִּי הַתּוֹרָה תּוֹסִיף תֹּת כֹּחַ לָהֶם. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ: "אֲבָנֶיהָ" – בּוֹנֶיהָ, אֵין צָרִךְ לָזֶה, כִּי מִדֶּרֶךְ הַכָּתוּב לְכַנּוֹת אַנְשֵׁי הַשֵּׁם בַּאֲבָנִים, כְּמוֹ: "אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים" (תהלים קיח כב), "כִּי אַבְנֵי נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת" (זכריה ט טז), "הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה" (שם ד ז), וְכֵן רַבִּים. וַעֲלֵיהֶם אָמַר: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ", כִּי הַצַּדִּיק אוֹכֵל לְשׂבַע נַפְשׁוֹ, אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכַל. וְכֵן מַה שֶּׁכָּתוּב "וּמֵהֲרָרֶיהָ", הַיְינוּ מִן אַנְשֵׁי הַשֵּׁם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "הָרִים", כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו ב): "שִׁמְעוּ הָרִים אֶת רִיב ה'", מֵהֶם "תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת", כִּי נְשִׁיכָתָן נְשִׁיכַת נָחָשׁ (אבות ב טו). וְהַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן.

וּבְסָמוּךְ הַזְהִיר עַל הַמּוֹתָרוֹת וְאָמַר "פֶּן תֹּאכַל וְשָׂבָעְתָּ", וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "פֶּן תֹּאכַל וְתִשְׂבַּע", אֶלָּא שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר פֶּן תִּדְרוֹשׁ אַחַר הַמּוֹתָרוֹת וְתֹאכַל אַחַר שֶׁכְּבָר שָׂבַעְתָּ, וּבָתִּים טוֹבִים תִּבְנֶה אַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר יְשַׁבְתָּ, שֶׁיֵּשׁ לְךָ כְּבָר דִּירָה כְּדֵי צָרְכְּךָ, וְלֹא תִסְתַּפֵּק בַּמַּכְרְחוֹת וְתִבְנֶה עוֹד לְלֹא צֹרֶךְ. וְעַל זֶה הַדֶּרֶךְ נוֹכַל לוֹמַר שֶׁגַּם בַּפְּסוּק הַזֶּה הִזְכִּיר הָאֲכִילָה וְהַבָּתִּים, שֶׁאָמַר: "אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם", הַיְינוּ הַסְּפוּק הַהֶכְרְחִי בַּאֲכִילָה כָּאָמוּר, "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ" הַיְינוּ בּוֹנֶיהָ "בַרְזֶל", כִּי הַבּוֹנֶה כְּדֵי צָרְכּוֹ הוּא הַבִּנְיָן הֶחָזָק כַּבַּרְזֶל אֲשֶׁר מִתְקַיֵּם לָעַד. לֹא כֵן הַבּוֹנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ, כִּי מִבִּנְיָן הַמּוֹתָרִים וַדַּאי לְחָרְבָּה יִהְיֶה וְשָׁמֵם מֵאֵין יוֹשֵׁב, כְּדֶרֶךְ רֹב חֲצֵרוֹת שֶׁל שָׂרִים שֶׁמְּקַיָּם בָּהֶם "וּשְׂאִיָּה יֵכַת שָׂעַר" (ישעיה כד יב).

דָּבָר אַחֵר "מִסְכֵּנֵת" לְשׁוֹן אוֹצָרוֹת, מִלְּשׁוֹן "וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה" (שמות א יא), שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לַעֲשׂוֹת אוֹצָרוֹת תְּבוּאָה בָּאָרֶץ מִפְּנֵי יִרְאַת זַלְעָפוֹת רָעָב אוֹ מִלְחָמָה, כִּי בַּעֲשׂוֹתָם רְצוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ נָכוֹן לִבָּם בָּטוּחַ בַּה' שׁוֹמְרָם וּמַצִּילָם.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים לְפִי שֶׁמְּדֻרֶךְ הֶעָנִי לֶאֱכוֹל פַּת כְּמוֹת שֶׁהוּא, אֲבָל הֶעָשִׁיר אֵינוֹ אוֹכְלוֹ בְּלֹא לִפְתָּן, עַל כֵּן אָמַר שֶׁלֶּחֶם שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה כָּל כָּךְ נָקִי וְכַשֶּׁלֶג יַלְבִּין שֶׁאֲפִלּוּ הֶעָשִׁיר יֹאכְלוֹ כְּמוֹת שֶׁהוּא בְּלֹא לִפְתָּן. לְכָךְ נֶאֱמַר: "לֹא בְמִסְכֵּנֵת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם".

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", רֶמֶז לְשִׁשָּׁה פְּעָמִים "אֶרֶץ" שֶׁהִזְכִּיר, כִּי הֵם מְקוֹר הַבְּרָכוֹת, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לח:): אֵין נוֹתְנִים כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה כִּי אִם לְטוֹב עַיִן, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב ט): "טוֹב עַיִן הוּא יְבוֹרָךְ", קְרֵי בֵּיהּ "יְבָרֵךְ". וְתוֹסֶפֶת וְי"ו רֶמֶז לִמְקוֹר הַבְּרָכוֹת, כִּי הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת כוּ' (ב"ב ט:), וְחֶסְרוֹן וְי"ו שֶׁל עֶפְרוֹן שֶׁהָיָה רַע עַיִן יוֹכִיחַ. עַל כֵּן דַּוְקָא טוֹב עַיִן יְבָרֵךְ, וְיִבָּרֵךְ בְּתוֹסֶפֶת וְי"ו, בְּשִׁשָּׁה בְּרָכוֹת הַנִּזְכָּרוֹת בָּו"ו פְּעָמִים "אֶרֶץ" שֶׁהִזְכִּיר כָּאן. עַל כֵּן נֶאֱמַר "וּבֵרַכְתָּ וְגוֹ' עַל הָאָרֶץ". וְהוּא רֶמֶז נָכוֹן.

פרק י

פסוק ו

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה, שָׁם מֵת אַהֲרֹן. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, וַהֲלֹא בְּהֹר הָהָר מֵת כוּ'. יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה כַּמָּה סְפֵקוֹת. א' הוּא, אִם הַכַּוָּנָה לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם מֵהֹר הָהָר לְמוֹסֵרָה, הָיָה לוֹ לוֹמַר שֶׁנָּסְעוּ מֵהֹר הָהָר לְקָדֵשׁ כוּ' עַד מוֹסֵרָה, וְלָמָּה מַשְׁמִיט כָּל הַמַּסָּעוֹת וְלֹא זָכַר כִּי אִם זֶה שֶׁנָּסְעוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה. ב', לָמָּה נֶאֱמַר כָּאן "בְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן", וּבְפָרָשַׁת מַסְעֵי לֹא הִזְכִּיר לְשׁוֹן בְּאֵרוֹת. ג', כָּאן מַסִּיק שָׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת, וּבְפָרָשַׁת חֻקַּת פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י חָזְרוּ שִׁבְעָה מַסָּעוֹת. ד', "שָׁם מֵת אַהֲרֹן", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁעָשׂוּ שָׁם הֶסְפֵּד, לָמָּה דַּוְקָא שָׁם בְּמוֹסֵרָה וְלֹא קוֹדֶם לָכֵן. ה', מַה תַּלְמוּד לוֹמַר "וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו", כִּי זֶה אֵינוֹ מֵעִנְיַן הַתּוֹכֵחָה. ו', "מִשָּׁם נָסְעוּ הַגֻּדְגֹּדָה וּמִן הַגֻּדְגֹּדָה יָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם", לָמָּה פֵּרֵט חֲנָיָה זוֹ שֶׁבְּיָטְבָתָה יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר חֲנִיּוֹת, וְלָמָּה הִזְכִּיר כָּאן "נַחֲלֵי מָיִם" וְלֹא הִזְכִּיר זֶה בְּפָרָשַׁת מַסְעֵי. ז', מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "בָּעֵת הַהִיא הִבְדִּיל אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי", הַבְדָּלָה זוֹ הָיְתָה בִּתְחִלַּת אַרְבָּעִים, וּמַה עִנְיָנהּ לְכָאן. ח', מַה שֶּׁאָמַר "וּלְבָרֵךְ בִּשְׁמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה", עַל אֵיזֶה יוֹם הוּא מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע לוֹמַר כִּי הוּא זֶה אֲשֶׁר עָלָיו אָמַר "עַד הַיּוֹם הַזֶּה", וְכִי מִכָּאן וְהָלְאָה לֹא הוּבְדְּלוּ. ט', מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּנֵי לֵוִי הֶחֱזִירוּם, מִנַּיִן לְרַשִׁ"י לוֹמַר כֵּן, וְאִם קַבָּלָה נְקַבֵּל. י', מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְלַמֶּדְךָ שֶׁקְּשָׁה מִיתַת הַצַּדִּיקִים

כְּשִׁבְירַת הַלּוּחוֹת, וַהֲלֹא כָּל פָּרָשָׁה זוֹ מְדֻבֶּרֶת מִלּוּחוֹת שְׁנִיּוֹת, וּמַה שֶּׁאָמַר "אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ" לֹא לְפָסוּק זֶה נִסְמְכָה מִיתַת אַהֲרֹן. י"א, מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁקָּשָׁה יוֹם זֶה שֶׁרָצוּ לִפְרוֹשׁ מִמֶּנּוּ כְּיוֹם שֶׁעָשׂוּ בּוֹ הָעֶגֶל, עֶגֶל מַאן דְּכַר שְׁמֵיהּ, כִּי לֹא הוּזְכַר בְּכָל הַפָּרָשָׁה.

וְעַתָּה הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע, וְהִנְנִי מְבָאֵר כָּל זֶה בְּהַצָּעָה קְטַנָּה אֲשֶׁר כְּבָר זָכַרְנוּ בְּפָרָשַׁת חֻקַּת (כב), שֶׁבְּמִיתַת מִרְיָם חָסְרוּ הַמַּיִם, כִּי כָל צַדִּיק דּוֹמֶה לְמַעְיָן הַמִּתְגַּבֵּר, כִּדְאִיתָא בְּאָבוֹת (ו א), וּמִי שֶׁאֵינוֹ מַסְפִּידוֹ כָּרָאוּי אֵינוֹ מַרְגִּישׁ בְּהֶעְדֵּר מְקוֹר מַיִם חַיִּים, עַל כֵּן דִּין הוּא שֶׁיִּכָּזְבוּ מֵימָיו. וְכָךְ קָרָה לָהֶם בְּמִיתַת מִרְיָם, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ א): "וַתָּמָת שָׁם וַתִּקָּבֵר שָׁם", כִּי שָׁם תִּהְיֶה קְבוּרָתָהּ מִיָּד, וְנִשְׁכְּחָה תֵּכֶף כְּמֵת מִלֵּב, וְלֹא נֶאֱמַר בָּהּ "וַיִּבְכּוּ אוֹתָהּ", זֶה רְאָיָה שֶׁלֹּא הִסְפִּידוּהָ, עַל כֵּן חָסְרוּ הַמַּיִם. כְּמוֹ כֵן עַתָּה בִּפְטִירַת אַהֲרֹן הָיוּ יְרֵאִים מֵחָסְרוֹן הַמַּיִם שֶׁלֹּא יִקְרֶה לָהֶם כַּאֲשֶׁר קָרָה בִּפְטִירַת מִרְיָם, וְעוֹד יַעֲלֶה עַל רֹאשָׁם מוֹרָה שֶׁל מֶלֶךְ עָרָד, וּמִיְּרָאָה הֱצָרְכוּ לַחֲזוֹר אֲחוֹרֵיהֶם, וּבְתוֹךְ חֲזָרָה זוֹ הָיָה גַּם כֵּן מוֹרָא מַיִם עֲלֵיהֶם פֶּן יֶחְסַר מֵהֶם הַבְּאֵר, עַל כֵּן עָשׂוּ חֲנָיָה בְּכָל מָקוֹם שֶׁמָּצְאוּ שָׁם מַיִם. אַף עַל פִּי שֶׁבַּהֲלִיכָה לֹא עָשׂוּ חֲנָיָה בִּמְקוֹמוֹת הַמַּיִם, לְפִי שֶׁהָיָה הַמַּסָּע קָצָר, מִכָּל מָקוֹם בַּחֲזָרָה עָשׂוּ חֲנָיָה שָׁם, כִּי הַחֲזָרָה הָיְתָה אַחֲרֵי מוֹת אַהֲרֹן.

וְהִנֵּה בֵּין מוֹסֵרוֹת וּבֵין בְּנֵי יַעֲקָן, הָיָה מָקוֹם אֶחָד שֶׁנִּקְרָא "בְּאֵרוֹת", לְפִי שֶׁהָיוּ שָׁם בְּאֵרוֹת הַרְבֵּה, וְלֹא הָיָה רָחוֹק מִבְּנֵי יַעֲקָן, עַד שֶׁהָיוּ אַנְשֵׁי בְּנֵי יַעֲקָן שׁוֹתִים מִן אוֹתָם הַבְּאֵרוֹת, וְעַל כֵּן נִקְרָא הַמָּקוֹם "בְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן", רוֹצֶה לוֹמַר בְּאֵרוֹת שֶׁל בְּנֵי יַעֲקָן. וְזֶה רְאָיָה שֶׁהָיָה בְּאֵרוֹת סָמוּךְ לִבְנֵי יַעֲקָן, וְהָיָה הַמַּסָּע קָצָר לַעֲשׂוֹת שָׁם חֲנָיָה. לְפִיכָךְ כְּשֶׁהָלְכוּ לְפָנִים וְלֹא לְאָחוֹר, הָלְכוּ בְּפַעַם אַחַת מִמּוֹסֵרָה לִבְנֵי יַעֲקָן וְלֹא עָשׂוּ חֲנָיָה בִּבְאֵרוֹת, כִּי הָיָה הַמַּסָּע קָצָר מֵעֲשׂוֹת שָׁם חֲנָיָה, וְאָז לֹא הָיָה מוֹרָא מַיִם לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם. אֲבָל כְּשֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם אַחֲרֵי מוֹת אַהֲרֹן מִיְּרֵאַת מֶלֶךְ עָרָד, עָשׂוּ חֲנָיָה גַּם בִּבְאֵרוֹת, כִּי הָיוּ יְרֵאִים אוּלַי פִּתְאוֹם יִפָּסֵק הַבְּאֵר כְּדֶרֶךְ שֶׁפָּסַק בְּמִיתַת מִרְיָם. עַל כֵּן מָנָה שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת בַּחֲזָרָה, אֲבָל בַּהֲלִיכָה לֹא הָיוּ כִּי אִם שִׁבְעָה. וְעַל כֵּן לֹא מָנָה בַּחֲזָרָה לְאָחוֹר כִּי אִם "וַיִּסְעוּ מִבְּאֵרוֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה", כִּי לֹא בָא לְהוֹדִיעַ כִּי אִם דָּבָר חִדּוּשׁ זֶה שֶׁעָשׂוּ חֲנָיָה בִּבְאֵרוֹת מַה שֶּׁלֹּא עָשׂוּ בַּהֲלִיכָה. וְכַאֲשֶׁר בָּאוּ לְמוֹסֵרָה, מָקוֹם שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ מַיִם כָּל צָרְכָּם, וְהָיוּ יְרֵאִים מֵחָסְרוֹן הַבְּאֵר, הָלְכוּ וְהִסְפִּידוּ אֶת אַהֲרֹן כְּאִלּוּ שָׁם מֵת, כִּי אָמְרוּ שֶׁבִּזְכוּת הַהֶסְפֵּד יִנָּצְלוּ מֵחָסְרוֹן הַבְּאֵר. וּבָזֶה חָטְאוּ שֶׁלֹּא נָתְנוּ אֶל לִבָּם לְהַסְפִּידוֹ קוֹדֶם לָכֵן, לְפִי שֶׁבָּטְחוּ בִּמְקוֹם בְּאֵרוֹת וְיָטְבָתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם שֶׁהָיָה לְפָנֵיהֶם. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר: "וַיִּכְהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו", שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לִירֹא מֵחָסְרוֹן הַמַּיִם בַּעֲבוּר פְּטִירַת הַצַּדִּיק, כִּי כָל הַמַּעֲמִיד בֵּן צַדִּיק כְּאִלּוּ לֹא מֵת (ב"ב קטז.), וְאַף עַל פִּי שֶׁמֵּת אַהֲרֹן, מִכָּל מָקוֹם זְכוּת בָּנוֹ קַיָּם לְהַצִּילָם מֵחָסְרוֹן הַמַּיִם. וּמִכְּלַל

תוֹכְחוֹתָיו שֶׁעָדַיִן עָמְדוּ בְּמֵרְדָּם וְהָיוּ מְחַסְּרֵי אֱמוּנָה, וְעָשׂוּ גַּם אַחַר זֶה חֲנִיָּה בְּיָטְבָתָה, לְפִי שֶׁהָיְתָה אֶרֶץ נַחֲלֵי מָיִם, מַשְׁמָע שֶׁלּוּלֵא זֶה לֹא הָיוּ עוֹשִׂים שָׁם חֲנִיָּה.

וּמַה שֶּׁאָמַר שֶׁהַלְוִיִּם הֶחֱזִירוּם כּוּ', רְאָיָתוֹ מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר "בָּעֵת הַהִוא הִבְדִּיל אֶת שֵׁבֶט הַלֵּוִי", וַדַּאי זֶה נֶאֱמַר עַל זְמַן עֲשִׂיַּת הָעֵגֶל, וּמַהוּ שֶׁאָמַר "עַד הַיּוֹם הַזֶּה"? אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: אַף עַל פִּי שֶׁבְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל נִבְחֲרוּ הַלְוִיִּם וְזִכּוּתָם שָׁמוּר לְדוֹרֵי דּוֹרוֹת, מִכָּל מָקוֹם לֹא הָיָה צָרִךְ בְּאוֹתָהּ זְכוּת כִּי אִם עַד הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא עַד בְּכָלָל, לְפִי שֶׁבְּיוֹם זֶה עָשׂוּ מַעֲשֶׂה טוֹב, שֶׁאַף אִם לֹא הָיוּ נִבְחָרִים לַעֲבוֹדַת ה' מֵאָז וּמִקֶּדֶם, הָיָה מִן הָרָאוּי שֶׁיִּבָּחֲרוּ מִיּוֹם זֶה וְהָלְאָה.

וְהֵינוּ מַה שֶּׁהֶחֱזִירוּם לְאָחוֹר מִן אוֹתוֹ דֶּרֶךְ עֲקַלְקַלּוֹן שֶׁהָלְכוּ בּוֹ. וּמִדְּאָנוּ רוֹאִין שֶׁהַשְׁוָוה הַשָּׂכָר שֶׁל הַלְוִיִּם עַל מַה שֶּׁעָשׂוּ עַכְשָׁיו אֶל מַה שֶּׁעָשׂוּ בִּזְמַן הָעֵגֶל, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהַקְּשָׁה יוֹם זֶה שֶׁנִּתְּנוּ רֹאשׁ לִפְרוֹשׁ מִמֶּנּוּ, כְּיוֹם שֶׁעָשׂוּ בּוֹ הָעֵגֶל.

וְכֵן מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ שֶׁקָּשָׁה מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים כִּשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת, מְבֹאָר עַל זֶה הָאֹפֶן, כִּי מִדְּקָאָמַר "וַיִּכְהַן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו" וְסָמַךְ זֶה לְפָרָשָׁה זוֹ הַמְדַבֶּרֶת מִלּוּחוֹת שְׁנִיּוֹת, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁקָּם אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו כְּמוֹ הַלּוּחוֹת שְׁנִיּוֹת שֶׁקָּמוּ תַּחַת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁנִּשְׁבְּרוּ, וּמִמֵּילָא נִשְׁמַע שֶׁפִּטִּירַת אַהֲרֹן דּוֹמָה לִשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת, כִּי יְדִיעַת הַהֶפְכִים אֶחָד. וּבָא לְהַאֲשִׁימָם בְּתוֹכְחוֹתָיו עַל שֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם מִיִּרְאָה מִפְּנֵי מֶלֶךְ עֲרַד, וְהָיָה לָהֶם לִבְטֹחַ שֶׁזְּכוּתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן יִלְחֶם לָהֶם גַּם בְּמוֹתוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהָאָרוֹן שֶׁבּוֹ הָיוּ שִׁבְרֵי לוּחוֹת הָיָה יוֹצֵא וּבָא עִמָּהֶם לַמִּלְחָמָה, כָּךְ הַצַּדִּיק הַנִּפְטָר הַדּוֹמֶה לִשְׁבְרֵי לוּחוֹת זְכוּתוֹ יַעֲמֹד לָהֶם גַּם בְּמוֹתוֹ, שֶׁכֵּן מֹשֶׁה לֹא נַעֲנָה עַד שֶׁאָמַר: "זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם" וְגוֹ'. וּלְהַצָּעָה זוֹ כָּל סִפּוּר זֶה הוּא תּוֹכָחוֹת עֲלֵי עָוֹן, וְכָל הָעִנְיָן מְקֻשָּׁר מֵרֹאשׁוֹ לְסוֹפוֹ.

פסוק יב

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה אָמְרוּ (ברכות לג:): וְכִי הַיִּרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי הִיא? אִין, לְגַבֵּי מֹשֶׁה זוּטַרְתִּי הִיא. וּמְקֻשָּׁים כָּאן: וְכִי בַּעֲבוּר זֶה אָמַר לְכָל יִשְׂרָאֵל מָה ה' שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ? וְיֵשׁ מְתָרְצִים, לְגַבֵּי מֹשֶׁה הַיְינוּ כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל אֲצָל מֹשֶׁה, שֶׁהָיָה מַדְרִיכָם בְּמִדַּת הַיִּרְאָה, אָז זוּטַרְתִּי הִיא. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁזֶּהוּ כַּוָּנַת הַפָּסוּק שֶׁאָמַר "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל", מָה הוּא "וְעַתָּה"? אֶלָּא לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר כָּךְ: "וִידַעְתָּם הַיּוֹם כִּי לֹא אֶת בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וְלֹא רָאוּ אֶת מוּסַר ה' אֱלֹהֵיכֶם" וְגוֹ', וְכָל הַסִּפּוּר עַד "עֵינֵיכֶם הָרֹאוֹת אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה'" וְגוֹ', כָּךְ בְּאוּרוֹ: אִלּוּ בִּקַּשְׁתִּי הַיִּרְאָה מִן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא רָאוּ כָּל הַנּוֹרָאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְמַעַן תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיהֶם, אָז וַדַּאי הָיִיתִי שׁוֹאֵל דָּבָר גָּדוֹל, כִּי וַדַּאי קָשֶׁה לְהַכְנִיס אֶת הָאָדָם בְּעֹל הַיִּרְאָה כִּי רַב הוּא. אָמְנָם "וְעַתָּה", רוֹצֶה לוֹמַר הַדּוֹר הַזֶּה אַתֶּם רְאוּ (ירמיה ב לא), כִּי בְּעֵינֵיכֶם

רְאִיתֶם כָּל הַנּוֹרָאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מִלְּפָנָיו, וּכְבָר אַתֶּם מֻרְגָּלִים בְּמִדַּת הַיִּרְאָה, לְפִיכָךְ "וְעַתָּה" בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם, שְׁאֵלָה קְטַנָּה ה' שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ "לְגַבֵּי מֹשֶׁה", זֶה דּוֹר הַמִּדְבָּר, שֶׁהָיוּ בִּזְמַן מֹשֶׁה, לָהֶם וַדַּאי מִלְּתָא זוּטַרְתִּי הִיא הַיִּרְאָה, וּמִן הַיִּרְאָה יָבֹא לְמַדְרֵגַת הָאַהֲבָה. וְזהוּ שֶׁאָמַר "וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ". וּמְסַיֵּם "לְטוֹב לָךְ", הַיְינוּ קִבּוּל שָׂכָר, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, וְהִזְכִּירוֹ בַּסּוֹף לוֹמַר שֶׁסּוֹף הַשָּׂכָר לָבֹא מֵאֵלָיו, וְלֹא שֶׁתִּהְיֶה תְּחִלַּת כַּוָּנַת עֲשִׂיָּתְךָ לְשֵׁם קִבּוּל פְּרָס.

פסוק יד

הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּגוֹ', רַק בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק ה'. בְּמִלַּת "רַק" בָּא לְמַעֵט הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, שֶׁבְּכֻלָּם לֹא חָשַׁק ה' כִּי אִם בַּאֲבוֹתֶיךָ, כְּדַעַת חַכְמֵי הָאֱמֶת שֶׁאָמְרוּ, גְּדוֹלִים צַדִּיקִים מִמַּעֲשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהִסְכִּימוּ לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם נִבְרְאוּ בַּעֲבוּר הָאָדָם, לֹא כְּדַעַת הָרַמְבָּ"ם שֶׁכָּתַב שֶׁהָאָדָם עִקַּר בַּתַּחְתּוֹנִים אֲבָל אֵין לוֹ עֵרֶךְ עִם הָעֶלְיוֹנִים. וְלִסְבָרַת הָרַמְבָּ"ם יֵשׁ מָקוֹם לְפָרֵשׁ פָּסוּק זֶה שֶׁכָּל הַסִּפּוּר נִמְשָׁךְ לְמַה שֶׁאָמַר "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר" וְגוֹ', כִּי חָפֵץ ה' שֶׁתִּדְבְּקוּ בַּגֵּרִים אַף עַל פִּי שֶׁהֵם נְמוּכִים, מִכָּל מָקוֹם מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ תִּרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ, כִּי "הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', וְעִם גֹּדֶל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ מִכָּל מָקוֹם "רַק בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק ה'" עִם הֱיוֹתָם נְמוּכִים בְּעֵרֶךְ הָעֶלְיוֹנִים הַקְּרוֹבִים אֶל ה'. וְעוֹד נָתַן מוֹפֵת שֵׁנִי, "כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים" וְגוֹ', וְאַף עַל פִּי כֵן, "עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר". וּמִפָּסוּק זֶה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ כוּ' (עיין מגילה לא.). וּמִשֶּׁנֵּי הַקְּדָמוֹת אֵלּוּ הוֹצִיא הַתּוֹלָדָה שֶׁאָמַר "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר".

אַךְ עֲדַיִן יֵשׁ לְדַקְדֵּק, מַה שֶּׁאָמַר "רַק בַּאֲבוֹתֶיךָ חָשַׁק ה' וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם", מַדּוּעַ עָשָׂה שְׁתֵּי חֲלוּקוֹת, וְעוֹד שֶׁהַחֶשֶׁק אֵינוֹ עִנְיַן הַבְּחִירָה כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה סוֹף פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (ז ז), שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמִּלַּת "רַק" קַאי אַשֶּׁלְמַטָּה, וּבָא לוֹמַר שֶׁרַק בַּאֲבוֹתֶיךָ לְבַד חָשַׁק ה' בְּחֶשֶׁק וּבְאַהֲבָה גְּמוּרָה, אֲבָל לֹא בָּכֶם, אֶלָּא בְּחַר בְּזַרְעָם מִכָּל הָעַמִּים, רוֹצֶה לוֹמַר בְּעֵרֶךְ הָעַמִּים אַתֶּם נִרְאִים טוֹבִים, כִּי לְשׁוֹן בְּחִירָה שַׁיָּךְ אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ טוֹב מִצַּד עַצְמוֹ, זוּלַת שֶׁהוּא טוֹב מִזּוּלָתוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם", כִּי חֶסְרוֹן זֶה תָּלוּי בָּכֶם, לְפִיכָךְ "וּמִלְּתֶם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם" וְגוֹ', כְּדֵי שֶׁתַּגִּיעוּ לְמַדְרֵגַת אֲבוֹתֵיכֶם.

פרק יא

פסוק ו

וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, זֶה מָמוֹנוֹ שֶׁל אָדָם הַמְקַיְמוֹ עַל רַגְלָיו. וְכִי מִי שֶׁאֵין לוֹ מָמוֹן חִגֵּר בְּרַגְלָיו, וְלֹא עָמְדָה לוֹ כָּל חָכְמָתוֹ וּשְׁאֵר הַמַּעֲלוֹת הָאֲנוֹשִׁית? וְנִרְאֶה שֶׁבִּגְנוּת קְנְיַן הַמָּמוֹן הוּא מְדַבֵּר, כִּי הוּא הַפָּחוּת שֶׁבְּכָל אַרְבַּע מַעֲלוֹת שֶׁמָּנָה הָרַמְבָּ"ם (בשמונה פרקים) וְהֵם: הַחָכְמָה, וְהַגְּבוּרָה, וְהַמִּדּוֹת, וְהָעֹשֶׁר, כִּי כֻּלָּם דְּבוּקִים בָּאָדָם, וְהָעֹשֶׁר חוּץ מִמֶּנּוּ, כִּי הַחָכְמָה מְקוֹרָהּ בָּרֹאשׁ וּבַמֹּחַ וְלֵב, וְהַגְּבוּרָה מְקוֹרָהּ בַּלֵּב כִּי מִי שֶׁהוּא רַךְ הַלֵּבָב אֵינוֹ גִּבּוֹר, אֲבָל הָעֹשֶׁר דָּבוּק בְּרַגְלוֹ, כִּי יִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא, (קהלת ה ח) וְהָאָרֶץ מִדְרָס לְרַגְלָיו, וְדִין הוּא שֶׁיִּהְיֶה הַפָּחוּת שֶׁבְּכֻלָּם וְיִהְיֶה נָתוּן תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת הָאָדָם לַעֲשׂוֹת בְּמָמוֹנוֹ מַה שֶּׁירְצֶה, אֲבָל לַסּוֹף מוּחְלֶפֶת הַשִּׁיטָה, שֶׁמָּמוֹנוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו אֶל כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ מִשֶּׁפָּל מַצָּבוֹ, כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ כָּךְ יָקוּם מָמוֹנוֹ עָלָיו, וְשַׁלִּיט בּוֹ וּמַעֲבִירוֹ עַל דַּעְתּוֹ וְעַל דַּעַת קוֹנוֹ. לְכָךְ קָרָאוֹ "הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם", כִּי זֶה הָעָצֵב נִבְזֶה הָאָחוּז בְּחַבְלֵי בוּז וְנָתוּן תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלָיו הוּא הַיְקוּם אֲשֶׁר יָקוּם עָלָיו לְמָשָׁל בּוֹ, וְכַאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נָפֶשׁ (דברים כג כו), כָּךְ קִנְיָן זֶה מֵבִיא אֶת בְּעָלָיו בְּסַכָּנוֹת רַבּוֹת. וְהוּא אֲשֶׁר הֵמִית אֶת קֹרַח, כִּי בָּטַח בְּעָשְׁרוֹ וְנָפַל, לְכָךְ קָרָא לְמָמוֹנָם שֶׁל קֹרַח וַעֲדָתוֹ "הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם".

פסוק יג

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אִם תִּשְׁמְעוּ בַּיָּשָׁן תִּשְׁמְעוּ בֶּחָדָשׁ, כִּי כָּךְ אָמְרוּ רז"ל (אבות ד ב) שֶׁשָּׁכַר מִצְוָה מִצְוָה וּשְׂמִיעָה גּוֹרֶרֶת שְׁמִיעָה, דְּהַיְנוּ מִן הַיָּשָׁן אֶל הֶחָדָשׁ. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "בְּכָל לְבַבְכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם", וְלֹא נֶאֱמַר "וּבְכָל מְאֹדְכֶם", לְפִי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁלְּכָךְ נֶאֱמַר "בְּכָל מְאֹדֶךָ", לְפִי שֶׁיֵּשׁ לְךָ אָדָם שֶׁמָּמוֹנוֹ חָבִיב עָלָיו מִגּוּפוֹ, מִדְּקָאָמַר יֵשׁ לְךָ אָדָם שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁדָּבָר זֶה בִּלְתִּי מָצוּי כִּי אִם בְּאָדָם אֶחָד אוֹ מְתֵי מִסְפָּר שֶׁבָּטְלָה דַּעְתָּם אֵצֶל כָּל אָדָם אֲבָל לֹא בַּצִּבּוּר, כִּי לֹא שָׂכִיחַ הַדָּבָר שֶׁרַבִּים יַסְכִּימוּ עַל דֵּעָה נִפְסֶדֶת זוֹ. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י "בְּכָל מְאֹדֶךָ" בְּכָל מִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ לְהָרַע אוֹ לְהֵיטִיב, הֲרֵי פָּרְשָׁה זוֹ מְדַבֶּרֶת מִזְּמַן קַבָּלַת הַשָּׂכָר, וְהוּא עֵת דּוֹדִים, וְאֵין שַׂיֶּכֶת הַבְּרָכָה שֶׁעַל הָרָעָה לְכָאן, כִּי אֵינָהּ כְּפִי הַזְּמַן אֲשֶׁר הוּא עוֹמֵד בּוֹ. וְעוֹד נִרְאֶה שֶׁאֵין צָרֵךְ לוֹמַר כָּאן שֶׁיַּעֲבֹד ה' בְּכָל מִדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לוֹ אֶפְלוּ בִּזְמַן קַבָּלַת הָרַע, לְפִי שֶׁדָּבָר זֶה כְּבָר אָמוּר הוּא בְּפָרָשָׁה זוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ וְגוֹ', וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ

בִּזְמַן שֶׁצֹּאן אֹבְדוֹת יִהְיוּ מִכָּל מָקוֹם יַעַבְדוּ אֶת ה' עַל כָּל פָּנִים וְיִשְׁמְרוּ דְּבָרָיו עַל לִבָּם. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י (יא יח). וְאִם כֵּן עִנְיָן זֶה אָמוּר בְּפֵרוּשׁ, לְכָךְ לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר "וּבְכָל מְאֹדְכֶם". וְנֶאֱמְרָה הַפָּרָשָׁה בִּלְשׁוֹן רַבִּים חוּץ מִן "וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ", כִּי כָּךְ נֶאֱמַר (שמות כג כה): "וַעֲבַדְתֶּם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ", שֶׁפֵּרְשׁוּ הָרִאשׁוֹנִים כִּי עֲבוֹדַת ה' טוֹבָה יוֹתֵר בְּצִבּוּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (איוב לו ה): "הֵן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס", אֲבָל הָאֲכִילָה טוֹבָה יוֹתֵר כְּשֶׁכָּל אֶחָד אוֹכֵל פִּתּוֹ לְבַדּוֹ וְלֹא יַרְבֶּה בִּסְעוּדַת מֵרֵעִים. עַל כֵּן נֶאֱמַר כָּאן: "וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם וּגוֹ', וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ", כִּי טוֹב הוּא בִּזְמַן שֶׁכָּל אֶחָד מְאַסֵּף דְּגָנוֹ לְעַצְמוֹ, וְכֵן כְּשֶׁיּוֹשֵׁב בְּבֵיתוֹ לְבַדּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "בְּשָׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ", כִּי כָּל אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֵינָן שַׁיָּכִים לוֹמַר עַל הַכְּלָל.

פסוק כא

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה. בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ח) אָמְרוּ לֵיהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן אִיכָּא סָבֵי בְּבָבֶל. תָּמַהּ, וְהַכְּתִיב: "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה", מִשְׁמַע אֲבָל בְּחוּצָה לָאָרֶץ לֹא. אָמְרִי לֵיהּ: הֵם מַקְדִּימִין וּמַחְשִׁיכִין לְבֵי כְּנִשְׁתָּא. אָמַר: הַיְינוּ דְּאַהֲנֵי לְהוּ. וְקָשֶׁה עַל תֵּרוּץ זֶה כִּי עֲדַיִן הַקֻּשְׁיָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, שֶׁהֲרֵי בְּפָסוּק זֶה אָמַר סְתָם "עַל הָאֲדָמָה" בְּלִתִּי שׂוּם חֲלוּקָה, וּמֵהֵיכָן לָמַד לוֹמַר שֶׁפָּסוּק זֶה מְדַבֵּר דַּוְקָא בִּזְמַן שֶׁאֵינָן הוֹלְכִים לְבֵית הַכְּנֶסֶת, לוֹמַר שֶׁאֵז דַּוְקָא מְמֹעָט.

וְנִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט.) שֶׁעֲתִידִין בְּתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ שֶׁיִּקְבְּעוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כּוּ', וְאִם כֵּן הָאֲדָמָה שֶׁבְּכָל בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת שֶׁל חוּצָה לָאָרֶץ זוֹ הִיא הָאֲדָמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֲרֵי לֶעָתִיד יִקְבַּע ה' הַבָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת הַבִּנְיָן וְהַקַּרְקַע מִכָּל וָכֹל אֶל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאִם כֵּן וַדַּאי הָאֲדָמָה הַהִיא אַדְמַת קֹדֶשׁ הִיא וְחֵלֶק מִן אַדְמַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְהַמַּשְׁכִּים וְהַמַּעֲרִיב בְּכָל יוֹם לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת דּוֹמֶה כְּאִלּוּ בְּכָל יוֹם הוּא עוֹמֵד עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם, וּמְקַיֵּם בּוֹ יִעוּד "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם", "לָכֶם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "לָהֶם", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, מִכָּאן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה. וּמַה עִנְיָן זֶה לְכָאן? אֶלָּא לְפִי שֶׁבַּזְמַן הַהוּא דַּוְקָא יִקְבְּעוּ הַבָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת שֶׁבְּחוּצָה לָאָרֶץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁזֶּה מוֹסֵב עַל תְּחִלַּת הַפָּרָשָׁה, שֶׁאָמַר: "וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם" זוֹ תְּפִלָּה, כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י, וּמִדְּקָאָמַר "בְּכָל לְבַבְכֶם" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמְּדַבֵּר שֶׁרַבִּים מִתְקַבְּצִים לְבָתֵּי כְּנֵסִיּוֹת לְהִתְפַּלֵּל, וְעַל זֶה יֵעֵד הַשָּׁכָר "לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה".

וּמַה שֶּׁתָּלָה הַדָּבָר דַּוְקָא בְּאַקְדּוֹמֵי וְאַחְשׁוֹכֵי, תִּמְצָא מְבֹאָר יָפֶה בְּחִבּוּרֵנוּ עוֹלְלוֹת אֶפְרִים בְּשַׁעַר הַתְּפִלָּה מַאֲמָר תק"ג, עַל דֶּרֶךְ הַפָּסוּק "לִשְׁקֹד עַל דַּלְתוֹתַי יוֹם יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחָי" (משלי ח לד), לְשָׁכְנוֹ תִּדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָּׁמָּה, וְתִמְצָא כָּל הָעִנְיָן בַּאֲר הֵיטֵב.

פסוק כו

רְאֵה אָנֹכִי נוֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה. "רְאֵה" כְּמְדַבֵּר לְיָחִיד, "לִפְנֵיכֶם" כִּמְדַבֵּר לְרַבִּים, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רז"ל (קידושין מ:) לְעוֹלָם יִדְמֶה לְאָדָם כְּאִלּוּ הָיָה כָּל הָעוֹלָם מָחֳצָה עַל מָחֳצָה זְכִיּוֹת וַעֲוֹנוֹת, עָשָׂה מִצְוָה אַחַת הִכְרִיעַ אֶת עַצְמוֹ וְאֶת כָּל הָעוֹלָם לְכַף זְכוּת. לְכָךְ אָמַר אֶל כָּל יָחִיד "רְאֵה", שֶׁיִּרְאֶה בְּעֵין שִׂכְלוֹ כִּי כָל מַעֲשָׂיו יַחְזְרוּ "לִפְנֵיכֶם", לְכֻלְּכֶם. וְהִזְכִּיר עִנְיָן זֶה בְּפָרָשָׁה זוֹ הַמְדַבֶּרֶת מֵעִנְיַן הַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל כִּי שָׁם נַעֲשׂוּ כָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה, וּמִצַּד הָעֲרֵבוּת רַבִּים נִתְפָּשִׂים בַּעֲוֹן הַיָּחִיד. וְיֵשׁ כִּדְמוּת רֶמֶז לָזֶה, מַה שֶּׁמַּסִּיק בַּיַּלְקוּט (תתעה) בְּתְחִלַּת פָּרָשָׁה זוֹ: מָשָׁל לְאֶחָד שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים, וְהָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי שְׁבִילִין כּוּ'. הִתְחִיל בִּדְרָכִים הַכְּבוּשִׁים לָרַבִּים, וְסִיֵּם בִּשְׁבִילִין הַכְּבוּשִׁין לִיחִידִים, אֶלָּא שֶׁהִצִּיעַ מָשָׁל זֶה עַל הַפָּסוּק הַמַּתְחִיל בְּיָחִיד וְסִיֵּם בְּרַבִּים מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר. וְנָקַט לְשׁוֹן "הַיּוֹם" אַף עַל פִּי שֶׁזְּמַן קְבוּעַ לְקַבָּלַת הַשְּׁבוּעָה, "כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֶל הָאָרֶץ", מִכָּל מָקוֹם נָקַט לְשׁוֹן "הַיּוֹם" לוֹמַר שֶׁמֵּהַיּוֹם עַד אוֹתוֹ זְמַן יֵשׁ לָכֶם שְׁהוּת לְהִמָּלֵךְ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אֲנוּסִים הָיִינוּ, כְּדֶרֶךְ כָּל שְׁבוּעָה שֶׁנּוֹתְנִים זְמַן פֶּן יִנָּחֵם הָאִישׁ, כָּךְ נָתַן לָהֶם זְמַן שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, הִמְּתָם וְעֹרְבָבָם, וְאִלּוּ הָיָה לָהֶם שְׁהוּת לְהִמָּלֵךְ לֹא הָיוּ עוֹשִׂין.

דָּבָר אַחֵר, בְּמִלַּת "הַיּוֹם" רָמַז אֶל הַגַּלְגַּל הַיּוֹמִי, וּסְמָכוֹ אֶל הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה לוֹמַר לְךָ, כְּמוֹ הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁהוּא בְּאֶחָד וּפוֹעֵל שְׁנֵי הֲפָכִים, מַתִּיךְ הַשַּׁעֲוָה וּמַקְפִּיא הַבֵּיצָה, מַשְׁחִיר פְּנֵי הַכּוֹבֵשׁ וּמַלְבִּין הַבֶּגֶד, וְכָל הַשִּׁנּוּיִים הַלָּלוּ אֵינָן בָּאִים מִצַּד הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם מִצַּד הַמְקַבְּלִים – כָּךְ הַבְּרָכוֹת וְהַקְּלָלוֹת הַבָּאִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ אֵינָן מְחַיְּבִים שִׁנּוּי בּוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (מלאכי ג ו): "אֲנִי ה' לֹא שָׁנִיתִי", אֶלָּא הַשִּׁנּוּי בָּא מִצַּד הַמְקַבְּלִים, וּמִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת וְהַטּוֹב (איכה ג לט), כִּדְאִיתָא בַּמִּדְרָשׁ שֶׁהֵבִיא בְּעֵקֶדָּה בְּפָרָשָׁה זוֹ, וְאָמַרְתִּי לְקִבְעוֹ בְּמִלַּת "הַיּוֹם".

דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (נדרים ח:): אֵין גֵּיהִנֹּם לֶעָתִיד לָבוֹא, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹצִיא חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ כוּ', שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג יט): "וְלִהַט אוֹתָם הַיּוֹם הַבָּא", וְ"הַיּוֹם" הַיְינוּ הַשֶּׁמֶשׁ, אֲבָל בַּצַּדִּיקִים כְּתִיב (שם ג כ): "וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ". לְכָךְ נֶאֱמַר "הַיּוֹם בָּרְכָה וּקְלָלָה", מִן גַּלְגַּל הַיּוֹמִי תִּמָּשֵׁךְ בְּרָכָה וּקְלָלָה, כִּי בְּהֶאֵי עָלְמָא שְׂכַר מִצְוָה לֵיכָּא. וּלְכָךְ נָתַן סִימָן: "אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מְבוֹא

הַשֶּׁמֶשׁ" וְגוֹ', בְּפָסוּק זֶה נָתַן סִימָנִים וּמְצָרִים יוֹתֵר מִן הַמּוֹכֵר שָׂדֵהוּ, וְ"דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ" לָמָּה לִי? אֶלָּא שֶׁבָּא לִרְמוֹז שֶׁשִּׁעְבּוּד קַבָּלַת הַשָּׂכָר וְהָעוֹנֶשׁ עַל יְדֵי מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ.

פסוק כז

אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ'. בְּכָל מָקוֹם שֶׁהִזְכִּיר הַשְּׁמִיעָה יֵשׁ אַחֲרָיו עֲשִׂיָּה וּשְׁמִירָה אוֹ עֲבוֹדָה: "וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן וְגוֹ' וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם"; "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ וְגוֹ' וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם". לְפִי שֶׁהַשְּׁמִיעָה אֵין בָּהּ כִּי אִם קַבָּלַת דְּבָרִים בְּמַחֲשָׁבָה לְבַד שֶׁיְּקַבֵּל עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם אֵין דַּי בָּזֶה אֶלָּא צָרִיךְ גַּם עֲשִׂיָּה בְּפוֹעַל, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר: "וְהַקְלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ' וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ", וְאִם כֵּן קָשֶׁה, הָיָה לוֹ לוֹמַר "אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ' וַהֲלַכְתֶּם בַּדֶּרֶךְ", וְכִי יֵשׁ דַּי בִּשְׁמִיעָה לְבַד בְּלֹא עֲשִׂיָּה?

וְהִנֵּה שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת לֶךְ לְךָ, בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר", שֶׁלְּכָךְ הִקְדִּים בִּרְכָתוֹ לַמְבָרְכִים, לְפִי שֶׁמַּחֲשָׁבָה טוֹבָה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשָׂאהּ, אֲבָל מַחֲשָׁבָה רָעָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִצְרָפָהּ לְמַעֲשֶׂה. וּלְפִי זֶה הַדָּבָר אֵין צָרִיךְ בֵּאוּר כָּאן, כִּי הַקְּלָלָה וַדַּאי לֹא תָּחוּל עַד אַחַר שֶׁלֹּא תִּשְׁמְעוּ וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ מַמָּשׁ, אֲבָל הַבְּרָכָה תְּחוּל מִיָּד אַחַר הַשְּׁמִיעָה לְבַד, כְּדֵי שֶׁקַּבָּלַת הַבְּרָכָה יִהְיֶה לוֹ לְעֵזֶר לְשֶׁיּוּכַל לְהוֹצִיא מִן הַכֹּחַ אֶת מַחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה עַל יְדֵי הֶסֵּרַת הַמּוֹנְעִים.

וּמַה שֶּׁאָמַר "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ" וְלֹא אָמַר "אִם תִּשְׁמְעוּ", לְכִבּוּדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל אָמַר כֵּן, כְּאִלּוּ אֵינָן חֲשׁוּדִים בְּעֵינָיו שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ וְלֹא יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת ה' אֲפִלּוּ בְּמַחֲשָׁבָה, כּוּלֵי הָאי לֹא פָּקַר, וּמִסְתָּמָא כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל יַחֲשֹׁב לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה, כִּי מַחֲשָׁבָה קַלָּה מְאֹד, אַךְ בַּעֲשִׂיָּה הָיָה מְסֻפָּק בָּהֶם כִּי אוּלַי תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם וְיִתְרַשְּׁלוּ בַּעֲשִׂיָּתָהּ. לְכָךְ אָמַר: "אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ", כִּי יָדַע ה' וַדַּאי שֶׁתִּשְׁמְעוּ וּתְקַבְּלוּ בִּלְבַבְכֶם לַעֲשׂוֹתָן, וְאָז יִשְׁלַח ה' אֶת הַבְּרָכָה כְּדֵי שֶׁעַל יָדָהּ יָסוּרוּ מִכֶּם כָּל הַמּוֹנְעִים שֶׁמִּבַּחוּץ וְתוּכְלוּ לְהוֹצִיא הַמַּחֲשָׁבָה אֶל הַפֹּעַל, כִּי הָאָדָם הַמַּתְחִיל, וַה' יְגַמֵּר עָלָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים נז ג): "לָאֵל גּוֹמֵר עָלָי". לְכָךְ נֶאֱמַר "אֶת הַבְּרָכָה", כָּל "אֶת" לְרַבּוֹת בָּא, כִּי הַבְּרָכָה בָּאָה לְרַבּוֹת הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיּוּכַל לָבֹא עַל יָדוֹ, אֲבָל בַּקְּלָלָה נֶאֱמַר לְשׁוֹן "אִם", בַּעֲבוּר "וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ" בְּפֹעַל שֶׁאָמַר אַחַר "לֹא תִּשְׁמְעוּ", כִּי בָּזֶה הָיָה מְסֻפָּק אִם יִהְיֶה אוֹ לֹא, כִּי יְכוֹל לִהְיוֹת שֶׁיִּתְרַשְּׁלוּ בְּפֹעַל, כִּי "וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ" פֵּרוּשׁ עַל "לֹא תִּשְׁמְעוּ", שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה בּוֹ שְׁמִיעָה בְּמַחֲשָׁבָה לְבַד אֶלָּא שְׁמִיעָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲשִׂיָּה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלְּכָךְ הִקְדִּים הַבְּרָכָה קוֹדֶם לַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהֲרֵי כָּל הַבְּרָכוֹת הָיוּ "בָּרוּךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה פֶּסֶל וּמַסֵּכָה", וְאִם כֵּן כָּל שָׁעָה הוּא קָם בְּלֹא יַעֲשֶׂה, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר שֶׁמָּא יַעֲשֶׂה לְאַחַר זְמַן אִם כֵּן אֵין לַדָּבָר סוֹף, וְאֵימָתַי תָּחוּל הַבְּרָכָה. וּמַסְכִּים זֶה לְדַעַת הָאוֹמְרִים:

כָּל הָאוֹמֵר עַל מָנַת כְּאוֹמֵר מֵעַכְשָׁיו דְּמֵי (קידושין ח.). וּמִלַּת "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ", הַיְינוּ עַל מְנַת אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ, וְהוּא מוֹרֶה עַל הַקְדָּמַת הַשָּׂכָר לַמַּעֲשֶׂה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (תהלים קה מה): "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ, בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו". וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר מִלַּת "אֲשֶׁר" בְּדֶרֶךְ אַחֵר.

אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' וְגוֹ'. יֵשׁ לְדַקְדֵּק לָמָּה אָמַר בַּבְּרָכוֹת "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם", פַּעַם תְּלָה הַמִּצְוֹת בַּה', וּפַעַם בְּעַצְמָן, וּבַקְּלָלוֹת הִפְסִיק בֵּינֵיהֶם בְּמַאֲמַר "וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ". וְנִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ שֶׁמַּסִּיק בַּיְרוּשַׁלְמִי דְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (פרק ו הל' ט): אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה: עָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לַעֲשׂוֹת מְחִצָּה לַצַּדִּיקִים לִפְנִים מִמְּחִצַת מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, וּמַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שׁוֹאֲלִים אוֹתָם, מַה פְּעַל אֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כג כג): "כָּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל". מִכָּאן שֶׁלְּעָתִיד יִשְׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶת אֲשֶׁר יְצַוֶּה, לֹא כָעוֹלָם הַזֶּה שֶׁאָמְרוּ "אִם יוֹסְפִים אֲנַחְנוּ לִשְׁמֹעַ אֶת קוֹל ה' וָמָתְנוּ" (דברים ה כב) וְהֵצִרְכוּ לְסַרְסוּר, וְלֶעָתִיד יָפֶה כֹּחָם עַד שֶׁהַמָּה יִהְיוּ סַרְסוּרִים בֵּינוֹ יִתְבָּרַךְ וּבֵין מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת. וְזֶהוּ עִקַּר שְׂכַר הַצַּדִּיקִים וְתִקְוֹת כָּל מְקַוֶּה לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ (תהלים כז ד). אֲבָל עֹנֶשׁ הָרְשָׁעִים אֵין דַּי בָּזֶה שֶׁלֹּא יִזְכּוּ לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' כְּדַעַת הָרַמְבַּ"ם, אֶלָּא יְקַבְּלוּ עֹנֶשׁ גָּדוֹל בְּפֹעַל כְּדַעַת הָרַמְבַּ"ן.

וּבְהַצָּעָה זוֹ אָתֵי שַׁפִּיר מַה שֶּׁקָּשָׁה, הֲלֹא בְּרָכָה וּקְלָלָה הָאֲמוּרָה כָּאן הֵמָּה הָאֲמוּרוֹת בְּהַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל, וְלָמָּה נִזְכְּרוּ בְּפָרָשַׁת כִּי תָבוֹא כָּל הָאֲרוּרִים, "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶּסֶל" וְגוֹ', וְלֹא נִזְכְּרוּ הַבְּרָכוֹת? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהַבְּרָכָה הָאֲמוּרָה כָּאן עִקָּרָהּ לָעוֹלָם הַבָּא, כִּי שָׁם צִוָּה ה' אֶת הַבְּרָכָה, וְהַכָּתוּב מְפָרֵשׁ בְּהֶדְיָא מַהוּת הַבְּרָכָה, וְאָמַר "אֶת הַבְּרָכָה", זוֹ הִיא הַבְּרָכָה "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ" לֶעָתִיד, "אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם", כִּי בָעוֹלָם הַזֶּה אָנֹכִי עוֹמֵד בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם", בָּעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל לֶעָתִיד תִּזְכּוּ לִשְׁמֹעַ בְּעַצְמְכֶם כָּאָמוּר. אֲבָל בַּקְּלָלָה לֹא רָצָה לוֹמַר שֶׁאֵין קְלָלָה אַחֶרֶת כִּי אִם מַה שֶּׁלֹּא יִזְכּוּ לִשְׁלֵמוּת זֶה, כִּי לֹא דַי בָּזֶה, אֶלָּא קְלָלָה מַמָּשׁ עַל רֹאשׁ רְשָׁעִים תָּחוּל, וְהֵם אוֹתָן הָאֲרוּרִים שֶׁנִּזְכְּרוּ פָּרָשַׁת כִּי תָבוֹא וְאוֹתָהּ קְלָלָה תָּחוּל אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ לְקַבֵּל אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה לְפָרֵשׁ "אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ" מֵעַיִן "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ", אָמַר "וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ", כִּי מַה שֶּׁאָמַרְתִּי "אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ" הַיְינוּ הֲסָרָה מִן הַדֶּרֶךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵינוֹ מֵעַיִן "אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ" הַמְדֻבָּר בְּשָׂכָר עוֹלָם הַבָּא.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם", לְפִי שֶׁ"אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמָעוּם (מכות כד), עַל כֵּן עָשָׂה שְׁתֵּי חֲלוּקוֹת וְאָמַר שֶׁתְּחוּל הַקְּלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם, דְּהַיְינוּ "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ", שֶׁבְּאָזְנֵיכֶם שְׁמַעְתֶּם אוֹתָם מִפִּי הַגְּבוּרָה,

וְעַל אֵלּוּ פְּשִׁיטָא שֶׁתַּחוּל הַקְּלָלָה אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ לְקַיְּמָם, אֶלָּא אֲפִלּוּ אִם תָּסוּרוּ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם, וְתִבְטְחוּ עַל תֹּהוּ לֵאמֹר שֶׁמַּלְבֵּי בָּדִיתִי אוֹתָם, מִכָּל מָקוֹם לֹא תִּפָּטְרוּ בָּזֶה מִן הָעֹנֶשׁ. וַעֲדַיִן לֹא פֵּרֵשׁ מָה הֵם הַמִּצְוֹת שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה. עַל כֵּן אָמַר: "לָלֶכֶת אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ', כִּי זֶה כְּנֶגֶד "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ", וְהוּא מוֹסָב עַל תְּחִלַּת הַמִּקְרָא שֶׁאָמַר: "אִם לֹא תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם". וּבָזֶה יִתּוֹרְצוּ כָּל הַסְּפֵקוֹת אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם נִתְעוֹרְרוּ הַמְפָרְשִׁים בְּפָרָשָׁה זוֹ.

פסוק ל

אַחֲרֵי דֶּרֶךְ **מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ וְגוֹ'**. כָּל הַסִּימָנִים וְהַמְצָרִים הַלָּלוּ נִרְאִין שֶׁאֵין בָּהֶם צֹרֶךְ כָּל כָּךְ, כִּי הֶהָרִים הַלָּלוּ אֲשֶׁר נִקְּבוּ בְּשֵׁמוֹת הָיוּ נִכָּרִים וִידוּעִים. וּבְמַסֶּכֶת סוֹטָה (לג:) מַסִּיק: "הַיּוֹשֵׁב בָּעֲרָבָה", וַהֲלֹא בֵּין הָרִים וּגְבָעוֹת הָיוּ יוֹשְׁבִים, "מוּל הַגִּלְגָּל" וַהֲלֹא לֹא רָאוּ אֶת הַגִּלְגָּל, ר' אֶלְעָזָר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר: לֹא בָּא הַכָּתוּב אֶלָּא לְהַרְאוֹת לָהֶם דֶּרֶךְ בַּשְּׁנִיָּה כְּמוֹ שֶׁהֶרְאָה לָהֶם בָּרִאשׁוֹנָה: דֶּרֶךְ, בַּדֶּרֶךְ לְכוּ וְלֹא בְּשָׁדוֹת וּכְרָמִים; הַיּוֹשֵׁב, בְּיִשּׁוּב לְכוּ וְלֹא בְּמִדְבָּרוֹת; בָּעֲרָבָה, בְּמִישׁוֹר לְכוּ וְלֹא בְּהָרִים וּגְבָעוֹת. וְקָשֶׁה לִדְבָרָיו, מָה עִנְיָן זֶה לְהַר גְּרִיזִים וְעֵיבָל? וְעַל צַד הָרָמֶז יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהוֹרָה שֶׁהַבְּרָכוֹת יְחוֹלוּ עַל רֹאשׁ שְׁלֹשׁ כִּתּוֹת מִיִּשְׂרָאֵל כְּשֶׁיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ יְשָׁרָה.

כַּת רִאשׁוֹנָה, הֵם תְּמִימֵי דֶּרֶךְ הַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ה', מוֹרֵי הַהוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל. לָהֶם אָמַר: בַּדֶּרֶךְ לְכוּ וְלֹא בְּשָׁדוֹת וּכְרָמִים, כְּדֶרֶךְ שֶׁלֹּא הָיָה לַכֹּהֲנִים חֵלֶק בְּשָׁדוֹת וּכְרָמִים שֶׁלֹּא יִהְיוּ טְרוּדִים בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, אֶלָּא שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ (מלאכי ב ז). וְאַשְׁכְּחַן כָּל הַתּוֹרָה דְּאִקְרֵי "דֶּרֶךְ" כִּדְאִיתָא בְּקִדּוּשִׁין (ב:), כָּךְ כָּל הוֹלְכֵי דֶּרֶךְ תּוֹרַת ה' לֹא יִתְעַסְּקוּ בְּשָׂדוֹת וּכְרָמִים.

כַּת שְׁנִיָּה, הֵם הַבַּעֲלֵי בָּתִּים הָעוֹסְקִים בְּיִשּׁוּב הָעוֹלָם וּמַחֲזִיקִים יְדֵי לוֹמְדֵי תּוֹרָה, לָהֶם אָמַר: בַּיִּשּׁוּב לְכוּ, שֶׁתָּמִיד תִּהְיוּ עֲסוּקִים בִּדְבָרִים שֶׁהֵם יִשּׁוּב הָעוֹלָם וְלֹא בִּדְבָרִים בְּטֵלִים דִּבְרֵי תֹּהוּ כְּמִדְבָּר מָקוֹם תֹּהוּ. זֶהוּ שֶׁאָמַר: וְלֹא בְּמִדְבָּרוֹת כְּדֶרֶךְ יוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת אֲשֶׁר כָּל מַשָּׂאָם וּמַתָּנָם בִּדְבָרִים בְּטֵלִים וְלָשׁוֹן הָרַע, וְיִכְלוֹל זֶה לְשׁוֹן מִדְבָּרוֹת.

כַּת שְׁלִישִׁית, הֵם הַבַּעֲלֵי שְׂרָרָה מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּנְשִׂיאֵי כָּל דּוֹר וָדוֹר וּמַנְהִיגֵיהֶם, לָהֶם אָמַר שֶׁלֹּא יִרוּם לִבָּבָם אֶלָּא בָּעֲרָבָה יֵלְכוּ, בְּמִישׁוֹר וְלֹא בְּהָרִים וּגְבָעוֹת לָלֶכֶת בִּגְדוֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת, אֶלָּא בְּדֶרֶךְ מְמֻצָּע כְּדֶרֶךְ שֶׁהָעֲרָבָה מְמֻצָּע בֵּין הַר לַשְׁפֵלָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁכָּל פָּסוּק זֶה מְדַבֵּר בְּהוֹלְכֵי דְּרָכִים מַמָּשׁ, כִּי אֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, וּכְדֶרֶךְ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁצִּוָּה לָהֶם שֶׁיֵּלְכוּ דֶּרֶךְ הַכְּנַעֲנִי כִּי הוּא אֶרֶץ מִישׁוֹר וְיִשּׁוּב כְּדֶרֶךְ שֶׁהֶרְאָה לָהֶם בָּרִאשׁוֹנָה, מִכָּל מָקוֹם לֹא לְחִנָּם חָזַר מֹשֶׁה וְזֵרְזָם שֵׁנִית עַל הַנְהָגַת הַדֶּרֶךְ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ

מִסְתַּם דֶּרֶךְ זֶה, הַנְהָגַת דֶּרֶךְ ה' בְּתוֹרָה וּמִצְוָה, אֲשֶׁר מִצַּדָּם יִזְכּוּ אֶל הַבְּרָכוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּהַר גְּרִיזִים בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלִשְׂכַר עוֹלָם הַבָּא הַבָּא דֶּרֶךְ מְבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ אַחַר שְׁקִיעַת שִׁמְשׁוֹ שֶׁל הָאָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹרֵחַ הוּא שָׁם בָּאוֹר הַנִּצְחִי. וְאַף אִם כָּל זֶה דֶּרֶךְ דָּרָשׁ, מִכָּל מָקוֹם הָעִנְיָן מִצַּד עַצְמוֹ נָכוֹן וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ, יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֵף לֶקַח.

פרק יב

פסוק ד

לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם וְגוֹ'. לְפִי שֶׁהָאֱמוֹת בּוֹחֲרִים לָהֶם לְטָעוּתָם הֶהָרִים הָרְמִים וְעֵץ רַעֲנָן, כִּי אֵין הָאֱלִילִים מְכַבְּדִין אֶת הַמָּקוֹם אֶלָּא הַמָּקוֹם מְכַבְּדָם, וְהַהוֹלְכִים אֶל הַטָּעוּת דּוֹרְשִׁים אֶל הַמָּקוֹם יוֹתֵר מֵאַחַר הַטָּעוּת, וּלְפִי שֶׁהַמָּקוֹם סִבָּה גְּדוֹלָה לַעֲבוֹדָה זוֹ, עַל כֵּן נֶאֱמַר: "אַבֵּד תְּאַבְּדוּן אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת" וְגוֹ', אֲבָל אַתֶּם "לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם", שֶׁלֹּא אַתֶּם תִּהְיוּ הַבּוֹחֲרִים בַּמָּקוֹם, "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" וְגוֹ', כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הַבּוֹחֵר וְלֹא אַתֶּם, כִּי אֵין כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ תָּלוּי בַּמָּקוֹם אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְכַבֵּד מְקוֹמוֹ, לְפִיכָךְ "לִשְׁכְּנוֹ תִדְרְשׁוּ", לֹא תִדְרְשׁוּ אֶל הַמָּקוֹם אֶלָּא תִּדְרְשׁוּ לִשְׁכְּנוֹ אֵיזֶה מָקוֹם כְּבוֹדוֹ, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ עִקַּר וְהַמָּקוֹם טָפֵל לוֹ. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" וְלֹא גִּלָּה אֶת הַמָּקוֹם מִיָּד, נָתַן הָרֵב הַמּוֹרֶה שְׁלֹשָׁה טְעָמִים בַּדָּבָר, זָכָרם מהרי"א בְּסִפְרוֹ.

וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁיֵּשׁ סוֹד בַּדָּבָר, כִּי אֶפְלוּ לְאַבְרָהָם לֹא גִּלָּה מִיָּד, וְאָמַר "עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ" (בראשית כב ב), וְקָרָא שְׁמוֹ "ה' יִרְאֶה" (שם כב יד) כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הָרוֹאֶה וְאֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ עַד מָה. וְקָרוֹב לִשְׁמוֹעַ שֶׁלְּכָךְ לֹא גִּלָּהוּ, שֶׁלֹּא יִנָּהֲגוּ בִּזְיוֹן בְּשִׁילֹה וְנוֹב וְגִבְעוֹן, כְּשֶׁיֵּדְעוּ בְּבֵרוּר שֶׁלֹּא זוֹ הַנַּחֲלָה וְהַמְּנוּחָה. וְתֵדַע כִּי הַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ שֶׁכָּאן נִרְמָז שִׁילֹה וּבֵית עוֹלָמִים, וְהוֹכִיחוּ זֶה מֵחֲמַת כַּמָּה שִׁנּוּיִים שֶׁרָאוּ בַּפָּרָשָׁה, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר עַל שִׁילֹה "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם וְגוֹ' לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם", מַשְׁמַע שִׁימָה בְּעֶלְמָא לְפִי שָׁעָה, וְהַיְנוּ שִׁילֹה. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בּוֹ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם", "לְשַׁכְּנוֹ" מַשְׁמַע קֶבַע לְדוֹרוֹת. בָּרִאשׁוֹן אָמַר "וְנִדְרֵיכֶם", וּבְבֵית עוֹלָמִים "וּמִבְחַר נִדְרֵיכֶם", וְהוֹסִיף בּוֹ "וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה'", וּבָרִאשׁוֹן לֹא הִזְכִּיר "לִפְנֵי ה'". בָּרִאשׁוֹן אָמַר "אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם", וּבְבֵית עוֹלָמִים הוֹסִיף "אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם". בַּשֵּׁנִי אָמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ", מַשְׁמַע בַּמָּקוֹם, וּבָרִאשׁוֹן לֹא הִזְכִּיר "בּוֹ".

וְעַל זֶה קָשָׁה לִי, הֲרֵי בָּרִאשׁוֹן נֶאֱמַר "מִכֹּל שִׁבְטֵיכֶם" מַשְׁמַע שֶׁגָּבָה הַכֶּסֶף מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וְהוֹכִיחַ רַשִׁ"י זֶה סוֹף סֵפֶר שְׁמוּאֵל (ב' כד כד) מִמַּה שֶּׁכָּתוּב שָׁם: "שְׁקָלִים חֲמִשִּׁים" וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א' כא כה) כְּתִיב: "מִשְׁקַל שֵׁשׁ מֵאוֹת", אֶלָּא שֶׁגָּבָה חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל מִכָּל

שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וְעָלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת. וְאִם כֵּן בְּוַדַּאי פָּסוּק רִאשׁוֹן מְדַבֵּר בְּבֵית עוֹלָמִים אֲשֶׁר בָּנָה דָּוִד. וְעוֹד קָשֶׁה לִי, הֲלֹא מִימוֹת עוֹלָם נִבְחַר הַמָּקוֹם שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים, וּרְאָיָה מֵאָדָם שֶׁהִקְרִיב שָׁם, וְהַמַּעֲשֶׂה שֶׁל עֲקֵדַת יִצְחָק מוֹכִיחַ זֶה, וּמַהוּ שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" – לְהַבָּא מַשְׁמָע? וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שֶׁלְּשׁוֹן שִׂימָה מַשְׁמָע שִׂימָה כָּל דְּהוּ, אֵין דַּעְתִּי נוֹחָה בְּפֵרוּשׁ זֶה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר (דברים לא יט): "וְלַמְּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָה בְּפִיהֶם", וְכִי צִוָּה ה' לָשׂוּם הַתּוֹרָה בְּפִיהֶם שִׂימָה כָּל דְּהוּ? וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י עַל פָּסוּק "אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם" (שמות כא א), מַשְׁמָע שֶׁאִיפְכָּא מִסְתַּבְּרָא, שֶׁלְּשׁוֹן שִׂימָה מוֹרֶה עַל דָּבָר קָבוּעַ אֲשֶׁר לֹא יָסוּר לְעוֹלָם.

עַל כֵּן אוֹמֵר אֲנִי בְּהֵפֶךְ זֶה, וּבָזֶה יִתּוֹרַץ הַכֹּל, כִּי מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם", מְדַבֵּר בְּבֵית עוֹלָמִים שֶׁנִּגְבָּה מִכָּל הַשְּׁבָטִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁהַמָּקוֹם הַהוּא כְּבָר נִבְחַר מִימוֹת הָאָבוֹת, מִכָּל מָקוֹם אָמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר" לְשׁוֹן לְהַבָּא, עַל שֶׁסּוֹפוֹ לִבָּחוֹר בִּגְבִית הַכֶּסֶף שֶׁיִּהְיֶה מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם. לְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "יִבְחַר בּוֹ מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם" כִּי "בּוֹ" קָאֵי עַל הַמָּקוֹם וְהַמָּקוֹם כְּבָר נִבְחַר, וּמַה שֶּׁאָמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר" הַיְנוּ שֶׁיִּבָּחֵר מִכָּל שִׁבְטֵיכֶם, "לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם", שִׂימָה שֶׁל קֶבַע, "לִשְׁכְּנוֹ תִדְרְשׁוּ", רוֹצֶה לוֹמַר דִּרְשׁוּ נָא מִזְקֵנִים וּנְבוֹנִים וְיַגִּידוּ לָךְ כִּי זֶה הַמָּקוֹם נִבְחַר לְקָדֶשָׁה מִימוֹת עוֹלָם. "וּבְאתֶ שָׁמָּה" לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי פָּסוּק זֶה אַזְהָרָה לָרַבִּים אַזְהָרָה לַיָּחִיד שֶׁלֹּא יַקְרִיבוּ בַּבָּמָה, לֹא זוֹ רַבִּים שֶׁיֵּשׁ לָחוּשׁ בָּהֶם שֶׁרְצוֹנָם לְהִבָּדֵל מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא אֲפִלּוּ יָחִיד שֶׁאֵין בּוֹ חֶשְׁשָׁה זוֹ מִכָּל מָקוֹם לֹא יַקְרִיב בַּבָּמָה. "וַהֲבֵאתֶם שָׁמָּה" וְגוֹ', מַה שֶּׁלֹּא אָמַר "מִבְחַר נִדְרֵיכֶם" לְלַמֵּד שֶׁיָּבִיא מִן הַמֻּבְחָר, לְפִי שֶׁהוּא קַל וְחוֹמֶר מִשִּׁילֹה, וְעוֹד שֶׁאֲפִלּוּ הֲבָאָה כָּל דְּהוּ גּוֹרֶמֶת לָאָדָם הַצָּלָחָה בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ זֶה בְּיֶתֶר שְׂאֵת. וְאָמַר "וַאֲכַלְתֶּם שָׁם לִפְנֵי ה'", שֶׁאֲפִלּוּ הָאֲכִילָה הַגּוּפָנִית לִפְנֵי ה' הִיא שָׁם, וְקַל וָחוֹמֶר הַשִּׂמְחָה שֶׁהִיא בַּנֶּפֶשׁ. וְאָמַר "אַתֶּם וּבָתֵּיכֶם", כִּי מִסְתָּמָא בִּירוּשָׁלַיִם קָנוּ לָהֶם שְׁלֹמִים וְכֵן רַבִּים (נחום א יב) בָּתִּים חֲשׁוּבִים, וּבָזֶה כָּלַל כָּל בְּנֵי בֵיתוֹ.

וְאַחַר כָּךְ אָמַר "וַעֲבַרְתֶּם אֶת הַיַּרְדֵּן וְגוֹ' וְהָיָה הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם בּוֹ" וְגוֹ', מַשְׁמָע שֶׁזֶּה מְדַבֵּר בְּמָקוֹם שֶׁנִּבְחַר סָמוּךְ לְהַעֲבָרַת הַיַּרְדֵּן, דְּהַיְנוּ שִׁילֹה, וְעָלָיו אָמַר "אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ" כִּי סוֹפוֹ לִבָּחוֹר בַּמָּקוֹם הַהוּא לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם לִפְנֵי שָׁעָה, כִּי הַמִּשְׁכָּן נִקְרָא בְּשֵׁם זֶה לִפְנֵי שֶׁהָיָה לִפְנֵי שָׁעָה. "וּשְׂמַחְתֶּם שָׁם לִפְנֵי ה'", דָּוְקָא הַשִּׂמְחָה שֶׁבַּנֶּפֶשׁ לִפְנֵי ה' הִיא, וְכָל הָעִנְיָן מְבֹאָר מֵעַצְמוֹ. וּמַה שֶּׁחָזַר וְאָמַר "כִּי אִם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' בְּאַחַד שִׁבְטֶיךָ", הַיְנוּ גַּם כֵּן שִׁילֹה שֶׁהָיָה בְּאֶחָד מִן הַשְּׁבָטִים וְלֹא מִכֻּלָּם, וּבָא הַכָּתוּב לִתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה בַּדָּבָר כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י אֲפִלּוּ בְּשִׁילֹה, וְקַל וָחוֹמֶר בְּבֵית עוֹלָמִים. וְאִלּוּ לֹא חָזַר וְאָמַר

"כִּי אִם בַּמָּקוֹם" וְגוֹ', הָיִיתִי אוֹמֵר, מַה שֶּׁאָמַר "הִשָּׁמֶר לְךָ" לְהַתֵּן לֹא תַעֲשֶׂה בַּדָּבָר – הַיְנוּ דַּוְקָא בְּבֵית עוֹלָמִים. וּפֵרוּשׁ זֶה אֲמִתִּי וְנָכוֹן.

פסוק כ

כִּי יַרְחִיב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת גְּבֻלְךָ וְאָמַרְתָּ אֹכְלָה בָשָׂר. הוֹרָה שֶׁאֵין הָאָדָם הוֹמֶה אַחַר הַתַּאֲוֹת כִּי אִם מִתּוֹךְ הַרְחָבָה יְתֵרָה, וְאֵין אֲרִי נוֹהֵם כִּי אִם מִתּוֹךְ קֻפָּה שֶׁל בָּשָׂר (ברכות לב), לְכָךְ אָמַר "כִּי יַרְחִיב ה' אֶת גְּבוּלְךָ", וְזֶה יְבִיאֲךָ לִידֵי הֶסֵּרַת מַסְוֶה הַבּוּשָׁה מֵעַל פָּנֶיךָ, עַד שֶׁתֹּאמַר בְּפֶה מָלֵא "אֹכְלָה בָשָׂר". וְדוֹמֶה זֶה קְצָת לִפְרִיקַת עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וְלַחְקוֹר אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן שֶׁל זְבָחִים, וְהַסִּבָּה לְכָל זֶה הוּא "כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'" כִּי כָּל הַקָּרוֹב הַקָּרוֹב בְּיוֹתֵר אֶל מְקֻדַּשׁ ה' יֵשׁ עָלָיו מוֹרָא מַלְכוּת שָׁמַיִם בְּיוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ" (ויקרא יט כט), רוֹצֶה לוֹמַר מִן הַמְקֻדָּשׁ נִמְשָׁךְ שֶׁיִּהְיֶה עָלֶיךָ מוֹרָא מַלְכוּת שָׁמַיִם. אָמְנָם "כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם" גּוֹרֵם לְךָ שֶׁרָחוֹק ה' מִכְּלִיוֹתֶיךָ, עַל כֵּן כָּל הַיּוֹם תִּתְאַוֶּה תַּאֲוָה, גַּם בּוֹשׁ לֹא תֵבוֹשׁ מִלּוֹמַר "אֹכְלָה בָשָׂר", הִנְנִי מַתִּיר לְךָ הַדָּבָר, "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ", לֹא בְּכָל עֵת כִּי אִם לִפְרָקִים בְּעֵת הִתְגַּבְּרוּת הַתַּאֲוָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ". וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם יח יג): "כִּי יָצוּד צַיִד חַיָּה אוֹ עוֹף", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין פד.): לִמֶּדְךָ תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁלֹּא יֹאכַל אָדָם בָּשָׂר כִּי אִם בַּהַזְמָנָה הַזֹּאת.

בְּאוּר הַדָּבָר הוּא, שֶׁאִם יַרְגִּיל הָאָדָם אֶת עַצְמוֹ לֶאֱכֹל מִן הַבְּהֵמוֹת הַמְּצוּיִין אִתּוֹ בַּבַּיִת, שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז, אָז כָּל הַיּוֹם יִתְאַוֶּה תַּאֲוָה וְיַרְגִּיל עַצְמוֹ בַּאֲכִילָתוֹ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ. אֲבָל אִם לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יָצוּד בַּיְּעָרוֹת וּבַמִּדְבָּרוֹת צֵיד חַיָּה אוֹ עוֹף, שֶׁיֵּשׁ לוֹ סַכָּנָה וְטֹרַח גָּדוֹל לְצוּדָם, אָז תִּשְׁקֹט תַּאֲוָתוֹ, כִּי אֵין הָאֲכִילָה שָׁוָה בְּגֹדֶל הַצַּעַר וְהַטֹּרַח, כִּי לֹא לְחִנָּם אָמַר יִצְחָק לְעֵשָׂו "וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִי צַיִד" (בראשית כז ג), וְכִי לֹא הָיָה לוֹ בַּבַּיִת דָּבָר הַנִּיצוֹד כְּבָר, וְלָמָּה חָרַד אֶת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת לְטַלְטְלוֹ בְּמִקּוֹמוֹת הַסַּכָּנָה? אֶלָּא שֶׁהָיָה מִתְנַהֵג עַל פִּי הַדֶּרֶךְ אֶרֶץ אֲשֶׁר לִמְּדָה הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא יֹאכַל בָּשָׂר כִּי אִם בְּהַזְמָנָה זֹאת, עַל יְדֵי צֵידָה דַּוְקָא, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה מֻרְגָּל בּוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "אַךְ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל כֵּן תֹּאכְלֶנּוּ", רוֹצֶה לוֹמַר, אַךְ בְּתַנְאִי זֶה שֶׁלֹּא יִהְיֶה מֻרְגָּל בּוֹ, וְיֹאכְלוֹ כַּאֲשֶׁר יֵאָכֵל אֶת הַצְּבִי וְאֶת הָאַיָּל, שֶׁמִּסְתָּמָא אֵינוֹ מֻרְגָּל בָּהֶם כִּי חַיּוֹת הַנָּה וְהֵם מְחֻסְּרֵי צֵידָה, וּמֵחֲמַת הַטֹּרַח הוּא מְמַעֵט בַּאֲכִילָתָם, כָּךְ יֹאכַל אֲפִלּוּ סְתָם בָּשָׂר. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר, וּמְיֻשָּׁב לְשׁוֹן "אַךְ" יוֹתֵר מִפֵּרוּשׁוֹ שֶׁל רַשִׁ"י.

וּלְפִי שֶׁמָּצִינוּ, שֶׁבְּכָל דָּבָר הַנִּצּוֹד מִמְּקוֹמוֹת הַהֶפְקֵר יֵשׁ בּוֹ לְחוּשׁ בְּיוֹתֵר שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָּבָר גָּזוּל, כִּי עַל כֵּן הַזְהִיר יִצְחָק אֶת עֵשָׂו שֶׁיָּבִיא לוֹ מִן הַהֶפְקֵר וְלֹא מִן הַגָּזֵל, לְפִי שֶׁאוּלַי הַנִּצּוֹד

הָיוּ לוֹ בְּעָלִים וּבָרַח מֵהֶם, עַל כֵּן נֶאֱמַר כָּאן: "וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה'", וְכִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁיִּזְבַּח מִן אוֹתָן אֲשֶׁר לֹא נָתַן לוֹ ה'? אֶלָּא שֶׁרְצוֹנוֹ לוֹמַר שֶׁיֹּאכַל דָּוְקָא בְּהַזְמָנָה זֹאת "כִּי יָצוּד צֵיד חַיָּה אוֹ עוֹף", וְיֵשׁ לָחוּשׁ בּוֹ עַל הַגָּזֵל כָּאמוּר, עַל כֵּן אָמַר: "אֲשֶׁר נָתַן לְךָ ה'", שֶׁאֲפִלּוּ בְּמְצוּדָתְךָ לְאַפּוּקֵי הַגָּזוּל אֵינוֹ מֵאֵת ה', וְעַל זֶה אָמַר: "כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ" וְהִזְהַרְתִּיךָ עַל הַגָּזֵל, אוֹ הִזְהַרְתִּיךָ שֶׁלֹּא תֹאכַל בָּשָׂר כִּי אִם בַּהַזְמָנָה הַזֹּאת.

פסוק כה

לֹא תֹאכְלֶנּוּ לְמַעַן יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ. פֵּרֵט כָּאן "לְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ", לְפִי שֶׁאָמְרוּ הַמְפָרְשִׁים שֶׁהַדָּם מוֹלִיד אַכְזְרִיּוּת בְּגוּף הָאוֹכֵל, וְטֶבַע הָאָב נִמְשָׁךְ גַּם לַבָּנִים וְיִהְיוּ תּוֹלְדוֹתֵיהֶן כַּיּוֹצֵא בָּהֶם. לְכָךְ אָמַר, כְּשֶׁלֹּא תֹאכַל הַדָּם יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה הָאַכְזְרִיּוּת קִנְיָן דָּבֵק בְּזַרְעוֹ. וּלְכָךְ נֶאֱמַר בְּסָמוּךְ בְּהַכָּאַת עִיר הַנִּדַּחַת טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד, שֶׁנִּרְאֶה אַכְזְרִיּוּת גָּדוֹל וְיֵשׁ לָחוּשׁ פֶּן יִהְיֶה הָאַכְזְרִיּוּת קִנְיָן דָּבֵק בּוֹ וּבְזַרְעוֹ, עַל כֵּן אָמַר: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים", שֶׁתִּהְיֶה רַחְמָן בַּטֶּבַע עַל כָּל פָּנִים עַל הַבְּרִיּוֹת, וּבְסִבָּה זוֹ יְרַחֶמְךָ ה', וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָּ", דְּהַיְנוּ שֶׁיַּרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ, כִּי גַּם הֵמָּה יִהְיוּ רַחֲמָנִים כָּמוֹךָ.

פרק יד

פסוק א

לֹא תִתְגֹּדְדוּ וְגוֹ'. לְפִי שֶׁהָאֻמּוֹת מִצְטַעֲרִים כַּדִּין עַל דָּבָר אֲבֵד אֲשֶׁר הוֹלֵךְ וְלֹא יָשׁוּב, אֲבָל אַתָּה לֹא כֵן, כִּי בְךָ בָּחַר ה' לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה, וְכָל סְגֻלַּת מְלָכִים הַיְנוּ דָּבָר שֶׁמַּכְנִיסִין לְאוֹצָר, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַכְנִיס לְאוֹצָר נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים הַטְּהוֹרוֹת, וְאֵינוֹ דָּבָר הָאָבֵד, וְלָמָּה יִצְטַעֵר עַל דָּבָר שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְצִיאוּת וְזוֹרֵחַ הוּא שָׁם, וְרַק הֶעָרִיב שִׁמְשׁוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה אֲבָל אוֹכֵל הוּא תְּרוּמוֹתָיו בָּעוֹלָם הַנִּצְחִי? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קה:) אָמְרוּ: הַמּוֹרִיד דְּמָעוֹת עַל אָדָם כְּשֵׁר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹפְרָן וּמַנִּיחָן בְּבֵית גְּנָזָיו, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נו ט): "נֹדִי סָפַרְתָּ אָתָּה שִׂימָה דְמָעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ", וְהַטַּעַם לְפִי שֶׁגַּם הַנְּפָשׁוֹת הֵם סְגֻלָּה וְאוֹצָר, עַל כֵּן שָׁם יִהְיוּ גַּם הַדְּמָעוֹת בְּבֵית גְּנָזָיו. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: "הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ", לְשׁוֹן בְּלִתִּי מוּבָן, אוֹמֵר אֲנִי שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, כִּי מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹצִיאָן וּמַכְנִיסָן בְּמִסְפָּר כַּכּוֹכָבִים, זֶה מוֹרֶה עַל חֲשִׁיבוּתָן, כִּי כָל דָּבָר חָשׁוּב יֵשׁ לוֹ מִסְפָּר. עַל כֵּן נָתַן טַעַם עַל סְפִירַת נֹדוֹ וְשִׂימַת הַדְּמָעוֹת בְּנֹאד וְאָמַר: "הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר הֲלֹא גַּם הֵמָּה בְּעַצְמָם הֵם בְּסִפְרָתֶךָ, שֶׁאַתָּה מוֹצִיאָן וּמַכְנִיסָן בְּמִסְפָּר, וּכְמוֹהֶם יִהְיוּ גַּם הַדְּמָעוֹת גְּנוּזִים וְנִסְפָּרִים. וְאַחַר שֶׁאֵינוֹ קֶרַח מִכָּאן וּמִכָּאן עַל כֵּן אֵין נָכוֹן לְשׁוּם קְרִיחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לָמֵת,

כִּי הַקְּרָחָה שֶׁבֵּין הָעֵינַיִם מוֹרָה כְּאִלּוּ הָיוּ דִּמְעוֹתָיו קֵרְחִים וַאֲבוּדִים, וְאֵינוֹ כֵן, אֶלָּא גַּם הַדְּמָעוֹת נְתוּנִים בְּנֹאד כָּאָמוּר.

וְיֵשׁ עוֹד לְפָרֵשׁ הַמּוֹרִיד דְּמָעוֹת עַל אָדָם כָּשֵׁר וְכוּ', מִסְתָּמָא הַמִּצְטַעֵר עַל הֶעְדֵּר כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה הֲרֵי הוּא יְרֵא אֱלֹהִים, וּכְתִיב (ישעיה לג ו): "יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ", הַיְנוּ אוֹצָרוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי אֵין עוֹשִׁין אוֹצָר כִּי אִם מִדָּבָר שֶׁאֵינוֹ בִּנְמְצָא, כִּי הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיִּרְאַת שָׁמַיִם (ברכות לג:), עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַנִּיחַ גַּם הַדְּמָעוֹת בְּבֵית גְּנָזָיו. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "לְעֵם סְגֻלָּה" קְאֵי גַּם עַל "בֵּין עֵינֵיכֶם", הַמּוֹרָה עַל מְקוֹם הַדְּמָעוֹת.

פסוק כב

עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ וְגוֹ'. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג י) "הָבִיאוּ הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאוֹצָר וְגוֹ' וַהֲרִיקוֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד בְּלִי דָי", שֶׁיִּבְלוּ שִׂפְתוֹתֵיכֶם מִלּוֹמַר דַּי. (שבת לב:) וּבֵאוּר הָעִנְיָן הוּא שֶׁיּוּשְׁפַּע לָהֶם רִבּוּי תְּבוּאָה הַרְבֵּה יוֹתֵר מִכְּדֵי הַצָּרֶךְ, וְאִם כֵּן וַדַּאי לֹא יוּכְלוּ לוֹמַר דַּי, כִּי לְשׁוֹן "דַּיּ" שַׂיָּךְ לוֹמַר כְּשֶׁיֵּשׁ לָהֶם דִּי מַחְסוֹרָם, אֲבָל כְּשֶׁיֵּשׁ לָהֶם דַּי וְהוֹתֵר לֹא יוּכְלוּ לוֹמַר דַּי, וְזֶהוּ "בְּלִי דָיּ", וּ"בְלִי" הוּא לְשׁוֹן לֹא, וְרָצָה לוֹמַר שֶׁלֹּא יֹאמַר עָלָיו דַּי, וְהַיְנוּ שֶׁיִּבְלוּ שִׂפְתוֹתֵיהֶם מִלּוֹמַר דַּי, כִּי אֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר דַּי כְּשֶׁיֵּשׁ דַּי וְהוֹתֵר. וְעַל אוֹתוֹ רִבּוּי מֻפְלָג אָמַר כָּפֶל "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר", וְרָצָה לוֹמַר, אִם "עַשֵּׂר", שֶׁתִּתֵּן מַעֲשֵׂר בְּשָׁנָה זוֹ עֲשָׂרָה מִמַּאָה, אָז תְּזֻכֶּה שֶׁלַּשָּׁנָה הַבָּאָה "תְּעַשֵּׂר אֵת כָּל תְּבוּאַת זַרְעֶךָ" שֶׁל שָׁנָה זוֹ, וְיֵעָשֶׂה לַשָּׁנָה הַבָּאָה אֶלֶף מִדּוֹת וְתִתֵּן מֵאָה מַעֲשֵׂר, וְכֵן יֵעָשֶׂה מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, זֶה שֶׁאָמַר: "הַיֹּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה".

אַךְ לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁכָּל עִנְיְנֵי צְדָקָה כְּפוּלִים: "עַשֵּׂר תְּעַשֵּׂר", "נָתוֹן תִּתֵּן", "פָּתוֹחַ תִּפְתַּח", "וְהַעֲבֵט תַּעֲבִיטֶנּוּ", וְכֵן הַשָּׂכָר כָּפוּל: "כִּי בָּרֵךְ יְבָרֶכְךָ", עַל כֵּן נִרְאֶה שֶׁכָּל עִנְיְנֵי הַצְּדָקָה כְּפוּלִים: הַנְּתִינָה בַּיָּד, וְהַפִּיּוּס בַּפֶּה, עַל יְדֵי שֶׁלֹּא יֵרַע לְבָבוֹ וְיִתֵּן לוֹ בְּסֵבֶר פָּנִים יָפוֹת וּבְלֵב שָׁלֵם, וְרֹשׁ לֹא שָׁמַע גְּעָרָה, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ח.): הַמִּתְפַּלֵּל יִשְׁהֶה כְּשׁוֹעֵר כְּנִיסַת שְׁנֵי פְּתָחִים כּוּ', וְהוּא לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (תהלים יז טו): "אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ". וּמִכָּאן לָמְדוּ שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיִּתְפַּלֵּל יִתֵּן פְּרוּטָה לִצְדָקָה (ב"ב י.), וְזֶהוּ שׁוֹעֵר שְׁנֵי פְּתָחִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "פָּתוֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ", וְהַיְנוּ פְּתִיחַת הַיָּד וּפְתִיחַת הַלֵּב, שֶׁנִּזְכָּר בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם "לֹא תְאַמֵּץ אֶת לְבָבְךָ, וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ". עַל כֵּן כָּל עִנְיְנֵי הַצְּדָקָה כְּפוּלִים: אַחַת בַּיָּד וְאַחַת בַּלֵּב, וְעַל כָּל אֶחָד מֵאֵלֶּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קוֹבֵעַ לוֹ שָׂכָר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "כִּי בָרֵךְ יְבָרֶכְךָ". וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמִּדְרָשׁ (ילקו"ש ישעיה תמה): חָטְאוּ בְּכִפְלַיִם כּוּ', כִּי חָטְאוּ בַּצְּדָקָה שֶׁעִנְיָנָהּ כָּפוּל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (יחזקאל טז מט): "הִנֵּה זֶה הָיָה עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ, יַד עָנִי וְאֶבְיוֹן לֹא הֶחֱזִיקָה", וְחָטְאוּ גַּם בַּשַּׁבָּתוֹת,

כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם כב כו): "וּמִשַּׁבְתּוֹתַי הֶעְלִימוּ עֵינֵיהֶם", שֶׁכָּל עִנְיְנֵי שַׁבָּת כָּפוּל (מדרש תהלים צב א), וְחָטְאוּ גַּם בְּשִׁלּוּחַ עֲבָדִים חָפְשִׁי בִּימֵי יִרְמְיָה (לד יא), וּכְתִיב בָּהֶם (דברים טו יח): "כִּי מִשְׁנֶה שְׂכַר שָׂכִיר עֲבָדְךָ". וְזֶהוּ חָטְאוּ בְּכִפְלַיִם כוּ'.

דָּבָר אַחֵר: **כָּל הַכְּפוּלוֹת בָּאוּ לוֹמַר** שֶׁאִם נָתַן פַּעַם אֶחָד תְּזֻכֶּה לִתֵּן גַּם פַּעַם שֵׁנִי, כִּי נִתְּנָה גְּוֹרֶרֶת נְתִינָה, וְכֵן כֻּלָּם.

פרק טו

פסוק ד

אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן. וּלְמַטָּה נֶאֱמַר "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי ראה קלב): הָא בִּזְמַן שֶׁעוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, הָא בִּזְמַן שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ. וְהָעֵד עַל זֶה מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "אֶפֶס כִּי לֹא יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן וְגוֹ' רַק אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה'". רָצָה לוֹמַר אַךְ וְרַק בְּתָנַאי זֶה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע. אֲבָל מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּפָּסוּק "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", צָרִיךְ בֵּאוּר, מַאי מַשְׁמַע שֶׁפָּסוּק זֶה מְדַבֵּר בִּזְמַן שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ. וְעוֹד קָשֶׁה, מַהוּ נְתִינַת טַעַם הוּא שֶׁאָמַר "עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ פָּתוֹחַ תִּפְתַּח", מַאי קָא מַשְׁמַע לָן, פְּשִׁיטָא שֶׁאִם אֵין עָנִי לְמִי יִתֵּן. וְעוֹד קָשֶׁה, לָמָּה הִתְחִיל פָּרָשַׁת "כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן וְגוֹ' בְּאַרְצֶךָ", וַהֲלֹא הַצְּדָקָה חוֹבַת הַגּוּף וְנוֹהֶגֶת אֲפִלּוּ בְּחוּץ לָאָרֶץ, וְכֵן מְסַיֵּם הַפָּרָשָׁה: "וּלְאֶבְיוֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ", וּבְפָסוּק "כִּי לֹא יֶחְדַּל" אָמַר "מִקֶּרֶב הָאָרֶץ" וְלֹא אָמַר "מִקֶּרֶב אַרְצְךָ".

אֶלָּא וַדַּאי כְּךָ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁכָּל עָנְיֵי אַרְצְךָ רָאוּי לְהַקְדִּים לַעֲנְיֵי חוּץ לָאָרֶץ, וְכָל הַפָּרָשָׁה מְדַבֶּרֶת בִּזְמַן שֶׁעוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, כַּמּוּבָן מִלְּשׁוֹן "רַק אִם שָׁמוֹעַ" וְגוֹ'. וּכְשֶׁאָמַר "כִּי יִהְיֶה בְּךָ אֶבְיוֹן מֵאַחַד אַחֶיךָ בְּאַחַד שְׁעָרֶיךָ בְּאַרְצֶךָ", כָּל הָאֲחָדִים הַלָּלוּ מוֹרִים בְּאֶצְבַּע שֶׁבִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם בָּרוּךְ הוּא אֵז לֹא יִמָּצֵא שָׁם אֶבְיוֹן כִּי אִם אֶחָד מֵעִיר וְאֶחָד מִמִּשְׁפָּחָה, וְהוּא בִּלְתִּי שְׁכִיחַ כְּלָל. וּכְשֶׁאָמַר "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", מְדַבֵּר בְּחוּץ לָאָרֶץ, וְהוּא בִּזְמַן שֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, מֵאַחַר שֶׁלֹּא עָלוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עִם אֲחֵיכֶם כְּמוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה בִּימֵי עֶזְרָא שֶׁרֻבָּם לֹא עָלוּ מִבָּבֶל, וְשָׁם "לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", הֵינוּ מִכְּלַל הָאָרֶץ, וּלְכָךְ לֹא אָמַר "אַרְצְךָ". וְכָל פָּסוּק "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן" הוּא תֵּרוּץ עַל פָּסוּק רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר "כִּי יִהְיֶה בְךָ אֶבְיוֹן וְגוֹ' בְּאַרְצֶךָ", לָמָּה נָקַט "בְּאַרְצֶךָ", וַהֲלֹא מִצְוָה זוֹ נוֹהֶגֶת גַּם בְּחוּץ לָאָרֶץ, עַל זֶה אָמַר כִּמְתָרֵץ: "כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", דְּהֵינוּ בְּחוּץ לָאָרֶץ. וְתִטְעֶה לוֹמַר, מֵאַחַר שֶׁעֲנְיֵי חוּץ לָאָרֶץ יָבוֹאוּ אֵלֶיךָ מֵאָרֶץ רְחוֹקָה אֵין נָכוֹן לִדְחוֹתָם וְיִהְיוּ קוֹדְמִים לַעֲנְיֵי אַרְצְךָ, "עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ פָּתוֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיוֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ",

רָצָה לוֹמַר לְךָ אֲמַרְתִּי לְךָ לְמַעְלָה "בְּאַרְצְךָ", לִגְזוֹר אוֹמֶר שֶׁהַדִּין עִם עֲנִיֵּי אַרְצְךָ שֶׁהֵם קוֹדְמִים לַעֲנִיֵּי חוּץ לָאָרֶץ אֲשֶׁר מִקֶּרֶב הָאָרֶץ.

וּמַה שֶּׁאָמַר "עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר", כִּי הָאֲמִירָה עִקָּר וְטוֹבָה מִן הַנְּתִינָה, שֶׁהֲרֵי הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, וְהַמְפַיְּסוֹ בְּאַחַת עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת (ב"ב ט:). וְזֶהוּ "לֵאמֹר" לוֹ דִּבְרֵי רִצּוּי וּפִיּוּס. וְיֵשׁ אוֹמְרִים "לֵאמֹר פָּתוֹחַ תִּפְתַּח", שֶׁיְּזָרֵז גַּם אֲחֵרִים עַל הַצְּדָקָה וְיֹאמַר לָהֶם "פָּתוֹחַ תִּפְתַּח" וְגוֹ'.

פסוק י

כִּי בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה יְבָרֶכְךָ ה'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:) לָמְדוּ מִן לְשׁוֹן "בִּגְלַל" שֶׁגַּלְגַּל הוּא שֶׁחוֹזֵר בָּעוֹלָם. וְרַבִּים תָּמְהוּ עַל הַלָּשׁוֹן, כִּי "בִּגְלַל" אֵינוֹ לְשׁוֹן גַּלְגַּל, שֶׁהֲרֵי גִּימ"ל אַחַת חֲסֵרָה. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁכַּוָּנָתָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְפָרֵשׁ בִּגְלַל מִלְּשׁוֹן "וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן" (בראשית כט ג), וְרוֹצֶה לוֹמַר כְּשֶׁיִּתְגוֹלֵל הָעֹנִי בֵּין הָאֲנָשִׁים מִזֶּה לָזֶה כְּמִנְהָגוֹ, אָז יְבָרֶכְךָ ה' וְיִגְרֹם שֶׁלֹּא יִתְגוֹלֵל וְלֹא יִתְנַפֵּל עָלֶיךָ בְּנָפְלוֹ עַל אֲנָשִׁים. וּמִמֵּילָא שָׁמְעִינַן שֶׁהַדָּבָר מִתְגַּלְגֵּל בָּעוֹלָם כְּגַלְגַּל, שֶׁכָּל נוֹתֵן סוֹפוֹ לִהְיוֹת מְקַבֵּל, כִּי כָּךְ הַמִּדָּה בְּכָל הַנִּמְצָאִים שֶׁבְּכָל הַשְּׁלֹשָׁה עוֹלָמוֹת, שֶׁכָּל נוֹתֵן יָשׁוּב לִהְיוֹת מְקַבֵּל, כְּדֶרֶךְ שֶׁבְּאַרְנוּ לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּפָסוּק "יוֹם הַשִּׁשִּׁי", שֶׁבְּכָל הַנִּמְצָאִים הוֹלֵךְ הַדָּבָר בְּסִבּוֹת כְּגַלְגַּל, שֶׁכָּל אֶחָד מֵהֶם נוֹתֵן וּמְקַבֵּל, בִּלְתִּי ה' לְבַדּוֹ הוּא הַנּוֹתֵן וּבִלְתִּי מְקַבֵּל.

וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר נִרְאֶה, שֶׁלֹּא רָצָה ה' שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מִתְחַזֵּק בָּאָרֶץ הוּא וְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה כג): "וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ". וְאִלּוּ לֹא הָיָה הָאָדָם בָּא לִכְלַל מִדָּה זוֹ לְעוֹלָם לֹא הוּא וְלֹא זַרְעוֹ, הָיָה מַחֲזִיק בָּאָרֶץ לִצְמִיתוּת וְיִשְׁכַּח כִּי לַה' הָאָרֶץ. עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְסַבֵּב שֶׁכָּל אָדָם בָּא לִידֵי מִדָּה זוֹ, אוֹ הוּא אוֹ זַרְעוֹ, לְדַעַת וּלְהוֹדִיעַ כִּי כֻּלָּם כְּגֵרִים עַל הָאָרֶץ, וְלַה' תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אַחַר פָּסוּק "כִּי בִּגְלַל", לְתֵת טַעַם לָמָּה הוּא מִתְגוֹלֵל עַל אֲנָשִׁים, "כִּי לֹא יֵחָדֵל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ", כִּי "קֶרֶב הָאָרֶץ" מְחַיֵּב עִנְיָן זֶה כַּאֲמוּר. "עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתוֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לַעֲנִיֶּיךָ", כְּדֵי שֶׁיִּתְּנוּ גַּם לְךָ אוֹ לְזַרְעֲךָ, אֲבָל לֹא לִשְׁנֵיהֶם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים לז כה): "וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ לָחֶם", רוֹצֶה לוֹמַר הוּא וְזַרְעוֹ, אֶלָּא אוֹ הוּא אוֹ זַרְעוֹ. וּבָזֶה אֵין פָּסוּק זֶה סוֹתֵר אֹמֶר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנא:): אוֹ הוּא אוֹ זַרְעוֹ בָּאִים לִכְלַל מִדָּה זוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים חֶסְרוֹן גִּימ"ל בְּמִלַּת "בִּגְלַל" לוֹמַר שֶׁזֶּה נִמְשָׁךְ מֵעָוֹן מְנִיעַת גְּמִילוּת חֶסֶד, כִּי גִּימ"ל דָּלֶ"ת דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם קד.) גְּמוֹל דַּלִּים. וְחֶסְרוֹן הַגִּימ"ל לְדַלִּים מְסַבֵּב הַגַּלְגַּל.

פרק טז

פסוק יז

אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ח:) לָמְדוּ מִן פָּסוּק זֶה שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ נְכָסִים מְרֻבִּים יְבִיא עוֹלוֹת מְרֻבּוֹת, וְאִם יֵשׁ לוֹ אוֹכְלִים מְרֻבִּים, הַיְינוּ בָּנָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ שֶׁנִּקְרָאוּ בִּרְכַּת ה', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכח ג-ד) "בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ, הִנֵּה כִי כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא ה'". לְכָךְ אָמַר תְּחִלָּה עַל הָעוֹלוֹת הַתְּלוּיִם בְּנְכָסִים, הֵן רַב הֵן מְעָט, "אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ", הַיְינוּ כְּפִי נְכָסָיו מִסַּת נְדָבַת יָדוֹ וְחֵילוֹ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר עַל הַשְּׁלָמִים הַתְּלוּיִים בְּאוֹכְלִים מְרֻבִּים, "כִּבְרִכַּת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ", כִּי זֶה תְּלוּי בְּמַה שֶּׁבֵּרַכְךָ ה' וְהִרְבֶּךָּ.

וּלְפִי שֶׁבְּכָל הַפָּרָשָׁה מֹשֶׁה יְדַבֵּר בְּנוֹכֵחַ לְיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "כְּמַתְּנַת יָדְךָ", וְאָמַר "יָדוֹ" בִּלְשׁוֹן נִסְתָּר, וְאוּלַי קָאֵי "יָדוֹ" עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ד"ה א' כט יד): "כִּי מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ". וְאָמַר לְשׁוֹן זֶה בְּעוֹלוֹת שֶׁכֻּלָּם כְּלִיל לַגָּבוֹהַּ, פֵּן יֵרַע עֵינָיו מִלְּתֵת מִשֶּׁלּוֹ לַגָּבוֹהַּ כָּל כָּךְ עוֹלוֹת הַרְבֵּה. עַל כֵּן אָמַר שֶׁלֹּא מִשֶּׁלּוֹ הוּא נוֹתֵן, אֶלָּא מִמַּה שֶּׁקִּבֵּל מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כְּמַתְּנַת יָדוֹ" שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִם מִיָּדוֹ יִתְבָּרֵךְ נִתַּן לוֹ נְכָסִים מְרֻבִּים, אָז יַחֲזֹר וְיִתֵּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ וְיָבִיא עוֹלוֹת מְרֻבּוֹת. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאוֹכְלִים מְרֻבִּים הַיְינוּ הַגֶּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה וְגוֹ', וּלְצָרְכָּם יָבִיא שְׁלָמִים מְרֻבִּין, וְלֹא יֵרַע עֵינֶיךָ בְּתִתְּךָ לָהֶם, אֶלָּא "כִּבְרִכַּת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לָךְ", וְלֹא מִשֶּׁלְּךָ אַתָּה נוֹתֵן כִּי אִם מִשֶּׁלּוֹ יִתְבָּרֵךְ.

פסוק יח

שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ וגו' וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק. הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְשָׁפְטוּ אוֹתְךָ", כִּי מִלַּת "אוֹתְךָ" תָּבוֹא בִּמְקוֹם "תִּתֶּן לְךָ", וּבִמְקוֹם "וְשָׁפְטוּ" הָוֵה לֵיהּ לְמֵימַר "וְיִשְׁפְּטוּ", כִּי "וְשָׁפְטוּ" אֵינוֹ צִוּוּי כִּי אִם הוֹדָעַת דְּבָרִים שֶׁכָּךְ יִהְיֶה.

בְּאוּר הָעִנְיָן הוּא, שֶׁפָּסוּק זֶה צִוּוּי לְמִי שֶׁיֵּשׁ סִפֵּק בְּיָדוֹ לְמַנּוֹת דַּיָּנִים, שֶׁיְּמַנֶּה אוֹתָם עַל מְנָת שֶׁיִּהְיוּ דַּיָּנִים וְלֹא יַחֲנִיפוּ אֲפִלּוּ לָזֶה הַמְמַנֶּה אוֹתָם. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "תִּתֶּן לְךָ", עַל עַצְמְךָ. וְנִמְשָׁךְ בָּזֶה בְּקַל וָחֹמֶר שֶׁיִּשְׁפְּטוּ אֶת כָּל הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, כִּי אִם לֹא יַחֲנִיפוּ גַּם לְךָ, קַל וָחֹמֶר לְכָל הָעָם. לְכָךְ אָמַר "וְשָׁפְטוּ" לְשׁוֹן הוֹדָעַת דְּבָרִים, לוֹמַר שֶׁכָּךְ יִהְיֶה בְּוַדַּאי בְּקַל וָחֹמֶר. לֹא כְּמִנְהַג דּוֹרֵנוּ שֶׁכָּל מִי אֲשֶׁר סִפֵּק בְּיָדוֹ לְמַנּוֹת דַּיָּנִים, בּוֹרֵר לוֹ קְרוֹבוֹ אוֹ מְיֻדָּעוֹ, דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הִתְנָה עִמּוֹ בְּפֵרוּשׁ עַל מְנָת שֶׁיְּחַנִּיף לוֹ, וְכֵן עוֹשִׂים. וְנִמְשָׁךְ מִזֶּה שֶׁגַּם כָּל הָעָם אֲפִלּוּ רְחוֹקִים לֹא יִשְׁפְּטוּ בְּצֶדֶק, כִּי הַדַּיָּן צָרִיךְ לְהַשְׁוֹוֹת כָּל הַדִּינִין, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לוֹ: אָתְמוֹל פָּסַקְתָּ כָּךְ וְכָךְ לִקְרוֹבְךָ אוֹ לִמְיֻדָּעֶךָ אוֹ לְבֶן עִירְךָ, וְעַכְשָׁיו אַתָּה מְשַׁנֶּה בְּדִין כָּזֶה.

וְעַל דֶּרֶךְ הָרֶמֶז יֵשׁ לוֹמַר, שֶׁבְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "הָעָם" מְדַבֵּר בִּרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י בְּפָסוּק "וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאֹנְנִים" (במדבר יא א). וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות א ח): כְּשֶׁבַּעֲלֵי דִינִין עוֹמְדִין לְפָנֶיךָ יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים כוּ'. לְכָךְ אָמַר "וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם", כִּי בִּשְׁעַת הַמִּשְׁפָּט יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ כִּשְׁאָר הָעָם אֲשֶׁר הָרְשָׁעִים מְכֻנִּים בָּהֶם. אָמְנָם "מִשְׁפַּט צֶדֶק", אַחַר הַמִּשְׁפָּט יִתְהַפֵּךְ הָרִשְׁעוּת לְצֶדֶק, כִּי יִהְיוּ בְּעֵינֶיךָ כְּצַדִּיקִים כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין. דָּבָר אַחֵר: "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֶּן לְךָ", קְשֹׁט עַצְמְךָ תְּחִלָּה (ב"מ קז:), וְאַחַר כְּךָ "וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם", לְקַשֵּׁט זוּלָתוֹ, כִּי כָּל דַּיָּנָא דְּמַפְקִין מְנַיֵּהּ מָמוֹנָא בְּדִינָא, לָאו דַּיָּנָא הוּא (ב"ב נח:).

פסוק יט

לֹא תַטֶּה מִשְׁפָּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד. מִדְּלָא קָאָמַר "וְלֹא תַכִּיר פָּנִים" בְּוָא"ו, וְאָמַר "וְלֹא תִקַּח שֹׁחַד" בְּוָא"ו, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁלֹּא תַטֶּה וְלֹא תַכִּיר כָּל אֶחָד מִלְּתָא בְּאַפֵּי נַפְשֵׁיהּ, אֲבָל "לֹא תַקַּח שֹׁחַד" תּוֹלְדוֹת שֶׁל "לֹא תַכִּיר פָּנִים", לְפִי שֶׁהָעֲשִׁירִים נִקְרְאוּ פְּנֵי הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת מִקֵּץ (מא נו), וּכְשֶׁאָמַר "לֹא תַכִּיר פָּנִים", הַיְינוּ הָעֲשִׁירִים שֶׁנִּקְרְאוּ פְּנֵי הָאָרֶץ. וּכְשֶׁלֹּא תַכִּירֵם, אָז מִמֵּילָא "לֹא תִקַּח שֹׁחַד", כִּי הַמַּכִּיר פְּנֵי הָעֲשִׁירִים הוּא בַּעֲבוּר תְּקוּוֹת הַשֹּׁחַד שֶׁמְּקַוֶּה לְקַבֵּל מֵהֶם. וּלְשׁוֹן הַטָּיָה מוֹרֶה שֶׁשְּׁנֵי הַבַּעֲלֵי דִינִין יִהְיוּ שָׁוִים בְּעֵינָיו, כְּאִלּוּ הָיוּ שְׁנֵיהֶם מֻנָּחִים בְּכַף מֹאזְנַיִם הַשָּׁוִים, לְבִלְתִּי הֱיוֹת לְשׁוּם כַּף הַכְרָעָה וּנְטָיָה לְשׁוּם צַד. וְזֶהוּ עִנְיַן "לֹא תַכִּיר פָּנִים", שֶׁיִּהְיֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ אֵינוֹ מַכִּיר שׁוּם אֶחָד מֵהֶם.

וּלְשׁוֹן "שֹׁחַד" אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קה:) שֶׁהוּא חַד, שֶׁהַמְקַבֵּל וְהַנּוֹתֵן נַעֲשׂוּ לְאִישׁ אֶחָד, וְשׁוּב אֵינוֹ רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ. וְאֵין זֶה מְחֻוָּר, שֶׁהֲרֵי שֹׁחַד שֵׁם הַמָּמוֹן וְלֹא שֵׁם הַבַּעֲלִים, וְכִי בַּעֲבוּר שֶׁגּוֹרֵם שֶׁהַבַּעֲלִים יִהְיוּ לַאֲחָדִים, נִקְרָא הַמָּמוֹן עַל שְׁמָם? וְנִרְאֶה לִי שֶׁהוּא חַד לְשׁוֹן חִדּוּד, מִלְּשׁוֹן "בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל יָחַד" (משלי כז יז). כִּי הַמָּמוֹן דּוֹמֶה לְסַכִּין מְחֻדָּד הַחוֹתֵךְ מְהֵרָה. וְכָל דַּיָּן צָרִיךְ לִהְיוֹת מָתוּן שֶׁלֹּא יַחְתֹּךְ הַדִּין מְהֵרָה. וּכְשֶׁקִּבֵּל הַשֹּׁחַד, הֲרֵי הוּא יוֹדֵעַ לְאַלְתַּר לְהֵיכָן הַדִּין נוֹטֶה, וְחוֹתְכוֹ מְהֵרָה כְּחוֹתֵךְ בְּסַכִּין חַד. וְלֹא הַדַּיָּן חוֹתֵךְ הַדִּין אֶלָּא הַמָּמוֹן חוֹתֵךְ, וְהוּא חַד. וּלְפִי שֶׁרָמַז כָּאן שֶׁהַדַּיָּן צָרִיךְ לִהְיוֹת מָתוּן בַּדִּין, וְעַל יְדֵי זֶה יָבֹא לִידֵי עִנְוּי הַדִּין לְהַשְׁהוֹתוֹ יוֹתֵר מִכְּדֵי הָרָאוּי, עַל כֵּן אָמַר "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף". לְפִי שֶׁהַנָּבִיא מַאֲשִׁים אֶת יִשְׂרָאֵל בְּאָמְרוֹ "צֶדֶק יָלִין בָּהּ" (ישעיה א כא), כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת דְּבָרִים (א יח), שֶׁבְּדִינֵי נְפָשׁוֹת גּוֹמְרִין בּוֹ בַּיּוֹם לִזְכוּת אֲבָל לֹא לְחוֹבָה, וְהֵם הָפְכוּ הַשִּׁיטָה וְהָיוּ מְלִינִים הַצֶּדֶק, דְּהַיְינוּ הַזְּכוּת. עַל זֶה אָמַר כָּאן שֶׁצֶּדֶק

תִּרְדֹּף, כִּי לְשׁוֹן רְדִיפָה מוֹרָה עַל הַמְהִירוּת, שֶׁיְמַהֵר לַחְתֹּךְ הַדִּין כְּשֶׁנִּתְבָּרֵר זְכוּתוֹ, דְּהַיְינוּ הַצֶּדֶק. וְכָפַל הַצֶּדֶק, חַד לְגוּפֵיהּ, וְחַד לְמַעֵט הַחוֹבָה שֶׁחַיָּב לְהָלִין.

דָּבָר אַחֵר, "שֹׁהַד" שֶׁהוּא חַד כְּחֶרֶב הַחוֹתֵךְ, כָּךְ עִוּוּת הַדִּין מֵבִיא חֶרֶב חַדָּה לָעוֹלָם, כִּדְאִיתָא בְּאָבוֹת (ה יא): חֶרֶב בָּא לָעוֹלָם עַל עִנּוּי הַדִּין וְעַל עִוּוּת הַדִּין. לְכָךְ נִקְרָא הַשֹּׁהַד הַמְעַוֵּת הַדִּין שֹׁהַד, שֶׁהוּא חַד כְּחֶרֶב. וְאַחַר כָּךְ הִזְהִיר גַּם עַל עִנּוּי הַדִּין בְּאָמְרוֹ: "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף", שֶׁיְמַהֵר לוֹמַר פְּלוֹנִי אַתָּה זַכַּאי לְגַלּוֹת צִדְקָתוֹ "לְמַעַן תִּחְיֶה" וְתִנָּצֵל מִן הַחֶרֶב, "וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ", פֵּרַשׁ רַשִׁ"י כְּדַאי הוּא מְנוּי הַדַּיָּנִין הַכְּשֵׁרִים לְהַחֲיוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל וּלְהוֹשִׁיבָם עַל אַדְמָתָם. וְטַעַם לְהַחֲיוֹת, לְפִי שֶׁאִלְמָלֵא מוֹרָאהּ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים בָּלָעוּ (אבות ג ב), לְכָךְ אָמְרוּ שֶׁמְּנוּי הַדַּיָּנִים גּוֹרֵם לְהַחֲיוֹת, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁלֹּא יִבְלַע אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ חַיִּים, וּלְהוֹשִׁיבָם עַל אַדְמָתָם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כט ד): "מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ". אֲבָל קִלְקוּל הַדַּיָּנִין גּוֹרֵם הַשְׁחָתַת הָאָרֶץ, וְדוֹר הַמַּבּוּל יוֹכִיחַ. וְכֵן אָמַר יִתְרוֹ: "וְגַם כָּל הָעָם עַל מְקוֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם" (שמות יח כג), הָיָה לוֹ לוֹמַר "אִישׁ עַל מְקוֹמוֹ יֵשֵׁב בְּשָׁלוֹם", אֶלָּא שֶׁמְּדַבֵּר בְּמָקוֹם כְּלֵלִי הַמְיֻחָד לְכָל הָעָם אֲשֶׁר כָּעֵת רָצוּ לָבֹא שָׁמָּה, וְאָמַר יִתְרוֹ שֶׁבִּזְכוּת מְנוּי הַדַּיָּנִים יִזְכּוּ לָבֹא שָׁמָּה.

וְעַל דֶּרֶךְ הָרֶמֶז יֵשׁ לוֹמַר שֶׁהִזְכִּיר כָּאן הַמִּשְׁפָּט וּצְדָקָה, לְפִי שֶׁיֵּשׁ לִפְעָמִים דַּיָּן הָעוֹשֶׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט כְּאֶחָד, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה דָּוִד הַמֶּלֶךְ מִשְׁפָּט לָזֶה וּצְדָקָה לָזֶה (סנהדרין ו:). וְיֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מִשְׁפָּט לִצְדָקָה, כִּי הַמִּשְׁפָּט צָרִיךְ לִהְיוֹת בְּמִתּוּן וְהַצְּדָקָה בִּרְדִיפָה וּמְהִירוּת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כא כא): "רוֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים". וּכְתִיב (ישעיה נו א): "שִׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה". וְ"שִׁמְרוּ" לְשׁוֹן שְׁמָרִים, כִּי הַמַּשְׁקֶה הָעוֹמֵד עַל שְׁמָרָיו זְמַן רַב יִפְּלוּ הַשְּׁמָרִים לְמַטָּה וְיִשָּׁאֵר הַמַּשְׁקֶה צָלוּל, וְעַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עג כא): "כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי" וְגוֹ', כָּךְ מִי שֶׁהוּא מָתוּן בַּדִּין גּוֹרֵם לְהַרְחִיק כָּל הַטָּעוּיוֹת הַגּוֹרְמִים עֲכִירַת הַשֵּׂכֶל. "וַעֲשׂוּ צְדָקָה", לְאַלְתַּר בְּלֹא הַמְתָּנָה, מִיָּד תֵּן לוֹ וְאַל תִּדְחֵהוּ. כָּךְ נֶאֱמַר כָּאן: "לֹא תַקֵּם שֹׁהַד", שֶׁהוּא חַד וְחוֹתֵךְ הַדִּין מְהֵרָה, אֶלָּא צָרִיךְ לִהְיוֹת מָתוּן בִּדְבַר הַמִּשְׁפָּט, אֲבָל הַצְּדָקָה לֹא כֵן, אֶלָּא "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף", בִּרְדִיפָה וּמְהִירוּת, "לְמַעַן תִּחְיֶה", כִּי רוֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים, "וְיָרַשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ", כִּי הַדַּיָּנִין יוֹשִׁיבוּם עַל אַדְמָתָם, וּמֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אָרֶץ.

פסוק כא

לֹא תִטַּע וְגוֹ', וְלֹא תָקִים וְגוֹ', לֹא תְזַבֵּחַ וְגוֹ'. בַּמִּדְרָשׁ אָמְרוּ (דב"ר ה ו): כִּי בַּכְּסֵא שֶׁל שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ הָיוּ שֵׁשׁ מַעֲלוֹת, וְהָיָה כָּתוּב עַל אֶחָד "לֹא תַטֵּה", עַל הַשֵּׁנִי "לֹא תַכִּיר", עַל הַשְּׁלִישִׁי "לֹא תַקֵּחַ", עַל הָרְבִיעִי "לֹא תִטַּע", עַל הַחֲמִישִׁי "לֹא תָקִים", עַל הַשִּׁשִּׁי "לֹא

תִּזְבַּח". וְכָל מַשְׁכִּיל יִשְׁתּוֹמֵם עַל הַמַּרְאֶה, מַה עִנְיַן "לֹא תִזְבַּח" "וְלֹא תָקִים" וְ"לֹא תִטַּע" לְכַסֵּא שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הוּכַן לַמִּשְׁפָּט? וּמַאֲמַר "לֹא תִזְבַּח" אֲשֶׁר יֵרָאֶה בְּעֵינֶיךָ רָחוֹק לְסָמְכוֹ לְכַסֵּא מִשְׁפָּט הִנְנִי מַרְאֶה מָקוֹם כִּי קָרוֹב הַדָּבָר מְאֹד, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ (ביבמות קא.): כְּשֵׁם שֶׁבֵּית דִּין מְנַקִּים הָיוּ בְּצֶדֶק כָּךְ הָיוּ מְנַקִּים מִמּוּם, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר ד ז): "כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ", וְיָדוּעַ שֶׁאֵין לְךָ דָּבָר הַבָּא בַּקַּבָּלָה שֶׁאֵין לוֹ סָמֶךְ מִן הַתּוֹרָה, כִּי דִּבְרֵי תוֹרָה מִדִּבְרֵי קַבָּלָה לֹא יָלְפִינַן (חגיגה י:), וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ לוֹמַר כֵּן מִן הַתּוֹרָה שֶׁהַסַּנְהֶדְרִין צְרִיכִין לִהְיוֹת נְקִיִּים מִכָּל מוּם? אֶלָּא וַדַּאי לְפִי שֶׁהַכֹּל מוֹדִים, אֲפִלּוּ מַאן דְּלֹא דָּרִישׁ סְמוּכִים מִכָּל מָקוֹם בְּמִשְׁנָה תּוֹרָה הַכֹּל דָּרְשֵׁי סְמוּכִים (יבמות ד.), וְאִם כֵּן לְמַאי נַפְקָא מִנַּהּ נִסְמְכוּ שִׁשָּׁה לָאוִין הַלָּלוּ, אֶלָּא לוֹמַר לְךָ שֶׁכֻּלָּם תְּלוּיִין בַּיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא דִּין, וְלֹא לְחִנָּם אָמְרָה תוֹרָה שֶׁיִּהְיֶה מְקוֹם יְשִׁיבַת הַסַּנְהֶדְרִין אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ, אֶלָּא וַדַּאי כְּדֵי לִלְמֹד זֶה מִזֶּה, וְכָל הַפּוֹסֵל בַּמִּזְבֵּחַ עַצְמוֹ וּבַנְקָרְבִים עַל גַּבָּיו זֶהוּ הַדָּבָר הַפּוֹסֵל גַּם בַּסַּנְהֶדְרִין.

בַּנְקָרְבִים עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כְּתִיב: "לֹא תִזְבַּח לַה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר אוֹ שֶׂה אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוּם כֹּל דָּבָר רָע", כְּשֵׁם שֶׁפּוֹסֵל הַמּוּם בַּקָּרְבָּן כָּךְ פּוֹסֵל גַּם בַּסַּנְהֶדְרִין, כִּי כָל מוּם חִיצוֹנִי מְגַלֶּה אֵיזוֹ רָעָה הַנִּסְתֶּרֶת בְּתוֹךְ הַגּוּף, בֵּין בְּאָדָם בֵּין בִּבְהֵמָה, לְכָךְ נֶאֱמַר בִּבְהֵמָה: "כֹּל דָּבָר רָע", כִּי הַמּוּם הַנִּגְלֶה מוֹרֶה שֶׁיֵּשׁ בְּקִרְבָּהּ אֵיזוֹ רָעָה נִסְתֶּרֶת, כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה, וְכָתְבָה לָנוּ הַתּוֹרָה כְּדֵי לְגַלּוֹת טַעַם הַמּוּם הַפּוֹסֵל גַּם בַּסַּנְהֶדְרִין, כִּי הַמּוּם הַחִיצוֹנִי יוֹצֵא מִן הַשֹּׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרְשָׁנוּ לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת אֱמֹר (כא כא) בַּפָּסוּק "מוּם בּוֹ", עַיֵּן שָׁם. דֶּרֶךְ מָשָׁל, אִם הוּא עִוֵּר מֵעֵינוֹ אַחַת, יְדַעְנוּ בּוֹ כִּי הַשֹּׁחַד גָּרַם לוֹ, וְאִם הוּא פִּסֵּחַ יְדַעְנוּ שֶׁרָגְלוֹ לֹא עָמְדָה בְּמֵישׁוֹר וְהוּא צוֹלֵעַ וּפוֹסֵחַ עַל שְׁתֵּי הַסְּעִפִּים, וְכֵן כָּל הַמּוּמִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: כְּשֵׁם שֶׁצְּרִיכִין לִהְיוֹת מְנַקִּים בְּצֶדֶק כוּ', לָמָּה תָּלוּי הַמּוּם בְּצֶדֶק? אֶלָּא וַדַּאי לְפִי שֶׁזֶּה תָּלוּי בָּזֶה, כִּי הַמּוּם מוֹרֶה עַל קִלְקוּל הַצֶּדֶק, לְכָךְ סָמַךְ פָּסוּק "לֹא תִזְבַּח" לְפָסוּק "צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף".

וּכְשֵׁם שֶׁהַמִּזְבֵּחַ הָיָה צָרִיךְ לִהְיוֹת מִן אֲבָנִים הַרְבֵּה וְלֹא מַצֶּבֶת אֶבֶן אַחַת, כָּךְ הַסַּנְהֶדְרִין, כִּי אֵין דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד (אבות ד י). עַל כֵּן הָיוּ הַסַּנְהֶדְרִין צְרִיכִין לִהְיוֹת רַבִּים, כִּי אַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה נִמְשְׁלוּ לְאַבְנֵי נֵזֶר בְּהַרְבֵּה מְקוֹמוֹת בְּמִקְרָא, לְכָךְ הָיָה כָּתוּב עַל כִּסֵּא שְׁלֹמֹה "לֹא תָקִים לְךָ מַצֵּבָה". וְ"לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה" דָּרְשׁוּ (בסנהדרין ז:): כָּל הַמַּעֲמִיד דַּיָּן שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כְּאִלּוּ נוֹטֵעַ אֲשֵׁרָה, וּבְמָקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כְּאִלּוּ נָטָעוֹ אֵצֶל מִזְבַּח ה'. וְזֶה אַזְהָרָה גְּדוֹלָה עַל גַּסוּת הָרוּחַ, וְאָנוּ לְמֵדִים גַּם זֶה מִן הַמִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא רָצָה ה' בְּמִזְבֵּחַ שֶׁל כֶּסֶף וְזָהָב אֶלָּא "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי", הַמּוֹרֶה עַל גֶּדֶר הֶעָנָוָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות ד ט): הַגֵּס לִבּוֹ בְּהוֹרָאָה שׁוֹטֶה רָשָׁע וְגַס רוּחַ. וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים כה ט): "יַדְרֵךְ

עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט". וּבְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר זֶה הֶאֱרַכְנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת מִשְׁפָּטִים עַל פִּי הַמִּדְרָשׁ אֲשֶׁר הוּבָא בַּיַּלְקוּט פָּרָשָׁה זוֹ, עַל פָּסוּק "שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים": מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה לוֹ פַּרְדֵּס נָאֶה וְהָיָה לוֹ בֵּן קָטָן כוּ', וְשָׁם אִתָּנוּ בֶּאוּר יָקָר עַל מִדְרָשׁ זֶה הַמְאַמֵּת דָּבָר זֶה שֶׁהַגַּסּוּת רוּחַ מְקַלְקֵל כָּל הַדִּינִין. וְשֹׁרֶשׁ הַקִּלְקוּל פּוֹרֶה מִן הַדַּיָּנִים אֲשֶׁר נִתְמַנּוּ לְשֵׁם שֶׁבַח וְאֹשֶׁר מִצַּד רוּם לְבָבוֹ אוֹ לְבַב קְרוֹבָיו, הַמְהַדְּרִים אַחַר יוֹתֶרֶת הַכָּבוֹד וְהַשְׁרָרָה וּמַעֲמִידִין אֲשֵׁרָה זוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה מְאֻשָּׁר בָּאָרֶץ, כְּהוֹרָאַת לְשׁוֹן אֲשֵׁרָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בסוטה ה.) אָמְרוּ: כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גַּסּוּת הָרוּחַ רָאוּי לְגַדְּעוֹ כַּאֲשֵׁרָה כוּ', שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמַּשְׁפִּט אֶחָד לָהֶם לַאֲשֵׁרָה וְלַמַּסְתּוֹפְפִים בְּצִלָּהּ, שְׁנֵיהֶם גְּדוּעִים וְנִכְרָתִים. וּבִמְקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים כְּאִלּוּ נָטָעוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ, כִּי שָׁם מוֹשַׁב הַסַּנְהֶדְרִין, וְהַיְנוּ בִּמְקוֹם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים.

וּבְדוֹרֵנוּ כַּמָּה אֲשֵׁרוֹת נוֹטְעִים בְּכָל עִיר וָעִיר, לֹא יְבַקְּרוּ בֵּין בִּמְקוֹם תַּלְמִיד חָכָם אוֹ לֹא, גַּם כִּי יִהְיֶה בְּעִירוֹ תַּלְמִיד חָכָם מֻפְלָא בַּתּוֹרָה וַחֲסִידוּת, כָּל חָכְמָתוֹ לֹא עָמְדָה לוֹ, כִּי עַל כָּל פָּנִים כָּל אֶחָד יִבְחַר לוֹ בְּקִרְוֹבוֹ אוֹ בְּמֻחֲתָנוֹ אֲשֶׁר יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁהוּא יַחֲנִיף לוֹ אוֹ יִתְנַגֵּד לְשׁוֹנְאוֹ. וּפִרְצָה זוֹ בִּמְלוֹאָהּ בְּרַבַּת בְּנֵי עַמִּי, אֲשֶׁר לִכְבוֹד זֶרַע אַבְרָהָם עֵת לְקַצֵּר. וּמִכָּל מָקוֹם עָלָה בְּיָדֵי בֶּאוּר יָקָר בִּסְמִיכוּת שִׁשָּׁה לָאוִין אֵלּוּ.

פרק יז

פסוק יא

לֹא תַסּוּר מִן הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אֲפִלּוּ אוֹמֵר לְךָ עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל כוּ', נִרְאֶה שֶׁדִּקְדֵּק זֶה מִדִּלָּא קָאָמַר "לֹא תָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאל מִן הַדָּבָר", וּמִדְּקָאָמַר "יָמִין וּשְׂמֹאל" אַחַר "אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁכָּךְ קָאָמַר: אַף עַל פִּי שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת אֵינוֹ יָמִין וּשְׂמֹאל זוֹלַת מַה שֶּׁהֵם יַגִּידוּ לְךָ שֶׁהוּא יָמִין וּשְׂמֹאל. וּבְטַעַם דָּבָר זֶה נִתְקַשּׁוּ הַמְפָרְשִׁים וְנָתְנוּ טְעָמִים רַבִּים שׁוֹנִין דֵּין מִן דֵּין.

וּכְפִי הָאֱמֶת אֵין אֲנִי רוֹאֶה שׁוּם קֹשִׁי בַּדָּבָר, כִּי כְּבָר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ג:): שֶׁמָּא יֹאמַר אָדָם, הוֹאִיל וְהַלְּלוּ מְטַהֲרִין וְהַלְּלוּ מְטַמְּאִין, הַלְּלוּ אוֹסְרִין וְהַלְּלוּ מַתִּירִין, הֵיאַךְ אֲנִי לוֹמֵד תּוֹרָה מֵעַתָּה? תַּלְמוּד לוֹמַר: "נִתְּנוּ מֵרוֹעֶה אֶחָד" (קהלת יב יא), כֵּלֶךְ אֵל אֶחָד נְתָנָן כוּ'. וְקָשֶׁה, הֲלֹא הַדְּרָא קוּשְׁיָא לְדוּכְתֵּהּ, וְסוֹף סוֹף הֵיאַךְ אֲנִי לוֹמֵד תּוֹרָה? אֶלָּא בֶּאוּר הַדָּבָר הוּא שֶׁבְּכָל דְּבַר טֻמְאָה וְטָהֳרָה יֵשׁ כַּמָּה פָּנִים לְטַהֵרוֹ וְכַמָּה פָּנִים לְטַמְּאוֹ, וְאִם הַתּוֹרָה טִהֲרַתּוּ הוּא מִפְּנֵי שֶׁהַצְּדָדִים הַמַּרְאִים פְּנֵי טָהֳרָה הֵם מְרֻבִּים יוֹתֵר מִן הַפָּנִים הַמַּרְאִים פְּנֵי טֻמְאָה, וְכֵן לְהֶפֶךְ. וְהוּא הַדִּין בְּדָבָר מָתָר וְאָסוּר, וְכָשֵׁר וּפָסוּל. וּמִטַּעַם זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין יז.) שֶׁאֵין מְמַנִּין לְסַנְהֶדְרִין עַד שֶׁיּוֹדֵעַ לְטַהֵר

הַשֶּׁרֶץ מִן הַתּוֹרָה. וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר, שֶׁאִם לִפְעָמִים צְרִיכִין לְהוֹרָאַת שָׁעָה לִפְסֹק נֶגֶד הַתּוֹרָה מִשּׁוּם "עֵת לַעֲשׂוֹת לַה' הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ" (תהלים קיט קכו) אָז יָכוֹל הֶחָכָם אוֹ הַנָּבִיא לְצַוֵּרף לִסְבָרַת "עֵת לַעֲשׂוֹת לַה'" אוֹתָן מִעוּט סְבָרוֹת שֶׁכְּבָר נִדְחוּ מֵחֲמַת הָרֹב וְלֵילֵךְ אַחַר הַמִּעוּט, כְּהוֹרָאַת אֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל. אֲבָל אִם אֵין הֶחָכָם אוֹ הַנָּבִיא יוֹדֵעַ שׁוּם סְבָרָא אֶל הַהֶפֵךְ, אָז לְעוֹלָם לֹא יְטַהֲרוֹ אֲפִלּוּ בְּהוֹרָאַת שָׁעָה, וַהֲרֵי הוּא מְחַיֵּב לְטַהֲרוֹ מִטַּעַם סְמֹךְ "עֵת לַעֲשׂוֹת לַה'" לְמִעוּט סְבָרוֹת הַנּוֹטִין אֶל הַהֶפֵךְ וְאִתְרַע רוּבָּא דִּכְנָגְדּוֹ. וְאִם בֵּית דִּין שֶׁלְּמַטָּה פּוֹסְקִים טָהוֹר עַל דָּבָר שֶׁהוּא טָמֵא מִן הַתּוֹרָה, הוֹאִיל שֶׁיֵּשׁ סְבָרוֹת גַּם לְטַהֲרוֹ, סְמֹךְ רוּבָּא שֶׁל בֵּית דִּין שֶׁלְּמַטָּה שֶׁהִסְכִּימוּ לְטַהֲרוֹ אֶל מִעוּט סְבָרוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּלָאו הָכֵי לְטַהֲרוֹ וְאִתְרַע רוּבָּא שֶׁל טֻמְאָה, כִּי נָתַן ה' כֹּחַ גַּם לְבֵית דִּין שֶׁלְּמַטָּה לַעֲשׂוֹת סְבָרוֹת לְכָאן וּלְכָאן וְנִתְרַבּוּ הַסְּבָרוֹת הַנּוֹטִין לְצַד טָהֳרָה. וְעַל כֵּן יָפָה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ג:): עֲשֵׂה אָזְנְךָ כַּאֲפַרְכֶּסֶת וּקְנֵה לֵב לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי הַמְטַהֲרִין וְדִבְרֵי הַמְטַמְּאִין, כִּי כְּפִי הָאֱמֶת כָּל אָדָם צָרִיךְ לְכָל הַסְּבָרוֹת, כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לִהְיוֹת מִן הַסַּנְהֶדְרִין עַד אֲשֶׁר יִהְיֶה יָדוֹ בְּכָל הַסְּבָרוֹת. וּמִטַּעַם זֶה רָאוּי לְקַבֵּל מֵהֶם אֲפִלּוּ אִם אוֹמְרִים עַל יָמִין שֶׁהוּא שְׂמֹאל, מִצַּד אוֹתָן סְבָרוֹת הַנּוֹטִים גַּם לְצַד שְׂמֹאל. וְזֶה דֶּרֶךְ נָכוֹן מְאֹד.

וְאִם נַפְשְׁךָ לוֹמַר שֶׁאָמְרוּ זֶה עַל הַדִּינִין, שֶׁאֵין לַדַּיָּן כְּלוּם אֶלָּא מַה שֶּׁעֵינָיו רוֹאוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים י"ז ט':ו): "וְעָמַדְתָּ בַּדָּבָר מִשְׁפָּט", וְהוּא קַאי עַל מַה שֶּׁכָּתוּב לְמַעְלָה "בֵּין דִּין לְדִין", כִּי הַכֹּל לְפִי רְאוּת עֵינֵי הַדַּיָּן – אָז הַדָּבָר מְבֹאָר מֵעַצְמוֹ כִּי בְּיָדוֹ לְדוּן עַל פִּי אֹמֶד דַּעְתּוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (זכריה ח טז): "אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם". וְאָמַר "שִׁפְטוּ" עַל שְׁלֹשְׁתָּן, וּ"בְשַׁעֲרֵיכֶם" לְשׁוֹן שִׁעוּר, כִּי שְׁלֹשְׁתָּן צְרִיכִין הַשְׁעָרָה שִׂכְלִית וְאֹמֶד הַדַּעַת לְפִי הַזְּמַן וְהַמָּקוֹם וְהָעִנְיָן, כִּי לִפְעָמִים צָרִיךְ לְשַׁנּוֹת הָאֱמֶת מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם וְכַיּוֹצֵא, וְכֵן הַשָּׁלוֹם אֵינוֹ טוֹב לְעַצְמוֹ בְּכָל מָקוֹם, כִּי כְּנוּס לְרָשָׁעִים רַע לָהֶם וְרַע לָעוֹלָם (סנהדרין עא:), וְכֵן הַמִּשְׁפָּט צָרִיךְ שִׁעוּר וְאֹמֶד הַדַּעַת בַּדֶּרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

פסוק טו

שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ וְגוֹ'. רַבִּים אוֹמְרִים מִי יַרְאֵנוּ טוֹב, בְּאוּר מַסְפִּיק עַל הַסָּפֵק הַגָּדוֹל הַנּוֹפֵל עַל מִצְוָה זוֹ, שֶׁאִם הָיָה רָצוֹן ה' שֶׁלְּצֶדֶק יִמְלוֹךְ מֶלֶךְ כְּשֶׁיַּחְפְּצוּ הֵם, אִם כֵּן לָמָּה נִתְרָעֵם עֲלֵיהֶם שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וַה' עִמּוֹ, כְּשֶׁשָּׁאֲלוּ לָהֶם מֶלֶךְ, מַשְׁמַע שֶׁהָיָה דָּבָר נִתְעָב בְּעֵינֵי ה'? וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהַתֵּרָעוֹמֶת הָיָה עַל שֶׁאָמְרוּ "לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם", שֶׁיִּשְׁפּוֹט אוֹתָם בְּנִימוּסֵי הַגּוֹיִם. וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאֵין פֵּרוּשָׁה זוֹ מִצְוָה, אֶלָּא הוֹדָעַת דְּבָרִים שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַגִּיד מֵרֹאשִׁית אַחֲרִית, שֶׁכָּךְ יִבְקְשׁוּ יִשְׂרָאֵל לֶעָתִיד, וְהִתְיִר לָהֶם ה'. וּמַהֲרִי"י אַבְרַבְּנֵאל הָאֲרִיךְ בְּזוֹכוּחַ זֶה.

וְאוֹמֵר אֲנִי דַּעְתִּי בְּקִצָּרָה, שֶׁהָרָצוֹן הָאֱלֹהִי הָיָה שֶׁלְּצֶדֶק יִמְלוֹךְ מֶלֶךְ עֲלֵיהֶם כְּדֵי לְהַטִּיל מוֹרָאוֹ עַל כֻּלָּם, כְּאָמְרוּ רז"ל (אבות ג ב): הֱוֵי מִתְפַּלֵּל בִּשְׁלוֹמָהּ שֶׁל מַלְכוּת שֶׁאִלְמָלֵא מוֹרָאָהּ כו'. וְלֹא לְצֶדֶק הַמִּשְׁפָּטִים, שֶׁהֲרֵי הָיוּ בָּתֵּי דִּינִים קְבוּעִים בְּכָל עִיר, אֶלָּא לְצֶדֶק קִבּוּץ וְתִקּוּן הַמְּדִינוֹת. וְאַךְ בְּאוֹפֶן זֶה שֶׁתִּהְיֶה אֵימַת מַלְכוּת עֲלֵיהֶם, כִּי בָזֶה רָצָה ה', וְכֵן אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ (דברים לא כג): "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת הָעָם הַזֶּה", טוֹל מַקֵּל וְהַךְ עַל קָדְקָדָם. לְכָךְ נֶאֱמַר: "כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ" וְגוֹ', כִּי לְאַחַר יְרֻשָּׁה וִישִׁיבָה יִשְׂמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט, וְאִישׁ הַיְשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה כְּשֶׁאֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, וְאָז וַדַּאי יֹאמְרוּ הַשְּׁרִידִים אֲשֶׁר ה' קוֹרֵא כִּי עֵת לַעֲשׂוֹת לִשְׁאוֹל מֶלֶךְ, "וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ", שֶׁיִּהְיֶה מוֹרָאוֹ עָלַי, כִּי כֵן מַשְׁמַע לְשׁוֹן "עָלַי", שֶׁיִּהְיֶה עֶלְיוֹן עָלַי וּמוֹשֵׁל וְרוֹדֶה בִּי בְּחֻזְקַת הַיָּד, "כְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר סְבִיבוֹתָי", לַעֲשׂוֹת כְּמַתֻּקָּנִים שֶׁבָּהֶם שֶׁאֵינָן בּוֹעֲטִים בְּמַלְכֵיהֶם וּמְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם מָרוּת, וּמְצִיאַת זְמַנֵּנוּ יוֹכִיחַ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ", כִּי שְׁאֵלָה זוֹ כַּהוֹגֶן כְּשֶׁיִּהְיֶה עָלֶיךָ מֶלֶךְ דְּהַיְנוּ אֵימָתוֹ עָלֶיךָ כַּמּוּבָן מִמִּלַּת "עָלֶיךָ".

אֲבָל בִּימֵי שְׁמוּאֵל לֹא דִּבְּרוּ נְכוֹנָה, כִּי אָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ" (שמואל א' ח ו), לֹא אָמְרוּ "עָלֵינוּ מֶלֶךְ" אֶלָּא "לָנוּ", כִּי לֹא רָצוּ לְקַבֵּל מָרוּת שֶׁיִּהְיֶה מוֹרָאוֹ עָלֵינוּ אֶלָּא יִהְיֶה לָנוּ מָסוֹר בְּיָדֵינוּ לְהָקִים מַלְכִּין וּלְהַעֲדֵי מַלְכִין. וְהַיּוֹצֵא לָנוּ מִזֶּה שֶׁבְּעַל כָּרְחוֹ יַחֲנִיף לָנוּ. וְעַל כֵּן אָמְרוּ: "לְשָׁפְטֵנוּ כְּכָל הַגּוֹיִם" (שם ח ה), כִּי עִקַּר צֹרֶךְ הַחֲנָפָה הִיא בַּמִּשְׁפָּטִים, וּכְמִנְהַג אֲרָצוֹת אֵלּוּ שֶׁמְּקַבְּלִים אֵיזֶה רַב עַל זְמַן יָדוּעַ כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא אֵימָתוֹ עֲלֵיהֶם, וְאַדְרַבָּה אֵימָתָם עַל הָרַב, וְעַל כֵּן הוּא מֻכְרָח לְהַחֲנִיף לָהֶם כְּדֵי שֶׁלֹּא יְדַחוּהוּ. "וַיֵּרַע הַדָּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל" כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ "תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ", כִּי עִקַּר הָאַשְׁמָה בְּמִלַּת "לָנוּ לְשָׁפְטֵנוּ", כִּי אִם יִהְיֶה לָנוּ וְלֹא עָלֵינוּ אֵיךְ יִהְיֶה שׁוֹפְטֵנוּ? "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְגוֹ' כִּי לֹא אוֹתְךָ מָאָסוּ" (שם ח ז), כִּי אַדְרַבָּה זֶה שִׁבְחֲךָ, כִּי אַתָּה מֻחְזָק אֶצְלָם שֶׁאֵין אַתָּה מַחֲנִיף לָהֶם, עַל כֵּן בִּקְשׁוּ בְּמִקּוֹמְךָ מֶלֶךְ שֶׁיַּחֲנִיף לָהֶם בְּהֶכְרֵחַ, וּבָזֶה מָאֲסוּ אוֹתִי וְלֹא שָׁאֲלוּ עַל פִּי הַתּוֹרָה, כִּי כָּל חֶפְצָם שֶׁהַמֶּלֶךְ יְבַטֵּל רְצוֹנִי מִפְּנֵי רְצוֹנָם. וְזֶה שֶׁאָמַר "מִמְּלוֹךְ עֲלֵיהֶם", רוֹצֶה לוֹמַר בָּזֶה מָאֲסוּ אוֹתִי מַה שֶּׁלֹּא רָצוּ שֶׁיִּמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם הַמֶּלֶךְ. וְעַתָּה שְׁמַע בְּקוֹלָם, "אַךְ כִּי הָעֵד תָּעִיד בָּהֶם וְהִגַּדְתָּ לָהֶם מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם" (שם ח ט), דַּוְקָא "עֲלֵיהֶם" וְלֹא "לָהֶם", כִּי בְּאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם ה'. "וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם" (שם ח יא), כִּי אַף אִם לֹא תִבְחָרוּהוּ כִּי אִם לָכֶם, מִכָּל מָקוֹם סוֹפוֹ שֶׁבְּחֵמָה שְׁפוּכָה יִמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם, וְ"אֶת בְּנֵיכֶם יִקַּח" וְגוֹ', וְזֶה עִנְּשׁ שֶׁלָּכֶם עַל שֶׁלֹּא שְׁאַלְתֶּם כַּהוֹגֶן. "וּזְעַקְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא מִלִּפְנֵי מַלְכְּכֶם אֲשֶׁר בְּחַרְתֶּם לָכֶם" (שם ח יח), רוֹצֶה לוֹמַר וְלֹא "עֲלֵיכֶם", וְתֹאמְרוּ דֶּרֶךְ וִדּוּי שֶׁעָלָה בְּיֶדְכֶם הַפֶּךְ מִמַּה שֶּׁבִּקַּשְׁתֶּם. "וַיְמָאֲנוּ הָעָם וְגוֹ' וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי אִם מֶלֶךְ

יִהְיֶה עָלֵינוּ" (שם ח יט), מַה שֶּׁאָמְרוּ "לֹא", הַיְנוּ דֶּרֶךְ וּדְוִי אָמְרוּ כֵּן, לֵאמֹר לֹא נַחְפֹּץ מֶלֶךְ עוֹד בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר שְׁאַלְנוּהוּ תְּחִלָּה לֵאמֹר "תְּנָה לָנוּ מֶלֶךְ", "כִּי אִם מֶלֶךְ יִהְיֶה עָלֵינוּ" כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. וְכֵן נֶאֱמַר אַחַר כָּךְ: "כִּי יַסַּפְנוּ עַל חַטֹּאתֵינוּ לִשְׁאֹל לָנוּ מֶלֶךְ" (שם יב יט), וְרָצוּ לוֹמַר בַּתְּחִלָּה קוֹדֶם שֶׁשָּׁמַעְנוּ הָעֹנֶשׁ. וּפֵרוּשׁ זֶה יָקָר. וּמוּבָן שִׁנּוּי הַלָּשׁוֹן בֵּין "עָלֵינוּ" לְ"לָנוּ", וּמְצַד דְּקְדּוּק רז"ל שֶׁאָמְרוּ שֶׁתְּהֵא אֵימָתוֹ עֲלֵיכֶם (כתובות יז.), כִּי עִקַּר הַמִּצְוָה תְּלוּיָה בָּזֶה.

וּמַה שֶּׁאָמַר "וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל שְׁמַע בְּקוֹלָם וְגוֹ' וְהִמְלַכְתָּ לָהֶם מֶלֶךְ" (שמואל א' ח כב), וְהָיָה לוֹ לוֹמַר "עֲלֵיהֶם", לְפִי שֶׁקִּבָּלַת הַמּוֹרָא תְּלוּיִ בַּמְקַבְּלִים וְלֹא ה' פָּעַל זֹאת אֶלָּא נָתַן לָהֶם מֶלֶךְ שֶׁהָיָה שָׁוֶה לָהֶם לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחָיו. עַל כֵּן אָמַר בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה "לָהֶם", אֲבָל מִכָּל מָקוֹם לְיִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה נָכוֹן לוֹמַר כֵּן כִּי אִם כִּדְבַר ה' שֶׁאָמַר "וְאָמַרְתָּ אָשִׂימָה עָלַי מֶלֶךְ" כָּךְ הָיָה לָהֶם לוֹמַר.

פסוק יח

וְהָיָה כְשִׁבְתּוֹ עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אִם עָשָׂה כֵּן כְּדַאי הוּא שֶׁתִּתְקַיֵּם מַלְכוּתוֹ. רָמָז לַדָּבָר, כס"א רָאשֵׁי תֵּבוֹת כֶּסֶף סוּס אִשָּׁה, בִּזְכוּת שֶׁיִּהְיֶה נִזְהָר בִּשְׁלָשְׁתָּן יִזְכֶּה לֵישֵׁב עַל כִּסֵּא ה', וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (דבה"י א' כט כג): "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא ה'". וּלְפִיכָךְ צָרִיךְ לְהִזָּהֵר מִן הַדְּבָרִים הַמְסִירִים לִבּוֹ מִן ה' וּמַבְדִּילִין בֵּינוֹ לְבֵינוֹ, כִּי הַרְבּוֹת כֶּסֶף וְזָהָב מְבִיאוֹ לִידֵי שִׁכְחַת ה', וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים ח יג–יד): "וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לָּךְ וְגוֹ' וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה'". וְכֵן רִבּוּי סוּסִים סִבָּה לְהָסִיר בִּטָּחוֹנוֹ מֵה' וְיִבְטַח בְּסוּס וָרֶכֶב, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה לא א): "הוֹי הַיֹּרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה וְעַל סוּסִים יִשָּׁעֵנוּ". וְזֶה שֶׁאָמַר: "וְלֹא יָשִׁיב אֶת הָעָם מִצְרַיְמָה לְמַעַן הַרְבּוֹת סוּס". אֵין הָאִסּוּר בְּלֶכְתָּם מִצְרַיְמָה לִסְחוֹרָה אֶלָּא עִקַּר הָאִסּוּר הוּא בַּעֲבוּר שֶׁרִבּוּי הַסּוּסִים מֵסִיר מִמֶּנּוּ הַבִּטָּחוֹן בַּה'. עַל כֵּן צִוָּה שֶׁלֹּא יָשִׁיב הָעָם מִצְרַיְמָה כְּדֵי לְהַרְבּוֹת סוּס, כְּאִלּוּ הָיָה כָּל בִּטָּחוֹנוֹ בְּסוּס וָרֶכֶב, אֲבָל לִשְׁאָר סְחוֹרוֹת מֻתָּר לָלֶכֶת מִצְרַיְמָה. וְטַעַם זֶה יָקָר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁדִּבְּרוּ בָּזֶה כָּל הַמְפָרְשִׁים. וְכֵן רִבּוּי נָשִׁים גּוֹרְמִים לְהַטּוֹת לְבָבוֹ מֵעִם ה', כְּדֶרֶךְ שֶׁנַּעֲשָׂה לִשְׁלֹמֹה.

וְאָמַר **וְכָתַב לוֹ אֶת מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְגוֹ'**. כְּדֵי שֶׁיִּקְרָא בּוֹ וְיֵדַע לְהִזָּהֵר מִשֹּׁלֶשׁ אֵלֶּה. כְּנֶגֶד רִבּוּי הַכֶּסֶף אָמַר: "לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֲחָיו", כִּי הַכֶּסֶף מֵבִיא רוּם לֵב; וּכְנֶגֶד רִבּוּי הַנָּשִׁים אָמַר: "לְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאל", כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה: "וְלֹא יַרְבֶּה לוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ"; וּכְנֶגֶד רִבּוּי הַסּוּסִים אָמַר: "לְמַעַן יַאֲרִיךְ יָמִים עַל מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל", לוֹמַר שֶׁאִם יִבְטַח בְּסוּס וָרֶכֶב – יָמוּת בַּמִּלְחָמָה, כִּי שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ. אֲבָל אִם יִבְטַח בְּתְשׁוּעַת ה', יַאֲרִיךְ יָמִים וְלֹא יָמוּת.

וְאָמַר **בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל**. לוֹמַר שֶׁהַבּוֹטֵחַ בְּסוּס וֶרֶכֶב מְבַקֵּשׁ יְשׁוּעָה וְעֶזֶר מֵאַרְצוֹת הָעַמִּים וְלֹא בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, כִּדְרָךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לא א): "הוֹי הַיּוֹרְדִים מִצְרַיִם לְעֶזְרָה" וְגוֹ'. אֲבָל אִם לֹא יִרְבֶּה לוֹ סוּסִים אָז יִמְצָא הַתְּשׁוּעָה בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, וְלֹא מֵאַרְצוֹת הָעַמִּים. וְרָמַז עוֹד שֶׁיִּשְׂרָאֵל נוֹשֵׁעַ בַּה' הַמִּתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כג טו): "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ", וְרוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיַּאֲרִיךְ יָמִים וְגוֹ' מִמִּי שֶׁהוּא בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל.

פרק יח

פסוק ג

וְזֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים וְגוֹ'. רוֹב הַמְפָרְשִׁים חָתְרוּ לִמְצֹא דֶּרֶךְ לִסְמִיכוּת פָּרָשָׁה זוֹ לְפָרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה וְלֹא מָצְאוּ בֵּאוּר מַסְפִּיק, עַיֵּן בְּסֵפֶר מהרי"א אֲשֶׁר הֵבִיא דֵּעוֹת הַרְבֵּה בָּזֶה. וְאוֹמֵר אֲנִי, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (בשמואל א ח יא–יד): "זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם וְגוֹ' וְאֶת שְׂדוֹתֵיכֶם וְכַרְמֵיכֶם יִקָּח" וְגוֹ', הוֹרָה בְּמִלַּת "עֲלֵיכֶם" לוֹמַר שֶׁכְּבָר נִרְמַז בַּתּוֹרָה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ וּמַעֲשָׂיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ", שֶׁיִּהְיֶה מוּשָׁל עָלֶיךָ בְּגוּפְךָ, וְקַל וָחֹמֶר בִּמְאוֹדֶךָ. עַל כֵּן סָמַךְ לְפָרָשַׁת הַמֶּלֶךְ שֶׁמִּשְׁפָּטוֹ לִקַּח הַכֹּל בִּזְרוֹעַ, אֲבָל מִשְׁפַּט הַכֹּהֲנִים אֵינוֹ כֵן, אֶלָּא שְׁכַר שֵׁרוּתוֹ הוּא נוֹטֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "לַעֲמֹד לְשָׁרֵת" וְגוֹ', לֹא כְּמוֹ שֶׁאָמַר קֹרַח שֶׁהֵם לוֹקְחִין דֶּרֶךְ שְׂרָרָה כְּמֶלֶךְ, כַּמְבאָר בִּמְקוֹמוֹ. וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁרָמַז לַמֶּלֶךְ שֶׁלֹּא יִגַּע בְּכָל אֲשֶׁר זְכוּ הַכֹּהֲנִים מִשֻּׁלְחָן גְּבוֹהַּ, וּמִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלֹךְ לֹא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֶן (עזרא ז כד).

וְטַעַם הַזְּרוֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה, קֵרוֹב לִשְׁמוֹעַ שֶׁהַזְּרוֹעַ שְׂכַר נְשִׂיאַת כַּפָּיו, וְהַלְּחָיַיִם שְׂכַר בִּרְכַּת כֹּהֲנִים בַּפֶּה, וְהַקֵּבָה כִּי בְזִכּוּתוֹ יִשְׂלַח ה' אֶת הַבְּרָכָה שֶׁאוֹכֵל קִמְעָא וּמִתְבָּרֵךְ בְּמֵעָיו.

פסוק ח

לְבַד מִמְכָּרָיו עַל הָאָבוֹת. בֵּאוּר הַדָּבָר, שֶׁכָּל כֹּהֵן יֹאכַל חֶלְקוֹ, וְאִם יֵשׁ לוֹ מוֹתָרוֹת יָכוֹל הוּא לִמְכֹּר, וְחֵלֶק כְּחֵלֶק יֹאכְלוּ לְבַד מִמְכָּרָיו, מַה שֶּׁהוּא מוֹכֵר. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "עַל הָאָבוֹת", הַיְינוּ לְתֵרֶץ לָמָּה נִתַּן לוֹ רְשׁוּת לִמְכֹּר הַמּוֹתָרוֹת, וְכִי לֹא הָיָה נָכוֹן יוֹתֵר לִתֵּן הַמּוֹתָרוֹת לְמִי שֶׁאֵין לוֹ דֵּי סִפּוּקוֹ? עַל זֶה אָמַר "עַל הָאָבוֹת", צֵא וּלְמַד מֵחֲלֻקַּת הָאָרֶץ שֶׁנֶּחֱלְקָה לְבָתֵּי אָבוֹת כְּפִי מָה שֶׁהָיוּ מְרֻבִּים בְּאוֹכְלוֹסִין אוֹ מוּעָטִין בִּזְמַן הַחֲלֻקָּה, וְיָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁבְּרוֹב הַיָּמִים יִשְׁתַּנֶּה הָעִנְיָן, שֶׁלְּשֵׁבֶט אֶחָד לֹא יִהְיֶה דֵּי סִפּוּקוֹ אִם יִהְיֶה מְרֻבֶּה בְּאוֹכְלוֹסִין יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה בִּזְמַן הַחֲלֻקָּה, וּלְשֵׁבֶט אַחֵר יִהְיֶה מוֹתָרוֹת אִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת לוֹ אוֹכְלוֹסִין הַרְבֵּה מִמָּה שֶׁהָיוּ בִּימֵי הָאָבוֹת אֲשֶׁר עָשׂוּ הַחֲלֻקָּה. אֶלָּא וַדַּאי הַטַּעַם שֶׁאֵין עוֹשִׂין חֲלֻקָּה אַחֶרֶת כִּי אִם אוֹתָהּ שֶׁנַּעֲשֵׂית בִּימֵי הָאָבוֹת, כָּךְ הַכֹּהֲנִים שֶׁעָשׂוּ אֲבוֹתֵיהֶם חֲלֻקָּה

לְמַשְׁמָרוֹת, אַף עַל פִּי שֶׁבְּרוֹב הַיָּמִים יִשְׁתַּנֶּה הָעִנְיָן, שֶׁלְּמַשְׁמָר אֶחָד יִהְיֶה בְּצִמְצוּם וּלְאַחֵר מוֹתָרוֹת, מִכָּל מָקוֹם יָכוֹל הַכֹּהֵן לְמָכֹר הַמּוֹתָרוֹת, לְפִי שֶׁהַכֹּל הוֹלֵךְ אַחַר הָאָבוֹת.

פרק כ

פסוק א

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶךָ. אָנוּ צְרִיכִין לְמוֹדְעֵי חִלּוּף הַלָּשׁוֹן מֵיָּחִיד לְרַבִּים כַּמָּה פְּעָמִים, כְּי אָמַר: "וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב", וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "עַם רַב מִמְּךָ". וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ כִּי בְּעֵינֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הֵם כֻּלָּם כְּסוּס וָרֶכֶב אֶחָד, וְאִם הוּא עַם רַב – הַיְינוּ מִמְּךָ הוּא רַב וְלֹא בְּעֵינֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְעוֹד, "כִּי תֵצֵא" לְשׁוֹן יָחִיד, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וְהָיָה כְּקָרְבְכֶם" לְשׁוֹן רַבִּים. וְכַ"ף הַדִּמְיוֹן שֶׁל "כְּקָרְבְכֶם צְרִיכָה בֵּאוּר", כִּי בְּקָרְבָכֶם מִבְּעֵי לֵיהּ.

וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁבְּהֵיוֹת שָׁלוֹם בֵּין הָאוֹיְבִים, אָז הַמִּלְחָמָה מְסֻכֶּנֶת בְּיוֹתֵר, כִּי כֻּלָּם נוֹסְדוּ פֶּה אֶחָד עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ, אֲבָל כְּשֶׁחָלַק לִבָּם וְאֵינָן בַּאֲגֻדָּה אַחַת אֵין הַסַּכָּנָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ. וְזֶה הַנֵּס אֲשֶׁר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁבְּתְחִלַּת יְצִיאָתָם לַמִּלְחָמָה כָּל הָאֻמּוֹת נִתְחַבְּרוּ כְּאִלּוּ הָיוּ כֻּלָּם סוּס וָרֶכֶב אֶחָד כְּאִישׁ אֶחָד, מִכָּל מָקוֹם כְּקָרְבָכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה בֵּיני בֵּיני יִשְׁלַח ה' בָּהֶם אֶת הַמְּהוּמָה וְיִפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו וְתִהְיֶה חֶרֶב אִישׁ בְּרֵעֵהוּ. כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כח ז): "בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ", לְפִי שֶׁבַּהַתְחָלָה הֵם בְּהִסְכָּמָה אַחַת, וּבֵינֵי בֵּינֵי יִשְׁלַח ה' בָּהֶם הַמְּהוּמָה לִהְיוֹת חֶלֶק לִבָּם עַד שֶׁכָּל שִׁבְעָה אֻמּוֹת כָּל אֶחָד מֵהֶם יָנוּסוּ בְּדֶרֶךְ אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים כא יג): "כִּי תְשִׁיתֵמוֹ שֶׁכֶם" וְגוֹ', דְּהַיְינוּ לְחַלְּקָם לַחֲלָקִים.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶךָ" בְּלֹא יוּ"ד אֵצֶל הַבֵּי"ת, הַמּוֹרֶה עַל אוֹיֵב אֶחָד, "וְרָאִיתָ סוּס וָרֶכֶב עַם רַב מִמְּךָ", רוֹצֶה לוֹמַר עַם רַב כָּזֶה כֻּלָּם נִתְוָעֲדוּ אֶל עֵמֶק שָׁוֶה בַּהַתְחָלָה כְּאִישׁ אֶחָד וּכְסוּס וָרֶכֶב אֶחָד, וְכָל אֻמָּה אוֹמֶרֶת לַחֲבֶרְתָּהּ כְּסוּסִי כְּסוּסְךָ, וְעַל יְדֵי זֶה מִסְתָּמָא יִכָּנֵס מוֹרֶךְ בְּלִבָּךְ, לְפִיכָךְ אָמַר: אַל תִּירָא לֹא מֵהֶם וְלֹא מֵהֲמוֹנָם, כִּי לְסוֹף יִתְפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "אַתֶּם קְרֵבִים הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֵיכֶם", לְשׁוֹן רַבִּים, כִּי בְּטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל הֻפִּיצָם ה' וּמָסַךְ רוּחַ עוֹעִים בְּקִרְבָּם (ישעיה יט יד) וְחָלַק לִבָּם זֶה מִזֶּה. וּלְעֻמַּת זֶה גַּם בְּיִשְׂרָאֵל עוֹשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נֵס שֵׁנִי, כִּי אִם בִּשְׁעַת הַיְצִיאָה לַמִּלְחָמָה יֵצְאוּ מְתֵי מִסְפָּר כְּאִלּוּ לֹא יָצָא כְּנֶגְדָּם כִּי אִם אִישׁ אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל, כָּךְ בַּהַתְחָלָה נִרְאִין יִשְׂרָאֵל מוּעָטִים בְּעֵינֵי הָאוֹיְבִים, בֵּינֵי בֵּינֵי יִשְׁלַח ה' עֻזָּרוֹ שֶׁהָאוֹיְבִים יִרְאוּ צֵל הֶהָרִים כַּאֲנָשִׁים, וּכְדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים ב' ז ו): "וַה' הִשְׁמִיעַ אֶת מַחֲנֵה אֲרָם וְגוֹ' קוֹל חַיִל גָּדוֹל" וְגוֹ', מִכָּאן רְאָיָה שֶׁאֲפִלּוּ מוּעָטִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְאֶה אוֹתָם לָאֻמּוֹת כְּאִלּוּ

הָיוּ רַבִּים כְּדֵי לְהַפְחִידָם. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְהָיָה כְּקָרְבְכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה", וְכָ"ף הַדִּמְיוֹן קָאֵי עַל לְשׁוֹן רַבִּים שֶׁבְּמִלַּת "כְּקָרְבְכֶם" לוֹמַר שֶׁאַתֶּם נִרְאִין כְּרַבִּים אַף עַל פִּי שֶׁלְּפִי הָאֱמֶת אֵינוֹ כֵן כִּי אַתֶּם הַמְעַט. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פסוק ג

וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אֲפִלּוּ אֵין בְּיֶדְכֶם אֶלָּא זְכוּת קְרִיאַת שְׁמַע בִּלְבַד כוּ' – אַטּוּ קְרִיאַת שְׁמַע מִלְּתָא זוּטַרְתִּי הִיא? וְנִרְאֶה לִי שֶׁהָעִקָּר הוּא עַל הַתְּפִלִּין שֶׁבַּרֹּאשׁ, כִּי הַקּוֹרֵא קְרִיאַת שְׁמַע מִסְּתָמָא אֵינוֹ קוֹרֵא כִּי אִם עַל יְדֵי תְּפִלִּין, שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּמֵעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר בְּעַצְמוֹ (ברכות יד:), וְעַל יְדֵי תְּפִלִּין שֶׁבְּרֹאשׁוֹ תִּפֹּל אֵימָתָה וְפַחַד עַל הָאוֹיְבִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כח י): "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ו.): אֵלּוּ תְּפִלִּין שֶׁבְּרֹאשׁ. וּלְדָבָר זֶה הָיוּ צְרִיכִין בַּמִּלְחָמָה שֶׁיִּרְאוּ הַשּׂוֹנְאִים וְיִירְאוּ מֵהֶם. וְאַף קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל לַיְלָה כְּשֵׁם שֶׁמַּצֶּלֶת מִכָּל מַזִּיק וּמְחַבֵּל כָּךְ הִיא מַצֶּלֶת מִן הָאֱמוֹת אֲשֶׁר כֹּחָם מִן שָׂרִים שֶׁל מַעְלָה. וּלְכָךְ סָמְכוּ (במד"ר כ כ) קְרִיאַת שְׁמַע אֶל פָּסוּק "לֹא יִשְׁכַּב עַד יֹאכַל טֶרֶף וְדַם חֲלָלִים יִשְׁתֶּה" (במדבר כג כד), כִּי פְּשׁוּטוֹ מְדַבֵּר מִסְּתָמָא בִּסְתָם מִלְחָמָה.

וּבְמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ה.) אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לְעוֹלָם יַרְגִּיז אָדָם יֵצֶר טוֹב עַל יֵצֶר הָרָע, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ד ה): "רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ". אִי אָזֵיל, מוּטָב. אִי לָא, יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם". אִי אָזֵיל, מוּטָב. וְאִי לָא, יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע, שֶׁנֶּאֱמַר: "עַל מִשְׁכַּבְכֶם". אִי אָזֵיל, מוּטָב. אִי לָא, יִזְכֹּר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְדֹמּוּ סֶלָה". וְאַרְבָּעָה אֵלּוּ נִזְכְּרוּ בְּפָרָשָׁה זוֹ, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, לְפִי שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בִּשְׁעַת הַסַּכָּנָה. וְקִטְרוּג זֶה הַיְינוּ שֶׁהַשָּׂטָן הוּא יֵצֶר הָרָע הַמִּשְׁתַּדֵּל לְהַחֲטִיא אֶת הָאָדָם בַּמִּלְחָמָה מָקוֹם הַסַּכָּנָה כְּדֵי לְהַפִּילוֹ בְּיַד אוֹיְבָיו. עַל כֵּן בַּמִּלְחָמָה צָרִיךְ הָאָדָם יוֹתֵר שְׁמִירָה מִן הַיֵּצֶר הָרָע, כִּי בְּמָקוֹם מְסֻכָּן זֶה הוּא מִתְגָּרֶה בָּאָדָם יוֹתֵר מִבְּמָקוֹם אַחֵר לְהַטּוֹתוֹ לְדָבָר רָע. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות מו.) לָמְדוּ מִן פָּסוּק "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע" שֶׁלֹּא יְהַרְהֵר אָדָם בַּיּוֹם וְיָבֹא לִידֵי קֶרִי בַּלַּיְלָה. וְכִי דָּוְקָא בְּשָׁעַת מִלְחָמָה צָרִיךְ לְהִזָּהֵר וְלֹא בְּזַמַּן אַחֵר? אֶלָּא וַדַּאי לְפִי שֶׁבַּמִּלְחָמָה הַיֵּצֶר הָרָע מִתְגָּרֶה בּוֹ בְּיוֹתֵר, הֵן בִּדְבַר עֶרְוָה הֵן בִּשְׁאָר עֲבֵרוֹת, כְּדֵי לְהַפִּילוֹ בְּיַד אוֹיְבָיו, עַל כֵּן לְמָדָם הַתּוֹרָה שֶׁיִּהְיוּ מְזֹרָזִים בַּמִּלְחָמָה לַעֲמֹד כְּנֶגֶד יִצְרָם שֶׁלֹּא יְבִיאֵם לִידֵי חֵטְא בְּמָקוֹם הַסַּכָּנָה. וְתֵדַע שֶׁבָּעֲקֵדָה וּבְשְׁאָר מְפָרְשִׁים רָאִיתִי שֶׁפֵּרְשׁוּ כָּל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁבְּפָרָשָׁה זוֹ עַל מִלְחֶמֶת הָאָדָם עִם יִצְרוֹ. וְדָבָר זֶה רָחוֹק מִכַּוָּנַת לְהוֹצִיא הַמִּקְרָאוֹת מִפְּשׁוּטָם. וּמַה שֶּׁכָּתַבְנוּ מַסְכִּים עִם

פְּשׁוּטוֹ מִכָּל צַד, לְהוֹרוֹת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר בּוֹ יִנָּצְחוּ הָאֱמוּת, וְהוּא כְּשֶׁיִּהְיוּ שְׁלֵמִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם בַּמִּלְחָמָה וְלֹא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ לַעֲבֵרָה.

עַל כֵּן נֶאֱמַר: "וְהָיָה כְּקָרְבְכֶם אֶל הַמִּלְחָמָה" עִם הָאֱמוּת, וְאַתֶּם יְרֵאִים מִן הֶעָוֹן שֶׁלֹּא יַכְשִׁיל אֶתְכֶם הַיֵּצֶר הָרָע, כִּי הוּא הַשָּׂטָן הַמְקַטְרֵג בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה, אָז יַעַסְקוּ בַּתּוֹרָה. וְזהוּ שֶׁאָמַר: "וְנִגַּשׁ הַכֹּהֵן וְדִבֶּר אֶל הָעָם", וּבְמַסֶּכֶת סוֹטָה (מב) אָמְרוּ: "וְדִבֶּר אֶל הָעָם" בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְיָלְפִינַן מִן גְּזֵרָה שָׁוָה שֶׁל "מֹשֶׁה יְדַבֵּר" הַנֶּאֱמָר בְּמַתַּן תּוֹרָה (שמות יט יט), מַה לְהַלָּן בְּלָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אַף כָּאן כֵּן. וַאֲנִי אוֹמֵר אֵין גְּזֵרָה שָׁוָה לַחֲצָאִין, מַה לְהַלָּן תַּלְמוּד תּוֹרָה אַף כָּאן הַכֹּהֵן מְדַבֵּר אֶל הָעָם דִּבְרֵי תוֹרָה, שֶׁהֲרֵי יְהוֹשֻׁעַ נֶעֱנַשׁ עַל בִּטּוּל תַּלְמוּד תּוֹרָה בַּמִּלְחָמָה, שֶׁכֵּן אָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ: "עַתָּה בָּאתִי" (יהושע ה יד) עַל בִּטּוּל תּוֹרָה (עירובין סג:). וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁתַּלְמוּד תּוֹרָה מֻגָּן בְּעֵת הַיֵּצֶר הָרָע הַשָּׂטָן הַמְקַטְרֵג בְּיוֹתֵר בִּשְׁעַת סַכָּנָה. וְאִם בְּאוּלַי יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁאֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה כִּי לֹא כוּלֵי עָלְמָא תּוֹרָה גְּמִירֵי, וְאִם כֵּן אוֹתָן כִּתּוֹת בַּמֶּה יִנָּצְלוּ מִכַּף אוֹיֵב פְּנִימִי זֶה בַּמִּלְחָמָה? לְפִיכָךְ, "וְאָמַר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל", דְּהַיְנוּ יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע אֲשֶׁר הַכֹּל יוֹדְעִין לִקְרוֹתוֹ, וּבָזֶה יִנָּצְלוּ כֻּלָּם מֵרֹאשׁ פַּרְעוֹת אוֹיֵב. וְאִם בְּאוּלַי יֵשׁ לְךָ עַם הָאָרֶץ שֶׁאָפִלּוּ קְרִיאַת שְׁמַע אֵינוֹ יוֹדֵעַ, אוֹ אֵיזֶה אִישׁ קְשֵׁה עֹרֶף אֲשֶׁר יִצְרוֹ הָרַע חָזָק מִמֶּנּוּ, לֹא יָשׁוּב מִפָּנֵי כָּל תּוֹרָה וּקְרִיאַת שְׁמַע, וְאָז צָרִיךְ לְהַזְכִּיר לוֹ יוֹם הַמִּיתָה וְאָז וַדַּאי אָזִיל. עַל כֵּן הַשּׁוֹטֵר מַשְׁמִיעַ: "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת וְגוֹ' פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה" וְגוֹ', וּבְהַזְכָּרַת הַמִּיתָה שֶׁל הַמִּלְחָמָה יִזְכֹּר אַגַּב זֶה גַּם סְתָם יוֹם הַמִּיתָה, וּבָזֶה יִנָּצֵחַ יִצְרוֹ וַדַּאי, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית ד ז): "אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ", רוֹצֶה לוֹמַר יִזְכֹּר לוֹ פֶּתַח קִבְרוֹ, וְאָז אַף עַל פִּי שֶׁ"אֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ" מִכָּל מָקוֹם "אַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ". וְעַל זֶה דָּרְשׁוּ רז"ל (ברכות יח.): "כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמוּתוּ" (קהלת ט ה) – אֵלּוּ הַצַּדִּיקִים כּוּ', וְרוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיּוֹדְעִים שֶׁיָּמוּתוּ, וְעַל כֵּן יִזְכְּרוּן יוֹם הַמִּיתָה תָּמִיד לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם וְדָבָר זֶה מַצִּילָם מִן הַחֵטְא. "וְהַמֵּתִים אֵינָן יוֹדְעִין מְאוּמָה" – אֵלּוּ הָרְשָׁעִים שֶׁבְּחַיֵּיהֶן קְרוּיִין מֵתִים, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל כא ל): "וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע וְגוֹ' אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עָוֹן קֵץ", רָצוֹ לוֹמַר הָרְשָׁעִים אֵינָן יוֹדְעִים מְאוּמָה כִּי אֵין זִכָּרוֹן יוֹם הַמָּוֶת לְנֶגֶד עֵינֵיהֶם כְּלָל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עָוֹן קֵץ", רוֹצֶה לוֹמַר בַּעֲבוּר הֶעָוֹן שֶׁל הַקֵּץ שֶׁלּוֹ, כִּי לֹא הָיָה זִכָּרוֹן קֵץ שֶׁלּוֹ לְנֶגֶד עֵינָיו כְּלָל, לֹא כְּדָוִד שֶׁהִתְפַּלֵּל וְאָמַר: "הוֹדִיעֵנִי ה' קִצִּי" וְגוֹ' (תהלים לט ה), אֶלָּא "קָרְבָם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם" וְגוֹ' (שם מט יב). וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר.

פרק כא

פסוק א

כִּי יִמָּצֵא חָלָל בָּאֲדָמָה וְגוֹ'. הִקְשָׁה מהרי"א עַל פָּרָשָׁה זוֹ שֶׁאֵין כָּאן מְקוֹמָהּ בֵּין אַרְבַּע פָּרְשִׁיּוֹת הַמְדַבְּרוֹת מֵעִנְיַן מִלְחָמָה, וְנָתַן הֶרֵב טַעַם חָלוּשׁ בַּדָּבָר. גַּם שְׁאָר מְפָרְשִׁים נִגְּשִׁים לְפָרֵשׁ הַסְּמִיכוּת בְּשִׁנּוּיִים דְּחוּקִים. וְעַתָּה שָׁא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מַה שֶּׁאָמְרוּ רז"ל (סוטה מו.): תַּנְיָא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן שָׁאוּל: מִפְּנֵי מָה אָמְרָה תּוֹרָה הָבֵא עֶגְלָה עֲרוּפָה, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: תָּבֹא הָעֶגְלָה שֶׁלֹּא עָשְׂתָה פֵּרוֹת וְתֵעָרֵף בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה פֵּרוֹת וּתְכַפֵּר עַל זֶה שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהוּ לַעֲשׂוֹת פֵּרוֹת. וּמַקְשֶׁה בַּגְּמָרָא: אִילֵימָא אַפְרִיָה וּרְבִיָה, הָכֵי נָמֵי דְּאַסְרִיס וְאָזֵקֵן לֹא עֲרִיפְנָא? אֶלָּא אַמִּצּוֹת. וּבַפָּרָשָׁה שֶׁלְּפָנֵי זוֹ נֶאֱמַר: "כִּי מִמֶּנּוּ תֹּאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא", וְאָמְרוּ רז"ל בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (ז.): אִם תַּלְמִיד חָכָם הָגוּן הוּא – "מִמֶּנּוּ תֹּאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת", "רַק עֵץ אֲשֶׁר תֵּדַע כִּי לֹא עֵץ מַאֲכָל הוּא" – זֶה תַּלְמִיד חָכָם שֶׁאֵינוֹ הָגוּן כוּ'. וְאִם כֵּן כָּל מַשְׂכִּיל יִרְאֶה בְּעֵין שִׂכְלוֹ שֶׁסְּמִיכוּת שְׁנֵי פָּרְשִׁיּוֹת אֵלּוּ מְבֹאָר מֵעַצְמוֹ, מִמַּה נַּפְשָׁךְ: אִם טַעַם הָעֶגְלָה עֲרוּפָה עַל שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהוּ לַעֲשׂוֹת פֵּרוֹת בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה – שַׁפִּיר נִסְמְכָה לְפָרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת הַמַּקְפֶּדֶת עַל עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁלֹּא לִכְרֹת אוֹתוֹ, וּמַה לִּי פְּרִי הָאָדָם מַה לִּי פְּרִי הָאֲדָמָה, מִשְׁפָּט אֶחָד לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה"; וְאִם שֶׁלֹּא הִנִּיחוּהוּ לַעֲשׂוֹת פֵּרוֹת שֶׁל מִצְוֹת כְּפִי הַמַּסְקָנָא – הֲרֵי גַּם בַּפָּרָשָׁה שֶׁלְּפָנֶיהָ הִקְפִּיד עַל זֶה שֶׁלֹּא לִכְרֹת הַתַּלְמִיד חָכָם עוֹשֶׂה פְּרִי עֵץ חַיִּים לְמִינוֹ. וְתַמֵּהַּ אֲנִי עַל כָּל הַמְפָרְשִׁים שֶׁדִּבֵּר פָּשׁוּט כָּזֶה יִהְיֶה נָעֳלָם מִנֶּגֶד עֵינֵיהֶם.

וּמַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רז"ל (תענית ז.) פָּסוּק "מִמֶּנּוּ תֹּאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת" עַל הַתַּלְמִיד חָכָם, נִרְאֶה שֶׁלֹּא כִּוְּנוּ לְעוֹלָם לְהוֹצִיא הַמִּקְרָא מִפְּשׁוּטוֹ, אֶלָּא שֶׁרָצוּ לְתָרֵץ לָמָּה הִקְפִּידָה הַתּוֹרָה כָּל כָּךְ עַל כְּרִיתַת עֵץ מַאֲכָל, אֶלָּא וַדַּאי כְּדֵי לִלְמֹד מִמֶּנּוּ קַל וָחֹמֶר עַל הָאָדָם הָעוֹשֶׂה פְּרִי צַדִּיק עֵץ חַיִּים, כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה הוּא עוֹשֶׂה פְּרִי צַדִּיק וְצֶמַח צְדָקָה, וְאִם הִקְפִּידָה תּוֹרָה עַל עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי שֶׁאֵין בּוֹ דַּעַת וּתְבוּנָה קַל וָחֹמֶר עַל פְּרִי הַצַּדִּיק הַשָּׁלֵם. וְעַל כֵּן סָמַךְ מִיָּד הַפָּרָשָׁה שֶׁל עֶגְלָה עֲרוּפָה, אֲשֶׁר מִמֶּנָּה נִרְאֶה גַּם כֵּן הַקְפָּדָה גְּדוֹלָה עַל פְּרִי צַדִּיק עֵץ חַיִּים.

פסוק י

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְגוֹ'. אוֹיְבֶיךָ בְּיו"ד לְשׁוֹן רַבִּים, וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וּנְתָנוֹ" – הָיָה לוֹ לוֹמַר "וּנְתָנָם". "עַל אוֹיְבֶיךָ" – "כְּנֶגֶד אוֹיְבֶיךָ" הָיָה לוֹ לוֹמַר. וּבַיַּלְקוּט מַסִּיק בְּשֵׁם הַסִּפְרֵי וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "עַל אוֹיְבֶיךָ" – כְּנֶגֶד אוֹיְבֶיךָ, "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ" – אִם עָשִׂיתָ כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן סוֹף שֶׁה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתְנוֹ בְּיָדֶךָ. וְלֹא הֵבַנְתִּי דְּבָרָיו, מַהוּ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, אִם זֶה הוּא שֶׁאָמַר: "וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ" וְגוֹ' – הֲרֵי כְּבָר הוּא נָתוּן בְּיָדוֹ קֹדֶם שֶׁעָשָׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן,

כִּי אֵיךְ יִשְׁבָּה מִמֶּנּוּ שֶׁבִי אִם עֲדַיִן אֵינוֹ נָתוּן בְּיָדוֹ? וְאַף אִם תִּמְצֵי לוֹמַר שֶׁאֵין רְאָיָה מִן הַשָּׁבוּיָה, כִּי לִפְעָמִים יִשְׁבּוּ שֶׁבִי בַּמִּלְחָמָה אַף אִם עֲדַיִן אֵין הָאוֹיֵב מָסוּר בְּיָדוֹ, וּרְאָיָה מִן "וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי" הַנֶּאֱמָר פָּרָשַׁת חֻקַּת (כא א), מִכָּל מָקוֹם קָשֶׁה, מְנָא לֵיהּ לוֹמַר כֵּן לְפָרֵשׁ "וּנְתָנוֹ" סוֹף שֶׁיִּתְּנוּ בְּיָדְךָ, שֶׁמָּא פֵּרוּשׁוֹ שֶׁיִּתְּנֶנּוּ לְאַלְתַּר בְּיָדְךָ.

וְנִרְאֶה שֶׁקָּשֶׁה לְבַעַל מִדְרָשׁ זֶה, "וּנְתָנוֹ" – "וּנְתָנָם" הָיָה לוֹ לוֹמַר, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמְּדַבֵּר בְּאוֹיֵב אֶחָד פְּרָטִי שֶׁהָיָה בִּכְלַל אוֹיְבֶיךָ הָרַבִּים שֶׁהִזְכִּיר כְּבָר, וּמִי הוּא זֶה וְאֵיזוֹ הוּא, אֵין זֶה כִּי אִם צַר וְאוֹיֵב פָּנִימִי, וְהוּא שָׂטָן הוּא יֵצֶר הָרָע הַמְקַטְרֵג בְּיוֹתֵר בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה בַּמִּלְחָמָה, כַּמְבֹאָר בְּפָרָשַׁת שׁוֹפְטִים (כא) בַּפָּסוּק "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה". וְעָלָיו אָמַר "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ", וְאִם כֵּן קָשֶׁה, אֵיךְ הוּא מַבְטִיחוֹ שֶׁיִּתְּנוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיָדוֹ, הֲרֵי אַחַר זֶה נֶאֱמַר עִנְיַן אֵשֶׁת יְפַת תֹּאַר שֶׁלֹּא דִּבְּרָה תּוֹרָה אֶלָּא כְּנֶגֶד הַיֵּצֶר הָרָע כוּ', וַהֲרֵי אָנוּ רוֹאִין שֶׁעוֹד טֻמְאָתוֹ בּוֹ, שֶׁהֲרֵי לֹא עָצַר כֹּחַ לַעֲמֹד כְּנֶגֶד יִצְרוֹ עַד שֶׁהִכְשִׁילוֹ בִּיפַת תֹּאַר זוֹ, וְאֵיזֶה הַבְטָחַת "וּנְתָנוֹ ה' בְּיָדֶךָ"? עַל כֵּן פֵּרֵשׁ "וּנְתָנוֹ" – סוֹף שֶׁיִּתְּנוֹ בְּיָדֶךָ, כִּי אִם תַּעֲשֶׂה כָּל הָאֲמוּר בָּעִנְיָן מְגֻלּוּחַ רֹאשָׁהּ וְנִוּוּלָהּ מָה כָּתוּב אַחֲרָיו – "וְהָיָה אִם לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, הַכָּתוּב מְבַשֶּׂרְךָ שֶׁסּוֹפְךָ לִשְׂנֹאתָהּ, וְאָז וַדַּאי יִצְרוֹ מָסוּר בְּיָדוֹ כְּשֶׁיִּשְׂנָא אוֹתָהּ. וְעִקַּר תַּחְבּוּלָה זוֹ הִיא כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ז ב): "טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל" וְגוֹ', כִּי עַל יְדֵי זֶה יִזְכֹּר יוֹם הַמִּיתָה, וְאָז וַדַּאי אָזַיל הַיֵּצֶר הָרָע, וּכְשֶׁהִיא בּוֹכָה וּמִתְאַבֶּלֶת עַל אֲבִיהָ וְאִמָּהּ הֲרֵי הוּא יוֹשֵׁב בְּבֵית אֵבֶל תָּמִיד, וְעַל יְדֵי זֶה יִזְכֹּר לְיִצְרוֹ יוֹם הַמִּיתָה, וְאָז וַדַּאי אָזַיל, וְאָז תִּשְׁקֹט תַּאֲוָתוֹ וְעַל יְדֵי זֶה יִשְׂנָאֶהָ. וּלְפִי שֶׁמְּבַשֶּׂרְךָ שֶׁסּוֹפְךָ לִשְׂנֹאתָהּ, לָכֵן אָמַר סוֹף שֶׁה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתְנוֹ בְּיָדֶךָ.

וּמִטַּעַם זֶה הֶצְרַךְ לְפָרֵשׁ "עַל אוֹיְבֶיךָ" – כְּנֶגֶד אוֹיְבֶיךָ, כִּי לְשׁוֹן "עַל" לֹא יִצְדַּק כִּי אִם בְּסָתָם מִלְחָמָה הַבָּאָה מִן הַשָּׁמַיִם מֵעָל, כִּי בְּסָתָם מִלְחָמָה מִן הַשָּׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם (שופטים ה כ), אָמְנָם מִדְּקָאָמַר "וּנְתָנוֹ", לְשׁוֹן יָחִיד, בְּעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה צָרִיךְ לְפָרְשׁוֹ עַל הַיֵּצֶר הָרָע. וְאִם כֵּן כְּשֶׁאָמַר "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ" לְשׁוֹן רַבִּים, וַדַּאי כְּלַל בָּזֶה שְׁנֵי מִינֵי אוֹיְבִים, הֵן אוֹיֵב חִיצוֹנִי הֵן אוֹיֵב פְּנִימִי הַמְקַטְרֵג בְּשָׁעַת סַכָּנָה. וְיֵשׁ רְאָיָה לָזֶה, כִּי בְּפָרָשַׁת שׁוֹפְטִים כְּתִיב "כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה עַל אוֹיְבֶךָ" בְּלֹא יוֹ"ד אֲצֶל הַבֵּי"ת, וְזֶה מְדַבֵּר בְּסָתָם אוֹיֵב לְבַד, וְכָאן נֶאֱמַר "אוֹיְבֶיךָ" בְּיוֹ"ד, הַמּוֹרֶה עַל אוֹיְבִים רַבִּים, וַדַּאי כְּלַל הַחִיצוֹנִי וְהַפְּנִימִי יַחַד. וְאָמַר "וּנְתָנוֹ", אֶחָד מֵהֶם יִתֵּן תְּחִלָּה, וְזֶה וַדַּאי הַיֵּצֶר הָרָע, שֶׁאִם אֵין יִצְרוֹ נָתוּן בְּיָדוֹ תְּחִלָּה אֵינוֹ יָכוֹל לְנַצֵּחַ אוֹיֵב חִיצוֹנִי זֶה כָּל זְמַן שֶׁהוּא מְלֻכְלָךְ בְּחֵטְא. עַל כֵּן הֶצְרַךְ לְפָרֵשׁ "עַל אוֹיְבֶיךָ" – כְּנֶגֶד אוֹיְבֶיךָ, כִּי הַמִּלְחָמָה שֶׁעִם הַיֵּצֶר הָרָע אֵינָהּ בָּאָה מִלְּמַעְלָה, כִּי אִם הָאָדָם צָרִיךְ לְהָיוֹת הַמַּתְחִיל וַה' יִגְמוֹר עַל יָדוֹ. זֶהוּ

שֶׁאָמַר, סוֹף שֶׁה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתְנוֹ בְּיָדֶךָ, סוֹף – הַיְינוּ אַחַר כָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁתַּעֲשֶׂה מֵעִנְיְנֵי נְצוּחַ וְתַחְבּוּלוֹת נֶגֶד יְצָרְךָ, וַה' יִשְׁלַח עֶזְרוֹ לְסוֹף. אֲבָל בְּסָתָם מִלְחָמָה הַדָּבָר בְּהֵפֶךְ, כִּי קֹדֶם אֲשֶׁר הֲכִינוֹת לִבְּךָ לָצֵאת לַמִּלְחָמָה, כְּבָר נִלְחֲמוּ עִמּוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, וְאַתָּה הַגּוֹמֵר כְּדֵי שֶׁתִּקָּרֵא עַל שְׁמְךָ.

כִּי תֵצֵא לַמִּלְחָמָה וְגוֹ'. מַהוּ "כִּי תֵצֵא", הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר "כִּי תֵלֵךְ", אוֹ "כִּי תִלָּחֵם". וּמַהוּ "לַמִּלְחָמָה" – "לְלָחֹם" מִבָּעֵי לֵיהּ, כִּי "לַמִּלְחָמָה" מַשְׁמַע שֶׁאֵין אַתָּה לוֹחֵם כִּי אִם לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה בָּאתָ. "עַל אוֹיְבֶיךָ" – "כְּנֶגֶד" מִבָּעֵי לֵיהּ. "וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ" כְּפַל הַלָּשׁוֹן, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לה:) שֶׁבָּא לְרַבּוֹת כְּנַעֲנִים שֶׁבְּתוֹכוֹ, מִכָּל מָקוֹם הָוֶה לֵיהּ לְמֵימַר "וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ", "שִׁבְיוֹ" לָמָּה לִי?

וְהִנֵּה מָקוֹם אִתִּי לְפָרֵשׁ זֶה בִּשְׁנֵי פָּנִים, הָאֶחָד הוּא, כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן פָּרָשָׁה זוֹ עַל פְּסוּק "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע", הַיְינוּ דִּבּוּר רָע, וְהוּא לָשׁוֹן הָרָע, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא בֵּינֵיהֶם מַחֲלֹקֶת וְיִכּוּ בֵּינֵיהֶם מַכָּה רַבָּה מְאֹד יוֹתֵר מִן הָאוֹיְבִים. וְזֶה דָּבָר בָּרוּר שֶׁכְּשֶׁאֵין שָׁלוֹם בֵּין הַלּוֹחֲמִים הֲרֵי הֵם מְנֻצָּחִים, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה לְפָרִיצֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית שֵׁנִי. לְכָךְ אָמַר "כִּי תֵצֵא" בִּלְשׁוֹן יְצִיאָה, מֵעֵט הַמִּלְחָמָה הַפְּנִימִית תּוֹךְ הָעִיר, לוֹמַר שֶׁדַּוְקָא כְּצֵאתְךָ הָעִיר תִּפְרוֹשׂ כַּפֶּךָ לַמִּלְחָמָה, אֲבָל בְּתוֹךְ הָעִיר יִהְיֶה שָׁלוֹם בֵּינֵיכֶם. וְדַוְקָא "לַמִּלְחָמָה" תֵּצֵא וְלֹא מִמִּלְחָמָה, וְדַוְקָא "עַל אוֹיְבֶיךָ" תֵּצֵא וְלֹא עַל אוֹהֲבֶיךָ לְרַעֲךָ כָּמוֹךָ.

"וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ" שֶׁל הַשּׂוֹנֵא וְלֹא שֶׁתִּבְקֹשׁ לְצוּד אֶת חֲבֵרְךָ בִּמְצוּדָתְךָ, כִּי כָל אֵלּוּ דְּבָרִים הַמַּזִּיקִין בַּמִּלְחָמָה. וְאִם אֶת כָּל אֵלֶּה תַּעֲשֶׂה, אָז "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ", אֲבָל לֹא זוּלַת זֶה. הַדֶּרֶךְ הַשֵּׁנִי, שֶׁבָּא לְבַטֵּל דַּעַת יִצְרְךָ הָרָע, אֲשֶׁר יַשִּׂיאֲךָ לוֹמַר, הֲלֹא שִׁבּוּיָה זוֹ בַּאֲתָה לִיְדֵי עַל יְדֵי כֹּחִי וְעָצֶם יָדִי, וְנִכְנְסְתִּי בְּסַכָּנַת הַמִּלְחָמָה עַד שֶׁנִּצַּחְתִּי, וְלָמָּה יַטִּיל ה' עָלַי כָּל הַתְּנָאִים הַלָּלוּ מִגְּלוּחַ וְנִוּוּל. עַל כֵּן הִקְדִּים לוֹ לוֹמַר, שֶׁקֶר אַתָּה טוֹעֵן, כִּי לֹא בְּכֹחוֹ יִגְבַּר, וְרַק אֶת אֲשֶׁר הוֹרִישְׁךָ ה' אוֹתוֹ תִּירָשׁ, וְאֵין אַתָּה הַלּוֹחֵם רַק כִּי תֵצֵא מִבֵּיתְךָ לִרְאוֹת הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר קִדְמְךָ כְּבָר מִן הַשָּׁמַיִם הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם. זֶהוּ שֶׁאָמַר "לַמִּלְחָמָה", לְאוֹתָהּ מִלְחָמָה שֶׁהַתְחָלָתָהּ הָיְתָה כְּבָר, "עַל אוֹיְבֶיךָ", עָלָיו מַמָּשׁ, מִן הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְלֹא מִכֶּנֶגֶד מִמְּךָ, כִּי כְּבָר יִשְׁלַח ה' חִצָּיו וְיָפִיצֵם. "וְשָׁבִיתָ שִׁבְיוֹ" שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי כְּבָר נִשְׁבֵּית עַל יְדֵי הַמִּלְחָמָה, וְיַעַן כִּי חָפֵץ ה' לַעֲשׂוֹת לְךָ שֵׁם תִּפְאֶרֶת בְּכָל הָאָרֶץ שֶׁתִּקָּרֵא הַמִּלְחָמָה עַל שְׁמְךָ, עַל כֵּן "וּנְתָנוֹ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ", כִּי כְּפִי הַנִּרְאֶה לְכָל הָעַמִּים כְּאִלּוּ יָדֶיךָ עָשׂוּ וְיָכְלוּ לָהֶם, אֲבָל הָאֱמֶת אֵינוֹ כֵּן, כִּי יַד ה' עָשְׂתָה זֹאת, וּמִפְּנֵי הַכָּבוֹד נָתְנוֹ בְּיָדֶךָ.

פסוק יא

וְרָאִיתָ בַּשִּׁבְיָה וגו׳. לְרִבּוּתָא נָקֵט "בַּשִּׁבְיָה", כִּי מָה לְאִשָּׁה בַּמִּלְחָמָה, וַדַּאי לְשֵׁם זְנוּת הוּבְאוּ הֵנָּה, וְעַל כֵּן הָיָה מִן הָרָאוּי שֶׁתִּמְאַס בָּהּ, כִּי לֹא יָנוּחַ שַׁבָּט הָרָשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים. וְאִם יַשִּׁיאֲךָ יִצְרְךָ עַל כָּל פָּנִים "וְחָשַׁקְתָּ בָהּ", אָז "וְלָקַחְתָּ לְךָ לְאִשָּׁה". מִלַּת "לְךָ" מְיֻתֶּרֶת, אַף עַל פִּי שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (קידושין כב.) "לְךָ" וְלֹא לְאָבִיו אוֹ לִבְנוֹ, מִכָּל מָקוֹם נוֹכַל לְפָרֵשׁ כְּפִי הַפְּשָׁט "לְךָ" וְלֹא לְזַרְעֲךָ, כִּי תּוֹעֶלֶת מְדֻמֶּה זֶה אֵינוֹ כִּי אִם לְךָ, אֲבָל לְזַרְעֲךָ אַדְרַבָּה הַדָּבָר מַזִּיק, כִּי לַסּוֹף יִהְיֶה לְךָ מִנַּהּ בְּנֵי דְּלָא מְעַלֵּי, וְהַיְינוּ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. "וַהֲבֵאתָהּ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ", הַיְינוּ חֶדֶר לִפְנִים מֵחֶדֶר, כְּסוּת עֵינַיִם לְחֻרְפָּתְךָ שֶׁלֹּא תִּגְלֶה רְעָתְךָ בְּקָהָל.

וְגִלְּחָה אֶת רֹאשָׁהּ וְעָשְׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ. וְגוֹ׳ פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן שֶׁהַכֹּל עִנְיְנֵי אֲבֵלוּת הֵמָּה. וְעִקַּר תַּחְבּוּלָה זוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הוּא בְּבֵית אֵבֶל וְיִזְכֹּר לְיִצְרוֹ יוֹם הַמִּיתָה כְּעִנְיָן שֶׁאָמְרוּ רז״ל (שם מ): הָרוֹאֶה שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו יִלְבַּשׁ שְׁחוֹרִים וְיִתְעַטֵּף שְׁחוֹרִים כוּ׳, וְאוּלַי אָזַיִל יִצְרוֹ עַל יְדֵי זְכִירַת הָאֲבֵלוּת. וְאָמַר כָּאן שֶׁאִם בְּכָל אֵלֶּה לֹא יוּסַר וְהוּא עוֹמֵד בְּחֶשְׁקוֹ תַּאֲוָתוֹ, אָז "תָּבוֹא אֵלֶיהָ וּבָעַלְתָּהּ וְהָיְתָה לְךָ לְאִשָּׁה", לְךָ לְבַד הִיא נְאוֹתָה וְאַתָּה נָאֶה לָהּ, כִּי כָמוֹהָ כָּמוֹךָ.

וְהָיָה אִם לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ. הַכָּתוּב מְבַשֶּׂרְךָ שֶׁסּוֹפְךָ לִשְׂנֹאותָהּ. מִלַּת "וְהָיָה" יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמּוֹרָה עַל הַוַּדַּאי שֶׁכָּךְ יִהְיֶה. וּלְפִי דַּרְכֵּנוּ נִגְזַר וַדַּאי זֶה מִלְּשׁוֹן רז״ל שֶׁעַל יְדֵי זְכִירַת יוֹם הַמִּיתָה וַדַּאי אָזַיִל הַיֵּצֶר הָרָע, וְאָז מְמֵילָא תִּפָּסֵק הַתְּשׁוּקָה. וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁדַּיִּק רַשִׁ״י מִמִּלַּת "חָפַצְתָּ" לְשׁוֹן עָבָר, כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר "אִם לֹא תַחְפֹּץ בָּהּ" לְהַבָּא, אֶלָּא שֶׁכָּל דָּבָר הַגָּלוּי לִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁכְּךָ יִהְיֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ כְּבָר נַעֲשָׂה הַדָּבָר מֵאָז וּמִקֶּדֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר: "אִם לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ". וְיִתְכֵּן עוֹד לְפָרֵשׁ לְשׁוֹן "וְהָיָה" שֶׁמַּשְׁמָע שֶׁהָעִנְיָן יִהְיֶה בַּהֲוָיָתוֹ וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה, וּבָזֶה הַכָּתוּב מְבַשֶּׂרְךָ שֶׁכַּאֲשֶׁר הַחֵילוֹתָ לְהָטִיל עָלֶיהָ שִׂנְאָה כָּךְ יִהְיֶה לְעוֹלָם, וְלֹא יִשְׁתַּנֶּה דַּעְתְּךָ מִשִּׂנְאָה לְאַהֲבָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שֶׁסּוֹפְךָ לִשְׂנֹאותָהּ, וְזֶה מֵאֵת ה׳, שֶׁלֹּא לְעֶרֶב עִנְבֵי הַגֶּפֶן בְּעִנְבֵי הַסְּנֶה. וְהוּא דְּקִדּוּק נָכוֹן בְּמִלַּת "וְהָיָה", וּמֵיֻשָּׁב גַּם לְשׁוֹן "אִם" הַמּוֹרֶה עַל הַסָּפֵק, וְלִדְבָרֵינוּ הוּא מְיֻשָּׁב שַׁפִּיר.

פסוק יח

כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה. אָמְרוּ רז״ל (סנהדרין עא): בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה, וְלָמָּה נִכְתַּב בַּתּוֹרָה, אֶלָּא דְּרוֹשׁ וְקַבֵּל שָׂכָר. וּמִכָּל מָקוֹם חָל עָלֵינוּ חוֹבַת בֵּאוּר דָּבָר זֶה, לָמָּה כָּתְבָה תּוֹרָה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ בִּנְמְצָא כְּלָל. גַּם יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן בְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן: "וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וְיִרָאוּ" יוֹתֵר מִבִּשְׁאָר מִצְוֹת פְּרָטִיּוֹת. וְעוֹד, לָמָּה לֹא נֶאֱמַר כָּאן "וְלֹא יְזִידוּן

עוֹד" כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת שׁוֹפְטִים (יז יג). וְאוּלַי טַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר לְפִי שֶׁבֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה, וְלֹא נִכְתְּבָה הַפָּרָשָׁה כִּי אִם כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמְעוּ הַבָּנִים וְיִרְאוּ וְלֹא יַעֲשׂוּ כַּדָּבָר הַזֶּה. וּמַה שֶּׁכָּתוּב "וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ", הַיְנוּ שֶׁיִּשְׁמְעוּ פָּרָשָׁה זוֹ וּמִשְׁפַּט הַכָּתוּב בָּהּ וְיִרְאוּ הַבָּנִים מִלַּמְּרוֹת עֵינֵי כְבוֹדָם שֶׁל אָב וָאֵם, וּלְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "וְלֹא יְזִידוּן עוֹד". כִּי לְשׁוֹן עוֹד מוֹרֶה עַל דָּבָר הַנַּעֲשֶׂה כְּבָר, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נַעֲשֶׂה עוֹד, וְזֶה אֵינוֹ, שֶׁהֲרֵי בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה לֹא הָיָה דְּבָרִים מֵעוֹלָם, וְלֹא נִכְתְּבָה פָּרָשָׁה זוֹ כִּי אִם לְהַפִּיל אֵימָתָהּ וְפַחַד עַל הַבָּנִים.

אַף קָשֶׁה לִי, "וְכָל יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ" – "וְכָל הַבָּנִים" הָיָה לוֹ לוֹמַר, כִּי אֵין צֹרֶךְ לְפַחַד זֶה כִּי אִם לַבָּנִים. וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר דָּרַשׁ פָּרָשָׁה זוֹ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁאֵין צֹרֶךְ בָּזֶה, כִּי גַּם מִפְּשׁוּטָהּ שֶׁל הַפָּרָשָׁה יֵשׁ מוּסָר נִפְלָא לְכָל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לְאֵל חַי, וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּסְמְכוּ עַל זֶה וְיֹאמְרוּ, מֵאַחַר שֶׁאֲנַחְנוּ בָּנָיו אִם כֵּן וַדַּאי אִם יִהְיוּ בָּנִים סוֹרְרִים לֹא יַבִּיט אֵלֵינוּ בְּיַעֲקֹב, וִירַחֵם עֲלֵיהֶם כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים, וְיוֹתֵר לָהֶם כְּדֶרֶךְ שֶׁהָאָב מְוַתֵּר לִבְנוֹ, וְיֹאמְרוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וַתֹּרֶן. וְכֵן אָמַר מֹשֶׁה: "בָּנָיו מוּמָם" (דברים לב ה), רוֹצֶה לוֹמַר מַה שֶּׁקָּרָאם בָּנָיו זֶהוּ מוּמָם, כִּי סָמְכוּ עַל זֶה וְעָשׂוּ עֲבֵרוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת, וּבָטְחוּ בַּאֲבִיהֶם שֶׁלֹּא יִמְסְרֵם בְּיַד מִדַּת הַדִּין. עַל כֵּן כָּתְבָה הַתּוֹרָה שֶׁהַדִּין דִּין אֱמֶת, שֶׁאֲפִלּוּ הָאָב חַיָּב לְהָבִיא אֶת בְּנוֹ לְבֵית דִּין וּלְמָסְרוֹ לַמִּיתָה, וְעַל יְדֵי זֶה יִשְׁמְעוּ פָּרָשָׁה זוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל וְיִרְאוּ אֶת ה', וְלֹא יִסְמְכוּ עַל מַה שֶּׁקָּרָאם בָּנִים, כִּי גַּם בְּבֵית דִּין שֶׁלְּמַטָּה חַיָּב הָאָב לִמְסֹר אֶת בְּנוֹ לְבֵית דִּין, וְכֵן הַדִּין גַּם בְּבֵית דִּין שֶׁלְּמַעְלָה.

פרק כב

פסוק א

לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אָחִיךָ וְגוֹ' וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם. דְּרְשׁוּ רז"ל (ברכות יט:): פְּעָמִים שֶׁאַתָּה מִתְעַלֵּם, כְּגוֹן זָקֵן וְאֵינוֹ לְפִי כְּבוֹדוֹ. וְיֵשׁ לְפָתְרוֹ בְּדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רז"ל (אבות ד כג): וְאַל תִּשְׁתַּדֵּל לִרְאוֹתוֹ בִּשְׁעַת קַלְקָלָתוֹ, וְאֵין חִלּוּק בֵּין קַלְקוּל בְּגוּפוֹ אוֹ בְּמָמוֹנוֹ הַכֹּל אֶחָד, אִם הוּא בְּעִנְיָן שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְהַצִּילוֹ וּלְהָשִׁיב אֶת נִדְּחוֹ. עַל זֶה אָמַר: "לֹא תִרְאֶה אֶת שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ שֵׂיוֹ נִדָּחִים", כְּשֶׁהֵם נִדָּחִים לְנַמְרֵי, כְּגוֹן טוֹבְעִים בְּנָהָר וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, "וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם" צָרִיךְ אַתָּה לַעֲשׂוֹת אֶת עַצְמְךָ כְּלֹא רוֹאֶה. אֲמְנָם "הָשֵׁב" רָצָה לוֹמַר אִם יֵשׁ בָּהֶם כְּדֵי הֲשָׁבָה שֶׁאֵינָן נִדָּחִים לְנַמְרֵי אֶלָּא אֶפְשָׁר לְךָ לְהָשִׁיב אֶת נִדָּחָם, אָז "תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ", חַיָּב אַתָּה לְהִשְׁתַּדֵּל לִרְאוֹתוֹ כְּדֵי לְהַצִּילוֹ.

פסוק ב

וְאִם לֹא קָרוֹב אָחִיךָ וְגוֹ' וְהָיָה עִמְּךָ עַד דְּרֹשׁ אָחִיךָ אוֹתוֹ. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ב"מ כז:): דְּרֹשֵׁהוּ אִם הוּא רַמַּאי. וּמִכָּל מָקוֹם "אוֹתוֹ" קָאֵי עַל הַשּׁוֹר אוֹ שֶׂה, כִּי הָוֶה לֵיהּ לְמֵימַר עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ אָחִיךָ אוֹתוֹ אֶלָּא שֶׁיָּבֹא אָחִיךָ וְיִדְרוֹשׁ בִּדְרִישָׁה וַחֲקִירָה, וְהַיְינוּ עַל יְדֵי סִימָנִים, עַד שֶׁיִּתְבָּרֵר לְךָ שֶׁבֶּאֱמֶת הוּא דּוֹרֵשׁ אוֹתוֹ זֶה הַשּׁוֹר וְלֹא אַחֵר. וּמִמֵּילָא שַׁמְעִינָן שֶׁצָּרִיךְ לִדְרוֹשׁ אִם אֵינוֹ רַמַּאי, אֲבָל הַמִּקְרָא אֵינוֹ יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הָרְאֵ"ם, שֶׁ"אוֹתוֹ" קָאֵי עַל אָחִיךָ, וּמַה שֶּׁכָּתוּב "לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם" אַחַר שֶׁאָמַר "וּמְצָאתָהּ" דְּאָתֵי לְיַדֵּיהּ מַשְׁמַע (שם כז.), לְפִי שֶׁהַדָּבָר מָסוּר לַלֵּב, שֶׁאִם יָבֹא אָחִיךָ וְיִדְרוֹשׁ וְיֹאמַר שׁוֹר בְּסִימָן זֶה וְזֶה נֶאֱבַד לִי, וַיַּשְׁאֶךָ יִצְרְךָ לְהִתְעַלֵּם וּלְהוֹרוֹת הֶתֵּר לְעַצְמְךָ, שֶׁמָּא רָאָה אוֹתוֹ אֵצֶל חֲבֵרוֹ, אוֹ תִּרְצֶה לְהַטִּיל דִּפֵּי בְּסִימָנָיו כְּדֵי לְהַפְטֵר מִמֶּנּוּ בְּדִינֵי אָדָם, מִכָּל מָקוֹם לֹא תוּכַל לְהִתְעַלֵּם מִפְּנֵי עֵין שֶׁלְּמַעְלָה, הָרוֹאֶה וּמַכִּיר בְּתַחְבּוּלוֹתֶיךָ.

פסוק ז

לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים. לָשׁוֹן זֶה נֶאֱמַר גַּם אֵצֶל כִּבּוּד אָב וָאֵם בְּדִבְּרוֹת שְׁנִיּוֹת, וּלְשׁוֹן "לְמַעַן יִיטַב לָךְ" מַשְׁמַע שֶׁמְּמֵילָא נִמְשָׁךְ לְךָ טוֹבָה מִזֶּה. וְהִנֵּה בְּכִבּוּד אָב וָאֵם הַדָּבָר פָּשׁוּט שֶׁאִם תְּכַבֵּד אָבִיךָ וְאִמֶּךָ אֲזַי מִמְּךָ יִרְאוּ בָּנֶיךָ וְכֵן יַעֲשׂוּ גַּם לְךָ כְּשֶׁיִּגְדְּלוּ, וְכֵן כְּשֶׁיִּרְאוּ בָּנֶיךָ שֶׁלּוֹחַ הָאֵם בָּעוֹפוֹת יְלַמְּדוּ קַל וָחוֹמֶר, שֶׁאִם אַתָּה נוֹהֵג כָּבוֹד בַּמּוֹלִידִין אֲפִלּוּ בְּבַעֲלֵי חַיִּים קַל וָחוֹמֶר שֶׁיְּנַהֲגוּ כָּבוֹד בְּמוֹלִידֵיהֶן. וּשְׂכַר שְׁנֵיהֶם אֲרִיכוּת יָמִים לְפִי שֶׁשְּׁנֵי מִצְוֹות אֵלּוּ מַחֲזִיקִים הָאֻמּוּנָה בְּחִדּוּשׁ הָעוֹלָם, כִּי כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ סִבָּה לְכָל סִבָּה וּמִשְׁתַּלְשֵׁל הַדָּבָר עַד הַסִּבָּה הָרִאשׁוֹנָה יִתְבָּרַךְ, כָּךְ כָּל נוֹלָד יֵשׁ לוֹ מוֹלִיד עַד הַמּוֹלִיד הָרִאשׁוֹן יִתְבָּרַךְ, וְאֵלּוּ רָאוּי לַחֲלֹק כָּבוֹד, וּמִכְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ חָלַק לְכָל הַמּוֹלִידִין הַמִּשְׁתַּלְשְׁלִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ מִסִּבָּה לְסִבָּה. עַל כֵּן הִזְכִּיר בְּכָל מָקוֹם שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת אֵצֶל מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם, כִּי הַשַּׁבָּת הַבָּא לְזֵכֶר חִדּוּשׁ הָעוֹלָם גּוֹרֵם לְקַיֵּם מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם, לְהוֹצִיא מִדַּעַת מַאֲמִינֵי הַקֶּדֶם הָאוֹמְרִים שֶׁאֵין לָעוֹלָם שׁוּם הַתְחָלָה וְהַכֹּל מֵחַיֵּב הַמְּצִיאוּת, וּלְפִי סְבָרָתָם הַנִּבְעֶרֶת אֵין יִתְרוֹן לַמּוֹלִיד עַל הַנּוֹלָד. וַאֲנַחְנוּ מַאֲמִינִים שֶׁהַמּוֹלִיד הָרִאשׁוֹן יִתְבָּרַךְ חָלַק מִכְּבוֹדוֹ לְכָל הַמּוֹלִידִים הַמִּשְׁפָּעִים מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶהוּ טַעַם כִּבּוּד אָב וָאֵם וְשִׁלּוּחַ הַקֵּן. וּמִטַּעַם זֶה סָמַךְ הַמִּצְוָה לְמִצְוַת "כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא תצא א): קַיְּמָתָּ מִצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן, תִּזְכֶּה לִבְנוֹת בַּיִת חָדָשׁ. מַה עִנְיָן זֶה לָזֶה? אֶלָּא לְפִי שֶׁמִּצְוַת שִׁלּוּחַ הַקֵּן מְבִיאָךְ לִידֵי אֱמוּנַת חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּנָאוֹ וְחִדְּשׁוֹ, עַל כֵּן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה תִּזְכֶּה גַּם אַתָּה לִבְנוֹת בַּיִת חָדָשׁ. וְזֶהוּ יְסוֹד הָאֱמוּנָה, וּכְתִיב (חבקוק ב ד): "וְצַדִּיק

בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה", כִּי עַל יְדֵי הָאֱמוּנָה הוּא דָּבֵק בְּמָקוֹר חַיִּים, עַל כֵּן שְׁכָרוֹ אֲרִיכוּת יָמִים. וְלָכֵן דָּרְשׁוּ (בד"ר ו ב) עַל שִׁלּוּחַ הַקֵּן פָּסוּק "אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס" (משלי ה ו).

פסוק ח

כִּי תִבְנֶה בַּיִת חָדָשׁ וְגוֹ' כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ. מִלְּשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לב) שֶׁבְּקֵיהּ לְרַוְיָא דְּמִנַּפְשֵׁיהּ נָפֵל, כָּךְ תֵּיבַת "מִמֶּנּוּ" שָׁב אֶל הַנֹּפֵל, וְאָמַר זֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא תֹּאמַר: וְכִי הַמַּעֲקֶה מְבַטֶּלֶת הַגְּזֵרָה כַּאֲשֶׁר זֶה רָאוּי לִפּוֹל? עַל כֵּן אָמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר כֵּן, כִּי אַתָּה לֹא תָשִׂים דָּמִים בְּבֵיתֶךָ, כִּי מִי שֶׁדָּמָיו בּוֹ וְרָאוּי לִפּוֹל לָמָּה יִהְיֶה זֶה בְּבֵיתֶךָ, וּמִכָּל מָקוֹם הָרָאוּי לִפּוֹל לֹא יִנָּצֵל עַל יְדֵי הַמַּעֲקֶה, כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ, מִנַּפְשֵׁיהּ נָפִיל, אֲפִלּוּ בִּמְקוֹם מִישׁוֹר. אֲבָל אִם לֹא תַּעֲשֶׂה מַעֲקֶה אָז יִפּוֹל מִמְּךָ וְלֹא מִמֶּנּוּ מֵעַצְמוֹ, וַה' רָצָה שֶׁהוּא עַצְמוֹ יַפִּיל אֶת עַצְמוֹ כִּי מִיָּדוֹ הָיְתָה זֹאת לוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, "מִמֶּנּוּ" שָׁב אֶל הַמַּעֲקֶה, כִּי הָרָאוּי לִפּוֹל יִפּוֹל אֲפִלּוּ מִן הַמַּעֲקֶה, וְאֵין הַמַּעֲקֶה מַצֶּלֶת כִּי אִם הַבִּלְתִּי רָאוּי לִפּוֹל.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא תצא א): אִם קַיְּמְתָּ מִצְוַת מַעֲקֶה תִּזָּכֶה לְכֶרֶם, מַה עִנְיַן הַמַּעֲקֶה אֶל הַכֶּרֶם? אֶלָּא לְפִי שֶׁהַיַּיִן מַפִּיל אֶת הַשִּׂכּוֹר, כִּדְמַסִּיק בַּיַּלְקוּט: מַה הַגֶּפֶן בּוֹצְרִין אוֹתוֹ וְהוּא שׂוֹתֵק וְאַחַר כָּךְ מַשִּׂיגִין לְאָדָם וּמַפִּילִין אוֹתוֹ כוּ', עֵין סוֹף פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב (מ קמו), לְפִיכָךְ דַּוְקָא אַחַר עֲשִׂיַּת הַמַּעֲקֶה הַמַּצֶּלֶת מִן הַנְּפִילָה תִּזָּכֶה לְכֶרֶם וְלֹא קוֹדֶם לָכֵן, כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל מִמֶּנּוּ, רָמַז לַדָּבָר, "כִּי יִפֹּל הַנֹּפֵל" סוֹף תֵּיבוֹת עוֹלֶה לְמִסְפַּר יַיִן. וְתֵדַע כִּי פָּרָשַׁת שִׁלּוּחַ הַקֵּן מַתְחֶלֶת בְּכ"ף וּמְסַיֶּמֶת בְּמֵ"ם, דְּהַיְינוּ בֵּין הַכֹּל סָמ"ךְ, וְכֵן פָּרָשַׁת מַעֲקֶה וְכֶרֶם מַתְחִילוֹת בְּכ"ף וּמְסַיְּמוֹת בְּמֵ"ם, עַל שֵׁם "סוֹמֵךְ ה' לְכָל הַנֹּפְלִים" (תהלים קמה יד), כִּי בְּשִׁלּוּחַ הַקֵּן הֲרֵי שֶׁאָמַר לוֹ אָבִיו: עָלֹה לַבִּירָה וְהָבֵא גּוֹזָלוֹת, וְעָלָה וְנָפַל וָמֵת, הֵיכָן אֲרִיכוּת יָמָיו שֶׁל זֶה? וּסְמָכוֹ ה' לִתֵּן לוֹ אֲרִיכוּת יָמִים לְעוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ אָרוֹךְ (חולין קמב.). וּבַעֲשִׂיַּת מַעֲקֶה סָמַךְ לְכָל הַנֹּפְלִין הָרְאוּיִין לִפּוֹל. וּבְ"לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם", שֶׁאֵינוֹ חַיָּב עַד שֶׁיִּזְרַע חִטָּה וּשְׂעוֹרָה וְחַרְצָן בְּמַפּוֹלֶת יָד (ברכות כב.), וְעַל יְדֵי זֶה יִגְרוֹם לוֹ תּוּקַד אֵשׁ (קידושין נו:). אָמְנָם כְּשֶׁאֵינוֹ זוֹרֵעַ עַל זֶה הָאֹפֶן, סָמַךְ ה' לְכָל הַנֹּפְלִים בְּמַפּוֹלֶת יָד. וְקָרוֹב לָזֶה פֵּרֵשׁ הָרי"י בַּעַל הַטּוּרִים. וּמִתּוֹכוֹ תִּרְאֶה מַה שֶּׁהוֹסַפְתִּי מִשֶּׁלִּי.

פרק כג

פסוק ה

עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ אֶתְכֶם בַּלֶּחֶם וּבַמַּיִם. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, עַל דְּבַר הָעֵצָה שֶׁיָּעֲצוּ לְהַחֲטִיאָכֶם. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מְפֹרָשׁ בַּמִּקְרָא וְעִקַּר חָסֵר מִן הַסֵּפֶר. גַּם אֵין הַדַּעַת נוֹתֶנֶת לְהַרְחִיק שְׁתֵּי אֻמּוֹת בַּעֲבוּר שֶׁלֹּא קִדְּמוּם בַּלֶּחֶם. אֶלָּא וַדַּאי הָעִקָּר הוּא בַּעֲבוּר שֶׁהֶחֱטִיאוּם.

וְדָבָר זֶה מְבֹאָר בַּמִּקְרָא שֶׁלְּכָךְ לֹא קִדְּמוּם בְּלֶחֶם וּמַיִם, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ רְעֵבִים וּצְמֵאִים מִיגִיעַת הַדֶּרֶךְ, וְעַל יְדֵי זֶה בְּהֶכְרֵחַ יֹאכְלוּ מִזִּבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וְיִשְׁתּוּ מִצַּרְצוּר יֵין שֶׁלָּהֶם הַמַּרְגִּילִים לְעֶרְוָה, כִּדְמַסִּיק בְּסַנְהֶדְרִין (קו.) כִּי כָל עֵיף וְיָגֵעַ לֹא יְבַקֵּר בֵּין אָסוּר לְמֻתָּר, וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה מִכָּל מַה שֶּׁנּוֹתְנִין לוֹ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יָדַע כַּוָּנָתָם עַל זֶה הָאֹפֶן, עַל כֵּן נִתְרַחֵקוּ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְּמוּ", רָצָה לוֹמַר עַל אוֹתוֹ דָּבָר נִסְתָּר אֲשֶׁר אֵלָיו כִּוְּנוּ בְּמַה שֶּׁלֹּא קִדְּמוּם. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַנְּקֻבוֹת הָיוּ עִקַּר בַּזְּנוּת, מִכָּל מָקוֹם עִקַּר הָאַשְׁמָה תְּלוּיָה בָּאֲנָשִׁים, שֶׁדַּרְכָּן לְקַדֵּם, וְהָאֲנָשִׁים הִתְחִילוּ בַּקְּלָלָה וְהֵמָּה הִכְרִיחוּ בְּנוֹתֵיהֶן לִזְנוֹת. וּמִטַּעַם זֶה הֶחֱיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּקֵבוֹת בְּמִלְחֶמֶת מִדְיָן, כִּי טָעוּ בְּדִין זֶה שֶׁנִּתְרַחֲקוּ דַּוְקָא הַזְּכָרִים. וְזֶה פֵּרוּשׁ יָקָר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁדִּבְּרוּ בָּזֶה כָּל הַמְפָרְשִׁים, וְהוּתְרוּ כָּל הַסְּפֵקוֹת שֶׁהִקְשׁוּ.

פסוק 1

וַיַּהֲפֹךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה. לָשׁוֹן זֶה צָרִיךְ בֵּאוּר, כִּי אֵיךְ יִתָּכֵן לוֹמַר שֶׁהַקְּלָלָה עַצְמָהּ תִּהְיֶה לִבְרָכָה, אַף עַל פִּי שֶׁבָּאוּ בְּמָקוֹם הַקְּלָלוֹת בְּרָכוֹת מֵעֵין הַדְּבָרִים שֶׁרָצָה לְקַלְלָם, מִכָּל מָקוֹם אֵין הַקְּלָלָה עַצְמָהּ לִבְרָכָה. גַּם קָשֶׁה עַל מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קה:): מִבִּרְכוֹתָיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע אַתָּה לָמֵד מַה הָיָה בְּלִבּוֹ לְקַלְלָם כוּ', וּמַסִּיק: כֻּלָּם חָזְרוּ לְקְלָלָה חוּץ מִבְּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת כוּ' שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיַּהֲפֹךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה", "קְלָלוֹת" לֹא נֶאֱמַר כוּ', מַשְׁמַע רַק אַחַת מֵהֶם נֶהֶפְכָה לִבְרָכָה. וְקָשֶׁה, מַה נִּשְׁתַּנָּה בְּרָכָה זוֹ מִזּוֹלָתָהּ. וְעוֹד, מַאי מַשְׁמַע מִלְּשׁוֹן הַפְסוּק שֶׁדַּוְקָא בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת חָזְרוּ לִבְרָכָה. וְהַבֵּאוּר לְכָל זֶה הוּא, שֶׁבִּלְעָם קוֹסֵם הָיָה, וְהָיָה רוֹאֶה בְּאִצְטַגְנִינוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה מוֹרֶה עַל כָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ שֶׁבִּקֵּשׁ לְקַלְלָם בּוֹ, לֹא יִהְיֶה לָהֶם בָּתֵּי כְּנֵסִיּוֹת כוּ', לֹא תִּהְיֶה מַלְכוּתָם מוֹשֶׁכֶת כוּ'. וְיָדוּעַ שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁנֶּה הַמַּעֲרָכָה בַּעֲבוּר זְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל כִּי אִם בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שׁוּם דֶּרֶךְ לְהַסֵּב פְּנֵי הַמַּעֲרָכָה לְטוֹבָה, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְקַיֵּם מִשְׁפַּט הַמַּעֲרָכָה וּלְפָתְרָהּ עַל דֶּרֶךְ אַחֵר, אָז אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁנֶּה. דֻּגְמַת כּוֹכָב שֶׁשְּׁמוֹ "רָעָה", שֶׁהָיָה עוֹלֶה לְקִרְאַת יִשְׂרָאֵל וְהָיָה מוֹרֶה עַל דָּם, הַפְכוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדַם מֵילָה. וּכְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנו): הַאי מַאן דְּנוֹלַד בְּמַזָּל מַאְדִים לֶהֱוֵי טַבָּחָא כוּ', כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת בֹּא (י י). וְכָל הַקְּלָלוֹת שֶׁמָּנָה שָׁם בַּגְּמָרָא – לֹא תִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶם שְׁכִינָה, לֹא תְּהֵא מַלְכוּתָם מוֹשֶׁכֶת, לֹא יִהְיֶה לָהֶם זֵיתִים וּכְרָמִים כוּ' – בְּכֻלָּם לֹא הָיָה שׁוּם דֶּרֶךְ לְפָרְשָׁם לְטוֹבָה כְּדֵי לְקַיֵּם מִשְׁפַּט הַמַּעֲרָכָה וְיִשְׂרָאֵל לֹא יִהְיוּ נִזּוֹקִין. עַל כֵּן הֶצְרַךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשַׁנֵּד הַמַּעֲרָכָה מֵהוֹרָאוֹת אֵלּוּ מִכָּל וָכָל. לְפִיכָךְ חָזְרוּ כֻּלָּם לִקְלָלָה כְּשֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הָיָה בְּיָדָם זְכוּת הָעוֹמֵד בְּכֹחוֹ נֶגֶד הַמַּעֲרָכָה.

אֲבָל בְּהוֹרָאַת לֹא יִהְיֶה לָהֶם בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת, לֹא תֵּצֵרְךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכָה, כִּי הָיָה מָקוֹם לְקַיֵּם מִשְׁפַּט הַמַּעֲרָכָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת, אֲבָל לְטוֹבָתָם הוּא. וְהַיְנוּ כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י "מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל", שֶׁהֵם מְמֻשְׁכָּנִים בַּעֲוֹנָם, שֶׁנֶּאֱמַר (איכה ד יא): "כִּלָּה ה' חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן אַפּוֹ וַיַּצֶּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן", וְזֶה וַדַּאי טוֹבָה גְּדוֹלָה שֶׁיְּכַלֶּה ה' חֲמָתוֹ בְּעֵצִים וַאֲבָנִים וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַשְׁכּוֹן לִתֵּן אוֹתוֹ בְּחוֹבוֹ אֵינָן גּוֹבִין מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת. וְהַיְנוּ הַהּ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּהֲפֹךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה", כִּי נִסַּח הַקְּלָלָה עַצְמָהּ שֶׁהִיא לֹא יִהְיֶה לָהֶם בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת נִתְהַפְּכָה לִבְרָכָה, כִּי עַל יְדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת יִנָּצְלוּ הַנְּפָשׁוֹת. וְהַיְנוּ שֶׁאָמַר בִּלְעָם: "מַה טֹּבוּ אׇהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל", רוֹצֶה לוֹמַר טוֹבָתְכֶם הוּא שֶׁהֵם מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ, מְמֻשְׁכָּנִים עָלֶיךָ, וְאַתָּה נָצוֹל. וּלְפִיכָךְ לֹא חָזַר דָּבָר זֶה לְקַלָּלָה, שֶׁהֲרֵי נִתְקַיְּמָה מִשְׁפַּט הַמַּעֲרָכָה וְלֹא שֵׁדֵּד. עַל כֵּן אֵין שַׁיָּךְ לוֹמַר שֶׁתַּחֲזוֹר הוֹרָאַת הַמַּעֲרָכָה לְקַדְמוּתָהּ כְּשֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל זוֹכִין.

פסוק יד

וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אׇזְנֶךָ. בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת פֶּרֶק א' (ה) דָּרַשׁ בַּר קַפָּרָא: מַאי דִּכְתִיב "וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אׇזְנֶךָ", אַל תִּקְרֵי "אׇזְנֶךָ" אֶלָּא "אׇזְנֶיךָ", שֶׁאִם יִשְׁמַע אָדָם דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן יָנִיחַ אֶצְבָּעוֹ בְּאׇזְנָיו, כִּי הֵם דּוֹמִים לִיתֵדוֹת. וְתָנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (שם ה:): מִפְּנֵי מָה אׇזֶן כֻּלָּהּ קָשָׁה וְאַלְיָה שֶׁלָּהּ רַכָּה, שֶׁאִם יִשְׁמַע אָדָם דָּבָר שֶׁאֵינוֹ הָגוּן יָכוֹף אַלְיָה שֶׁלָּהּ לְתוֹכוֹ. וְהָאַלְיָה סוֹף הָאׇזֶן, עַל כֵּן הוּא רַכָּה, כִּי הַמַּשְׁכִּיל יַשְׁמִיעַ לְאׇזְנוֹ סוֹפוֹ שֶׁל הַמַּחֲלֹקֶת, כִּי כָּל מַחֲלֹקֶת שֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם, וּזְכִירַת סוֹפוֹ מוֹעִיל לוֹ לִנְטוֹשׁ הָרִיב וְלַעֲשׂוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִישׁ לֹא שׁוֹמֵעַ. אַךְ דִּבְרֵי בַּר קַפָּרָא צְרִיכִין בֵּאוּר, כִּי מַה רָאָה עַל כֵּן לְהוֹצִיא הַפְּסוּק מִפְּשׁוּטוֹ מִכָּל וָכֹל, וְאֵין לוֹ קֶשֶׁר לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה, וּמַה שֶּׁדָּרַשׁ "אׇזְנֶךָ" לְשׁוֹן אׇזֶן, הוּא דָּבָר שֶׁאֵין הָאׇזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ.

וְהַקָּרוֹב בְּעֵינַי שֶׁרָאָה לִדְרוֹשׁ פָּסוּק זֶה, מַה שֶּׁנֶּאֱמַר "כִּי תֵצֵא מַחֲנֶה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי תצא קיט): דִּבּוּר רָע, דְּהַיְנוּ שֶׁיִּשְׁמוֹר עַצְמוֹ מִלָּשׁוֹן הָרַע. וּבְיַלְקוּט מֵבִיא עַל זֶה פָּסוּק "בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא" (איוב ה כא), וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר פֵּרֵשׁ הָרַמְבַּ"ן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְבֶּה בֵּינֵיהֶם מַחֲלֹקֶת וַיכוּ בֵּינֵיהֶם מַכָּה רַבָּה יוֹתֵר מִן הָאוֹיְבִים. וְהָיָה קָשֶׁה לְבַר קַפָּרָא שֶׁנֶּאֱמַר "וְנִשְׁמַרְתָּ מִכֹּל דָּבָר רָע" – דִּבּוּר רָע, וְלֹא פֵּרֵשׁ בַּמֶּה יִהְיֶה נִשְׁמָר מִמֶּנּוּ. עַל כֵּן רָאָה לוֹמַר שֶׁפָּסוּק "וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ" מְבָאֵר מַהוּת הַשְׁמִירָה, וְהִיא כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא", וְהַיְנוּ שֶׁיַּחְבִּיא וְיַסְתִּיר אֶת עַצְמוֹ כְּמַסְתִּיר פָּנִים מִמֶּנּוּ, וְלַעֲשׂוֹת עַצְמוֹ כְּלֹא שׁוֹמֵעַ וְלִהְיוֹת מִן הַנַּעֲלָבִים וְלֹא מִן הָעוֹלְבִין, שׁוֹמְעִין חֶרְפָּתָם וְאֵינָן מְשִׁיבִים. וּבָזֶה יַשְׁקִיט הָרִיב. כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר חָכָם אֶחָד, מֵעוֹלָם לֹא חֵרְפַנִי אָדָם כִּי אִם

פַּעַם אֶחָד, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא הֵשִׁיב לִמְחָרְפָיו, וְעַל יְדֵי זֶה הִשְׁתִּיקוֹ שֶׁלֹּא חָזַר לְגַלּוֹת עַל עֶרְוָתוֹ שֵׁנִית. וּבָזֶה כִּסָּה אֶת צַאֲתוֹ, דְּהַיְנוּ חֶרְפַּת קְלוֹנוֹ שֶׁנִּמְשַׁל לְקִיא צוֹאָה בְּלִי סָפֵק. וְזֶה הוּא עִקַּר כְּלֵי זַיְנוֹ שֶׁל אָדָם, כִּי בִּשְׁתִּיקָה יְנַצֵּחַ וְלֹא כְּשֶׁיְּשִׁיב לוֹ.

וְלַהֲנָחָה זוֹ יִהְיֶה "אֲזֵנֶךָ" כִּפְשׁוּטוֹ כְּלֵי זַיִן, וּבְוַי"ו שֶׁל "וְיָתֵד" נִרְמָז כָּל דְּרוּשׁ זֶה כִּי כָל וַי"ו מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, לוֹמַר לְךָ שֶׁהַשְׁמִירָה מִכָּל דְּבוּר רַע שֶׁל לָשׁוֹן הָרָע הוּא שֶׁיְּנִיחַ אֶצְבָּעוֹ הַדּוֹמָה לְיָתֵד לְתוֹךְ אָזְנוֹ, וְזֶהוּ כְּלֵי זַיְנוֹ הַמַּצִּילוֹ מִשּׁוֹט לָשׁוֹן. וְאָמַר הַכָּתוּב שֶׁכַּדּוֹמֶה לוֹ יֵשׁ עוֹד יָתֵד נוֹסָף עַל סָתָם כְּלֵי זַיְנוֹ אֲשֶׁר בּוֹ יַחְפֹּר בָּאָרֶץ לְכַסּוֹת צֵאָתוֹ, כָּךְ הַוַּי"ו מְרַבָּה בְּכֵיוֹצֵא בּוֹ אֶצְבַּע הַדּוֹמָה לְיָתֵד אֲשֶׁר בּוֹ יַחְפֹּר בָּאָזֶן לַעֲשׂוֹת עַצְמוֹ כְּלֹא שׁוֹמֵעַ, וּבָזֶה יְכַסֶּה קְלוֹנוֹ וְצַאֲתוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי יב טז): "וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם". וְהָאֶצְבַּע הוּא כְּלִי זַיְנוֹ נוֹסָף עַל סָתָם כְּלֵי זַיְנוֹ אֲשֶׁר בָּהֶם יִלָּחֵם בִּסְתָם מִלְחָמָה שֶׁבַּיָּדִים. אֲבָל בְּמִלְחָמָה הַבָּאָה מִשּׁוֹט לָשׁוֹן אֵין טוֹב כִּי אִם לְהֵחָבֵא בָּאֶצְבַּע, וְזֶהוּ כְּלִי זַיְנוֹ כְּנֶגֶד פִּי הַמְדַבֵּר בְּלָשׁוֹן הָרָע, וַיּוֹרוּ הַמּוֹרִים בְּחֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם, וְאֵין כִּתְרִיס בַּעֲדָם כִּי אִם הַשְׁתִּיקָה. וּבְדֶרֶךְ זֶה אֵין צָרֵךְ לְשִׁנּוֹת מִלַּת "אֲזֵנֶךָ", כִּי הִיא כְּלִי זַיִן כִּפְשׁוּטוֹ. וְסָמֵךְ הַצָּלָה זוֹ לַפְּסוּק הַמְדַבֵּר בְּכִסּוּי צוֹאָה כִּי שְׁנֵיהֶם עִנְיָן אֶחָד.

פסוק יט

לֹא תָבִיא אֶתְנַן זוֹנָה וּמְחִיר כֶּלֶב וְכוּ'. לְפִי שֶׁגַּם הַכְּלָבִים עַזֵּי נֶפֶשׁ מְזַנִּים בְּפַרְהֶסְיָא, עַל כֵּן לֹא יָדְעוּ שָׁבְעָה, כִּי אֵבֶר קָטָן מַשְׁבִּיעוֹ רָעֵב, וְהַזּוֹנָה מִצְחָהּ נְחוּשָׁה, וַהֲרֵי שְׁנֵיהֶם שָׁוִים בִּזְנוּת וּבְעַזּוּת, עַל כֵּן אֵין נָכוֹן לַהֲבִיאָם לְמָקוֹם הַקְּדֻשָּׁה, כִּי שָׁם גָּדֵר עֶרְוָה וְשָׁם הַצִּיץ הַמְכַפֵּר עַל "וּמֵצַח אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ" (ירמיה ג ג), וְהֵמָּה עָדַיִן בְּעַזּוּתָם וּבְפַחֲזוּתָם קַיְמִים, "כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ גַּם שְׁנֵיהֶם", הֵינוּ שְׁנוּיֵיהֶם.

פסוק כב

לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ וְכוּ'. לְפִי שֶׁיִּצְרוֹ שֶׁל אָדָם תּוֹקְפוֹ בְּדָבָר הַנִּדּוּר דַּוְקָא, וְכָל זְמַן שֶׁנִּדְרוֹ עָלָיו אָז הַיֵּצֶר הָרַע מִתְגָּרֶה בּוֹ בְּיוֹתֵר, וְאוֹמְרִים לוֹ: לֹא דַיְּךָ מַה שֶּׁאָסְרָה עָלֶיךָ הַתּוֹרָה וְהָבוּ דְּלֹא לְהוֹסִיף עָלֶיהָ לְהַרְבּוֹת גֵּרוּי שֶׁל הַיֵּצֶר הָרַע בְּךָ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "לֹא תְאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ", שֶׁלֹּא לַעֲמוֹד יָמִים רַבִּים בְּמִצְוָתְךָ. וּלְכָךְ נֶאֱמַר: "וְכִי תֶחְדַּל לִנְדֹּר לֹא יִהְיֶה בְךָ חֵטְא", הֵינוּ הַיֵּצֶר הָרַע הַמַּחֲטִיאֶךָ, אֲבָל אִם תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ אָז דָּרוֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ ה' מֵעִמָּךְ, וְכָל מַה שֶּׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ – הַיֵּצֶר הָרַע מְסִיתְךָ שֶׁלֹּא תִּדְרֹשׁ לוֹ, לְפִיכָךְ "וְהָיָה בְךָ חֵטְא" וַדַּאי, כִּי זֶה הַיֵּצֶר הָרַע יִמְצָא מָקוֹם לְהִתְגָּרוֹת בְּךָ וְלוֹמַר: דָּבָר זֶה אֵין עָלֶיךָ חִיּוּב גָּמוּר, וְכִי בַּעֲבוּר דִּבּוּר כָּל דְּהוּ יִהְיֶה חוֹב עָלֶיךָ לַעֲשׂוֹתוֹ? וְאַחַר זֶה יָבֹא לְהַסִּיתוֹ וּלְהַדִּיחוֹ גַּם מֵעַל שְׁאָר מִצְוֹת ה'. וּמַה שֶּׁכָּתוּב: "וְהָיָה בְךָ חֵטְא" דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה (שבת קה:): "לֹא יִהְיֶה בְּךָ אֵל זָר" – זֶה יֵצֶר הָרָע. וְצִוּוּי שֶׁל "לֹא יִהְיֶה בְּךָ" הַיְנוּ שֶׁלֹּא תְּגָרֶה אוֹתוֹ בְּנַפְשְׁךָ.

דָּבָר אַחֵר שֶׁאִם תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ, כִּי יֵרַע בְּעֵינֶיךָ לְחַסֵּר מִמָּמוֹנְךָ, תֵּדַע כִּי דָּרוֹשׁ יִדְרְשֶׁנּוּ ה' מֵעִמָּךְ, מִמָּקוֹם אַחֵר, וְיִפְסִידְךָ כָּל כָּךְ מָמוֹן כְּפִי עֶרְךְ הַנֶּדֶר, וְהָיָה בְךָ רֹשֶׁם הַחֵטְא, וְגַם הַמָּמוֹן לֹא תַּרְוִיחַ וְתַפְסִידוֹ מִמָּקוֹם אַחֵר.

פרק כד

פסוק יג

הָשֵׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הַעֲבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְכוּ'. אִם כְּסוּת לַיְלָה הוּא כו' (ב"מ קיד:), אֲבָל כְּסוּת יוֹם הַזְכִּיר בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (כב כה), שֶׁנֶּאֱמַר: "עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ". וְעַל צַד הָרֶמֶז הוּא מַזְהִיר עַל הָעֲשִׁירִים אֲשֶׁר יְצַוּוּ לְיוֹרְשֵׁיהֶם שֶׁאַחַר מוֹתָם יַחֲזִירוּ הַמַּשְׁכּוֹנוֹת לָעֲנִיִּים, וְעַל זֶה אֵינָן מְקַבְּלִין שָׂכָר כְּלָל, כִּי אָז אֵין הַמָּמוֹן שֶׁלָּהֶם. וְעוֹד, שֶׁבְּזְמַן הַהוּא הֵם פְּטוּרִין מִן הַמִּצְוֹת, וְהַמִּתִים חָפְשִׁי מֵהֶם, עַל כֵּן הוּא מַזְהִירָם "עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ", קֹדֶם הֶעֱרֶב שִׁמְשְׁךָ "תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ". וְכָאן אָמַר "כְּבוֹא" בְּכ"ף, רוֹצֶה לוֹמַר סָמוּךְ לְהֶעֱרֶב שִׁמְשְׁךָ וְקוֹדֶם לוֹ תְּשִׁיבֶנּוּ, בְּעוֹדְךָ בַּר חִיּוּב וּבְעוֹד הָעֲבוֹט שֶׁלְּךָ. וּבְפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים הֶאֱרַכְנוּ לְדַבֵּר מִזֶּה. וּפְשׁוּטוֹ, כְּפַל "הָשֵׁב תָּשִׁיב", לוֹמַר שֶׁבְּכָל יוֹם וְיוֹם יָשִׁיב לוֹ. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן הֲפוּכִי מַטַּרְתָּא לָמָּה לִי, אִם בְּכָל לַיְלָה אֲנִי מַחֲזִיר לוֹ וְאֵין אֲנִי רַק שׁוֹמֵר שֶׁלּוֹ בַּיּוֹם, עַל זֶה אָמַר: "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ", כִּי דּוֹמֶה לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ כְּאִלּוּ בְּכָל יוֹם וְיוֹם אַתָּה נוֹתֵן לוֹ צְדָקָה חֲדָשָׁה. וְזֶה רְאָיָה שֶׁבַּעַל חוֹב קוֹנֶה מַשְׁכּוֹן, דְּאִי לָא כֵּן צְדָקָה מִנַּיִן? (פסחים לא:) וּכְפִי הַדִּין יֵשׁ נַפְקוּתָא בַּדָּבָר, שֶׁאֵין הֶעָנִי מוֹרִישׁ הָעֲבוֹט לְבָנָיו אִם הָיוּ עֲשִׁירִים. וּבְאָמְרוֹ: "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה" מֵעֵט הַיּוֹרְשִׁים, שֶׁאִם לֹא תַּחֲזִירוֹ כִּי אִם אַחַר הֶעֱרֶב שִׁמְשְׁךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה אָז לֹא לְךָ יִהְיֶה הַזֶּרַע לִצְדָקָה כִּי אִם לְיוֹרְשֶׁךָ, וְאִם תַּחֲזִירוֹ בִּזְמַן הַחִיּוּב בְּחַיֶּיךָ אָז יִהְיֶה לְךָ, כְּפִי הָרֶמֶז שֶׁהִזְכַּרְנוּ.

וּכְפִי פְּשׁוּטוֹ הוֹרָה בְּפָסוּק זֶה עִנְיָן יָקָר, וְהוּא כְּמַאֲמַר מוּנְבַּז הַמֶּלֶךְ שֶׁבִּזְּבוּ אוֹצְרוֹתָיו כו': אֲבוֹתַי נָּנְזוּ לַאֲחֵרִים וַאֲנִי גָּנַזְתִּי לְעַצְמִי, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה", אֲבוֹתַי נָּנְזוּ בְּמָקוֹם שֶׁהַיָּד שׁוֹלֶטֶת וַאֲנִי גָּנַזְתִּי בְּמָקוֹם שֶׁאֵין הַיָּד שׁוֹלֶטֶת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פט טו): "צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאֶךָ" (ב"ב יא:). וְהוּא בְּהֹא תַּלְיָא, כִּי לְפִי שֶׁהַצְּדָקָה מֻנַּחַת לִפְנֵי ה' מְכוֹן כִּסְאוֹ, עַל כֵּן הוּא לְךָ וְאֵין לְזָרִים, כִּי אֵין יַד הָאָדָם שׁוֹלֶטֶת שָׁמָּה. עַל כֵּן נֶאֱמַר: "וּלְךָ תִּהְיֶה צְדָקָה", וְלֹא לַאֲחֵרִים. וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר, לִפְי שֶׁהַצְּדָקָה מֻנַּחַת לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ מְכוֹן כִּסְאוֹ, וּמִי יַעֲלֶה הַשָּׁמַיְמָה לְקַחַת אוֹתָהּ מִיָּדְךָ.

פסוק כ

לֹא תְפַאֵר אַחֲרֶיךָ, לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ (חולין קלא:): "אַחֲרֶיךָ" זוֹ שִׁכְחָה. וּכְפִי הָרֶמֶז הוּא מַזְהִירוֹ עַל גֶּזֶל עֲנִיִּים, שֶׁלֹּא יַעֲזוֹב חֵילוֹ לְיוֹרְשָׁיו אַחֲרָיו כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֵצֶל לוֹט שֶׁהָיָה מִצְטַעֵר עַל מָמוֹנוֹ, וְאָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ "אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ" כַּמְבאָר בִּמְקוֹמוֹ (בראשית יט יז). כָּךְ אָמַר: לֹא תְבַקֵּשׁ לְפָאֵר מַה שֶּׁיִּהְיֶה אַחֲרֶיךָ, כִּי מִי יַגִּיד לְאָדָם מַה שֶּׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו. וְכֵן לֹא תְבַקֵּשׁ לַעֲזוֹב הָעוֹלֵלוֹת לְמִי שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרֶיךָ, אֶלָּא לַגֵּר לַיָּתוֹם יִהְיֶה וְאָז תִּרְאֶה עוֹלָמְךָ בְּחַיֶּיךָ. וְאַל תִּדְאַג לוֹמַר, אִם לֹא אַשְׁאִיר אַחֲרַי מְאוּמָה לְזַרְעִי מֵהֵיכָן יִתְפַּרְנְסוּ, עַל זֶה אָמַר: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", חָסֵר מִכֹּל וְכֹל, כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ, וְאַף עַל פִּי כֵן זָכִיתָ עַכְשָׁיו לְשֻׁדּוֹת וּכְרָמִים בְּרִצּוֹן הָאֵל יִתְבָּרַךְ, הוּא יִשְׁלַח גַּם מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ וְיִתֵּן לָהֶם דֵּי מַחְסוֹרָם. וְעַל כֵּן טוֹב לְךָ לַעֲשׂוֹת לְצָרְכְּךָ לְבֵיתְךָ הַנִּצְחִי, כִּי אָדָם קָרוֹב אֵצֶל עַצְמוֹ יוֹתֵר מִלְּבָנָיו אַחֲרָיו, עַל כֵּן לֹא יְבַקֵּשׁ וְיִדְרוֹשׁ בְּמַה שֶּׁיִּהְיֶה אַחֲרָיו, כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין רוֹב עֲשִׁירֵי דּוֹרֵנוּ, עוֹשִׂים עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט, וְהֵם אֲבִירֵי לֵבָב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה, וְטוֹעֲנִים שֶׁהֵם עוֹשִׂים כֵּן בַּעֲבוּר בְּנֵיהֶם, וְהֵמָּה מְאוּמָה לֹא יִשְׂאוּ בַּעֲמָלָם לְעוֹלָם הַנִּצְחִי, אוֹי לְאוֹתָהּ כְּלִמָּה וּבוּשָׁה.

פרק כה

פסוק ב

בְּמִסְפָּר, אַרְבָּעִים יַכֶּנּוּ. מַלְקִין אוֹתוֹ שְׁתֵּי יָדוֹת מֵאֲחוֹרָיו וְאַחַת מִלְּפָנָיו (מכות כג), כִּי כָל חוֹטֵא פּוֹנֶה עֹרֶף אֶל הַשְּׁכִינָה וְעוֹשֶׂה עַיִן שֶׁל מַעְלָה כְּאִלּוּ אֵינוֹ רוֹאֶה. וְיֵשׁ לְךָ חוֹטֵא שֶׁמֵּעֵז פָּנָיו נֶגֶד ה', כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כא כט): "הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו". וּכְשֵׁם שֶׁהֶחְמִירָה תּוֹרָה בַּגַּנָּב יוֹתֵר מִבַּגַּזְלָן וְהוֹטַל עָלָיו הַכֶּפֶל לְפִי שֶׁמַּכְחִישׁ עַיִן שֶׁל מַעְלָה וְאֵינוֹ מַשְׁוֶה עֶבֶד לְקוֹנוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּגַּזְלָן (ב"ק עט:), כָּךְ הוֹטַל עָלָיו הַכֶּפֶל לִלְקוֹת פִּי שְׁנַיִם מֵאֲחוֹרָיו וְחֵלֶק אֶחָד מִלְּפָנָיו, כִּי בְּכָל חֵטְא יֵשׁ לְסַפֵּק אִם הֵעֵז בְּפָנָיו אוֹ אִם פָּנָה עֹרֶף אֶל ה' וְאָז חֶטְאוֹ כָּפוּל.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים אֶחָד לְפָנָיו, שֶׁהָיָה לוֹ לִזְכּוֹר אַחַת לְפָנָיו, כִּי בָּא מִטַּפָּה סְרוּחָה, וּשְׁתַּיִם מֵאֲחוֹרָיו, שֶׁהָיָה לוֹ לִזְכּוֹר כִּי הוּא הוֹלֵךְ לִמְקוֹם רִמָּה, וְלִזְכּוֹר לִפְנֵי מִי הוּא עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן וְהֵם לְאַחֲרָיו, וְנָכוֹן הוּא.

וְטַעַם לְמִסְפַּר שְׁלֹשִׁים וְתֵשַׁע, לְפִי שֶׁכָּפַר בְּאֶחָד הָעוֹלֶה לְמִסְפַּר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר, וּבַתּוֹרָה שֶׁנִּדְרֶשֶׁת בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, וּמֻרָּד בַּייֵצֶר טוֹב הַבָּא אַחַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְכָל חוֹטֵא נִכְנָס בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת וְהוּא נֶעְדָּר מִן הַבִּינָה הַבָּאָה לְאַרְבָּעִים שָׁנָה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְהָיָה אִם בֵּן",

אִם נַחֲקֹר אַחַר הַבִּינָה הַבָּאָה בִּשְׁנַת אַרְבָּעִים, וְהוּא דּוֹמֶה כְּאִלּוּ לֹא הִגִּיעַ לִשְׁנַת אַרְבָּעִים – בְּזֹאת תֵּדַע כִּי רָאוּי לְהַלְקוֹתוֹ בְּמִסְפָּר שֶׁאֵינוֹ אַרְבָּעִים מַמָּשׁ אֶלָּא סָמוּךְ לְמִסְפָּר זֶה, כִּי לֹא עַם בִּינוֹת הוּא.

פסוק יג

לֹא יִהְיֶה לְךָ בְּכִיסְךָ אֶבֶן וָאָבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה. יֵשׁ לְדַקְדֵּק, אִם הַפְּרוּשׁ גְּדוֹלָה יוֹתֵר מִן הָרָאוּי וְהַקְּטַנָּה יוֹתֵר מִן הָרָאוּי, וּשְׁנֵיהֶם שֶׁקֶר, וְשׁוֹקֵל לְעַצְמוֹ בְּגְדוֹלָה וְלַאֲחֵרִים בַּקְּטַנָּה, אִם כֵּן קָשֶׁה, מַהוּ שֶׁאָמַר "אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק יִהְיֶה לְךָ", כִּי תֹּאַר הַשְּׁלֵמָה קָאֵי עַל הַקְּטַנָּה יוֹתֵר מֵהָרָאוּי שֶׁצָּרִיךְ לְהַשְׁלִים חֶסְרוֹנָהּ שֶׁתִּהְיֶה שְׁלֵמָה וּבִלְתִּי חֲסֵרָה, וְלָמָּה לֹא אָמַר דָּבָר הַמִּתְנַגֵּד אֶל הַגְּדוֹלָה? וּבְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁתִּבַּת "וְצֶדֶק" אָמַר כְּנֶגֶד הַגְּדוֹלָה הַשְּׁקָרִית. וְקָשֶׁה, הֲרֵי הַצֶּדֶק הוּא הֵפֶךְ שְׁנֵיהֶם וּ"שְׁלֵמָה" לָמָּה לִי? אֶלָּא וַדַּאי כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁגְּדוֹלָה הִיא הַמְשֻׁעֶרֶת כָּרָאוּי וּקְטַנָּה הִיא הַחֲסֵרָה מִן הָרָאוּי. וּמָה שֶׁאָמַר "אֶבֶן שְׁלֵמָה וְצֶדֶק" קָאֵי הַכֹּל עַל הַקְּטַנָּה, כִּי לְשׁוֹן צֶדֶק דְּרִשׁוּ רז"ל (ב"ב פח:): צַדֵּק מִשָּׁלְךָ וְתֵן לוֹ. עַל כֵּן אָמַר דֶּרֶךְ לֹא זוֹ אַף זוֹ: אֶבֶן שְׁלֵמָה וּבִלְתִּי חֲסֵרָה יִהְיֶה לְךָ, שֶׁלֹּא תְּחַסֵּר אֶת חֲבֵרְךָ כְּלוּם, וְלֹא זוֹ שֶׁלֹּא תְּחַסֵּר לוֹ אֶלָּא אֲפִלּוּ "וְצֶדֶק", צַדֵּק מִשָּׁלְךָ וְתֵן לוֹ יוֹתֵר מֵהָרָאוּי לָבֹא לוֹ. וְאִם כֵּן הוּא שֶׁהַגְּדוֹלָה הִיא הַיְשָׁרָה, לָמָּה אָמַר לֹא יִהְיֶה בְּכִיסְךָ הַגְּדוֹלָה, לָמָּה לֹא תִּהְיֶה בְּכִיסוֹ הַיְשָׁרָה? וְעוֹד קָשֶׁה מַהוּ שֶׁאָמַר "כִּי תוֹעֲבַת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל" תַּרְתֵּי לָמָּה לִי? וּמִדְּקָאָמַר "כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל" שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁ"כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה" אֵינוֹ עָוֶל, וְצָרִיךְ לְהָבִין מַהוּ זֶה.

בֵּאוּר הַדָּבָר הוּא כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה,: "אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה תּוֹעֲבַת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם" (משלי כ י), אִם שְׁנֵיהֶם שְׁקָרִים מַהוּ "גַּם שְׁנֵיהֶם", מֵהֵיכָא תֵּיתֵי לְחַלֵּק בֵּינֵיהֶם? וּמַהוּ לְשׁוֹן "גַּם"? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁמְּדַבֵּר בְּאֶחָד שְׁקָרִי וְאֶחָד אֱמִתִּי, וְהוֹרָה שֶׁגַּם הַיָּשָׁר נִקְרָא תּוֹעֲבָה, לְפִי שֶׁהָאֶבֶן הַיְשָׁרָה גּוֹרֶמֶת לוֹ לִשְׁקֹל בַּשְּׁקָרִית, כִּי אִם לֹא הָיָה לוֹ הָאֶבֶן הַיְשָׁרָה הָיָה מִתְיָרֵא לִשְׁקֹל לְכָל הָעוֹלָם בַּקְּטַנָּה הַשְּׁקָרִית, כִּי כָּל הַקּוֹנִים בְּבוֹאָם לְבֵיתָם יִמְצְאוּ מִשְׁקָלָם חָסֵר וְתָבֹא לְבֵית דִּין עָלָיו צַעֲקַת רַבִּים לוֹמַר שֶׁלְּכָלָּנוּ שָׁקַל בַּקְּטַנָּה. מַאי אִית לֵךְ לְמֵימַר, שְׁמָא בְּבֵיתְכֶם נַעֲשֶׂה חָסֵר, וְכִי לְכֻלָּם נֶחְסַר בְּבֵיתָם? דָּבָר זֶה אֵינוֹ שָׁכִיחַ. מָה הוּא עוֹשֶׂה, הוֹלֵךְ וְשׁוֹקֵל לְקִצָּתָם בַּקְּטַנָּה הַחֲסֵרָה, וּלְקִצָּתָם בַּגְּדוֹלָה הַיְשָׁרָה, וְהָיָה אִם יָבוֹאוּ לְבֵית דִּין הַבְּרִיּוֹת אֲשֶׁר לָהֶם שָׁקַל חָסֵר, הוּא יִטְעֹן בְּבֵית דִּין: הֲרֵי מָכַרְתִּי לְהַרְבֵּה בְּרִיּוֹת, וְיִשְׁאַל אוֹתָם שֶׁשָּׁקַל בְּיִשָּׁרָה, וְיַעִידוּ שֶׁאֵינָן חֲסֵרִין כְּלוּם, וְיַכְחִישׁוּ הַטּוֹעֲנִים שֶׁשָּׁקַל חָסֵר, וּמִמֵּילָא יִתָּרֵץ הַדִּין לוֹמַר שֶׁאֶצְלְכֶם נַעֲשֶׂה חָסֵר, דְּאִם לֹא כֵּן מָה גִּבַּר מִגּוּבְרִין (סנהדרין סה:) וְלָמָּה אֵלּוּ אֵינָן חֲסֵרִין כְּלוּם? וּכְשֶׁיִּשְׁלַח הַבֵּית דִּין אַחַר מִשְׁקָלוֹ יִשְׁלַח הַיְשָׁרָה. וְנִמְצָא שֶׁאִלְמָלֵא

הַיִּשָׁרָה לֹא הָיָה יָכוֹל לִמְכֹּר לְכֻלָּם בַּקְּטַנָּה. וְהֵרֵי לְךָ הוּא מַחֲזִיק הַיִּשָׁרָה כְּדֵי לְאַמֵּת שֶׁקֶר שֶׁלּוֹ, לְכָךְ גַּם הַיִּשָׁרָה תּוֹעֵבָה. וְזֶהוּ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: גְּדוֹלָה הַמַּכְחֶשֶׁת אֶת הַקְּטַנָּה, כִּי עַל יְדֵי הַגְּדוֹלָה יוּכַל לְהַכְחִישׁ בְּבֵית דִּין מַעֲשֵׂה הַקְּטַנָּה. וְעַל כֵּן אָמַר: "כִּי תוֹעֲבַת ה' כָּל עֹשֵׂה אֵלֶּה" – עַל מָה שֶׁשָּׁקַל בַּיִּשָׁרָה, כִּי גַּם זֶה תּוֹעֵבָה מֵאַחַר שֶׁאֵינוֹ שׁוֹקֵל בַּיִּשָׁרָה כִּי אִם כְּדֵי לְרַמּוֹת הָעוֹלָם. "כֹּל עֹשֵׂה עָוֶל" – הַיְנוּ הַשִּׁקְרִית, אֲבָל הָרִאשׁוֹנָה אֵינָהּ עָוֶל, וְאַף עַל פִּי כֵן הִיא תּוֹעֵבָה. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה: "תּוֹעֲבַת ה' גַּם שְׁנֵיהֶם" לְרַבּוֹת הַיִּשָׁרָה.

וּבָזֶה מְיֻשָּׁב הַסְּמִיכוּת "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אִם שִׁקְּרְתָּ בַּמִּדּוֹת וּבַמִּשְׁקוֹלוֹת הֱוֵי דּוֹאֵג מִן גְּרוּיִ הָאוֹיֵב, שְׁנֶּאֱמַר (משלי יא א): "מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת ה'", וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ (שם יא ב): "בָּא זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה". וְקָשֶׁה, מָה עִנְיַן גְּרוּיִ הָאוֹיֵב לַמִּשְׁקוֹלוֹת, וְעוֹד קָשֶׁה, וְכִי עֲמָלֵק בָּא עֲלֵיהֶם בַּעֲבוּר שֶׁשִּׁקְרוּ בְּמִשְׁקוֹלוֹת? גַּם עַל הָרִאְיָה קָשֶׁה, לָמָּה קָרָאהּ "מֹאזְנֵי מִרְמָה"? "מֹאזְנֵי שֶׁקֶר" מִבָּעֵי לֵיהּ. וּמַהוּ הַקָּלוֹן שֶׁאָמַר? וְאֵיךְ נִקְשַׁר סוֹף הַפָּסוּק, "וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה", לִתְחִלָּתוֹ? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלְּאֶבֶן הַגְּדוֹלָה הַיִּשָׁרָה קָרָא "מֹאזְנֵי מִרְמָה", שֶׁלְּכָךְ הוּא שׁוֹקֵל בָּהּ כְּדֵי לְרַמּוֹת כָּאָמוּר, וְהַשּׁוֹקֵל בָּהּ הֲרֵי הוּא כְּמַסְתִּיר רָעָתוֹ מִן הַבְּרִיּוֹת וְעוֹשֶׂה עַיִן שֶׁל מַעְלָה כְּאִלּוּ אֵינוֹ רוֹאֶה. וְכָךְ מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו כו) "תִּכְסֶה שְׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן תִּגָּלֶה רָעָתוֹ בְקָהָל". וּכְדֶרֶךְ שֶׁאָמְרוּ בְּסוֹטָה (ט.): הֵיאַ עָשְׂתָה בַּסֵּתֶר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְגַלֶּה קְלוֹנָהּ, כָּךְ אָמַר לְרַמָּאִים אֵלּוּ, אַתֶּם עוֹשִׂים בַּסֵּתֶר עֹשֶׁק וְגָזֵל, הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ הַשּׁוֹנֵא אֲשֶׁר יִקַּח כָּל אֲשֶׁר לְךָ בְּגָלוּי, וְאָז לְמַפְרֵעַ יִתְגַּלֶּה קְלוֹנְךָ, כִּי יֵדְעוּ הַכֹּל לְמַפְרֵעַ שֶׁאַתָּה עָשִׂיתָ בַּסֵּתֶר עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט, זֶהוּ שֶׁאָמַר "בָּא זָדוֹן" זֶה הָאוֹיֵב שֶׁיָּבֹא בְּזָדוֹן וּבְגָלוּי וְיָבֹא לְאוֹר קָלוֹן שֶׁלְּךָ. וְזֶהוּ שֶׁמַּסִּיק בַּיַּלְקוּט בְּשֵׁם הַמְּכִילְתָּא (בשלח פר' א ח): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: "וַיָּבֹא עֲמָלֵק", שֶׁבָּא בְּגָלוּי פָּנִים, לְפִי שֶׁכָּל הַבָּאוֹת שֶׁבָּא לֹא בָּא אֶלָּא בְּמַטְמוֹנִיּוֹת, אֲבָל בִּיאָה זוֹ בָּא בְּגָלוּי פָּנִים, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְזֶה רְאָיָה גְּדוֹלָה לִדְבָרֵינוּ, שֶׁכָּל מָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַטְמוֹנִיּוֹת בָּא עֲמָלֵק בְּגָלוּי כְּדֵי לְהָבִיא לְאוֹר קְלוֹנָם, כִּי לֹא עָבִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּינָא בְּלֹא דִּינָא, וּכְשֶׁשּׁוֹלֵחַ אֶת הָאוֹיֵב שֶׁיִּקַּח אֶת אֲשֶׁר לְךָ וַדַּאי הָיָה זֶה בַּעֲבוּר שֶׁבַּסֵּתֶר עָשִׂיתָ עֹשֶׁק וְגָלוּז. וְהָעוֹשִׂים כָּךְ סוֹבְרִים כִּי חָכְמִים הֵמָּה לְהָרַע, כַּאֲשֶׁר בְּדוֹרֵנוּ חוֹשְׁבִים לְחָכָם אֶת כָּל מִי שֶׁהוּא חָרִיף לְרַמּוֹת, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר (בראשית כז לה): "בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה" – וְלֹא בְּחָכְמָה, וַיִּקַּח אֶת אֲשֶׁר לְךָ. אָמְנָם מִי שֶׁהוּא מְקַיֵּם "וְהַצְנַע לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ", וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה שֶׁקֶר לַחֲבֵרוֹ אֲפִלּוּ בְּצִנְעָה, הוּא הַנִּקְרָא "חָכְמָה", וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְאֶת צְנוּעִים חָכְמָה", וְהוּא הֵפֶךְ הַמֹּאזְנֵי מִרְמָה שֶׁהִזְכִּיר.

וְעַל דָּבָר זֶה בָּא עֲמָלֵק, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יז ז–ח): "וַיַּעַל נַסּוֹתָם אֶת ה' לֵאמֹר הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן, וַיָּבֹא עֲמָלֵק". וּמַסִּיק בַּיַּלְקוּט (בשם המכילתא בשלח פרי ו ז): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר: אִם הוּא מַסְפִּיק לָנוּ כָּל צָרְכֵינוּ נַעֲבָדֶנּוּ כו'. מִזֶּה אָנוּ לְמֵדִין שֶׁלֹּא הָיוּ בְּטוּחִים בַּה' שֶׁיִּתֵּן לָהֶם כָּל צָרְכֵיהֶם, וּמִסְתָּמָא הָיוּ עֲסוּקִים בְּעִנְיְנֵי רַמָּאוּת שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוֹלִים לְהוֹצִיא מֵהֶם בְּדִין, וְעָשׂוּ עַיִן שֶׁל מַעְלָה כְּלֹא רוֹאֶה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן", עַל כֵּן "וַיָּבֹא עֲמָלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים", וּדְרָשׁוּהוּ (שם פרי א ח) לְשׁוֹן רִפְיוֹן יָדַיִם, וְהַיְנוּ שֶׁרָפוּ יְדֵי דַּיְנֵיהֶם כִּי לֹא יָכְלוּ לְהוֹצִיא בְּדִין מָה שֶׁחָמְסוּ בַּסֵּתֶר, וְכֵן כָּאן נֶאֱמַר: "וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים", הֵן אֱלֹהִים מַמָּשׁ, כִּי הַדָּבָר הַמָּסוּר לַלֵּב נֶאֱמַר בּוֹ "וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ", הֵן אֱלֹהִים דַּיָּנִים, כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֱבֶן גְּדוֹלָה וּקְטַנָּה אֵינוֹ נִתְפָּס עַל שְׁקָרָיו בְּדַיָּנִים. וְעַל כֵּן חָתַךְ עֲמָלֵק הַמִּילָה וּזְרָקָהּ כְּלַפֵּי מַעְלָה (תנחומא י.), כִּי מִילָה הַחִיצוֹנִית תַּכְלִיתָהּ לְהָבִיא אֶת הָאָדָם לִידֵי מִילַת עָרְלַת הַלֵּב, וּכְשֶׁלִּבָּם תָּכִין מְרָמָה עַל יְדֵי שֶׁטּוֹמֵן מִשְׁקָלוֹתָיו בְּמֶלַח, אִם כֵּן אֵין תּוֹעֶלֶת גַּם בַּמִּילָה הַחִיצוֹנִית כָּל זְמַן שֶׁהֵם עַרְלֵי לֵב. וְעוֹד לְרַז"ל (תנחומא פרי צו יד) שֶׁהַמִּילָה מַשְׁלֶמֶת שֵׁם שֶׁל שַׁדַּי, וְהֵמָּה אָמְרוּ כְּמַסְפִּקִין: "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן", אִם כֵּן אֵין צֹרֶךְ בַּמִּילָה, וְקַל לְהָבִין. וְלֹא נִתְפְּסוּ בְּיַד עֲמָלֵק כִּי אִם הַנֶּחְשָׁלִים אַחֲרֶיךָ, שֶׁהָיָה הֶעָנָן פּוֹלְטָם מֵחֲמַת חֶטְאָם, כִּי כָל בַּעַל מְרָמָה נִדְחֶה מִמְּחִיצַת הַשְּׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ה ה): "לֹא יָגֻרְךָ רָע", וְדוֹבֵר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנֶגֶד עֵינָיו יִתְבָּרַךְ (שם קא ז), וְכָל שֶׁכֵּן עוֹשֵׂה שְׁקָרִים. וְזֶהוּ "בִּרְפִידִים", רַךְ יָדַיִם, דְּהַיְנוּ חֲסֵרֵי כֹּחַ, וְהָיוּ "עָיֵף וְיָגֵעַ", כִּי לֹא הָיוּ נְשׁוּאִים עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים כְּמוֹ אֵלּוּ שֶׁבְּתוֹךְ הֶעָנָן אֲשֶׁר אֵין עָיֵף וְאֵין כּוֹשֵׁל בָּהֶם.

וּבְדָרְךָ דְּרָשׁ יֵשׁ לוֹמַר, כְּשֵׁם שֶׁפָּרָשַׁת "זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק" סְמוּכָה לְפָרָשַׁת מִשְׁקָלוֹת, כָּךְ אָנוּ עוֹשִׂים פָּרָשַׁת זָכוֹר אַחַר פָּרָשַׁת שְׁקָלִים, הַבָּאָה לְכַפָּרָה עַל עָוֹן הָעֲגָל שֶׁנַּעֲשָׂה מִשְׁקָלֵי זָהָב עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ לְהוּטִים אַחַר הַמָּמוֹן בְּיוֹתֵר, כַּמְּבֹאָר לְמַעְלָה פָּרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (ל יג), וְכָל הַלָּהוּט אַחֲרָיו מְשַׁקֵּר גַּם בַּמִּשְׁקוֹלוֹת. וּבְעָוֹן זֶה בָּא הָמָן עַל יִשְׂרָאֵל מִזֶּרַע עֲמָלֵק בְּשִׁקְלֵי כֶסֶף, וּמֵרְדְּכַי צִוָּה שֶׁלֹּא יִשְׁלְחוּ יְדֵיהֶם בַּבִּזָּה לְתַקֵּן זֶה, וְאֵין כָּאן מְקוֹמוֹ לְהַאֲרִיךְ בּוֹ.

פרק כו

פסוק א

וְהָיָה כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ וְגו'. לֹא מָצִינוּ לְשׁוֹן "וּירִשְׁתָּהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ" כִּי אִם כָּאן וּבְפָרָשַׁת הַמֶּלֶךְ, לְפִי שֶׁאַחַר יְשִׁיבָה וִירֻשָּׁה יִשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וְיִבְעָט וְיִשְׁאֲלוּ לָהֶם עִנְיְנֵי שְׂרֵרוֹת כְּכָל הַגּוֹיִם, כָּךְ בְּפָרָשַׁת בְּכוּרִים הָיְתָה הַכַּוָּנָה לְהַכְנִיעַ רוּם לְבָבָם אֲשֶׁר אַחַר יְרֻשָּׁה וִישִׁיבָה

יַשִּׁיאֵם לִבָּם לוֹמַר כִּי לָהֶם הָאָרֶץ וּבְחַרְבָּם יְרָשׁוּהָ וְיִשְׁכְּחוּ אֶת ה'. וְהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָיָה כִּי תָבוֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה", כִּי בֶּאֱמֶת לֹא בְּתוֹרַת יְרֻשָּׁה אַתָּה בָּא אֶל הָאָרֶץ, כִּי בַּיִת וְהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת אֲבָל מֵה' הָאָרֶץ נְתוּנָה לְךָ בְּמַתָּנָה עַל מְנָת לְהַחֲזִיר אֵלָיו גְּמוּלוֹ וְלִשְׁמֹר כָּל מִצְוֹתָיו, וְלִבְּךָ לֹא כֵן יַדֵּמֶה אֶלָּא "וְיֵרִשְׁתָּהּ", שֶׁתַּחֲזִיק בָּהּ כְּיוֹרֵשׁ כְּאִלּוּ הִיא יְרֻשָּׁה לְךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ, "וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ", כְּתוֹשָׁב, לֹא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כה כג): "וְהָאָרֶץ לֹא תִמָּכֵר לִצְמִיתֻת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם" וְגוֹ'. וְכָל זֶה יְבִיאֲךָ לִידֵי רוּם, שֶׁתִּשְׁכַּח אֶת ה', עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ מִצְוֹת הַבִּכּוּרִים. וְכֵן פֵּרַשׁ הָרַמְבַּ"ם, שֶׁעִקַּר טַעַם מִצְוָה זוֹ הַהַכָּנָעָה וְהַהִשְׁתַּעְבְּדוּת אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְהָעֵד עַל זֶה מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "הַגַּדְתִּי הַיּוֹם לַה' אֱלֹהֶיךָ", "הִגַּדְתִּי" לְשׁוֹן עָבָר, וַהֲלֹא עֲדַיִן לֹא הִגִּיד כְּלוּם, אֶלָּא שֶׁרוֹצֶה לוֹמַר שֶׁבַּהֲלִיכָה וַהֲבָאָה זוֹ כְּבָר דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הִגַּדְתִּי דַּרְכְּךָ וּדְווּי "כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ" וְגוֹ', רוֹצֶה לוֹמַר לֹא בְּתוֹרַת יְרֻשָּׁה כִּי אִם בְּאֹפֶן זֶה שֶׁנִּשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵינוּ לָתֵת לָנוּ, וּמֵעִיד אֲנִי עַל עַצְמִי בַּהֲבָאַת הַבִּכּוּרִים כִּי מֵאֵת ה' הָיְתָה הָאָרֶץ לִי לְמָנָה וּמַתָּנָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית", "וְנָתַתָּ" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "וְלָקַחְתָּ", לוֹמַר לְךָ שֶׁמֵּרֵאשִׁית זֶה אֲשֶׁר תָּבִיא בֵּית ה' לִתֵּן הוֹדָיָה וְכָבוֹד לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, מִמֶּנּוּ תִּקַּח אֶת כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה וְתִזְכֶּה בְּכָל פְּרִי הָאֲדָמָה אַחַר שֶׁכְּבָר הוֹדִיתָ כִּי תָּבִיא הָרֵאשִׁית מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ, כִּי אֶרֶץ זוֹ לֹא תִקָּרֵא אַרְצְךָ כִּי אִם אַחַר הֲבָאַת הָרֵאשִׁית, וְעַל יְדֵי הֲבָאָה זוֹ תִּקַּח לְךָ כָּל פְּרִי הָאֲדָמָה. וַהֲבָאָה זוֹ הִיא הַהַגָּדָה הָאֲמוּרָה בְּפָסוּק "הִגַּדְתִּי הַיּוֹם".

פסוק ג

וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם. לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קה:): וְכִי אֱלִישָׁע אוֹכֵל בִּכּוּרִים הָיָה? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל הַמֵּבִיא דּוֹרוֹן לְתַלְמִיד חָכָם כְּאִלּוּ מַקְרִיב בִּכּוּרִים. וּמִדְּתְלָה דּוֹרוֹן שֶׁל תַּלְמִיד חָכָם בְּבִכּוּרִים סָבוּר הָיִיתִי שֶׁלֹּא יְתְנוּ הַבִּכּוּרִים כִּי אִם לְכֹהֵן תַּלְמִיד חָכָם שֶׁיִּהְיֶה בְּאוֹתוֹ מִשְׁמָר, וְאִם אֵין בּוֹ תַּלְמִיד חָכָם סָבוּר הָיִיתִי שֶׁיַּמְתִּין עַד שֶׁיִּבָּא מִשְׁמָר שֶׁל אֵיזֶה כֹּהֵן תַּלְמִיד חָכָם, תַּלְמוּד לוֹמַר: "אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם", וּבָזֶה נִסְתַּלְּקוּ דִּבְרֵי הָרַמְבַּ"ן שֶׁכָּתַב וְלֹא הֲבִינוֹתִי זֶה כוּ'. "וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי", כְּבָר בַּהֲבָאָה זוֹ אַף עַל פִּי שֶׁאֵין שָׁם אֹמֶר וּדְבָרִים, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים יט ב–ד): "וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ וְגוֹ', אֵין אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים" וְגוֹ', כָּךְ הֲבָאָה זוֹ מַגֶּדֶת וּמְעִידָה עָלַי כִּי בָאתִי אֶל הָאָרֶץ לֹא בְּצִדְקָתִי כִּי אִם מִשָּׁמְרוֹ אֶת הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתֵינוּ. וּלְפִי שֶׁהַוִּדּוּי הוּא מִזְבֵּחַ כַּפָּרָה, לְכָךְ: "וְלָקַח הַכֹּהֵן הַטֶּנָא מִיָּדֶךָ וְהִנִּיחוֹ לִפְנֵי מִזְבַּח ה'", לוֹמַר הִנֵּה סָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר. וְאַחַר הַכַּפָּרָה: "וְעָנִיתָ וְאָמַרְתָּ", בְּקוֹל רָם, לֹא כְּמוֹ הַוִּדּוּי שֶׁהָיָה בְּלַחַשׁ, כִּי חֲצִיף הוּא מָאן דְּמִפְרֵט חֲטָאָיו בָּרַבִּים, אֲבָל דָּבָר זֶה יָכוֹל לוֹמַר

בְּקוֹל רָם, לְהַסִּיר הַפֶּשַׁע מִזֶּרַע יַעֲקֹב וְלִתְלוֹתוֹ בַּמְקַלְקֵל, בְּזֶרַע הָאֵם שֶׁהָיְתָה מֵאֲרַמִּי. וְאוֹמֵר: "אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי", לֹא הִזְכִּיר אֶת לָבָן בִּשְׁמוֹ אֶלָּא לוֹמַר שֶׁלְּפִי שֶׁהָיָה מִן אֲרָם, עַל כֵּן נָהֵג מִנְהָג מְקוֹמוֹ, וּמִמֶּנּוּ נִמְשְׁכָה מִדָּה רָעָה זוֹ הָאֲמוּרָה בַּפָּסוּק "וַיִּרְשְׁתָּהּ וַיֶּשֶׁב בָּהּ", לְבַקֵּשׁ יְשִׁיבָה שֶׁל שַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, כְּדִמַּסִּיק בִּבְרֵאשִׁית רַבָּה (פרי' לט ח): אָמַר רַבִּי לֵוִי: בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מְהַלֵּךְ בָּאֲרָם נַהֲרַיִם וּבָאֲרָם נָחוֹר וְרָאָה בְּנֵי אָדָם אוֹכְלִין וְשׁוֹתִין וּפוֹחֲזִים, אָמַר: הַלְוַואי לֹא יְהֵא חֶלְקִי בָּאָרֶץ הַזֹּאת כו'. וּלְפִי שֶׁמִּשָּׁם לָקַח יִצְחָק אֶת רִבְקָה, וְיַעֲקֹב אֶת נָשָׁיו, מִשָּׁם לָמַד יַעֲקֹב לְבַקֵּשׁ יְשִׁיבָה שֶׁל שַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְעַל יְדֵי זֶה קָפְצָה עָלָיו רֶגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְעַל יְדֵי זֶה נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר שֶׁיֵּרְדוּ מִצְרַיְמָה, וְשָׁם הָיוּ גֵּרִים וּבָאוּ בְּכוּר הַבְּרִיָּה לְמָרֵק אוֹתוֹ עָוֹן. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה". וְהִזְכִּיר זֶה דֶּרֶךְ הִתְנַצְּלוּת עַל מַה שֶּׁנֶּאֱשְׁמוּ בְּאָמְרוֹ: "וַיִּרְשְׁתָּהּ וַיֶּשֶׁב בָּהּ" כָּאָמוּר, לוֹמַר שֶׁמַּעֲוֹן זֶה נִשְׁאַר רֹשֶׁם קָצָת לְדוֹרוֹת, לְכָךְ אָמַר "אֹבֵד אָבִי", "אֹבֵד" לְשׁוֹן הֹוֶה, לוֹמַר שֶׁנִּשְׁאַר רֹשֶׁם זֶה גַּם לְדוֹרוֹת.

פסוק ז

וַנִּצְעַק אֶל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. כִּי לוּלֵא זְכוּת אֲבוֹת לֹא הָיָה שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתֵנוּ, לְפִי שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם רָעִים וְחַטָּאִים, כִּדְאִיתָא בִּבְנוּאַת יְחֶזְקֵאל (כח), זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ וְאֶת עָמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ". וְתֵדַע כִּי בְּעֹנִי וְלַחַץ כְּתִיב בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (ג ז–ט): "רָאֹה רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי וגו', וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ" וגו', אֲבָל רְאִיַּת עָמָלֵנוּ לֹא מָצִינוּ כָּתוּב. עַל כֵּן נִרְאֶה שֶׁ"עָמָלֵנוּ" הַיְינוּ שֶׁהִבִּיט עָמָל וְאָוֶן בְּיַעֲקֹב וּבִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁהָיוּ בְּעֹנִי וָלַחַץ מִכָּל מָקוֹם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו לֹא הִשְׁלִיכוּ, וְרָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שְׁטָר וְשׁוֹבְרוֹ, הָעֳנִי וְהֶעָמָל שֶׁלָּנוּ, וְאִם כֵּן וַדַּאי לוּלֵא זְכוּת אֲבוֹתֵינוּ לֹא הָיָה נֶעֱתָר לָנוּ. "וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה". נֶגֶד מִדַּת הַדִּין שֶׁקִּטְרְגָה עָלֵינוּ לוֹמַר: מַה נִּשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ, הַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְהַלָּלוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה כו'. וּמִכָּל זֶה רְאֵיָה עַל "וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיִּתֶּן לָנוּ", בְּמַתָּנָה – "הָאָרֶץ". "וְעַתָּה" מַה שֶּׁעָבַר עָבַר וּמִכָּאן וּלְהַלָּן חֲשׁבְנָא, כִּי עַתָּה אֲנִי מוֹדֶה כִּי לַה' הָאָרֶץ, וְהַמּוֹפֵת עַל זֶה כִּי "הִנֵּה הֵבֵאתִי" וגו'. "וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי ה'", כִּי מֵאָז נִתְקָרֵב אֶל ה'.

ומהרי"א פֵּרֵשׁ, "וְהִנַּחְתּוֹ", שֶׁיַּעַזְבֵנוּ שָׁם, מִלְּשׁוֹן "וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ" (בראשית לט טז), שֶׁלֹּא יַחֲזוֹר וְיִקַּח הַטֶּנֶא מִשָּׁם אֶלָּא יַעַזְבֵנוּ לְכֹהֲנֵי ה'.

פסוק טו

הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ וגו'. לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה: "עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי" פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: שָׂמַחְתִּי וְשִׂמַּחְתִּי אֶת אֲחֵרִים, עַל כֵּן "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן", כְּמוֹ שֶׁאָנוּ אוֹמְרִים "שֶׁהִשְׂמִיחָה

בְּמָעוֹנוֹ", וּמִשָּׁם תַּחֲזוֹר וּתְשַׂמְּחֵנוּ. וּבְמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (יב:) אָמְרוּ: מָעוֹן – שֶׁבּוֹ כִּתּוֹת שֶׁל מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת שֶׁאוֹמְרוֹת שִׁירָה בַּלַּיְלָה וְחָשׁוֹת בַּיּוֹם מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מב ט): "יוֹמָם יְצַוֶּה ה' חַסְדּוֹ וּבַלַּיְלָה שִׁירָה עִמִּי", וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: "יוֹמָם יְצַוֶּה ה' חַסְדּוֹ" – יְצַוֶּה לַמַּלְאָכִים לִשְׁתּוֹק כְּדֵי לַעֲשׂוֹת חֶסֶד לִצְרִיכֵי חֶסֶד, וְהֵם הַתַּחְתּוֹנִים, עַד כָּאן לְשׁוֹנוֹ. וְהִנֵּה קָרוֹב לִשְׁמֹעַ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה חֶסֶד זֶה בִּזְכוּת הַחֶסֶד שֶׁהַתַּחְתּוֹנִים עוֹשִׂים זֶה עִם זֶה, וְהַמַּעֲשֶׂר הוּא בִּכְלַל הַחֶסֶד, עַל כֵּן אָמַר: בִּזְכוּת הַחֶסֶד שֶׁעָשִׂיתִי בְּמַעֲשֵׂר זֶה עִם הַצְּרִיכִים חֶסֶד, "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן" לַעֲשׂוֹת חֶסֶד לַצְּרִיכִים חֶסֶד, כִּי אוֹתָם שָׂמַיִם שֶׁשָּׁמוֹ "מָעוֹן" מְיֻחָד לָזֶה וּמְיֻחָד לְשִׂמְחָה, כִּי בִּמְקוֹם שִׂמְחָה יֵשׁ שִׁירָה וְלֹא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין שִׂמְחָה. וְעוֹד בִּזְכוּת "לֹא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ" מִלְּשׁוֹן אֵין מַעֲבִירִין עַל הַמִּצְוֹת, שֶׁלֹּא עָבַרְתִּי מִמִּצְוָה לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר, כָּךְ "הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ" שֶׁלֹּא לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר, שֶׁהֲרֵי מַחֲשַׁבְתָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל קָדְמָה לָעוֹלָם, וְהֲרֵי הֵם קְדוּמִים אֲפִלּוּ לַמַּלְאָכִים, עַל כֵּן דִּין שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הַמַּלְאָכִים שִׁירָה עַד שֶׁיֹּאמְרוּ יִשְׂרָאֵל תְּחִלָּה בַּיּוֹם וְאַחַר כָּךְ הַמַּלְאָכִים בַּלַּיְלָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים לג כז): "מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם", דְּהַיְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הַקְּדוּמִים, "וּמִתַּחַת" – הֵם הַמַּלְאָכִים שֶׁנִּקְרְאוּ "זְרֹעוֹת עוֹלָם" כִּי בְּמָעוֹן יִשְׂרָאֵל קוֹדְמִים כָּאָמוּר. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא תשא יד): כָּל הַשְׁקָפָה לְרָעָה חוּץ מִמַּתְּנַת עֲנִיִּים הַמְהֻפֶּכֶת רוֹגֶז לְרַחֲמָנוּת, וְהוּא בִּזְכוּת מִדַּת הָרַחֲמָנוּת שֶׁבָּאָדָם, שֶׁמְּהַפֶּכֶת מִדַּת אַכְזָרִיּוּת שֶׁבּוֹ לְרַחֲמָנוּת, כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְהַפֵּךְ רוֹגֶז לְרַחֲמָנוּת.

פסוק טז

הַיּוֹם הַזֶּה ה' אֱלֹהֶיךָ מְצַוְּךָ וְגוֹ'. אַחַר שֶׁפִּיֵּךְ עָנָה בְּךָ כִּי לַה' תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ וּמִיָּדוֹ יִתְבָּרֵךְ נָתַן לְךָ הַכֹּל, מַעֲתָּה תְּקַבֵּל עָלֶיךָ לִשְׁמוֹר מִצְוֹת ה'. "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם וְגוֹ' וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם" וְגוֹ', כִּי אַתָּה הֶאֱמַרְתָּ אוֹתוֹ בְּהַגָּדוֹת אֵלּוּ שֶׁבִּבְכוּרִים וּמַעֲשֵׂר, וְאָמַרְתָּ "שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל ה'", וּלְעֻמַּת זֶה גַּם ה' הֶאֱמִירְךָ, לְהַשְׁקִיף מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ מִן הַשָּׁמַיִם וּלְבָרֵךְ אוֹתְךָ בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל כָּל הָעַמִּים. אַף עַל פִּי שֶׁכָּל הַשְׁקָפָה לְרָעָה, מִכָּל מָקוֹם אֶצְלְךָ יִשְׁתַּנֶּה הָעִנְיָן כִּדְבַר סְגֻלָּה שֶׁאֵין בּוֹ טַעַם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה". וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁגַּם הַשְׁקָפָה זוֹ לְרָעָה, וּרְצוֹנוֹ לוֹמַר, הַשְׁקִיפָה עַל הָאֻמּוֹת הַמַּכְעִיסִים אוֹתְךָ וְתֵן אוֹתָם כֹּפֶר עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "הַשְׁקִיפָה לְבָרֵךְ", אֶלָּא "וּבָרֵךְ" הוּא מִלְּתָא בְּאַפֵּי נַפְשֵׁיהּ. וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה שַׁפִּיר קָאָמַר: "וַה' הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה וְגוֹ', וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל הַגּוֹיִם", כִּי דָּבָר זֶה מִבֹּאר בְּ"הַשְׁקִיפָה" אֲשֶׁר בּוֹ הֶאֱמִירְנוּ ה'. וְגַם אִם "הֶאֱמַרְתָּ" וְ"הֶאֱמִירְךָ" לְשׁוֹן חֲטִיבָה (ברכות ו.), מִכָּל מָקוֹם הוּא מִבֹּאר עַל זֶה

הַדֶּרֶךְ. וּמִדְּקָאָמַר בִּשְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן "הַיּוֹם", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁקְּאֵי אַפָּרָשָׁה שֶׁלְּמַעְלָה שֶׁל בִּכּוּרִים וּמַעֲשֵׂר, כִּי בָּהֶם מְבֹאָרִים שְׁנֵי הָאֲמָרוֹת אֵלּוּ.

פרק כז

פסוק יב

אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם וְגוֹ'. וּבַקְּלָלוֹת לֹא נֶאֱמַר "אֵלֶּה יַעַמְדוּ לְקַלֵּל", לְפִי שֶׁהַטּוֹבוֹת בָּאוֹת מֵאֵת ה' בְּפֹעַל, אֲבָל הַקְּלָלוֹת אֵינָן בָּאִים כִּי אִם מֵעַצְמָם עַל יְדֵי הֶסְתֵּר פָּנָיו יִתְבָּרַךְ, כִּי מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת (איכה ג לח). לְכָךְ נֶאֱמַר "וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל הַקְּלָלָה" וְלֹא "לְקַלֵּל" כִּי אִם לְיֵעָד בִּיאַת הַקְּלָלוֹת, וְהַדָּבָר בְּסֵפֶק אִם יָבֹאוּ אוֹ לֹא, כִּי מֵאַחַר שֶׁאֵינָן בָּאִים כִּי אִם בְּהֶסְתֵּר פָּנִים, אִם כֵּן עֲדַיִן הַדָּבָר תָּלוּי בְּהוֹרָאַת הַמַּעֲרָכָה.

וּמַה שֶּׁנֶּאֶמְרוּ כָּל הָאֲרוּרִים בְּפֵרוּשׁ וְנִשְׁאֲרוּ הַבְּרָכוֹת בְּדִיּוּק וְלֹא לְהֵפֶךְ, לְפִי שֶׁעִקַּר הַבְּרָכָה לָעוֹלָם הַבָּא הַנִּסְתָּר, וְרַק מִפְּרוֹתֵיהֶן יֹאכְלוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, לִהְיוֹת לָהֶם הֲכָנָה שֶׁיּוּכְלוּ לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת עַל יְדֵי מְצִיאוּת הַבְּרָכוֹת, עַל כֵּן הִסְתִּירָם הַכָּתוּב. וְעוֹד רָמַז בָּזֶה שֶׁבִּרְצוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ אָז יַהֲפֹךְ לוֹ הַקְּלָלָה לִבְרָכָה, שֶׁאֲפִלּוּ הָאֲרוּרִים יִתְהַפְּכוּ לִבְרָכוֹת, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מו"ק ט:): תְּזָרֵע וְלֹא תַחְצֹד, כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת בֹּא (י י) בַּפָּסוּק "רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם". וְעוֹד רָמַז שֶׁהַבְּרָכָה בִּכְלַל הָאֲרוּרִים, כִּי מֵאַחַר שֶׁהַקְּלָלָה הָיְתָה סִבָּה שֶׁמֵּיְרָאתָהּ בָּא לִידֵי סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב, אִם כֵּן מִפְּאַת הַקְּלָלוֹת נִמְשְׁכוּ הַבְּרָכוֹת.

וּמַה שֶּׁבָּאוּ בְּמִסְפַּר אֶחָד עָשָׂר, לְפִי שֵׁשֵׁם שֶׁל יְהֹוָה הוּא מִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיח יח): "יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָהּ", וְכֵן (שם צד יב): "אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר תְּיַסְּרֶנּוּ יָהּ", וְכֵן: "עֻזִּי וְזִמְרָת יָהּ", כַּמְבֹאָר פָּרָשַׁת בְּשַׁלַּח (טו ב), וְנִמְצָא שֶׁוָּוי"ו הֵ"א שֶׁבַּשֵּׁם הַגָּדוֹל הוּא מִדַּת הָרַחֲמִים. וְכֵן כָּתַב רַבֵּנוּ בְּחַיֵּי עַל פָּסוּק "כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ" (שמות יז טז). וְרָצָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִבְרֹא אֶת הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין, הַיְינוּ בְּשֵׁם שֶׁל יָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כו ד): "כִּי בְיָהּ ה' צוּר עוֹלָמִים". וְרָאָה שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם עַד שֶׁשִּׁתַּף גַּם ו"ה לְי"ה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ (ב"ב ט:): הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לְעָנִי מִתְבָּרֵךְ בְּשֵׁשׁ בְּרָכוֹת, לְפִי שֶׁעִקַּר שָׁכְרוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה הַנִּגְבָּל בְּשֵׁשׁ קְצָווֹת, כִּי שָׂכְרוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מֵעַל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת, וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה, וְגוֹ'. אֲבָל הַמְפַיְּסוֹ בְּדִבּוּר הָרוּחָנִי שָׁבוֹ, אֲז עִקַּר שְׂכָרוֹ לְעוֹלָם הַנֶּעְלָם, בְּשֵׁם שֶׁל ו"ה, דְּהַיְינוּ אַחַת עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת, כִּי דָּוְקָא לָעוֹלָם הַבָּא הַשֵּׁם מָלֵא. עַל כֵּן בָּאוּ הַבְּרָכוֹת בְּמִסְפַּר אֶחָד עָשָׂר. וְכֵן אֲפִלּוּ הָאֲרוּרִים, אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹלֵחַ בְּשֶׁטֶף חֵמָה לְאַלְתַּר, כִּי אִם בְּרַחֲמִים תְּחִלָּה מְעַט מְעַט, אוּלַי יָשׁוּבוּ, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה לְדוֹר הַמַּבּוּל, שֶׁאִם יַחְזְרוּ יִהְיוּ גִּשְׁמֵי בְרָכָה. כָּךְ אֲפִלּוּ

הַקְּלָלוֹת בָּאִים מִצַּד הָרַחֲמִים מְעַט מְעַט, עַל כֵּן בָּאוּ גַּם כֵּן בְּמִסְפַּר אַחַד עָשָׂר הַמּוֹרֶה עַל הָרַחֲמִים. וּמִטַּעַם זֶה כָּל הַתּוֹכָחוֹת, הֵן שֶׁל תּוֹרַת כֹּהֲנִים הֵן שֶׁבְּפָרָשָׁה זוֹ, מַתְחִילִין בְּוָי"ו וּמְסַיְּמִין בְּהֵ"א, לְהוֹרוֹת שֶׁאֲפִלּוּ בְּרוֹגֶז רַחֵם יִזְכֹּר.

וּבְסוֹטָה (לז:) דָּרְשׁוּ כָּל אַחַד עָשָׂר אֵלּוּ, עַל נוֹאֵף וְנוֹאֶפֶת, חוּץ מִן מַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְאַלְמָנָה. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לֹא יָדַעְתִּי לְפָרְשׁוֹ, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי אִם יְנַאֵף אֶת אֵשֶׁת רֵעֵהוּ וְתֵלֵד בֵּן מִמֶּנּוּ, וּבְמוֹתוֹ יִפְסֹק הַדַּיָּן שֶׁהוּא יוֹרֵשׁ עִם שְׁאָר אֶחָיו הַקְּטַנִּים, הֲרֵי הוּא גּוֹזֵל הַיְתוֹם, וְגַם מְמַעֵט לְאַלְמָנָה מֵחֶלְקָהּ. וְהָראב"ע כָּתַב שֶׁכָּל אֵלּוּ דְּבָרִים שֶׁבַּסֵּתֶר, וְכֵן פֵּרֵשׁ בַּחִזְקוּנִי, וּלְפִי שֶׁאֵין יְכֹלֶת בְּיַד בֵּית דִּין לַעֲמֹד כְּנֶגְדָּם, עַל כֵּן הֶחֱרִימָם בְּאָרוּר. וְזֶה דַּעַת נָכוֹן, וְהָרְאָיָה עָלָיו שֶׁלֹּא הִזְכִּיר לְשׁוֹן סֵתֶר כִּי אִם בַּעֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂם בַּסֵּתֶר", וּבְמַכֵּה רֵעֵהוּ בַּסֵּתֶר, כִּי שְׁנַיִם אֵלּוּ כּוֹלְלִים כָּל הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹות, כִּי כֻּלָּם נִכְלְלוּ בִּשְׁנֵי סוּגִים אֵלּוּ, דְּהַיְינוּ בִּדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא, וּבִדְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ. וּפֵרֵט אַחַד עָשָׂר אֵלּוּ לְדַבֵּר בַּהֶוֶּה, כִּי בָּהֶם הַדָּבָר מָצוּי לְהַסְתִּירָם, וְהוּא הַדִּין בְּכָל מִצְוֹות הַתּוֹרָה שֶׁחָזַר וּכְלָלָם בְּ"אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה". וּמַה מְּאֹד מַסְכִּים לָזֶה מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ: "אֲשֶׁר לֹא יָקִים", זֶה הַלּוֹמֵד תּוֹרָה שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, וְהֵיינוּ דָּבָר שֶׁבַּסֵּתֶר, שֶׁהוּא לוֹמֵד לְשֵׁם יוֹהֲרָא, וְאֵין כַּוָּנָתוֹ כְּדֵי לְקַיֵּם הַמִּצְוֹות, וּמִי יוֹכַל לַעֲמֹד עַל דַּעְתּוֹ. וַאֲפִלּוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת טָעוּ בָּזֶה, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ב"מ פה.): "עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ", דָּבָר זֶה נִשְׁאַל לַחֲכָמִים וְלַנְּבִיאִים וְלַמַּלְאָכִים וְלֹא פֵּרְשׁוּהָ, עַד שֶׁפֵּרְשָׁהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ: "וַיֹּאמֶר עַל עָזְבָם תּוֹרָתִי" וְגוֹ', כִּי בַּנְּגָלֶה הָיוּ רוֹאִים אוֹתָם עֲסוּקִים בַּתּוֹרָה, אֲבָל לֹא יָדְעוּ שֶׁלָּמְדוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ, וּכְשֶׁבָּאוּ לִידֵי מַעֲשֶׂה עֲזָבוּהָ כְּמִנְהָג רֹב דּוֹרֵנוּ. עַל כֵּן אָמַר "אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה", מַה שֶּׁהוּא מְדַבֵּר בְּפִיו אֵינוֹ מְקַיֵּם, שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁהוּא לוֹמֵד שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. וְאֵין לְךָ סֵתֶר גָּדוֹל מִזֶּה, עַל כֵּן הֶחֱרִימוֹ בְּאָרוּר.

פרק כח

פסוק ב

וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה וְהִשִּׂיגֻךָ. בְּעִנְיַן הֱיוֹתָם עֶלְיוֹן עַל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, נֶאֱמַר "וּנְתָנְךָ ה'", תְּלָה הַדָּבָר בְּהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וּבְמִצִיאַת שְׁאָר הַבְּרָכוֹת נֶאֱמַר: "וּבָאוּ", מֵעַצְמָם מַשְׁמָע, וּמִי יְרַדֵּף אַחֲרֵיהֶם שֶׁאָמַר "וְהִשִּׂיגֻךָ"? הַבָּאוּר הוּא, שֶׁכָּל הָרוֹדֵף אַחַר הַשָּׂרָה, הִיא בּוֹרַחַת מִמֶּנּוּ, וְהַבּוֹרֵחַ מִן הַשָּׂרָה, הַשָּׂרָה רוֹדֶפֶת אַחֲרָיו (תנחומא ויקרא ג). וְהַשָּׂרָה מָקוֹר לְכָל הַבְּרָכוֹת, כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ. לְפִיכָךְ אָמַר: "וּנְתָנְךָ ה' עֶלְיוֹן" וְגוֹ', כִּי זֶהוּ הַשָּׂרָה אֲשֶׁר לֹא יֵאוֹת לְךָ לְבַקֵּשׁ אוֹתָהּ וּלְהִשְׂתַּדֵּל אַחֲרֶיהָ, וּמִכָּל מָקוֹם

יִתֵּן ה' אוֹתָהּ לְךָ. וּמֵאָז וָהָלְאָה תִּהְיֶה הַשְּׂרָרָה רוֹדֶפֶת אַחֲרֶיךָ וְתַשִּׂיגֶךָּ, וְאַגַּב הַשְּׂרָרָה יָבוֹאוּ מֵעַצְמָם כָּל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה, כִּי הוֹלְכִים לְרֶגֶל הַשְּׂרָרָה הָרוֹדֶפֶת אַחֲרֶיךָ, כָּךְ כָּל הַבְּרָכוֹת יִרְדְּפוּ אַחֲרֶיךָ מִבְּלִי שֶׁתַּחֲזֹר אַחֲרֵיהֶם, וְהִשִּׂיגֶךָ אַגַּב הַשְּׂרָרָה, כִּי תִּקְנֶה עַל יָדָהּ כָּל הַבְּרָכוֹת שֶׁל כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, כִּי מַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ.

פסוק ד

בָּרוּךְ פְּרִי בִטְנְךָ וְגוֹ'. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ", וּבַקְּלָלוֹת שִׁנָּה הַסֵּדֶר, שֶׁהַזְּכִיר טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ קֹדֶם פְּרִי בִטְנְךָ. לְפִי שֶׁהַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת שֶׁלְּעוֹלָם יַעֲשֶׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נֵס נִסְתָּר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁיַּעֲשֶׂה נֵס נִגְלֶה. וּבִרְכַּת פְּרִי הַבֶּטֶן וּפְרִי הָאֲדָמָה הַכֹּל נֵס נִסְתָּר, אַף אִם יִרְבּוּ יוֹתֵר מִן הַנָּהוּג אֵין זֶה חוּץ לַטֶּבַע. אֲבָל טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ שֶׁהֵם פֵּרוֹת תְּלוּשִׁים אֲשֶׁר הוּנְחוּ כְּבָר בַּכְּלִי, אִם יִרְבּוּ, זֶה נֵס נִגְלֶה, בֵּין אִם יָנִיחַ שְׁנַיִם וְיִמְצָא שְׁלֹשָׁה, כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א' יז יד): "כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה" וְגוֹ', בֵּין אִם יֹאכַל קֹמְעָא וְיִתְבָּרֵךְ בְּמֵעָיו, הַכֹּל נֵס נִגְלֶה. עַל כֵּן אָמַר בַּבְּרָכוֹת: לֹא זוֹ נֵס נִסְתָּר שֶׁיַּעֲשֶׂה לְךָ, אֶלָּא אֲפִלּוּ נֵס נִגְלֶה יַעֲשֶׂה לְךָ. וּבַקְּלָלוֹת הוּא לְהֶפֶךְ: לֹא זוֹ אַף זוֹ.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר מִיָּד אַחַר "בָּרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ", "יִתֵּן ה' אֶת אֹיְבֶיךָ נִגָּפִים לְפָנֶיךָ", וּבַקְּלָלוֹת לֹא הִזְכִּיר מִיָּד שֶׁיִּהְיוּ מְנֻצָּחִים, כִּי אִם אַחַר כַּמָּה פְּסוּקִים, לְפִי שֶׁהַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת שֶׁמִּיָּד כַּאֲשֶׁר יִרְאוּ הָאוֹיְבִים שֶׁכָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַהִיא מֻצְלָחִים וּבְרוּכִים הֵם בְּבוֹאָם וּבְצֵאתָם, אָז יִתְקַנְּאוּ הָאֻמּוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וְיֵצְאוּ מִבֵּיתָם לִלְחֹם עִם יִשְׂרָאֵל לְגָרְשָׁם מִן הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַהִיא. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצְאוּ אֵלָיו" וְגוֹ', מַשְׁמָע שֶׁהָאֻמּוֹת יָבֹאוּ עַל יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בַּקְּלָלוֹת נֶאֱמַר: "בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו", מַשְׁמָע אַדְרַבָּה שֶׁיִּשְׂרָאֵל יֵצְאוּ מֵאַרְצָם לִלְחֹם עִם הָאֻמּוֹת. וְזֶה לְפִי שֶׁבַּקְּלָלוֹת הָאֻמּוֹת אֲשֶׁר רָאוּ מַכּוֹת הָאָרֶץ וְאֶת תַּחֲלוּאֶיהָ, מִסְתָּמָא לֹא יַבְקִשׁוּ הָאָרֶץ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא יִרְאוּ בָּהּ שׁוּם הַצְלָחָה. לָכֵן לֹא נֶאֱמַר אַחַר "אָרוּר אַתָּה בְּצֵאתֶךָ", "יִתֶּנְךָ ה' נֶגֶף לִפְנֵי אוֹיְבֶיךָ", בְּאוֹיְבִים שֶׁיָּבֹאוּ עָלֶיךָ, כִּי וַדַּאי לֹא יָבֹאוּ, אֶלָּא אַתָּה תֵּצֵא מֵאַרְצְךָ אֲלֵיהֶם, כִּי תִּרְאֶה שֶׁאַרְצָם טוֹבָה מֵאַרְצְךָ. אֲבָל לֹא לְאַלְתַּר, כִּי אִם אַחַר שֶׁיִּתְקַיְּמוּ כָּל הַיְעוּדִים הָרָעִים שֶׁהִזְכִּיר, מִן "יְשַׁלַּח ה' בְּךָ אֶת הַמְּאֵרָה" עַד "יִתֵּן ה' מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר וְגוֹ', וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת, וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר תַּחְתֶּיךָ בַּרְזֶל". עַל רֹאשְׁךָ וְתַחְתֶּיךָ לָמָּה לִי? וְכִי עֲדַיִן לֹא יָדַעְנוּ שֶׁהַשָּׁמַיִם עַל רֹאשְׁךָ וְהָאָרֶץ תַּחְתֶּיךָ? אֶלָּא שֶׁרָצָה לוֹמַר: אוֹתוֹ חֵלֶק דָּוְקָא שֶׁעַל רֹאשְׁךָ וְתַחְתֶּיךָ יִהְיוּ מְקֻלְקָלִים, אֲבָל הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ שֶׁמִּמַּעַל וּמִתַּחַת שֶׁל אֲרָצוֹת שְׁאָר הָעַמִּים, לֹא יִהְיוּ מְקֻלְקָלִין. וְדָוְקָא מְטַר אַרְצְךָ אָבָק וְעָפָר, לֹא מְטַר אַרְצוֹת שְׁאָר הָאֻמּוֹת. וְעַל כֵּן יַשִּׂיאֲךָ לִבְּךָ לָצֵאת מִבֵּיתְךָ אֶל אַרְצוֹת שְׁאָר

הָאֻמּוֹת הַטּוֹבִים מֵאַרְצָךְ, אוּלַי תּוּכַל לְגָרְשָׁם לְשֶׁבֶת בִּמְקוֹמָם. עַל כֵּן אָמַר: "יִתֶּנְךָ ה' נָגֵף לִפְנֵי אֹיְבֶיךָ, בְּדֶרֶךְ אֶחָד תֵּצֵא אֵלָיו וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים תָּנוּס לְפָנָיו". וְזֶה טַעַם יָקָר.

פסוק ח

יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (איוב כב כח): "וְתִגְזַר אֹמֶר וְיָקָם לָךְ", כְּשֶׁהַצַּדִּיק גּוֹזֵר גְּזֵרָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַסְכִּים עַל יָדוֹ, כְּמוֹ "שָׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם" (יהושע י יב), וּכְמוֹ אֱלִיָּהוּ שֶׁאָמַר: "כַּד הַקֶּמַח לֹא תִכְלֶה" (מלכים א' יז יד), וּבַגְּמָרָא (תענית כה.) בְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אִיכּוּ נִימְטוּ כְּשׁוּרַיִךְ, וְכָאֵלֶּה רַבִּים, לְכָךְ נֶאֱמַר: "יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה", כְּשֶׁאַתָּה מְצַוֶּה עַל הַבְּרָכָה אָז יְצַוֶּה ה' אִתְּךָ וְיַסְכִּים עַל הַבְּרָכָה וְעַל הַצִּוּוּי שֶׁלְּךָ. וּמִדְּקָאָמַר "בַּאֲסָמֶיךָ, וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ, וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁמִּלֵּי מִלֵּי קָתָנֵי, וְכָל אַחַת בְּרָכָה בִּפְנֵי עַצְמָהּ. וְאוּלַי הֵמָּה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁנֶּאֱמַר (משלי ו כב): "בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ", בָּעוֹלָם הַזֶּה, "בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמוֹר עָלֶיךָ", בַּקֶּבֶר, "וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ", לָעוֹלָם הַבָּא (אבות ו ט). וּכְשֶׁאָמַר "הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ", רָמַז לְעוֹלָם הַבָּא הַסְמוּי מִן הָעַיִן, כִּי אֵין הַבְּרָכָה מְצוּיָה לֹא בְּדָבָר הַמְּדוּד וְהַמָּנוּי כִּי אִם בַּסָּמוּי מִן הָעַיִן (ב"מ מב.), רָמְזוּ בָּזֶה שֶׁאֵין הַצְלָחַת עוֹלָם הַזֶּה תַּכְלִית הַבְּרָכָה, לְפִי שֶׁכֻּלָּם דָּבָר מָדוּד וּמָנוּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְצָבָה וּגְבוּל וְסוֹף וְאֵינָן נִצְחִיּוֹת, חוּץ מִן שְׂכַר עוֹלָם הַבָּא אֲשֶׁר עַיִן לֹא רָאָתָה, הוּא נִצְחִי וְהוּא עִקָּר, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קלג ג): "כְּטַל חֶרְמוֹן שֶׁיּוֹרֵד עַל הָרְרֵי צִיּוֹן" וְגוֹ', הוּא הַטַּל שֶׁעָתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהַחֲיוֹת בּוֹ הַמֵּתִים, וְהוּא הַיּוֹרֵד עַל הָרְרֵי צִיּוֹן, כִּי שָׁם שַׁעַר הַשָּׁמַיִם וּמָקוֹם לְעֲלִיַּת הַנְּשָׁמוֹת לְגַן עֵדֶן. וְאָמַר "כִּי שָׁם צִוָּה ה' אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם", לְפִי שֶׁהַחַיִּים הָהֵם נִצְחִיִּים וְעַד הָעוֹלָם, עַל כֵּן שָׁם עִקַּר הַבְּרָכָה, אֲבָל לֹא בְּדָבָר הַמָּדוּד וְהַמָּנוּי אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ תִּכְלָה וְקֵץ. וְעַל בְּרָכָה זוֹ אָמַר: "יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ" – בָּעוֹלָם הַבָּא הַסָּמוּי מִן הָעַיִן. וְעַל כֵּן אָמַר: "אִתְּךָ", כִּי קִנְיָן זֶה הוּא אִתְּךָ וְדָבוּק בְּךָ, שֶׁהֲרֵי הִשְׁאֲרוּת הַנֶּפֶשׁ אֵינוֹ חוּץ מִמֶּנּוּ אֶלָּא תָּמִיד הַדָּבָר אִתּוֹ עִמּוֹ, לֹא כֵן שְׂכַר עוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוּא מְשֻׁלָּח מִמֶּנּוּ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם (בשמונה פרקים) שֶׁקִּנְיַן הַמָּמוֹן חוּץ מִמֶּנּוּ וְאֵינוֹ דָּבוּק בּוֹ אֶלָּא הוּא מְשֻׁלָּח מִיָּד לְיָד, כִּי גַּלְגַּל הוּא הַחוֹזֵר בָּעוֹלָם. וְעָלָיו אָמַר: "וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ", שֶׁהוּא שְׂכַר "בְּהִתְהַלֶּכְךָ" בָּעוֹלָם הַזֶּה.

וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר הַגְּבוּל הָאֶמְצָעִי, אֲשֶׁר בֵּין שְׁנֵי גְּבוּלִים אֵלּוּ, וְהוּא "בְּשָׁכְבְּךָ" בַּקֶּבֶר בָּאָרֶץ, שֶׁמֵּתֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם צַעַר חִבּוּט הַקֶּבֶר וְגִלְגּוּל מְחִילוֹת, וְחַיִּין תְּחִלָּה, וְעַל זֶה אָמַר: "וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ", בִּזְמַן שְׂכִיבָתְךָ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נוֹתֵן לָךְ, כִּי דָּוְקָא מֵתֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְסֻגָּלִים בָּזֶה. וְאַחַר שֶׁהִזְכִּיר זְמַן הַשְׂכִיבָה בָּאָרֶץ הִזְכִּיר זְמַן הַקִּימָה, וְאָמַר: "יְקִימְךָ ה' לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ", וְקִימָה זוֹ הִיא כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא טז): "הִנְךָ שֹׁכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ

וְקָם", הַיְנוּ הַקִּימָה שֶׁלֶּעָתִיד, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה כו יט): "יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר" וְגוֹ'.

וְאִם נַפְשְׁךָ לוֹמַר, שֶׁרְאוּי לְסַדֵּר שְׁלֹשָׁה זְמַנִּים אֵלּוּ כְּסֵדֶר הֲוָיָתָן, כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּזְכְּרוּ בַּפָּסוּק "בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ", אֲזַי נוֹכַל לוֹמַר שֶׁמַּה שֶׁאָמַר "יְצַו ה' אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ" מְדַבֵּר בִּשְׂכַר עוֹלָם הַזֶּה כִּפְשׁוּטוֹ, "וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ" הַיְנוּ בְּשָׂכְבְּךָ בַּקֶּבֶר, "יְקִימְךָ ה' לוֹ" הַיְנוּ בִּזְמַן הַקִּימָה לְעוֹלָם הַבָּא.

דָּבָר אַחֵר, "בַּאֲסָמֶיךָ" הַיְנוּ אוֹצָרוֹת תְּבוּאָה, וּלְפִי שֶׁדֶּרֶךְ הָאוֹצָרוֹת לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי שֶׁנּוֹתְנִין לְתוֹכָן מִן הַקַּרְקַע שֶׁל אוֹתוֹ מָקוֹם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י עַל פָּסוּק "שְׂדֵה הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֶיהָ נָתָן בְּתוֹכָהּ" (בראשית מא מח), עַל כֵּן אָמַר כָּאן: "וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ", עַל יְדֵי שֶׁתִּתֵּן מִן הָאָרֶץ לְתוֹךְ הָאוֹצָר יִתְקַיֵּם.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר, "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב", הַיְינוּ אוֹתוֹ אוֹצָר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה בַּשָּׁמַיִם מִיְּרֵאַת ה' אֲשֶׁר בְּךָ, כִּי הִיא אוֹצָרוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ישעיה לג ו): "יִרְאַת ה' הִיא אוֹצָרוֹ", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַבֵּינוּ בְּחַיֵּי (שמות יט ה), שֶׁכָּל מֶלֶךְ עוֹשֶׂה אוֹצָר וּסְגֻלָּה מִדָּבָר שֶׁאֵינוֹ מָצוּי בְּיָדוֹ בְּכָל עֵת, כְּמוֹ אַבְנֵי יְקָר, וְכֵן הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִיְּרַאַת שָׁמַיִם (ברכות לג:). עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה אוֹצָר מִיְּרַאַת ה' אֲשֶׁר בְּךָ. וְשֶׁמָּא תִּטְעֶה לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ אֵלּוּ יִתְבָּרַךְ אֵיזֶה צֶרֶךְ בְּאוֹצָר זֶה, עַל כֵּן אָמַר: "יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב", אֵין לוֹ יִתְבָּרַךְ שׁוּם צֶרֶךְ בְּאוֹתוֹ אוֹצָר כִּי אִם לְךָ הוּא שָׁמוּר, לָתֵת לְךָ מִשָּׁם כָּל צָרְכְּךָ וּלְפַרְנְסְךָ מִשָּׁם. וְאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹסֵר מַפְתֵּחַ שֶׁל אוֹצָר זֶה אֶל הַשָּׁלִיחַ, אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ וּבְכְבוֹדוֹ מַחֲזִיקוֹ בְּיָדוֹ, כִּי הָאוֹצָר הַלָּזֶה חָבִיב עָלָיו מְאֹד. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת תַּעֲנִית (ב.): שְׁלֹשָׁה מַפְתְּחוֹת לֹא נִמְסְרוּ בְּיַד שָׁלִיחַ, שֶׁל חַיָּה, וְשֶׁל גְּשָׁמִים, וְשֶׁל תְּחִיַּת הַמֵּתִים. בִּשְׁלָמָא חַיָּה וּתְחִיָּה שַׁפִּיר, כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ מְקוֹר חַיִּים לְכָל הַנּוֹלָדִים וְלִזְמַן הַתְּחִיָּה, אֲבָל גְּשָׁמִים מַה נִּשְׁתַּנּוּ מִשְּׁאָר דְּבָרִים? אֶלָּא לְפִי שֶׁמְּקוֹרָהּ מִן אוֹתוֹ אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת ה', הֲדָא הוּא דִּכְתִיב: "יִפְתַּח לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ", כִּי הַמָּטָר מַנָּח בְּאוֹתוֹ חֶדֶר אֲשֶׁר שָׁם אוֹצָרוֹ שֶׁל ה'.

פסוק טו

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע וְגוֹ'. כָּל הַקְּלָלוֹת הַלָּלוּ נֶאֶמְרוּ בִּלְשׁוֹן יָחִיד, וְאוֹתָן שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי נֶאֶמְרוּ כֻּלָּם בִּלְשׁוֹן רַבִּים: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ" וְגוֹ', כִּי גַּם בְּאֵלּוּ יֵשׁ הַרְבֵּה מִכּוֹת אֶל הַכְּלָל, כְּמוֹ: "וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ נְחֹשֶׁת", וְכֵן: "יוֹלֵךְ ה' אוֹתְךָ וְאֶת מַלְכְּךָ" וְגוֹ', וְהַרְבֵּה

זוּלָתָם, וּמַאי טַעְמָא הָיוּ אוֹתָן שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע וְאֵלּוּ כְּפוּלוֹת בְּמִסְפַּר תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה, הֲלֹא דָּבָר הוּא.

וְהַטַּעַם אֶל זֶה הוּא, לְפִי שֶׁאוֹתָן שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים נֶאֶמְרוּ קֹדֶם הָעֲרֻבוּת אֲשֶׁר קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל בִּשְׁבוּעַת הַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל, וְעַל כֵּן בָּאוּ בְּמִסְפַּר אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע, לְפִי שֶׁחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי בִינָה נִבְרְאוּ בָּעוֹלָם וְכֻלָּם נִמְסְרוּ לְמֹשֶׁה חָסֵר אֶחָד (נדרים לח), מִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁהַדָּבָר אֶפְשָׁרִי לַמִּין הָאֱנוֹשִׁי לְהִכָּנֵס תּוֹךְ חֶדֶר הֵיכַל הַחָכְמָה וְהַבִּינָה עַל יְדֵי אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שְׁעָרִים הַפְּתוּחִים לְפָנָיו, וְהֵם שַׁעֲרֵי צֶדֶק אֲשֶׁר לִפְנֵי ה' צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ לְהָבִין מִתּוֹכָם בִּינָה וָדַעַת אֶת ה'. וְהַחוֹטֵא אֲשֶׁר נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת וְלִבּוֹ טָח מֵהָבִין, וְרָאָה אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שַׁעֲרֵי בִינָה פְּתוּחִים לְפָנָיו, וְהוּא לֹא נִכְנַס בְּשׁוּם אַחַת מֵהֶם, עַל כֵּן יִלָּקֶה בְּמִסְפַּר אַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה. וְקֹדֶם הָעֲרֻבוּת נֶאֱמַר: "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ" בִּלְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר דַּוְקָא שֶׁאִם כֻּלָּם סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ, אָז הֵם רְאוּיִין לְאוֹתָן מַכּוֹת כּוֹלְלוֹת, אֲבָל הַצַּדִּיק אֲשֶׁר בְּתוֹכָם הוּא אֶת נַפְשׁוֹ יְמַלֵּט. אֲבָל כָּאן אַחַר הָעֲרֻבוּת, כָּל אֶחָד יִסְבֹּל עֲוֹנוֹ וַעֲוֹן חֲבֵרוֹ. עַל כֵּן בָּאוּ בְּמִסְפַּר תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה כְּפוּל כְּנֶגֶד עֲוֹנוֹ וַעֲוֹן חֲבֵרוֹ. וְנֶאֱמַר: "וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע" בִּלְשׁוֹן יָחִיד, וְהַמַּכּוֹת כְּלָלִיּוֹת, לוֹמַר לְךָ שֶׁאֲפִלּוּ יָחִיד הַחוֹטֵא מְסֻבָּב קְלָלָה אֶל הַכְּלָל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כט יז–כא): "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה" וְכוּ', וּכְתִיב: "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ", שְׁמַע מִנַּהּ שֶׁרַבִּים יִשְׂאוּ עֲוֹן הַיָּחִיד, כְּמוֹ שֶׁהָיָה בַּמַּעֲשֶׂה שֶׁל עָכָן (יהושע ז). לְכָךְ נֶאֱמַר: "אִם לֹא תִשְׁמַע", שֶׁאֲפִלּוּ יָחִיד שֶׁלֹּא יִשְׁמַע גּוֹרֵם מַכּוֹת לָרַבִּים, וְהֵם הַמַּכּוֹת הַכְּלָלִיּוֹת הַנִּזְכָּרִים בַּפָּרָשָׁה.

דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לָדַעַת וְגוֹ' עַד הַיּוֹם הַזֶּה", וּכְתִיב (משלי ב ג–ד): "כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא לַתְּבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ, אִם תְּבַקְשֶׁנָּה כַכֶּסֶף וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה", וְדָרְשׁוּ בָּזֶה מ"ט מוֹנִים שְׁנֵי פְּעָמִים, דְּהַיְינוּ אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע פָּנִים טָהוֹר אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע פָּנִים טָמֵא (כמנין ודגלו – ירושלמי סנהדרין פרק ד' הל' ב), וְלֹא יָכוֹל הָאָדָם לָבֹא לִידֵי חֲקִירָה זוֹ כִּי אִם מִתּוֹךְ בִּינַת הַלֵּב הַמַּשְׂכִּיל בְּאַרְבָּעִים וְתִשְׁעָה שַׁעֲרֵי בִינָה, שֶׁהֲרֵי הַקְּדִימִים לוֹמַר "כִּי אִם לַבִּינָה תִקְרָא", כִּי הַבִּינָה כֻּלָּל מִן הַחָכְמָה, כִּי הַנָּבוֹן מֵבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם לֵב לָדַעַת, דְּהַיְינוּ הַבִּינָה, עַד הַיּוֹם, לְפִיכָךְ דַּוְקָא בַּיּוֹם הַזֶּה נִתְיַעֲדוּ תִּשְׁעִים וּשְׁמֹנֶה קְלָלוֹת עַל שֶׁלֹּא דָּרְשׁוּ הַתּוֹרָה בִּשְׁנֵי פְּעָמִים אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע, אֲבָל אוֹתָן שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים נֶאֶמְרוּ קֹדֶם שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּנֵי בִינָה לְהָבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר, דְּהַיְינוּ אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע מִתּוֹךְ אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע, עַל כֵּן לֹא בָאוּ כִּי אִם בְּמִסְפַּר אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע, כִּי הָיָה לָהֶם לְהָבִין לְפָחוֹת הַמֻּשְׂכָּלוֹת רִאשׁוֹנוֹת הַבָּאִים בְּמִסְפַּר אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע לְכָל הַפָּחוֹת.

פסוק נד

הָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ וְהֶעָנֹג מְאֹד וגו'. הָיָה לוֹ לוֹמַר "הָאִישׁ הָרַךְ וְהֶעָנֹג בְּךָ", וְלָמָּה אָמַר "בְּךָ" אַחַר "הָרַךְ" ו"מְאֹד" אַחַר "וְהֶעָנֹג", וְגַבֵּי הָאִשָּׁה אָמַר "וְהָעֲנֻגָּה" וְלֹא אָמַר "מְאֹד". וְעוֹד, שֶׁלֹּא אָמַר "הָאִשָּׁה הָרַכָּה בְּךָ" וְאָמַר סְתָם "הָרַכָּה בְּךָ", וְאֵצֶל הָאִישׁ אָמַר "תֵּרַע עֵינוֹ בְּאָחִיו וּבְאֵשֶׁת חֵיקוֹ", אֲבָל גַּבֵּי הָאִשָּׁה אָמַר "תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ" וְלֹא הִזְכִּיר אָחִיהָ. וְגַבֵּי הָאִשָּׁה אָמַר: "כִּי תֹאכְלֵם בְּחֹסֶר כֹּל בַּסָּתֶר", וְאֵצֶל הָאִישׁ לֹא הִזְכִּיר זֶה. וְעוֹד קָשֶׁה, מַה עִנְיַן "תֵּרַע עֵינוֹ" אוֹ "עֵינָהּ" אֶל הָרַכּוּת וְהָעֹנֶג, וְכִי מִלְּתָא דִּפְסִיקָא שֶׁכָּל מְפֻנָּק הוּא טוֹב עַיִן?

וְהַבֵּאוּר הוּא, הָרַכּוּת שֶׁהִזְכִּיר אֵינוֹ רַכּוּת שֶׁל עֹנֶג אֶלָּא רַכּוּת הַלֵּב, כִּי מִי שֶׁהוּא רַחֲמָן בְּטֶבַע יֵשׁ לוֹ לֵב רַךְ וְלֹא יֶאֱמַץ לְבָבוֹ. עַל כֵּן אָמַר שֶׁהָאִישׁ הָרַךְ בְּךָ בְּכָל יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ לְרָחוֹקִים, הָיָה טוֹב עַיִן וְלִבּוֹ רַךְ לְרַחֵם אֲפִלּוּ "בְּךָ", בְּכָל יִשְׂרָאֵל, וְעַכְשָׁיו תֵּרַע עֵינוֹ אֲפִלּוּ בְּאָחִיו וגו', וְכֵן הֶעָנֹג מְאֹד שֶׁלֹּא הָיָה אוֹכֵל כִּי אִם לְמַעֲדַנִּים, עַכְשָׁיו יֹאכַל בְּשַׂר בָּנָיו. אֲבָל מִלַּת "בְּךָ" לֹא יִצְדַּק עַל זֶה הָאֹפֶן אַחַר "וְהֶעָנֹג". וּלְפִי שֶׁכָּל אִישׁ בְּטֶבַע אֵינוֹ בַּעַל תַּעֲנוּג כְּמוֹ הָאִשָּׁה, עַל כֵּן הֻצְרַךְ לְהוֹסִיף לְשׁוֹן "מְאֹד" אַחַר "וְהֶעָנֹג", לוֹמַר דַּוְקָא שֶׁהֶעָנֹג מְאֹד אֲשֶׁר יָצָא מִגֶּדֶר שְׁאָר אֲנָשִׁים, אֶצְלוֹ הַדָּבָר חִדּוּשׁ שֶׁהֶעָנֹג מְאֹד יֹאכַל מִבְּשַׂר בָּנָיו, אֲבָל סְתָם עָנֹג אֵין הַדָּבָר חִדּוּשׁ אֶצְלוֹ שֶׁיֹּאכַל מִבְּשַׂר בָּנָיו, כִּי הָאִישׁ קָשֶׁה בְּטֶבַע, אֲבָל אֵצֶל הָאִשָּׁה הַדָּבָר חִדּוּשׁ אֲפִלּוּ בִּסְתָם עֲנֻגָּה בִּלֹּא מְאֹד, שֶׁתֹּאכַל דָּבָר מָאוּס כָּזֶה, לְפִי שֶׁהָאִשָּׁה בְּלָאו הָכֵי רַכָּה בְּטֶבַע רַכּוּת שֶׁל תַּעֲנוּג, כְּעִנְיַן שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ: "מֵהִתְעַנֵּג וּמֵרֹךְ", דְּהַיְנוּ רַכּוּת שֶׁל תַּעֲנוּג. אֲבָל מַה שֶּׁכָּתוּב "הָרַכָּה בְּךָ", הַיְנוּ רַכּוּת שֶׁל עַיִן טוֹבָה כַּאֲמוּר. וּלְפִי שֶׁסְּתָם נָשִׁים צָרֵי עַיִן בָּאוֹרְחִים, וְזוֹ יָצְתָה מְגֻדֶּרֶ סְתָם נָשִׁים וְהִיא רַחֲמָנִית, וְדוֹמָה כְּאִלּוּ אֵינָהּ אִשָּׁה אֶלָּא דֶּרֶךְ אֲנָשִׁים לָהּ, לְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "הָאִשָּׁה הָרַכָּה". וּלְפִי שֶׁהָאִישׁ יֵשׁ בְּיָדוֹ כֹּחַ לִתֵּן מִשֶּׁלּוֹ לְאָחִיו וְלֹא יִתֵּן, עַל כֵּן אָמַר "תֵּרַע עֵינוֹ בְּאָחִיו", אֲבָל הָאִשָּׁה רְשׁוּת אֲחֵרִים עָלֶיהָ, וְאֵינָהּ רַשָּׁאָה לִתֵּן לְאָחִיהָ כְּלוּם, עַל כֵּן לֹא אָמַר "תֵּרַע עֵינָהּ בְּאָחִיהָ". וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מַהוּ שֶׁאָמַר "תֵּרַע עֵינָהּ בְּאִישׁ חֵיקָהּ", אֵיךְ לֹא תִּתֵּן לְאִישָׁהּ, הֲרֵי הַכֹּל שֶׁלּוֹ וְאֵיךְ לֹא תִּתֵּן לוֹ? עַל זֶה אָמַר: "כִּי תֹאכְלֵם בַּסָּתֶר", שֶׁתַּסְתִּיר מִן בַּעְלָהּ הָאֲכִילָה, אֲבָל הַנְּתִינָה לְאָחִיהָ הִיא מְפֻחֶדֶת פֶּן יִתְגַּלֶּה הַדָּבָר, וְאוּלַי אָחִיהָ עַצְמוֹ יְגַלֶּה אַחַר כָּךְ, כִּי אֵין דָּבָר נִסְתָּר עַל יְדֵי אַחֵר.

פסוק נח

אִם לֹא תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וגו'. לֹא נִיחָא לְמָרַיְהוּ דִּתֵּימָא הָכִי, שֶׁאִם לֹא תַּעֲשֶׂה אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, וַאֲפִלּוּ אִם לֹא חִסֵּר מֵהֶם כִּי אִם אַחַת, אָז "וְהִפְלָא ה' מַכּוֹתְךָ", וְזֶה גְּזֵרָה שֶׁאֵין הַצִּבּוּר יְכוֹלִין לַעֲמֹד בָּהּ, וּמַהוּ שֶׁאָמַר "לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם

הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא", לָמָּה הִזְכִּיר תְּאָרִים אֵלּוּ כָּאן יוֹתֵר מִבִּשְׁאָר מְקוֹמוֹת? וְעוֹד קָשָׁה, בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קלח:) דָּרְשׁוּ מִן פָּסוּק "וְהִפְלָא ה' אֶת מַכּוֹתָךְ" שֶׁעֲתִידָה תּוֹרָה שֶׁתִּשְׁתַּכַּח מִיִּשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִפְלָא ה'" וּכְתִיב לְהַלָּן (ישעיה כט יד): "לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו", וְכִי מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִנְעוֹל שַׁעֲרֵי חָכְמָה מִיִּשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּמַּקּוּ בַּעֲוֹנָם?

אֶלָּא וַדַּאי שֶׁהַנָּבִיא יְשַׁעְיָה מְדַבֵּר בְּדוֹר הַמְקֻיָּם הַמִּצְוֹת, אַף לֹא מִירְאַת ה' כִּי אִם מֵחֲמַת אֵיזוֹ תַּכְלִית חִיצוֹנִי הַמַּכְרִיחָם עַל זֶה אוֹ מֵחֲמַת יִרְאַת אֵיזוֹ אָדָם הַמַּכְרִיחָם עַל הָעֲשִׂיָּה שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתָם. וְדָבָר זֶה גּוֹרֵם חִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי בְּלִי סָפֵק שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בּוֹחֵן לְבָבוֹת שֶׁאֵין עֲשִׂיָּתָם לִשְׁמָהּ, וּמַעֲנִישָׁם עַל רוֹעַ מַחְשְׁבוֹתָם. וְהָרוֹאִים אוֹתָם עֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמִצְוָה יְקָרְאוּ תִּגָּר עַל ה'. עַל כֵּן אָמְרוּ ז"ל (ברכות סג): אִם רָאִיתָ דּוֹר שֶׁאֵין הַתּוֹרָה חֲבִיבָה עָלָיו כְּנוֹס כוּ' – לֹא אָמְרוּ "דּוֹר שֶׁאֵינָן לוֹמְדִין תּוֹרָה כָּל עִקָּר", אֶלָּא לוֹמְדִין אֲבָל לֹא לִשְׁמָהּ, וְעַל כֵּן אֵין הַתּוֹרָה חֲבִיבָה עֲלֵיהֶם בְּעֶצֶם וְרֹאשׁוֹנָה, אֶלָּא הַתַּכְלִית הַמְדֻמֶּה חֲבִיב עָלָיו, וְהַמַּכְרֵחַ בַּדָּבָר וַדַּאי אֵין שָׁם חִבָּה, וּבְדוֹר כָּזֶה כְּנוֹס דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים, לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ לְלַמֵּד תּוֹרָה וּמוּסָר לְדוֹר תַּהֲפֻכוֹת כָּזֶה אֲשֶׁר כָּל תּוֹרָתָם וּמַעֲשֵׂיהֶם אֵינָן כִּי אִם מִן הַשָּׂפָה וְלַחוּץ. גַּם ה' יְסַבֵּב סִבּוֹת לְאַבֵּד חָכְמַת חֲכָמָיו מִן דּוֹר כָּזֶה, כִּי אֵין נַחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ בְּתוֹרָה וּמִצְוָה כָּזֶה.

וְעַל זֶה אָמַר הַנָּבִיא (ישעיה כט יג–יד): "יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה", כִּי הֵמָּה נְגוּשִׁים וַאֲנוּסִים בְּכָל מַעֲשֵׂיהֶם, וְאֵינָן עוֹשִׂין מִיִּרְאַת ה' כִּי אִם מִיִּרְאַת אֲנָשִׁים הַמַּכְרִיחִים אוֹתָם עַל הָעֲשִׂיָּה, וְנִמְשָׁךְ מִזֶּה שֶׁ"בְּפִיו וּשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי", כִּי הַמַּכְרִיחַ אֵין בְּיָדוֹ לְהַכְרִיחוֹ כִּי אִם עַל דִּבַּר שְׂפָתַיִם אֲבָל לֹא עַל כַּוָּנַת הַלֵּב, כִּי מִי יוֹדֵעַ מִסְתּוֹרָיו שֶׁל חֲבֵרוֹ. "וַתְּהִי יִרְאָתָם אוֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה", שֶׁקּוֹרְאִים יִרְאָתִי מַה שֶּׁאֵינוֹ כִּי אִם מִצְוַת אֲנָשִׁים, כִּי הוּא מִצְוָה מִן הָאֲנָשִׁים הַמַּכְרִיחִים אוֹתוֹ עַל הָעֲשִׂיָּה וְאֵינוֹ מִצְוַת הַשֵּׁם. "לָכֵן הִנְנִי יוֹסִף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַפְלֵא וָפֶלֶא וְאָבְדָה חָכְמַת חֲכָמָיו", אֵין הַפֵּרוּשׁ שֶׁחָלִילָה הַחֲכָמִים יִהְיוּ אֲבוּדִים, שֶׁהֲרֵי לֹא נֶאֱמַר "וְאָבְדוּ הַחֲכָמִים", גַּם אֵין הַפֵּרוּשׁ שֶׁהַחָכְמָה תִּהְיֶה אֲבוּדָה מִן הַחֲכָמִים, שֶׁהֲרֵי לֹא נֶאֱמַר "וְאָבְדָה הַחָכְמָה מֵחֲכָמָיו", אֶלָּא הַפֵּרוּשׁ שֶׁחָכְמָתָם תִּהְיֶה אֲבוּדָה מִן אַנְשֵׁי הַדּוֹר, כִּי יִתֵּן ה' בְּלִבָּם שֶׁלֹּא יַשְׁמִיעוּ בַּחוּץ קוֹלָם וְיַכְנִיסוּ חָכְמָתָם בְּדוֹר שֶׁאֵין הַתּוֹרָה חֲבִיב עֲלֵיהֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵדְעוּ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלְּכוּ וְיִמַּקּוּ בַּעֲוֹנָם, מֵאַחַר שֶׁגָּלוּי לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ שֶׁאַף אִם הָיוּ לוֹמְדִין וְעוֹשִׂין לֹא הָיוּ לוֹמְדִין וְעוֹשִׂין לִשְׁמָהּ, כִּי כָּל דָּבָר הַנַּעֲשֶׂה עַל צַד הַהֶכְרֵחַ אֵין בּוֹ שְׁלֵמוּת, כִּי בְּסוּר הַמַּכְרִיחַ יָשׁוּב לְסוֹרוֹ. עַל כֵּן צִוָּה ה' לְפָרֵסֵם עֲלֵיהֶם וּלְגַלּוֹת רָעָתָם בַּקָּהָל בְּדוֹר שֶׁאֵין עוֹשִׂין כִּי אִם מֵהֶכְרֵחַ אֵיזוֹ

תַּכְלִית מְדֻמָּה, כְּעִשֶּׁר וְכָבוֹד אֲשֶׁר אֵלָיו הוּא נוֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ כְּמִנְהַג דּוֹרֵנוּ זֶה. עַל זֶה אָמַר: "אִם לֹא תִּשְׁמֹר" וְגוֹ', וְהוּא מְדַבֵּר בְּדוֹר הַשּׁוֹמֵר וְלוֹמֵד וְעוֹשֶׂה אַךְ לֹא מִיִּרְאַת ה', זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם לֹא תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה וְגוֹ' לְיִרְאָה אֶת ה'", רוֹצֶה לוֹמַר בֶּאֱמֶת תִּשְׁמֹר כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה, אֲבָל לֹא "לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא" כִּי אִם מִיִּרְאַת אֲנָשִׁים הַמַּכְרִיחִין אוֹתְךָ, וְאַתָּה מַחֲלִיף וּמֵמִיר יִרְאַת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא בְּיִרְאַת אֱנוֹשׁ חָצִיר יִנָּתֵן הָאָחוּז בְּחַבְלֵי בּוּז וְקֶצֶף, כִּי אַתָּה יָרֵא פֶּן לֹא יִישְׁרוּ מַעֲשֶׂיךָ בְּעֵינֵי הָאֲנָשִׁים, כְּדֶרֶךְ הַחֲנֻפִּים שֶׁבְּדוֹרֵנוּ הָעוֹשִׂים כְּדֵי לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵיהֶם שֶׁיְּכַבְּדוּם וְיַעֲשְׁרוּם, אָז "וְהִפְלָא ה' אֶת מַכּוֹתְךָ", זוֹ הַפְּלָאַת תּוֹרָה, וְיִגְרוֹם שֶׁאַנְשֵׁי אֱמֶת יֶאֱסְפוּ נֹגַהּ תּוֹרָתָם בְּמָקוֹם אֲשֶׁר לֹא יֵרָאֶה וְלֹא יִמָּצֵא, וְאַל יְהִי חֶלְקָם עִמָּכֶם, וְאָז יֵדְעוּ כָּל הָעַמִּים כִּי מִשְׁפְּטֵי ה' אֱמֶת.

פרק כט

פסוק ח

וּשְׁמַרְתֶּם וְגוֹ', וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. לְפִי שֶׁמִּצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה (אבות ד ב), עַל כֵּן אָמַר שֶׁמִּצְוָה אַחַת גּוֹרֶמֶת שֶׁתַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן, כִּי כָּל אַחַת גּוֹרֶרֶת חֲבֶרְתָּהּ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ (שם ד ב): שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם", כִּי הַשְׁמִירָה תִּגְרוֹר הֲעָשִׂיָּה, וּשְׂכַר הֲעָשִׂיָּה הוּא "לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ" עוֹד לְהַבָּא "אֵת כָּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן".

פסוק ט

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם כֻּלְּכֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, הֶחָשׁוּב חָשׁוּב קוֹדֶם, וְאַחַר כָּךְ כָּל יִשְׂרָאֵל. "רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם", כְּמוֹ לְשִׁבְטֵיכֶם. וּמִכָּל מָקוֹם הַלָּמֶ"ד חֲסֵרָה, וְלֹא לְחִנָּם. גַּם מָה רָאָה מֹשֶׁה לְסַדְּרָם עַל זֶה הָאֹפֶן בְּמַצָּב זֶה יוֹתֵר מִבְּכָל שְׁאָר קְהִלּוֹת כְּשֶׁהִקְהִילָם. וְהַנָּכוֹן הוּא שֶׁרָצָה עַתָּה לִכְרוֹת עִמָּהֶם בְּרִית חֲדָשָׁה, תַּחַת הַבְּרִית הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נִתְקַלְקֵל עַל יְדֵי הָעֶגֶל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה מִצַּד שֶׁלֹּא הָיוּ עֲדַיִן עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה, עַל כֵּן כָּל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה וְאֵין אוֹמֵר הָשֵׁב. עַל כֵּן רָאָה לַהֲבִיאָם בְּמִסְרֶת בְּרִית שֶׁל הֲעָרְבוּת עַל יְדֵי שִׁבּוּעַת הַר גְּרִזִים וְהַר עֵיבָל, כִּי הֲעָרְבוּת סִבָּה גְּדוֹלָה לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן פֶּן יִהְיֶה נִתְפָּס עָלָיו, כִּי כָּל עֶרֶב הָרוֹאֶה שֶׁהַלָּוֶה מְפַזֵּר מָמוֹנוֹ אָז הוּא מוֹכִיחוֹ, מִיִּרְאָה פֶּן יִצְטָרֵךְ לְשַׁלֵּם בַּעֲבוּרוֹ. כָּךְ בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה, אָז כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהוֹכִיחַ בִּרְאוֹתוֹ יָחִיד אוֹ רַבִּים נוֹטִים מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל הוּא מַחֲזִירוֹ לַמּוּטָב. וְאִם הַעֶלֶם יַעְלִים עֵינָיו מִמֶּנּוּ הֲרֵי הוּא בִּמְקוֹמוֹ וְעָמוֹ בִּמְחִצָּתוֹ וְחֵטְא הָרַבִּים תָּלוּי בּוֹ. אֲבָל מִי שֶׁאֵין בְּיָדוֹ לְהוֹכִיחַ, אֵין הַסְּבָרָא נוֹתֶנֶת שֶׁיִּהְיֶה נִתְפָּס בַּעֲוֹן זוּלָתוֹ, דְּאִם לֹא כֵן לֹא שְׁבַקְתְּ חַיֵּי לְכָל בְּרִיָּה, וְאַדַּעְתָּא דְּהָכֵי לֹא

נִכְנְסוּ בִּבְרִית הָעֲרָבוּת. וְאִם מָצִינוּ לִפְעָמִים שֶׁהַגְּדוֹלִים נִתְפָּסִים אַף בַּעֲוֹן הַדּוֹר הַנִּסְתָּר, כְּמוֹ שֶׁקָּרָה בַּחֵטְא שֶׁל עָכָן, זֶהוּ לְפִי שֶׁקֹּדֶם זֶה לֹא הִטִּילוּ מוֹרָאָם עַל הַכְּלָל וְהֶעֱלִימוּ עֵינֵיהֶם מִסּוֹרְרִים, וְאַחֲרֵי לֹא יוֹעִילוּ הָלְכוּ (ירמיה ב ח), לוֹמַר שֶׁלֹּא תּוֹעִיל לָהֶם הַתּוֹכָחָה, עַד אֲשֶׁר בְּסִבָּה זוֹ כָּל חוֹטֵא וְרַב מָרֵי נוֹתֵן בִּרְכַּת שָׁלוֹם לְעַצְמוֹ בְּחָשְׁבוֹ כִּי הַתּוֹרָה הָרְצוּעָה שֶׁל מַרְדּוּת, וְעַל כֵּן הוּא עוֹשֶׂה עֲבֵרוֹת חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת, לִפְעָמִים בְּגָלוּי לִפְעָמִים בַּסֵּתֶר, אֲבָל אִם הָיוּ הַגְּדוֹלִים תָּמִיד מְיַסְּרִים הָאֲנָשִׁים הַפּוֹשְׁעִים אָז הָיוּ יְרֵאִים לַעֲשׂוֹת אֲפִלּוּ בְּצִנְעָה פֶּן יִוָּדַע הַדָּבָר, וְאִם כֵּן דִּין הוּא שֶׁבְּכָל חֵטְא וְאַשְׁמָה יַד הַסְּגָנִים בַּמַּעַל רִאשׁוֹנָה, כִּי כָל סִבָּה קוֹדֶם לַמְסֻבָּב.

וְעַל כֵּן נֶאֱמַר (יחזקאל ט ו) "וּמִמִּקְדָּשִׁי תָּחֵלּוּ", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת נה): מִמְּקֻדָּשַׁי, וְכֵן דָּרְשׁוּ (ב"ק ס.) פָּסוּק "כִּי תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קוֹצִים", שֶׁאֵין הַפֻּרְעָנוּת בָּא לָעוֹלָם אֶלָּא בַּעֲבוּר הָרְשָׁעִים, וְאֵינוֹ מַתְחִיל אֶלָּא מִן הַצַּדִּיקִים כוּ'. וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר, לְפִי שֶׁבְּיָדָם שֶׁבֶט מוֹשְׁלִים לְהָשִׁיב רַבִּים מֵעָוֹן, וְרָפוּ יְדֵיהֶם מִלְּחַזֵּק יָדַיִם רָפוֹת בַּתּוֹרָה וּבְרַכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת בָּאֱמוּנָה. וְעַל כֵּן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ר"ה ח:): מֶלֶךְ נִכְנָס לַדִּין קֹדֶם לַצַּבּוּר כוּ', כִּי מִי יוּכַל וּמִי יָחוּשׁ חוּץ מִמֶּנּוּ לְהָטִיל מוֹרָא שָׁמַיִם עַל הַבְּרִיּוֹת, כִּי בְּיָדוֹ שֶׁבֶט וּמְחוֹקֵק לָשׁוּם מִשְׁטָרוֹ בָּאָרֶץ. וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא אמור כב): בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה הַגְּדוֹלִים יְצֵאוּ לְקִרְאתוֹ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יָצְאוּ הַבֵּינוֹנִים כוּ', וְאַחַר כָּךְ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּיוֹם כִּפּוּרִים, לְפִי שֶׁכָּל הֶחָשׁוּב חָשׁוּב יוֹתֵר מִזּוּלָתוֹ הוּא נִכְנָס לַדִּין תְּחִלָּה וְהוּא קוֹדֵם לִתֵּן אֶת הַדִּין, יַעַן כִּי אַשְׁמַת הָעָם תְּלוּיָה בְּרָאשֵׁיהֶם.

עַל כֵּן סִדְּרָם מֹשֶׁה בְּמִסְׁרֶת הַבְּרִית הַזֶּה עַל זֶה הָאֹפֶן, כִּי מִצַּד שֶׁיִּכָּנְסוּ בָּעֲרָבוּת אָז יִהְיוּ הַגְּדוֹלִים לְעוֹלָם קוֹדְמִין לִתֵּן אֶת הַדִּין מִן מִי שֶׁתַּחְתֵּיהֶם. וְהַקְּדִים הָרָאשִׁים, "רָאשֵׁיכֶם שִׁבְטֵיכֶם", כִּי הָרָאשִׁים קוֹדְמִים אֶל הַזְּקֵנִים בְּכָל מָקוֹם, כִּי לְעוֹלָם יוֹתֵר נִשְׁמָעִים אֶל מִי שֶׁמַּכְרִיחָם עַל הָעֲשִׂיָּה בְּחֻזְקַת הַיָּד, וְשֶׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה בְּיוֹתֵר מִמָּה שֶׁמּוֹכִיחַ בְּדִבּוּר לְבַד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (משלי כט יט): "בִּדְבָרִים לֹא יִוָּסֵר עָבֶד", וְנֶאֱמַר (שם כו ג): "וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים", אַף עַל פִּי שֶׁ"תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מַהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה" (שם יז י), מִכָּל מָקוֹם אֵצֶל הַכְּסִילִים לֹא כָּךְ הִיא הַמִּדָּה, וּכְמוֹ כֵן הָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל תָּמִיד שֵׁבֶט וּמְחֹקֵק, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית מט י): "לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו", "שֵׁבֶט" אֵלּוּ רָאשֵׁי גָּלֻיּוֹת שֶׁבְּבָבֶל שֶׁרוֹדִים אֶת הָעָם בְּשֵׁבֶט, "וּמְחֹקֵק", אֵלּוּ נְשִׂיאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַמַּלְמְּדִין תּוֹרָה בָּרַבִּים, כִּי זֶהוּ שָׁרְרַת הַמַּלְכוּת וּשְׁרָרַת הַסַּנְהֶדְרִין, זֶה בַּשֵּׁבֶט וְאֵלּוּ בְּרוּחַ שִׂפְתוֹתֵיהֶם. וּלְפִי שֶׁהַחוֹטֵא וְרַב מָרֵי בְּיוֹתֵר נִשְׁמָע אֶל הָרוֹדֶה בַּשֵּׁבֶט מִמָּה שֶׁהוּא נִשְׁמָע אֶל הַמּוֹכִיחוֹ בַּפֶּה,

כִּי אָמַר אַךְ דְּבַר שְׂפָתַיִם הוּא, עַל כֵּן הַמֶּלֶךְ קוֹדֵם לְכֻלָּם לִתֵּן אֶת הַדִּין עַל אַשְׁמַת הָעָם, עַל כֵּן אָמַר גַּם כָּאן שָׂרְאשֵׁיכֶם הַמָּה בָּרֹאשׁ עֲרֵבִים קַבָּלָנִים בְּעַד כָּל הָעָם.

וְנָתַן טַעַם לַדָּבָר, לְפִי שָׂרְאשֵׁיכֶם הַיְינוּ שִׁבְטֵיכֶם, הַמָּה בְעַצְמָם שֵׁבֶט הַנּוֹגֵשׁ בָּכֶם, כִּדְאִיתָא (ישעיה י ה): "הוֹי אַשּׁוּר שֵׁבֶט אַפִּי", קָרָא לְאַשּׁוּר "שֵׁבֶט", כָּךְ קָרָא לָרָאשִׁים "שֵׁבֶט", לוֹמַר כִּי הֵמָּה בְּעַצְמָם שִׁבְטֵיכֶם וּבְיָדָם לְהוֹכִיחַ יוֹתֵר מִן הַזָּקֵנִים, עַל כֵּן הֵם קוֹדְמִים לִכְנֵס בָּעֲרֵבוּת. וְאַחֲרֵיהֶם כָּל יִשְׂרֵי לֵב, זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל מְחֹקְקִים אֲשֶׁר בְּרוּחַ שִׁפְתוֹתֵיהֶם יָמִיתוּ רָשָׁע, וְגַם הֵמָּה יֵשׁ לָהֶם שׁוֹטְרִים הָרוֹדִין בָּעָם, אָמְנָם לֹא כְּמוֹ הָרָאשִׁים, כִּי הָרָאשִׁים יֵשׁ לָהֶם יוֹתֵר מֶמְשָׁלָה מִן הַזְּקֵנִים. וְאַחַר כָּךְ כָּל אִישׁ פִּרְטֵי מִיִּשְׂרָאֵל קֹדֶם לְנָשִׁים וָטָף, כִּי הַנָּשִׁים וְהַטָּף נִשְׁמָעִים אֶל הַגְּבָרִים, וְכֵן הַגֵּר מְשֻׁעְבָּד גַּם כֵּן אֶל כָּל אִישׁ פְּרָטִי מִיִּשְׂרָאֵל.

פסוק יא

לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ. מַה שֶּׁמַּזְכִּירִם בְּכָל הַפָּרָשָׁה בִּלְשׁוֹן רַבִּים זוֹלַת בַּפָּסוּק שֶׁהִזְכִּיר הָעֲבָרַת הַבְּרִית הִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד, זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ שֶׁעִקַּר בְּרִית הוּא בָּעֲבוּר הָעֲרֵבוּת, כִּי מִצַּד הָעֲרֵבוּת יִהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל כְּאִישׁ אֶחָד שֶׁבִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַכָּה בְּאֵיזֶה אֵבֶר פְּרָטִי אָז כָּל גּוּפוֹ מַרְגִּישׁ וְחוֹלֶה, כָּךְ בִּזְמַן שֶׁאֶחָד חוֹטֵא כֻּלָּם מַרְגִּישִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּחֵטְא שֶׁל עָכָן: "חָטָא יִשְׂרָאֵל" (יהושע ז יא). וְכֵן אָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ (ויק"ר ד ו): "שָׂה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל" (ירמיה נ יז), לְמָה נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְשֶׂה, מָה הַשֶּׂה בִּזְמַן שֶׁלּוֹקֶה בְּאֶחָד מֵאֵבָרָיו כֻּלּוֹ מַרְגִּישִׁין, אַף יִשְׂרָאֵל עָכָן לְבַדּוֹ חָטָא וּכְתִיב "חָטָא יִשְׂרָאֵל". וְלִי נִרְאֶה שֶׁכָּל הַדְּרוּשׁ הַזֶּה הוֹצִיא מִן מִלַּת "פְּזוּרָה", כִּי יֹאמַר, מֵאַחַר שֶׁהֵם כְּשֶׂה שֶׁבִּזְמַן שֶׁלּוֹקֶה בְּאֶחָד מֵאֵבָרָיו כֻּלָּם מַרְגִּישִׁים, וְאִם כֵּן הֲרֵי הֵם כְּאִישׁ אֶחָד שֶׁכְּאֵב אֵבֶר אֶחָד שָׁדֵי תִּכְלָא בְּכוּלֵּיהּ, וְעַל יְדֵי זֶה מִן הַדִּין שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם בַּאֲגֻדָּה אַחַת כְּאִישׁ אֶחָד, וְאַף עַל פִּי כֵן הֵם פְּזוּרִים, וַיְפָרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו, לֹא יִדְרֹשׁ שְׁלוֹם חֲבֵרוֹ וְטוֹבָתוֹ כָּל הַיָּמִים, וְלֹא יֹאמַר בְּלִבּוֹ: הֲלֹא כָּל הַמַּאֲרָעוֹת הָרָעוֹת שֶׁל חֲבֵרִי – עָלַי דִּידִי הָדַר, וְגַם עָלַי יַעֲבֹר כּוֹס שֶׁלּוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן: "לְעָבְרְךָ בִּבְרִית ה'" לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי עַל יְדֵי בְּרִית זֶה בְּהֶכְרֵחַ תִּהְיוּ בַּאֲגֻדָּה אַחַת כְּאִישׁ אֶחָד. וְעַל עֲרֵבוּת זֶה יִתְבָּאֲרוּ כָּל פְּסוּקֵי פָּרָשָׁה זוֹ אֲשֶׁר יָבֹא בְּאוּרָם בְּסָמוּךְ בעזר"ה.

אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם. בַּמִּדְרָשׁ (תנחומא א) לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת "אַתֶּם נִצָּבִים" לְקִלָּלוֹת? לְפִי שֶׁשָּׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל מֵאָה קְלָלוֹת חָסֵר שִׁתַּיִם חוּץ מִן אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, הוֹרִיקוּ פְּנֵיהֶם כּוּ', עַיִן כָּל הַנֹּסַח בְּרַשִׁ"י. וְכָאן יֵשׁ מָקוֹם לְסַפֵּק סָפֵק גָּדוֹל בַּמָּה שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל תַּנְחוּמִין שֶׁל הֶבֶל, כִּי מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה בָּהֶם כְּלָיָה עַד הֵנָּה, לְפִי שֶׁעֲדַיִן לֹא נִתְמַלֵּא סְאָתָם שֶׁיָּחוּלוּ עֲלֵיהֶם כָּל הָאָלוֹת שֶׁל הַתּוֹכָחָה. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהִרְבּוּ כְּעָסִים לַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא וְהִגְדִּילוּ אַשְׁמָה עַד שֶׁהָיוּ רְאוּיִן לְכָל אוֹתָן הָאָלוֹת, וְאַף עַל פִּי כֵן ה' יִתְבָּרַךְ בְּרַחֲמָיו לֹא

עָשָׂה עִמָּהֶם כָּלָה כְּכֹל חַטֹּאתָם, אִם כֵּן מֹשֶׁה כָּתַב לָהֶם שְׁטָר וְשׁוֹבְרוֹ עִמּוֹ, וּבְחִנָּם יֵעֵד לָהֶם כָּל אוֹתָן הַתּוֹכָחוֹת, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִפְחֲדוּ מֵהֶם וּמוֹרָא לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשָׁם מִן אוֹתָן קְלָלוֹת, כִּי יֹאמְרוּ: הֲרֵי כְּבָר חָטָאנוּ כָּאֵלֶּה וְכָאֵלֶּה וְלֹא רָבְצָה בָּנוּ הָאָלָה, גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה הִבְטִיחָנוּ שֶׁגַּם אִם יוֹסִפִים אֲנַחְנוּ לַחֲטוֹא לֹא יִגַּע בָּנוּ רָע, וְאִם כֵּן עָשָׂה מֹשֶׁה תְּרֵי דְּבָרִים דְּסָתְרֵי אַהֲדָדֵי, כִּי מִתְּחִלָּה יֵעֵד לָהֶם הַקְּלָלוֹת כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מֵהֶם וְאַחַר כָּךְ נֹחַם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם שֶׁאַף אִם יִהְיוּ חוֹטְאִים לֹא יִכְלוּ מִצַּד הַקְּלָלוֹת. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהַקְּלָלוֹת יָחוּלוּ אֲבָל לֹא יִהְיֶה בָּהֶם כְּדֵי לְכַלּוֹתָם לְגַמְרֵי, הֲרֵי כְּבָר הֻבְטְחוּ עַל זֶה מִפִּי הַגְּבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו מד): "לֹא מְאַסְתִּים וְלֹא גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם" וְגוֹ'. וְעוֹד קָשֶׁה, לָמָּה לֹא נִבְהֲלוּ מִן אוֹתָן אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע קְלָלוֹת שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, כִּי גַּם בָּהֶם יֵשׁ דֵּי הָשִׂיב כָּל פָּנִים לְיֵרָקוֹן. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בְּנֹסַח הַלָּשׁוֹן, לָמָּה אָמַר מֵאָה חָסֵר שִׁתִּים, כִּי אִם חָסְרוּ שִׁתִּים אֵין כָּאן מֵאָה, וַהֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר חוּץ מִן אַרְבָּעִים וְתֵשַׁע כו'. וּמַהוּ שֶׁאָמַר: כָּךְ הֵאִיר לָכֶם וְעָתִיד לְהָאִיר לָכֶם כו', עָתִיד מָאן דְּכַר שְׁמֵיהּ? וּמִנַּלָן שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר כָּל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ?

וְהַנִּרְאֶה לוֹמַר בָּזֶה שֶׁבְּכָל הָאָלוֹת הַמְפֹרָשׁוֹת בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, וּבְפָרָשַׁת כִּי תָבוֹא, בְּכֻלָּם יֵשׁ מָקוֹם לְאִישׁ קָשֶׁה עֹרֶף לְהָסִיר יִרְאַת ה' מִנֶּגֶד עֵינָיו וְלִתֵּן בִּרְכַּת שָׁלוֹם לְעַצְמוֹ לְבַקֵּשׁ הַצָּלָה מַה עַל יְדֵי אֵיזוֹ תַּחְבּוּלָה אֲנוּשִׁית, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר בְּדוֹר הַמַּבּוּל: "קַל הוּא עַל פְּנֵי מַיִם" (איוב כד יח), יֵשׁ לָנוּ סְפִינוֹת קְטַנּוֹת קַלּוֹת שֶׁיְּשׁוּטוּ עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וְכֵן בְּאָלוֹת אֵלּוּ, דֶּרֶךְ מָשָׁל, כְּתִיב: "וְהָיוּ שָׁמֶיךָ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ בַּרְזֶל", מַשְׁמַע דָּוְקָא מַה שֶּׁעַל רֹאשְׁךָ וְלֹא מַה שֶּׁעַל רֹאשׁ שְׁאָר הָאֻמּוֹת, כִּי שָׁם יִהְיֶה מָטָר, אִם כֵּן יַקְשֶׁה עָרְפּוֹ לוֹמַר: אֵלֶךְ וְאֶקְנֶה תְּבוּאָה מִן שְׁאָר הָאֻמּוֹת כִּי יֵשׁ שֶׁבֶר אֶצְלָם. וְכֵן דֶּבֶר וְחֶרֶב, יֹאמַר: אִמָּלְטָה עַל נַפְשִׁי, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי כב ה) "צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק מֵהֶם". וְאִם כֵּן בְּכָל הַקְּלָלוֹת לֹא הוֹרִיקוּ פְּנֵיהֶם, כִּי אָמְרוּ: יֵשׁ מָקוֹם לְהִנָּצֵל מֵהֶם עַל יְדֵי תַּחְבּוּלָה אֲנוּשִׁית. אָמְנָם אִם תְּגַזֵּם לָאָדָם לַעֲשׂוֹת לוֹ אֵיזוֹ דָּבָר וְלֹא תִּפְרֹשׁ עָנְשׁוֹ, אִם כֵּן אֵינוֹ יָכוֹל לְהִשָּׁמֵר מִמֶּךָּ, כִּי לֹא יֵדַע מַמָּה יִהְיֶה נִזְהָר. וְהִנֵּה בְּאוֹתָן קְלָלוֹת שֶׁל עַרְבוֹת מוֹאָב, וַדַּאי מֵאָה הֵם, כִּי בַּעַל הַמִּדְרָשׁ מְנָאָם וּמָנָה מֵאָה, אַךְ שֶׁנִּכְלְלוּ בָּהֶם שְׁנַיִם שֶׁלֹּא פֹּרַשׁ מֵהוּתָם מַה הֵם, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה", וּבְלִי סָפֵק שֶׁבַּעַל מִדְרָשׁ זֶה לֹא מָנָה כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה בִּכְלַל מִסְפַּר תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה, אֲבָל מָנָה תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה זוּלָתָם, וְעִמָּהֶם יֵשׁ מֵאָה, אַךְ מִן אוֹתָן מֵאָה חָסֵר שִׁתִּים, לֹא חָסְרוּ מַמָּשׁ אֶלָּא חָסְרוּ שֶׁלֹּא פֹּרַשׁ מַהוּתָם, וְאִם כֵּן אִי אֶפְשָׁר לְהִשָּׁמֵר מֵהֶם. עַל כֵּן נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ רְעָדָה אֲחָזַתְם בַּעֲבוּר שִׁתִּים אֵלּוּ שֶׁחָסְרוּ וְנִסְתַּם מַהוּתָם, וְיָרְאוּ מֵהֶם שֶׁיֵּעָשֶׂה בָּהֶם כְּלָיוֹן.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה עַל לִבָּם, אֵין הַדָּבָר כֵּן כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁבְתֶּם, שֶׁלְּכָךְ הֶעֱלִים מֵהוּת שְׁתַּיִם אֵלּוּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָכֶם מָקוֹם לְהִשְׁמֵר מֵהֶם, שֶׁהֲרֵי הַרְבֵּה פְּעָמִים הִכְעַסְתֶּם וְלֹא חָלוּ שְׁתֵּי קְלָלוֹת אֵלּוּ אַף עַל פִּי שֶׁהֵיִיתֶם רְאוּיִין שֶׁיָּחוּלוּ. וְאִם תֹּאמְרוּ אִם כֵּן לָמָּה נֶאֶמְרוּ בַּיְעוּד הַקְּלָלוֹת וְלָמָּה לֹא נִתְפָּרְשׁוּ, לְפִי שֶׁהֵם מְדַבְּרִים בְּעִנְיַן עוֹלָם הַבָּא הַנֶּעֱלָם, כִּי מִצַּד הֱיוֹת הָאָדָם מְסֻבָּךְ בְּחֶשְׁכַת חָמְרוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לְהָבִין מַהוּת הָעִנְיָן הַהוּא, כְּדֶרֶךְ שֶׁהֶעֱלִימָה הַתּוֹרָה מַהוּת הַשָּׂכָר הָרוּחָנִי מִזֶּה הַטַּעַם. וּבְאוּר הָעִנְיָן, שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר: הִנְנִי מְיַעֵד לָכֶם תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה קְלָלוֹת, כְּלֹם בְּעוֹלָם הַזֶּה, "גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה" הַשַּׁיָּךְ אֶל הַחוֹטֵא לְעוֹלָם הַבָּא כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ "אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה", כִּי הַתּוֹרָה לֹא דִּבְּרָה מִן זֶה הָעִנְיָן כְּלוּם – גַּם הוּא עַל רֹאשׁ רִשְׁעִים יָחוּל. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "אַתֶּם נִצָּבִים הַיּוֹם", כַּיּוֹם הַזֶּה הַמַּאֲפִיל וּמֵאִיר כָּךְ אַתֶּם קַיָּמִין בְּקִיּוּם נִצְחִי, וְגַם אַחַר שֶׁתֶּחְשַׁךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ בְּיוֹם הַמִּיתָה, תָּשׁוּבוּ לֵאוֹר בְּאוֹר ה' הַנִּצְחִי לָעוֹלָם הַבָּא. וְאַחַר שֶׁהֻנַּח שֶׁיֵּשׁ מְצִיאוּת לָאָדָם גַּם אַחַר מוֹתוֹ, הִנֵּה בָּזֶה תָּבִינוּ פֵּרוּשׁ הַפָּסוּק "גַּם כָּל חֳלִי וְכָל מַכָּה אֲשֶׁר לֹא כָתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֹּאת", וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ: כְּךְ הֵאִיר לָכֶם וְעָתִיד לְהָאִיר, כִּי כְּשֵׁם שֶׁאוֹר לָכֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ זוֹרֵחַ הוּא שָׁם גַּם לָעָתִיד, וְהַקְּלָלוֹת וְהַיְסוּרִין מְקַיְּמִין אֶתְכֶם וּמַצִּיבִים אֶתְכֶם לְפָנַי, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ (ברכות ה.): שְׁלֹשׁ מַתָּנוֹת טוֹבוֹת נָתַן הקב"ה לְיִשְׂרָאֵל וְכֻלָּן עַל יְדֵי יִסּוּרִין, וְאֶחָד מֵהֶם עוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ו כג): "וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר". וְאַחַר שֶׁגִּלָּה לָהֶם מֹשֶׁה סוֹד עוֹלָם הַבָּא אֲשֶׁר לְפָנִים לֹא יָדְעוּ, הִנֵּה בָּזֶה נִתְקָרְרָה דַּעְתָּם עַל יְדֵי הֲבָנַת שְׁתֵּי מַכּוֹת אֵלּוּ הַנֶּעֱלָמִים כָּאָמוּר.

פסוק יג

וְלֹא אִתְּכֶם לְבַדְּכֶם אָנֹכִי כֹּרֵת הַבְּרִית הַזֹּאת וְגוֹ'. רֹב הַמְפָרְשִׁים נִתְקַשּׁוּ מְאֹד בִּשְׁבוּעָה זוֹ שֶׁהָיְתָה עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם שֶׁלֹּא הָיוּ בָּעוֹלָם עֲדַיִן, וְאֵיךְ יִכָּנְסוּ בִּבְרִית הַשְּׁבוּעָה. וְשֹׁרֶשׁ קֻשְׁיָא זוֹ תִּמְצָא בָּעֲקֵדָה, וְנִמְשַׁךְ אַחַר דַּעְתּוֹ גַּם מהרי"א וּשְׁאָר מְפָרְשִׁים. וְדַעַת רז"ל (תנחומא נצבים ג) שֶׁכָּל הַנְּשָׁמוֹת שֶׁעֲתִידִין לְהִבָּרְאוֹת הָיוּ שָׁם. וְיֵשׁ שֶׁדִּקְדְּקוּ זֶה מִשְּׁנוּי הַלָּשׁוֹן שֶׁבַּפָּסוּק: "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶשְׁנוֹ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם", וְלֹא אָמַר "וְאֶת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה עִמָּנוּ עֹמֵד הַיּוֹם לִפְנֵי ה'", שֶׁמַּע מִנַּה שֶׁמְּדַבֵּר בִּנְשָׁמוֹת, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָם פֹּה עִמָּנוּ מִכָּל מָקוֹם הֵם עוֹמְדִים לִפְנֵי ה' תָּמִיד תַּחַת כִּסֵּא כָּבוֹד, כַּמַּלְאָכִים שֶׁנִּקְרְאוּ עוֹמְדִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (זכריה ג ז): "וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה". גַּם נִרְאֶה לְדַקְדֵּק זֶה מִלְּשׁוֹן "עִמָּנוּ", כִּי הָוֶה לֵהּ לְמֵימַר "וְאֵת אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ פֹּה הַיּוֹם", אֶלָּא לְדַקְדֵּק מִזֶּה שֶׁדִּוְקָא עִמָּנוּ אֵינֶנּוּ אֲבָל יֶשְׁנוֹ עִם ה' וְעוֹמֵד לְפָנָיו. וּמַה שֶּׁהִקְשׁוּ: וְכִי יָכוֹל לְהַשְׁבִּיעַ אֶת הַנִּשְׁמָה? מְצִינוּ דֻּגְמָא לָזֶה שֶׁאָמְרוּ רז"ל בְּמַסֶּכֶת נִדָּה (ל:), שֶׁבְּיוֹם הַלֵּדָה מַשְׁבִּיעִין אֶת הָאָדָם: הֱוֵי צַדִּיק וְאַל תְּהִי רָשָׁע וְכוּ'.

וְנִרְאֶה כִּי כָּל מֶשֶׁךְ הַפְּסוּקִים מְדַבְּרִים מֵעִנְיַן זֶה, כִּי יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת מַה שֶּׁאָמַר "כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר יָשַׁבְנוּ" וְגוֹ', וְכֵן שְׁנֵי פְּעָמִים "פֶּן" לָמָּה לִי, "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ", "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה", לְעָרְבִינְהוּ וְלִיתְנִינְהוּ, אֶלָּא שֶׁבָּא לִתֵּן טַעַם לָמָּה יִצְטָרֵךְ לְהַשְׁבִּיעַ הַבָּנִים שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹלְדוּ, עַל כֵּן אָמַר דֶּרֶךְ מַשָּׂא וּמַתָּן: "כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֵת אֲשֶׁר יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְשָׁם הָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה, וַיִּפְדֵּנוּ ה' מִשָּׁם עַל מְנָת שֶׁנְּקַבֵּל עָלֵינוּ מִצְוֹת ה', אֲבָל בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָשְׁבוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא נִפְדּוּ יִטְעֲנוּ: לָמָּה נְקַבֵּל עָלֵינוּ עֹל מִצְוֹתָיו, כִּי אוֹתָנוּ לֹא פָדָה ה'. עַל כֵּן אֲנִי צָרִיךְ לְהָבִיא אֶת בְּנֵיכֶם בִּבְרִית. וְאִם תֹּאמְרוּ: אִם כֵּן לָמָּה יִצְטָרֵךְ לְהַשְׁבִּיעַ אוֹתָנוּ, הֲלֹא דַּיִן יֵשׁ לוֹ יִתְבָּרַךְ עָלֵינוּ כִּי עַל מְנָת כֵּן פָּדָה אוֹתָנוּ. עַל זֶה אָמַר: "וְאֵת אֲשֶׁר עָבְרְנוּ בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם" וְגוֹ', וַהֲרֵי שִׁטָּר וְשׁוֹבְרוֹ עִמּוֹ, כִּי מִצַּד שֶׁיָּשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַשְׁבִּיעֵנוּ, אֲבָל מִצַּד שֶׁרְאִיתֶם שִׁקּוּצֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בְתוֹכָם, יֵשׁ לָחוּשׁ "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה" וְגוֹ', עַל כֵּן צָרִיךְ לְהַשְׁבִּיעָם.
וְאִם תֹּאמְרוּ: אִם כֵּן הָדָרָא קוּשְׁיָא לְדוּכְתֵּהּ, כִּי בִּשְׁלָמָא אוֹתָנוּ הוּצָרַךְ לְהַשְׁבִּיעֵנוּ כִּי רָאִינוּ שִׁקּוּצֵי הַגּוֹיִם וְיֵשׁ לָחוּשׁ פֶּן נֵלֵךְ אַחֲרֵיהֶם, אֲבָל בָּנֵינוּ אֲשֶׁר לֹא רָאוּ הַשִּׁקּוּצִים הָהֵם לָמָּה יִזְנוּ אַחֲרֵיהֶם? עַל זֶה אָמַר: "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה רֹאשׁ וְלַעֲנָה", כִּי בֶּאֱמֶת הַבָּנִים הַנּוֹלָדִים מִצַּד עַצְמָם אֵין בֵּית מַחוּשׁ שֶׁיֵּלְכוּ אַחֲרֵי עֲבוֹדָה זָרָה כִּי לֹא רָאוּ אוֹתָהּ מֵעוֹלָם, אֲבָל יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁמִּשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ יֵצֵא צֶפַע, כִּי יָכוֹל לִהְיוֹת שֶׁאֶחָד מִכֶּם נָקֵט טִינָא בְּלִבּוֹ וּמַעֲשֶׂה אָבוֹת יְרֻשׁוּ בָנִים, כִּי טֶבַע הַבֵּן נִמְשָׁךְ אַחַר הָאָב כְּמוֹ הָעָנָף שֶׁנִּמְשָׁךְ אַחַר הַשֹּׁרֶשׁ. עַל כֵּן אֲנִי צָרִיךְ לְהַשְׁבִּיעַ גַּם הַבָּנִים עַל זֶה. וּבָזֶה מְיֻשָּׁב הֵיטֵב שְׁנֵי "פֶּן" אֵלּוּ, כִּי "פֶּן" רֹאשׁוֹן קָאֵי עַל הָאָבוֹת אֲשֶׁר רָאוּ שִׁקּוּצֵי הָעַמִּים פֶּן יֵלְכוּ אַחֲרֵיהֶם, "פֶּן" שֵׁנִי קָאֵי עַל הַבָּנִים הַנּוֹלָדִים, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא רָאוּ שִׁקּוּצֵי הָעַמִּים מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּקְבְּלוּ טֶבַע הַשֹּׁרֶשׁ, דְּהַיְנוּ הָאָבוֹת שֶׁהֵם שֹׁרֶשׁ מַר פֹּרֶה רֹאשׁ.
אוֹ יוּכַל לוֹמַר שֶׁכָּל הַסִּפּוּר, מִן "כִּי אַתֶּם יְדַעְתֶּם" עַד "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ" וְגוֹ' הַכֹּל נְתִינַת טַעַם עַל הָאָבוֹת, כִּי יֹאמַר: מֵאַחַר שֶׁיִּשַּׁבְתֶּם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וִיצָאתֶם מִשָּׁם, וְלֹא הָיָה יְכֹלֶת בֵּאלֹהֵי מִצְרַיִם לְהַצִּיל אֶת מִצְרַיִם, וְאַחַר כָּךְ עֲבַרְתֶּם בְּקֶרֶב הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא נָתַן לָכֶם ה' רְשׁוּת לָרֶשֶׁת אֶת אַרְצָם, הִנֵּה בָּזֶה תָּבוֹאוּ לִידֵי טָעוּת, לוֹמַר שֶׁלְּכָךְ נַעֲשָׂה דִּין בֵּאלֹהֵי מִצְרַיִם וְלֹא בֵּאלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר עֲבַרְתֶּם בְּתוֹכָם, לְפִי שֶׁאֱלֹהֵיכֶם חָזָק מֵאֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲבָל לֹא מֵאֱלֹהֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בְּתוֹכָם, וְתֹאמְרוּ כִּי מִטַּעַם זֶה לֹא יְכָלְתֶּם לַעֲשׂוֹת כְּלוּם לְאוֹתָן הַגּוֹיִם, כִּי אֱלֹהֵיהֶם עִמָּהֶם לְהַצִּילָם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַתִּרְאוּ אֶת שִׁקּוּצֵיהֶם וְגוֹ' כֶּסֶף וְזָהָב אֲשֶׁר עִמָּהֶם", בְּמִלַּת "עִמָּהֶם" חָתַם כָּל טָעוּתָם כִּי יֹאמְרוּ שֶׁאֱלֹהֵיהֶם עִמָּהֶם לְהַצִּילָם, וְאִלּוּ לֹא יָשַׁבְנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא הָיָה הַטָּעוּת חָזָק כָּל כָּךְ, כִּי אוּלַי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְקַנֵּא

בֵּאלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים עַל כֵּן אֵינוֹ עוֹשֶׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, אֲבָל מֵאַחַר שֶׁבֵּאלֹהֵי מִצְרִים עָשָׂה שְׁפָטִים וְלֹא בֵּאלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר עָבָרְנוּ בְּתוֹכָם, מִתּוֹךְ זֶה אַתֶּם קְרוֹבִים לָבוֹא לִידֵי טָעוּת לוֹמַר שֶׁאֱלֹהֵי הָעַמִּים עִמָּהֶם לְהַצִּילָם. וְאַחַר כָּךְ אָמַר כְּנֶגֶד הַבָּנִים: "פֶּן יֵשׁ בָּכֶם שֹׁרֶשׁ פֹּרֶה", כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה.

פסוק יח

וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִּי וגו'. כָּל הַסִּפּוּר הַזֶּה מְדַבֵּר בְּמִי שֶׁחוֹטֵא בְּמַחֲשָׁבָה לְבַד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹּנֶה וגו', וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ וגו', כִּי בִּשְׁרִירוּת לִבִּי אֵלֵךְ", כִּי עֲבוֹדָה זָרָה עִקָּרָהּ בְּמַחֲשָׁבָה, כִּי אֵין אֱמוּנָה כִּי אִם בַּלֵּב. וְעַל כֵּן נֶאֱמַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה (יחזקאל יד ה): "לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם". וּבְכָל זִכְרוֹן עֲבוֹדָה זָרָה לֹא נִזְכַּר כִּי אִם הַמַּעֲשֶׂה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים כז טו): "אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה" וגו', וּמִזֶּה יִקָּרֵה שְׁנֵי מִינֵי טָעֲיוֹת, כִּי יֹאמַר, "אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה" – וְלֹא מִן הֶעָשׂוּי כְּבָר, דְּהַיְנוּ אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם הָהֵם שֶׁהִזְכִּיר לְמַעְלָה. טָעוּת שֵׁנִי הוּא שֶׁיֹּאמַר, דְּוָקָא מַעֲשֶׂה אָסוּר וְלֹא מַחֲשָׁבָה. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת", רוֹצֶה לוֹמַר, אוֹתָהּ אָלָה הַמְרַמֶּזֶת עַל עֲבוֹדָה זָרָה בִּפְרָטִיּוּת, שֶׁמִּשְּׁמִעוּת הָעִנְיָן דְּוָקָא עַל הַמַּעֲשֶׂה, עַל כֵּן יִמְצָא מָקוֹם לְתִלּוֹת בּוֹ טָעוּתוֹ, "וְהִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִּי", שֶׁיִּתֵּן בִּרְכַּת שָׁלוֹם לְעַצְמוֹ בַּעֲבוּר הֱיוֹת הַדָּבָר בְּלִבּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי בִּשְׁרִירוּת לִבִּי אֵלֵךְ לְמַעַן סְפוֹת הָרְוָה אֶת הַצְּמֵאָה", כִּי יִסְמֹךְ עַל זֶה לְהַנָּצֵל מִן הָעֹנֶשׁ לוֹמַר, בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יוֹשֵׁב, וְהַמַּשְׁקֶה שָׂדֶה צְמֵאָה לַמַּיִם יַשְׁקֶה אַגַּב אוֹתָהּ שָׂדֶה גַּם הָרָוָה, כָּךְ עַל יְדֵי שֶׁיִּשְׁלַח ה' אֶת הַבְּרָכָה אֶל הַצַּדִּיקִים הַצְּמֵאִים לִדְבַר ה', כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים סג ב): "צָמְאָה לְךָ נַפְשִׁי" וגו', יְקַבְּלוּ אַגַּבָּן הַבְּרָכָה גַּם הָרְשָׁעִים הַשְּׁבֵעִים מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם עַד שֶׁבּוֹחֲרִים לָהֶם עֲבוֹדוֹת זָרוֹת חֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ, כִּי שָׂבְעָה נַפְשָׁם מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם. גַּם יֹאמַר, מֵאַחַר שֶׁהָעוֹלָם נִדּוֹן עַל פִּי רֻבּוֹ, אִם כֵּן זְכוּת הַצַּדִּיקִים יַעֲמֹד גַּם לִי וְיִסְלַח לִי בַּעֲבוּרָם.

עַל כֵּן אָמַר: "לֹא יֹאבֶה ה' סְלֹחַ לוֹ", כִּי הִרְהוּרֵי עֲבֵרָה שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה קָשִׁים מִן עֲבֵרָה עַצְמוֹ, יַעַן עִקַּר הַדָּבָר בַּלֵּב, כִּי בְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּתִיב (הושע ד יז): "חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ", שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַפּוֹ אֲפִלּוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, אָמְנָם כְּשֶׁחָלַק לְבָם מֵעִם ה' כְּתִיב (שם י ב): "חָלַק לִבָּם עַתָּה יֶאְשָׁמוּ", לָכֵן נֶאֱמַר: "כִּי אָז יֵעָשֵׁן אַף ה'", מִלַּת "אָז" מוֹרָה עַל הַזְּמַן שֶׁל עַתָּה, כִּי אָז תֵּכֶף וּמִיָּד יֵעָשֵׁן אַף ה' וְקִנְאָתוֹ בָּאִישׁ הַהוּא, רוֹצֶה לוֹמַר בּוֹ לְבַדּוֹ, כִּי מֵאַחַר שֶׁחָטָא בַּנִּסְתָּר אֵין אֲחֵרִים נִתְפָּשִׂים בַּעֲוֹנוֹ, "וְרָבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה הַכְּתוּבָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה", הַיְנוּ הָאָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי. אָמְנָם שָׁם נִזְכְּרוּ כָּל הָאָלוֹת בִּלְשׁוֹן רַבִּים, סָלְקָא דַּעְתָּךְ שֶׁרַבִּים יִמָּקוּ בַּעֲוֹנוֹ, עַל זֶה אָמַר: "וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה מִכֹּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל

כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה", הַיְנוּ הָאָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת כִּי תָבוֹא שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּלָשׁוֹן יָחִיד, לְהוֹרוֹת כִּי הוּא יָחִיד לְבַדּוֹ יָמוּת בַּעֲוֹנוֹ וְכָל יִשְׂרָאֵל נְקִיִּים.

וּמַה שֶּׁקָּרָא תּוֹרַת כֹּהֲנִים סְתָם "סֵפֶר", וְהַקְּלָלוֹת שֶׁבְּפָרָשַׁת כִּי תָבוֹא קָרָא "סֵפֶר הַתּוֹרָה", לְפִי שֶׁכָּל חֲמִשָּׁה סְפָרִים בִּכְלָל נִקְרְאוּ "תּוֹרָה" וְכָל סֵפֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ נִקְרָא "סֵפֶר", לְפִיכָךְ סֵפֶר תּוֹרַת כֹּהֲנִים נִקְרָא "סֵפֶר", כִּי אֵינוֹ כּוֹלֵל כָּל הַתּוֹרָה, רַק שֶׁהוּא סֵפֶר אֶחָד מִן מִסְפַּר חֲמִשָּׁה סְפָרִים, אֲבָל סֵפֶר חֲמִישִׁי זֶה נִקְרָא "תּוֹרָה" כִּי הוּא כּוֹלֵל כָּל הַתּוֹרָה, כִּי לְכָךְ נִקְרָא "מִשְׁנֵה תּוֹרָה", כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (דברים א ה): "הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת". וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לְעִנְיַן הַהַבְדָּלָה: "וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה וְגוֹ' כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה", כִּי כֻּלָּם נֶאֶמְרוּ בְּלָשׁוֹן יָחִיד הַמּוֹרֶה עַל הַבְדָּלָה זוֹ, לְבַטֵּל מִמֶּנּוּ סְבָרַת "לְמַעַן סְפוֹת הָרָוָה אֶת הַצְּמֵאָה", שֶׁלֹּא יֹאמַר: בְּתוֹךְ עַמִּי אָנֹכִי יוֹשֵׁב. וּמִטַּעַם זֶה קָרָא הָרִאשׁוֹנִים "אָלָה" וְהָאַחֲרוֹנִים "אָלוֹת", לְפִי שֶׁהָאַחֲרוֹנִים כְּפוּלִים מִן הָרִאשׁוֹנִים, כִּי בְּמָקוֹם כָּל אָלָה אַחַת נִמְצְאוּ כָּאן שְׁתַּיִם מִן הַטַּעַם שֶׁבֵּאַרְנוּ בְּפָרָשַׁת כִּי תָבוֹא (כח טו), אוֹ כְּנֶגֶד מ"ט שַׁעֲרֵי בִּינָה, אוֹ כְּנֶגֶד הַתּוֹרָה שֶׁנִּדְרֶשֶׁת בְּמ"ט פָּנִים, כְּנֶגֶד כָּל אֶחָד מַכָּה אַחַת, וְכָאן שְׁתַּיִם בַּעֲבוּר הָעַרְבוּת. וּמַה שֶּׁאָמַר: "וְרִבְצָה בּוֹ כָּל הָאָלָה", דַּוְקָא אוֹתָהּ אָלָה שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים, לְפִי שֶׁכָּאן מְדַבֵּר בְּחֵטְא עֲבוֹדָה זָרָה וְכֵן הָאָלָה שֶׁבְּתוֹרַת כֹּהֲנִים מְדַבֶּרֶת גַּם כֵּן מֵעָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כו ל): "וְהִשְׁמַדְתִּי אֶת בָּמֹתֵיכֶם וְהִכְרַתִּי אֶת חַמָּנֵיכֶם" וְגוֹ'. אֲבָל אוֹתָן אָלוֹת שֶׁבְּעַרְבוּת מוֹאָב לֹא נִזְכַּר בָּהֶם עָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה. עַל כֵּן אָמַר בְּאָלָה רִאשׁוֹנָה: "וְרִבְצָה בּוֹ", כִּי הִיא לְבַדָּהּ תִּרְבַּץ אֲצָלוֹ, אָמְנָם לְעִנְיַן הַהַבְדָּלָה לְבַד שֶׁיַּבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, אָמַר: "כְּכֹל אָלוֹת הַבְּרִית" וְגוֹ', כִּי אֵלּוּ הָאָלוֹת נֶאֶמְרוּ בְּלָשׁוֹן יָחִיד. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר אַחַר כָּךְ: "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ" וְגוֹ', שֶׁמַּשְׁמָע שֶׁבְּעֹנֶשׁ רַבִּים הוּא מְדַבֵּר, זֶה קָאֵי עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה: "אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט", כִּי זֶה מְדַבֵּר בְּרַבִּים הַחוֹטְאִים, וְאָז יִרְאוּ מַכַּת הָאָרֶץ כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ.

פסוק כא

וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ'. יֵשׁ בְּעִנְיָן זֶה סְפֵקוֹת, כִּי לֹא פֵּרֵשׁ בַּמִּקְרָא מָה יֹאמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה, כִּי אֵין לוֹמַר שֶׁיֹּאמְרוּ: "עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת", שֶׁהֲרֵי עַל זֶה אָמַר: "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה" וְאִם כֵּן בְּנֵיכֶם מָה יֹאמְרוּ? וּמַהוּ שֶׁאָמַר תְּחִלָּה: "וְהַנָּכְרִי", וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וְאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם"? וְעוֹד, שֶׁעַל כָּרְחֵךְ קֹדֶם שֶׁיִּרְאוּ מַכּוֹת הָאָרֶץ לֹא יֹאמְרוּ כְּלוּם, וְאִם כֵּן לָמָּה אָמַר "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן" קֹדֶם "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ"?

וְהָרִ״י אַבְרַבַּנְאֵל פֵּרֵשׁ, שֶׁפְּסוּק רִאשׁוֹן לֹא פֵּרֵשׁ בּוֹ עֲדַיִן מָה שֶׁיֵּאָמְרוּ, אֶלָּא אָמַר סְתָם: ״וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר יָקוּמוּ מֵאַחֲרֵיכֶם וְהַנָּכְרִי״, כִּי שְׁנֵיהֶם יְדַבְּרוּ מֵעִנְיָן זֶה, וְאַחַר כָּךְ פֵּרֵשׁ מָה שֶׁיֵּאָמְרוּ כָּל הַגּוֹיִם עַל יִשְׂרָאֵל: ״עַל מָה עָשָׂה ה׳ כָּכָה״, וּבְנֵיכֶם יָשִׁיבוּ: ״עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ״ וְגוֹ׳. וּפֵרוּשׁוֹ אֵינוֹ מַסְפִּיק לְכָל הַסְּפֵקוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ, כִּי מִתְּחִלָּה קָרָאוֹ ״נָכְרִי״, וְאַחַר כָּךְ אָמַר ״כָּל הַגּוֹיִם״. סוֹף דָּבָר פֵּרוּשׁוֹ אֵינוֹ מַסְפִּיק כְּלָל לְיַשֵּׁב הַמִּקְרָאוֹת עַל אָפְנָם.

וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁפְּסוּקִים אֵלּוּ מִלֵּי מִלֵּי קָתָנֵי, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר: ״פֶּן יֵשׁ בָּכֶם אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט״, וּבְפָסוּק זֶה הוּא מְדַבֵּר הֵן בְּיָחִיד הַחוֹטֵא הֵן בְּרַבִּים הַחוֹטְאִים, וְאַחַר כָּךְ חָזַר וּפֵרֵשׁ עַל רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, כִּי מִן ״וְהָיָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי הָאָלָה הַזֹּאת״ עַד ״וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ״, הַכֹּל מְדַבֵּר בְּעָנָשׁ יָחִיד הַחוֹטֵא, וּמִן ״וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ״ עַד סוֹף הַפָּרָשָׁה, הַכֹּל מְדַבֵּר בְּחֵטְא הָרַבִּים. וְצָרִיךְ שֶׁתֵּדַע שֶׁכָּךְ מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי בִּזְמַן שֶׁיָּחִיד חוֹטֵא אָז הוּא לוֹקֶה בְּגוּפוֹ כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ, אֲבָל בִּזְמַן שֶׁרַבִּים חוֹטְאִים אִי אֶפְשָׁר לְקַיֵּם בָּהֶם מַה שֶּׁכָּתוּב אֵצֶל הַיָּחִיד: ״וּמָחָה ה׳ אֶת שְׁמוֹ מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם״, כִּי לְאַבֵּד אֶת שֵׁם יִשְׂרָאֵל אִי אֶפְשָׁר, הֵן מִצַּד שֶׁכְּבָר נִשְׁבַּע ה׳ לְאָבוֹת שֶׁלֹּא לְהַחֲלִיפָם בְּאָמָה אַחֶרֶת, הֵן מִצַּד שֶׁשְּׁנַיִם עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל הֵם כְּנֶגֶד שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת שֶׁבָּרָקִיעַ, וּבְבָטוּל אֶפִלּוּ שֵׁבֶט אֶחָד יִפֹּל הַמַּזָּל שֶׁבָּרָקִיעַ הַנִּשְׁעָן עָלָיו. עַל כֵּן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְכַלֶּה חֲמָתוֹ בְּעֵצִים וַאֲבָנִים וּבָאָרֶץ הַהִיא, ״גְּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָּל אַרְצָהּ״. וְהַדִּין נוֹתֵן שֶׁתִּלָּקֶה הָאָרֶץ, כִּי הִיא הָיְתָה סִבָּה לְחֵטְא רִאשׁוֹן שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן עַל יְדֵי הַחֹמֶר שֶׁנִּתְּנָה בּוֹ, כַּאֲשֶׁר הוֹכִיחָנוּ בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת אַחֲרֵי מוֹת (יח כה) בְּפָסוּק ״וַתִּטְמָא הָאָרֶץ וָאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ״ וְגוֹ׳. עַל כֵּן בְּכָל חֵטְא הָרַבִּים תִּלָּקֶה הָאָרֶץ, כְּמוֹ בְּדוֹר הַמַּבּוּל, כְּתִיב ״וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ״. וְכֵן ״וַתָּקֵא הָאָרֶץ אֶת יוֹשְׁבֶיהָ״, כִּי הִיא דּוֹמָה לְחוֹלֶה הַמֵּקִיא וְאֵינוֹ סוֹבֵל מַאֲכָלוֹ הָרָאוּי לוֹ, כָּךְ הָאֲדָמָה תִּלָּקֶה כִּי הִיא הָיְתָה סִבָּה לְכָל חַטָּאת וְעָוֹן הַמְצוּי בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. אֲבָל בְּחֵטְא יָחִיד, אִם תִּלָּקֶה הָאָרֶץ יַגִּיעַ הַנֶּזֶק אַף לְמִי שֶׁלֹּא חָטָא.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר תְּחִלָּה בְּעָנָשׁ אִישׁ אוֹ אִשָּׁה אֲשֶׁר לְבָבוֹ פֹּנֶה מֵעִם ה׳: ״כִּי אָז יֶעְשַׁן אַף ה׳ בָּאִישׁ הַהוּא וְגוֹ׳, וְהִבְדִּילוֹ ה׳ לְרָעָה וְגוֹ׳, וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן בְּנֵיכֶם וְגוֹ׳, וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה״, כִּי שְׁנֵיהֶם יְדַבְּרוּ וְיִסַּפְּרוּ עִנְיַן פְּלָאֵי פְּלָאוֹת, מַכּוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח ה׳ עַל הַיָּחִיד הַהוּא, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ בַּמִּקְרָא מָה יְדַבְּרוּ, מִכָּל מָקוֹם דּוֹמֶה זֶה מַמָּשׁ לְמַה שֶׁנֶּאֱמַר בַּתּוֹכֵחָה (דברים כח לז): ״וְהָיִיתָ לְמָשָׁל וְלִשְׁנִינָה״, פֵּרֵשׁ רַשִׁ״י: ״וְלִשְׁנִינָה״ – לְשׁוֹן דִּבּוּר, יְדַבְּרוּ בְךָ, כְּתַרְגּוּמוֹ: ״וּלְשׁוֹעִי״, אַף עַל פִּי שֶׁגַּם שָׁם לֹא נִתְפָּרֵשׁ מָה שֶׁיֵּאָמְרוּ, אֶלָּא

מִסְתָּמָא שֶׁיִּדְבְּרוּ מִמַּה שֶׁיִּרְאוּ בְּךָ מִן גְּדֹל הַפְּלָאוֹת הַמַּכּוֹת, כָּךְ מַה שֶּׁנֶּאֱמַר כָּאן: "וְאָמַר הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְגוֹ' וְהַנָּכְרִי" וְגוֹ', שְׁנֵיהֶם יֹאמְרוּ דֶּרֶךְ חִדּוּשׁ מַה שֶּׁקָּרָה לָאִישׁ הַהוּא. וְדָוְקָא "הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן" אוֹ "הַנָּכְרִי אֲשֶׁר יָבֹא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה" יֹאמְרוּ וְיַדַּבְּרוּ זֶה לָזֶה דֶּרֶךְ חִדּוּשׁ מַה שֶּׁקָּרָה לָאִישׁ הַזֶּה, אֲבָל אוֹתוֹ דּוֹר וְכֵן הַגּוֹיִם הַקְּרוֹבִים אֲשֶׁר רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם אוֹתָן הַמַּכּוֹת וּמַכִּירִין אֶת הָאִישׁ וְאֶת שִׂיחוֹ, וַדַּאי יָדוּנוּ אוֹתוֹ לְכַף חוֹבָה וְיַצְדִּיקוּ עָלָיו אֶת הַדִּין. אָמְנָם הַדּוֹר הָאַחֲרוֹן וְהַנָּכְרִי אֲשֶׁר לֹא הִכִּירוּהוּ, יֹאמְרוּ זֶה לָזֶה מִמַּה שֶּׁקָּרָה לוֹ, וְיִהְיֶה אֶצְלָם לְמָשָׁל וּלְשׁוֹעִי.

וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְפָרֵשׁ עַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וְהוּא עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה: "אוֹ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט", וְהֵם בְּלִי סָפֵק יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּנִגְלֶה, כִּי אִם יָחִיד יִתְבָּרֵךְ בִּלְבָבוֹ, הִנֵּה בְּרַבִּים שֶׁנִּתְקַבְּצוּ לְרָעָה אֵין שַׁיָּךְ לוֹמַר שֶׁיַּעַבְדוּהוּ בַּסֵּתֶר, וְאִם כֵּן אִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֹא יִמְחוּ בָּהֶם דִּין הוּא שֶׁיִּתְפְּסוּ כֻּלָּם בַּעֲוֹן אוֹתָהּ מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט. וְעַל זֶה אָמַר: "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ", כִּי בִּזְמַן שֶׁרַבִּים סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ, אֲשֶׁר לְכַלּוֹתָם אִי אֶפְשָׁר, עַל כֵּן יְכֹלֶה ה' חֶמָתוֹ בָּאָרֶץ הַהִיא מִקְצָת, וּבָהֶם מִקְצָת, כִּי יִגְלוּ מִמֶּנָּה. וְרָאוּ כָּל הָעַמִּים "אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ הַהִיא וְגוֹ', גָּפְרִית וָמֶלַח שְׂרֵפָה כָל אַרְצָהּ" וְגוֹ', וְעַל זֶה יֹתְמְהוּ כָּל הַגּוֹיִם, בֵּין קְרוֹבִין בֵּין רְחוֹקִים: "עַל מָה עָשָׂה ה' כָּכָה לָאָרֶץ הַזֹּאת", רוֹצֶה לוֹמַר, עַל מָה אָבְדָה הָאָרֶץ, לֹא פִּשְׁעָהּ וְלֹא חַטָּאתָהּ. הֵמָּה מַקְשִׁים וְהֵמָּה מְפָרְקִים: "וְאָמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם", דּוֹמֶה לַחֵטְא שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לח: ועיי"ש בפירוש רבנו חננאל): כּוֹפֵר בָּעִקָּר הָיָה, וְהָאָרֶץ הִיא שֶׁגָּרְמָה לוֹ עַל יְדֵי חוֹמֶר עָב וְעָכוּר שֶׁנִּתְּנָה בּוֹ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁצִּוָּה לָהּ ה', וְעַל יְדֵי זֶה שֶׁנִּתְקַלֵּל הָאָדָם עַל עֲוֹנוֹ נִפְקְדָה גַּם הִיא עַל עֲוֹנָהּ וְנִתְקַלְּלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ג יז): "אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ". עַל כֵּן גַּם אֵלּוּ שֶׁהָיוּ כּוֹפְרִים בָּעִקָּר דִּין הוּא שֶׁיִּלְקוּ שְׁנֵיהֶם, הָאָרֶץ וְהָעוֹבְדִים הָעֲבוֹדָה זָרָה. זֶה הוּא שֶׁאָמַר: "וַיִּחַר אַף ה' בָּאָרֶץ הַהִיא וְגוֹ', וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אַדְמָתָם", לְחַלֵּק הָעֹנֶשׁ בֵּינֵיהֶם, כִּי בָּזֶה לֹא יִכְלֶה אֶת זֶרַע יִשְׂרָאֵל כִּי יִתְחַלֵּק הָעֹנֶשׁ לִשְׁנַיִם. "וַיַּשְׁלִכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת", שֶׁלֹּא יִהְיוּ בְּאוֹתָהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה נִתְגַּדֵּל הַחוֹמֶר שֶׁלָּהֶם אֲשֶׁר גָּרַם לָהֶם לַחֲטוֹא.

וּמַה שֶּׁבָּאָה לָמֶ"ד גְּדוֹלָה בְּמִלַּת "וַיַּשְׁלִכֵם", רֶמֶז שֶׁאַחַר שִׁלּוּשִׁים דּוֹר יִגְלוּ מֵאַרְצָם, כִּי מֵאַבְרָהָם וְעַד שְׁלֹמֹה חֲמִשָּׁה עָשָׂר דּוֹר, וּמִשְּׁלֹמֹה וְעַד צִדְקִיָּהוּ גַּם כֵּן חֲמִשָּׁה עָשָׂר דּוֹר, כִּדְאִיתָא בְּרָבָתִי (שמות טו כו) בְּפָסוּק "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם", שֶׁמַּלְכוּת שֶׁל יִשְׂרָאֵל נִמְשָׁל לַיָּרֵחַ, שֶׁלֹּא עָמַד כִּי אִם שְׁלֹשִׁים דּוֹר כִּימוֹת הַלְּבָנָה. לָכֵן בָּאָה לָמֶ"ד גְּדוֹלָה בְּ"וַיַּשְׁלִכֵם אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת". וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "כַּיּוֹם הַזֶּה", לוֹמַר לְךָ, לְפִי שֶׁהֵם קַיָּמִים כַּיּוֹם הַזֶּה, עַל כֵּן לְכַלּוֹתָם אִי אֶפְשָׁר. לְפִיכָךְ נִתְחַלֵּק הָעֹנֶשׁ בֵּינָם וּבֵין הָאָרֶץ.

וְאָמַר: "הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ" וְגוֹ', לְתָרֵץ הַשִּׁנּוּי הַנֶּאֱמָר לְמַעְלָה בְּחֵטְא אִישׁ אוֹ אִשָּׁה: "וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה" וְכָל יִשְׂרָאֵל נְקִיִּים, וּבְחֵטְא מִשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט כְּתִיב: "וְרָאוּ אֶת מַכּוֹת הָאָרֶץ" וְגוֹ', מַשְׁמַע שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל בִּכְלַל הָעֹנֶשׁ. עַל זֶה אָמַר: "הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ", כִּי הַיָּחִיד אֲשֶׁר יִתְבָּרֵךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר שָׁלוֹם יִהְיֶה לִי, מִי יוֹדֵעַ מַה שֶּׁבְּלִבּוֹ בַּלְתִּי ה' לְבַדּוֹ, עַל כֵּן "וְהִבְדִּילוֹ ה' לְרָעָה". אֲבָל חֵטְא הַמִּשְׁפָּחָה אוֹ שֵׁבֶט, אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּנִסְתָּר, עַל כֵּן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל חָל חוֹבַת בִּעוּר הַגִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ, "וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם", וְאִם לֹא יְבַעֲרוּם מִן הָאָרֶץ אֵז דִּין הוּא שֶׁכֻּלָּם יִהְיוּ נִתְפָּסִים בַּעֲוֹן אוֹתוֹ שֵׁבֶט. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ" וְגוֹ'. וְזֶה הַנִּרְאֶה יָשָׁר וְנָכוֹן בְּיִשּׁוּב כָּל הַמִּקְרָאוֹת עַל אָפְנָם.

פרק ל

פסוק א

וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְגוֹ'. יֵשׁ לְהִתְבּוֹנֵן, כִּי מִתְּחִלָּה אָמַר: "בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה", וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה". כִּי יֵשׁ הֶבְדֵּל בֵּין לְשׁוֹן "הֱפִיצְךָ", לִלְשׁוֹן "הִדִּיחֲךָ", כִּי "הֱפִיצְךָ" יֵאָמֵר עַל הַגָּלוּת, וְ"הִדִּיחֲךָ" יֵאָמֵר עַל הַמִּצְוֹת, כִּי בִּהְיוֹת יִשְׂרָאֵל בְּאַרְצוֹת הָעַמִּים הֵם נִדָּחִים מִן הַמִּצְוֹת, הֵן מִצַּד מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּתוֹכֵחָה (דברים כח לו): "וְעָבַדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים", הֵן מִצַּד שֶׁרוֹב הַמִּצְוֹת תְּלוּיוֹת בָּאָרֶץ, וְעַל יְדֵי הַדְּחָה זוֹ יִשְׂרָאֵל קְרוֹבִים לָבוֹא לִידֵי טָעוּת וְלוֹמַר שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חָפֵץ עוֹד בְּמַעֲשֵׂיהֶם כְּלָל, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה א יא): "לָמָּה לִי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר ה'", וְעַל יְדֵי זֶה יִתְיָאֲשׁוּ לַגְמְרֵי מִן הַגְּאוּלָה, כִּי יֹאמְרוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִדִּיחָם מִן הַמִּצְוֹת בְּכַוָּנָה גְּמוּרָה. וְטָעוּת הוּא בְּיָדָם, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא נִתְכַּוֵּן בְּעֶצֶם וְרֹאשׁוֹנָה כִּי אִם עַל הַפִּזּוּר לַהֲפִיצָם זֶה מֵעַל זֶה, כִּי כִּנּוּס לָרְשָׁעִים רַע לָהֶם (סנהדרין עא:). אָמְנָם מַה שֶּׁנִּדְחוּ מִן הַמִּצְוֹת נִמְשָׁךְ בְּמִקְרֶה מִן הַהֶפְצָה, וְלֹא שֶׁיִּתְכַּוֵּן הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּעֶצֶם וְרֹאשׁוֹנָה לְהַדִּיחָם מִן הַמִּצְוֹת.

וְזֶהוּ הַמְכֻוָּן בְּפָרָשָׁה זוֹ, "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל לְבָבֶךָ", שֶׁתַּחְשֹׁוב בִּלְבָבְךָ דָּבָר, וּמַהוּ הַדָּבָר – "אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה", כִּי תַּחְשֹׁוב שֶׁה' אֱלֹהֶיךָ הִדִּיחֲךָ מִן הַמִּצְוֹת בְּכַוָּנָה וְעֶצֶם וְרֹאשׁוֹנָה, כִּי אֵינוֹ חָפֵץ לֹא בְּךָ וְלֹא בְּשִׁמְירַת מִצְוֹתֶיךָ עוֹד, וְעַל יְדֵי זֶה תִּתְיָאֵשׁ מִן הַתְּשׁוּבָה, כִּי תֹּאמַר, לוּ חָפֵץ ה' בָּנוּ לֹא תִּקְרָאנָה אוֹתָנוּ כָּאֵלֶּה מִיָּדוֹ יִתְבָּרַךְ. עַל זֶה אָמַר שֶׁאַתָּה חוֹשֵׁב תּוֹעָה עַל ה', וְאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא בְּמִצְוֹתֶיךָ חָפֵץ מְאֹד לְעוֹלָם. וּבָזֶה יִבָּחֵן הַדָּבָר, בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וְשַׁבְתָּ עַד ה'" וְגוֹ', כִּי מִיָּד כַּאֲשֶׁר תִּגְמֹר בְּלִבְּךָ לָשׁוּב בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה עַד ה', אַף עַל פִּי שֶׁעֲדַיִן לֹא

עָשִׂיתָ הַדָּבָר הָרָאוּי לְהֵעָשׂוֹת בְּפוֹעַל, שֶׁהֲרֵי לֹא נֶאֱמַר כָּאן עַדַיִן "וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו" כְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר בְּסָמוּךְ, בָּזֶה הוֹרָה בְּאֶצְבַּע לוֹמַר, רְאֵה אֵיךְ אַתָּה טוֹעֶה בְּדַעְתְּךָ, כִּי לֹא זוֹ שֶׁבְּמִצְוֹתֶיךָ חָפֵץ מְאֹד, אֶלָּא אֲפִלּוּ תֵּכֶף שֶׁתָּשׁוּב עַד ה' וְשָׁמַעְתָּ בְקוֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ, שֶׁעִקַּר הַשְׁמִיעָה בְּקוֹל ה' הִיא בְּכָל לְבָבְךָ לְבַד, שֶׁיִּרְאֶה ה' בְּךָ סִימָנֵי טָהֳרָה שֶׁנְּכוֹן לִבְּךָ אֶל ה', אַף שֶׁהַמְנִיעָה הִיא שֶׁלֹּא תּוּכַל לַעֲשׂוֹת בְּפוֹעַל כָּל מִצְוֹתָיו, וּמִכָּל מָקוֹם תֵּכֶף "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ" וְגוֹ'.

שְׁתֵּי פְּעָמִים "וְשָׁב" שֶׁהַזְכִּיר בָּזֶה אַחַר זֶה, הָרִאשׁוֹן מְדַבֵּר בְּמַחִילַת הֶעָוֹן הַקּוֹדֵם, הַנִּקְרָא "שְׁבוּתְךָ", כְּמוֹ "הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה" (ירמיה לא כא), וּכְמוֹ "וַיֵּלֶךְ שׁוֹבֵב בְּדֶרֶךְ לִבּוֹ" (ישעיה נז יז), וּכְמוֹ "שׁוּבָה מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל" (ירמיה ג יב), וְכֵן רַבִּים. עַל זֶה אָמַר: "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ", כִּי אֲפִלּוּ "שְׁבוּתְךָ" הַמִּתְיַחֵס אֵלֶיךָ, דְּהַיְנוּ הֶעָוֹן, יִתְהַפֵּךְ לִזְכוּת, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:) שֶׁעַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה נַעֲשִׂין הַזְּדוֹנוֹת כִּזְכֻיּוֹת. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרִחֲמֶךָ", שֶׁהוּא לְשׁוֹן אַהֲבָה, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹהֵב אֶת שְׁבוּתְךָ, יַעַן כִּי הַזְּדוֹנוֹת יִהְיוּ בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ כִּזְכֻיּוֹת וְאוֹהֲבָם מְאֹד.

וְהַשֵּׁנִי מְדַבֵּר בְּשִׁיבַת יִשְׂרָאֵל מִן הַגָּלוּת, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה", לֹא כְּמוֹ שֶׁחָשַׁבְתָּ שֶׁהִדִּיחֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וְנִתְכַּוֵּן בְּעֶצֶם וּבְרֹאשׁוֹנָה לְהַדִּיחֲךָ מֵעַל שְׁמִירַת הַמִּצְוֹת, אֶלָּא בְּעֶצֶם וּבְרֹאשׁוֹנָה נִתְכַּוֵּן ה' לְהַפִּיצְךָ, אָמְנָם הַהַדָּחָה מִן הַמִּצְוֹת נִמְשָׁךְ בְּמִקְרֶה מִן הַנִּפּוּץ, וּמִכָּל מָקוֹם, "אִם יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם", כִּי בֶּאֱמֶת אַתָּה מֻדָּח מִן הַמִּצְוֹת, אֲבָל אֵין לְיַחֵס הַדָּבָר אֵלָיו יִתְבָּרַךְ כִּי אִם אֵלֶיךָ, וְנִקְרָא "נִדַּחֲךָ", כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ וְגָרַמְתָּ לְךָ הַדָּחָה זוֹ מִבֵּית וּמֵחוּץ, וְאַף עַל פִּי שֶׁאַתָּה גָּרַמְתָּ לְךָ לִהְיוֹת מֻדָּח מִן מְקוֹם קִיּוּם הַמִּצְוֹת רָחוֹק מְאֹד, מִכָּל מָקוֹם, "מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ ה' וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ", "מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ" – זֶהוּ קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת, "וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ" אֵלָיו לְסַיֵּעַ לְךָ לִשְׁמִירַת הַמִּצְוֹת. "וֶהֱבִיאֲךָ אֶל הָאָרֶץ וְגוֹ' וְהֵטִיבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ", אֵין הַפֵּרוּשׁ "מֵאֲבוֹתֶיךָ" – יוֹתֵר מֵאֲבוֹתֶיךָ, שֶׁהֲרֵי בְּסָמוּךְ אָמַר: "כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ עַל אֲבוֹתֶיךָ", מַשְׁמָע לֹא יוֹתֵר מֵהֶם אֶלָּא שָׁוֶה לָהֶם, אֶלָּא "מֵאֲבוֹתֶיךָ" – לוֹמַר לְךָ, מֵאַחַר אֲשֶׁר אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבְּךָ אֶל ה' אֲבָל עֲדַיִן לֹא יָצְאָה מַחֲשַׁבְתְּךָ אֶל הַפֹּעַל, כִּי לֹא קִיַּמְתָּ הַמִּצְוֹת עֲדַיִן, עַל כֵּן עֲדַיִן אֵין זְכוּתְךָ מַסְפִּיק לְךָ לְהֵטִיב לְךָ וּלְהַרְבּוֹתְךָ, כִּי אִם זְכוּת אֲבוֹתֶיךָ הוּא שֶׁעָמְדָה לְךָ לְהֵטִיב לְךָ וּלְהַרְבּוֹתְךָ. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "מֵאֲבוֹתֶיךָ", שֶׁדָּבָר זֶה נִמְשָׁךְ לְךָ מֵאֲבוֹתֶיךָ. אָמְנָם מִכָּל מָקוֹם מֵאַחַר שֶׁלִּבְּךָ שָׁלֵם עִם ה', וְנִמְרַתָּ בְּלִבְּךָ לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹת ה' גַּם בְּפֹעַל אִם תָּבֹא הַמִּצְוָה לְיָדְךָ, גַּם לְעֻמַּת זֶה ה' יִגְמֹר בַּעַדְךָ.

וּמָל ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת לְבָבְךָ וְאֶת לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת ה'. שֶׁיִּתֵּן בְּלִבְּךָ לְעָבְדוֹ מֵאַהֲבָה לֹא מִיִּרְאָה, כִּי הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה עוֹבֵד אֶת ה' בְּשִׂמְחָה, אַךְ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִתְנַקֵּם מֵאוֹיְבֶיךָ תָּמִיד מוֹרָא אוֹיְבֶיךָ עָלֶיךָ, פֶּן יַחְזְרוּ לְהִלָּחֵם בְּךָ, וְעַל כֵּן אֵין לִבְּךָ פָּנוּי לַעֲבֹד אֶת ה' בְּשִׂמְחָה. עַל כֵּן, "וְנָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל אוֹיְבֶיךָ וְעַל שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ", וּמֵאָז תִּהְיֶה בָּטוּחַ שֶׁלֹּא יָבֹאוּ עָלֶיךָ עוֹד וְיִשְׂמַח צַדִּיק כִּי חָזָה נָקָם (תהלים נח יא), הִנֵּה מֵאָז תִּהְיֶה מוּכָן לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוֹת ה' בְּשִׂמְחָה גַּם בְּפֹעַל. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה תָּשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' וְעָשִׂיתָ אֶת כָּל מִצְוֹתָיו", וְאָז לֹא תִּצְטָרֵךְ לְזִכּוּת אֲבוֹתֶיךָ, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאַתָּה", כִּי בְּךָ לְבַד תְּלָה הַדָּבָר, וְאָז יָשׁוּב ה' לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ כַּאֲשֶׁר שָׂשׂ עַל אֲבוֹתֶיךָ, כִּי תִּהְיֶה שָׁוֶה לַאֲבוֹתֶיךָ, כִּי יֵשׁ בְּיָדְךָ זְכוּת עַצְמְךָ, וְאֵל הֶהָרִים לֹא תֹאכַל, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין פא.) מִן פָּסוּק "אֶל הֶהָרִים לֹא אָכָל" (יחזקאל יח ו) – שֶׁלֹּא אָכַל בִּזְכוּת אֲבוֹתָיו. וְעַל יְדֵי בֵּאוּר זֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַרְבֵּה סְפֵקוֹת בְּכָל הֶמְשֵׁךְ פָּרָשָׁה זוֹ כַּמְבֹאָר לְכָל מֵבִין בְּמִעוּט הִתְבּוֹנְנוּת.

פסוק יא

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת וְגוֹ' לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ. וְאַחַר כָּךְ לֹא אָמַר "מִמְּךָ" וְאָמַר סְתָם: "וְלֹא רְחוֹקָה הִיא". הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי לְפָרֵשׁ פָּרָשָׁה זוֹ בִּשְׁנֵי דְּרָכִים, הֵן עַל סְתָם מִצְוֹת הַתּוֹרָה, הֵן עַל הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר הִזְכִּיר לְמַעְלָה.

דֶּרֶךְ א', עַל כָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה. שֶׁיֵּשׁ בְּכָל מִצְוָה שְׁנֵי בְּחִינוֹת: הָאַחַת הִיא הָעֲשִׂיָּה עַצְמָהּ, לַעֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בְּפֹעַל, הַשֵּׁנִיָּה הִיא כַּוָּנַת הַמִּצְוָה, לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל בְּסוֹדוֹת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר הֶעֱלִים ה' מִן הָאֻמּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה יד): "סוֹד ה' לִירֵאָיו" וְגוֹ', וּכְתִיב (שם קמז כ): "לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל יְדָעוּם", כִּי הֶעֱלִים ה' מִן הָאֻמּוֹת סוֹדוֹת הַתּוֹרָה וּמְסָרָם לְיִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן אָמַר: "לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", כִּי אִם יַעֲלֶה עַל לִבְּךָ לוֹמַר: אֵיךְ אֶעֱשֶׂה הַמִּצְוָה בְּלֹא כַּוָּנָה כַּחֲמוֹר נוֹשֵׂא סְפָרִים, עַל זֶה אָמַר, אֵין הַדָּבָר כֵּן אֶלָּא "לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", כִּי אִם נִפְלָאִים מַעֲשֶׂה ה' מִן הָאֻמּוֹת, אֲבָל לֹא מִמְּךָ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם קלט יד): "נִפְלָאִים מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד", כִּי הַלֻּחוֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה וְנִפְלָאִים בֶּאֱמֶת מִן הָאֻמּוֹת, אֲבָל נַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד, כִּי שָׁמַעְתָּ תְּפִלָּתִי, "אַל תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֹתֶיךָ" (שם קיט יט), הַנֶּאֱמָר עַל סוֹדוֹת הַתּוֹרָה. וְעַל הָעֲשִׂיָּה בְּפֹעַל אָמַר: "וְלֹא רְחוֹקָה הִיא", לֹא מִמְּךָ לְבַד אֶלָּא מִן כָּל הָאֻמּוֹת אֵינָן רְחוֹקִים, כִּי לֹא צִוָּה ה' לְךָ לְהָבִיא מִמֶּרְחָק אֵיזוֹ מִצְוָה, כִּי בַּקָּרְבָּנוֹת אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויק"ר כז ו) שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: לֹא הִטְרַחְתִּי עָלֶיךָ לְהָבִיא קָרְבָּן מִן הַמִּינִים שֶׁאֵינָן בִּרְשׁוּתְךָ, כִּי אִם מִן בָּקָר וְצֹאן שֶׁבִּרְשׁוּתְךָ

כו׳, ומֵהֶם תַּקִּישׁ אֶל כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁלֹּא צִוָּה לְךָ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְהָבִיא מִמֶּרְחָק אֵיזוֹ דָּבָר לְמִצְוָה כִּי אִם בְּדָבָרִים הַמְּצוּיִין אֶצְלְךָ.

וְחָזַר וּפֵרַשׁ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, כִּי מַה שֶּׁאָמַרְתִּי "לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", זֶהוּ הַחָכְמָה הַנִּתּוּנָה מִן הַשָּׁמַיִם, כִּי ה׳ יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת וּתְבוּנָה (משלי ב ו). וּכְדֵי שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁמַּעֲשֶׂה הַמִּצְוֹות בְּפוֹעַל נָתַן ה׳ לָאָרֶץ אֲבָל לֹא הַחָכְמָה, כִּי עֲדַיִן הִיא בַּשָּׁמַיִם, עַל זֶה אָמַר: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא" וְגוֹ׳, כִּי גַּם הַמַּעֲשֶׂה, גַּם הָעִיּוּן וְדֶרֶךְ הַשֵּׂכֶל, אֶת הַכֹּל נָתַן ה׳ לָאָרֶץ. וּמַה שֶּׁאָמַרְתִּי "וְלֹא רְחוֹקָה הִיא", עַל זֶה אָמַר: "וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הִיא", כִּי לֹא צִוִּיתִי לְךָ לְהָבִיא דָּבָר מֵעֵבֶר לַיָּם לְמִצְוָה. "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ", "בִּלְבָבְךָ" הוּא מְקוֹם הָעִיּוּן וְהַחָכְמָה, ו״בְּפִיךָ" מְקוֹם הָעֲשִׂיָּה, כִּי אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁלֹּא תָּבֹא לְיָדְךָ אֵיזוֹ מִצְוָה יֵשׁ לְאֵל יָדְךָ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּפִיךָ, כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות קי.): כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרַת עוֹלָה כְּאִלּוּ הִקְרִיבָהּ כּוּ׳, וְזֶה הֶקֵּשׁ עַל כָּל שְׁאָר הַמִּצְוֹות שֶׁהָעוֹסֵק בָּהֶם כְּאִלּוּ עֲשָׂאָם, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ", כִּי יָכוֹל אַתָּה לְשַׁלֵּם פָּרִים בִּשְׂפָתֶיךָ וְדוֹמֶה כְּאִלּוּ עָשִׂיתָ אוֹתָם, וְכֵן אֲפִלּוּ חָשַׁב בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹת אֵיזוֹ מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עֲשָׂאָהּ, מַעֲלֶה עָלָיו הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ (ברכות ו׳), זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ".

דֶּרֶךְ שֵׁנִי הוּא, שֶׁמַּאֲמַר "כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת" מְדַבֵּר בַּתְּשׁוּבָה שֶׁהִזְכִּיר בַּפָּרָשָׁה שֶׁל מַעְלָה, וְעָלֶיהָ אָמַר: "לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", כִּי אֵין לְךָ הִתְנַצְּלוּת לוֹמַר כִּי לֹא יָדַעְתָּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל תְּשׁוּבַת הַחוֹטְאִים, כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה יוֹתֵר מִן כָּל הָאֻמּוֹת, כִּי יִשְׂרָאֵל וְהַתְּשׁוּבָה קְדָמוּ לְעוֹלָם (פסחים נד), וְאִם כֵּן כְּשֶׁבָּרָא ה׳ הַתְּשׁוּבָה שָׁם הָיִיתָ גַּם אַתָּה. וְאִם הָאֻמּוֹת צְרִיכִין זֵרוּז עַל הַתְּשׁוּבָה כְּאַנְשֵׁי נִינְוֵה, הִנֵּה אַתָּה אֵינְךָ צָרִיךְ זֵרוּז עָלֶיהָ, כִּי סוֹד הַתְּשׁוּבָה גָּלוּי לְךָ מֵאָז וּמִקֶּדֶם וְ״לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", כִּי "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקָּחֶהָ לָּנוּ", לוֹמַר שֶׁלֹּא בִּקֵּשׁ ה׳ מִיַּדֵינוּ רְמוֹס חֲצֵרָיו אִישׁ חוֹטֵא וְרַב מֶרִי, וּמִי יַעֲלֶה הַשָּׁמַיְמָה לִשְׁאֹל אֶת פִּי ה׳ אִם יְקַבֵּל אוֹתָנוּ אֵלָיו בִּתְשׁוּבָה, כִּי סוֹד זֶה כְּבָר גָּלוּי לְךָ. אוֹ קָאֵי עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְמַעְלָה "וְשַׁבְתָּ עַד ה׳ אֱלֹהֶיךָ", וְאִם תֹּאמַר, אִם עֲוֹנוֹתַי הִטּוּ אֵלֶּה שֶׁנִּסְתַּלְּקָה הַשְּׁכִינָה מִתַּחְתּוֹנִים וְעָלְתָה לָהּ לַמָּרוֹם, אִם כֵּן אֲנִי אָשׁוּב אֵלָיו וְהוּא לֹא יָשׁוּב אֵלַי, כִּי אֲנִי גָּרַמְתִּי הָרִחוּק זֶה, וְאֵיךְ אָשׁוּב עַד ה׳, הֲרֵי אֲצְטָרֵךְ לַעֲלוֹת הַשָּׁמַיְמָה וְלָשׁוּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, וְאִם כֵּן פְּלִיאָה דַּעַת בְּעֵינַי אָנָה אֵלֵךְ לְרוּחוֹ יִתְבָּרַךְ. עַל זֶה אָמַר: "לֹא נִפְלֵאת הִיא מִמְּךָ", אֲפִלּוּ מִמְּךָ לֹא נִפְלָא עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה עַד ה׳, וְאֵין אַתָּה צָרִיךְ לַעֲלוֹת לַשָּׁמַיִם אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, כִּי אִם כַּאֲשֶׁר אַתָּה הֲכִינוֹת אֶת לִבְּךָ לָשׁוּב אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, אָז הוּא יִתְבָּרַךְ יַחֲזֹר וְיָשׁוּב אֵלֶיךָ לְהוֹרִיד שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ אֵלֶיךָ.

וְלֹא רְחוֹקָה הִיא. לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:): הֵיכִי דָּמֵי בַּעַל תְּשׁוּבָה, כְּגוֹן שֶׁבָּא אוֹתוֹ מַעֲשֶׂה לְיָדוֹ וּפֵרַשׁ מִמֶּנָּה, מַחֲוֵי רַב יְהוּדָה: בְּאוֹתוֹ פֶּרֶק וּבְאוֹתוֹ מָקוֹם וּבְאוֹתָהּ אִשָּׁה. וְאִם כֵּן מִי שֶׁחָטָא בְּאִשָּׁה מֵעֵבֶר לַיָּם, שֶׁמָּא תֹּאמַר שֶׁאֵין לוֹ תַּקָּנָה עַד שֶׁיַּעֲבֹר אַרְחוֹת יַמִּים לְאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁחָטָא בּוֹ, שֹׁעַר שֶׁעָבַר בּוֹ, וְעַל יְדֵי זֶה יִמָּנַע מִן הַתְּשׁוּבָה. עַל זֶה אָמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר כֵּן, "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר בְּפִיךָ" – הַוּדּוּי, "וּבִלְבָבְךָ" – הַחֲרָטָה, וְאָז דַּי לְךָ בָּזֶה, כִּי פִּיךָ וְלִבְּךָ מְקוֹם הַחֵטְא, כִּי לֵב הוּתַל הִטָּה אוֹתְךָ, וְהוּא מְקוֹם הַתִּקּוּן בַּתְּשׁוּבָה, דְּהַיְנוּ נַמֵּי בְּאוֹתוֹ מָקוֹם, כִּי לֹא אָמַר בְּאוֹתָהּ אִשָּׁה אֶלָּא לְרַוְחָא דְּמִלְּתָא, אֲבָל אֵין עִקַּר הַתְּשׁוּבָה תְּלוּי בָּזֶה.

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאָמַר עַל הַתְּשׁוּבָה, כִּי מִצַּד רוֹמְמוּת הָאֵל יִתְבָּרַךְ הַתְּשׁוּבָה נִפְלֵאת מְאֹד הַפְלֵא וָפֶלֶא, כִּי כָּל בַּעַל הַמֶּנֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ לֹא יָשׁוּב לְקַחְתָּהּ אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֻטַּמָּאָה, וְאֵיךְ יִקָּרֵב מֶלֶךְ רָם וְנִשָּׂא אֵלָיו אֲנָשִׁים הַחוֹטְאִים בְּנַפְשׁוֹתָם אֲשֶׁר סָרוּ מֵאַחֲרָיו וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵי נֵכָר, אֲבָל "מִמְּךָ", דְּהַיְנוּ מִצִּדְּךָ, "לֹא נִפְלֵאת", עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קג יד): "זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ", כִּי מִצַּד הַחֹמֶר, אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יֶחֱטָא (קהלת ז כ), עַל כֵּן מִן הָרָאוּי שֶׁיְּקַבֵּל תְּשׁוּבָתְךָ. וְאוּלַי שֶׁעַל זֶה אָמַר: "לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא", כִּי אֵינָהּ מְצוּיָה בְּצִבְאָ מָרוֹם הָרוּחָנִיִּים, כִּי אִם בְּךָ אָדָם מֵעָפָר יוּלָּד, עַל כֵּן מִצִּדְּךָ הַתְּשׁוּבָה דָּבָר רָאוּי וּמִתְקַבֵּל בַּדֶּרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר.

פסוק טו

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב. כִּי אִם חַיִּים אַתָּה מְבַקֵּשׁ, צַפֵּה לַטּוֹב, לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינֵי ה'. וְאִם תֹּאמַר, לָמָּה לֹא הִקְדִּים הַטּוֹב, שֶׁהֲרֵי עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַטּוֹב יִזְכֶּה לְחַיִּים. תְּשׁוּבָה לַדָּבָר, שֶׁבָּא לְהַזְהִירוֹ שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ לַעֲשׂוֹת הַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' כְּדֵי שֶׁיִּחְיֶה, אֶלָּא יִחְיֶה כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה טוֹב, שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ חַיִּים גּוּפָנִיִּים, כִּי אִם יְבַקֵּשׁ הַחַיִּים כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לַעֲבֹד בִּימֵי חַיָּיו אֶת בּוֹרְאוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים לד יג): "מִי הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת טוֹב", שֶׁלְּכָךְ אוֹהֵב יָמִים כְּדֵי שֶׁיּוּכַל לִרְאוֹת בָּהֶם בְּטוּב ה' בְּתוֹרָה וּמִצְוָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּסָמוּךְ: "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְדָבְקָה בּוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ", רוֹצֶה לוֹמַר זֶהוּ תַּכְלִית חַיֶּיךָ, כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן לְךָ חַיִּים כִּי אִם בַּעֲבוּר תַּכְלִית זֶה. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר כָּאן: "לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ' וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ", כָּאן הִקְדִּים אַהֲבַת ה' אֶל "וְחָיִיתָ וְרָבִיתָ", וּבְסָמוּךְ אָמַר: "לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ, לְאַהֲבָה אֶת ה'", הִקְדִּים הַחַיִּים לְאַהֲבַת ה', כִּי בֶּאֱמֶת הָא בְּהָא תַּלְיָא, כִּי אַהֲבַת ה' מְבִיאָה הַחַיִּים, וּמִכָּל מָקוֹם אַתָּה לֹא תְּבַקֵּשׁ הַחַיִּים לְצָרְכְּךָ, כִּי אִם לְאַהֲבָה אֶת ה'.

וְאִם יִפְּנֶה לְבָבְךָ. שֶׁתְּפַנֶּה לִבְּךָ לְבַטָּלָה וְלֹא תַּעֲסֹק כָּל הַיָּמִים בַּעֲבוֹדַת הָאֵל יִתְבָּרַךְ, אָז – "וְנִדַּחְתָּ", סוֹפְךָ לִהְיוֹת מֻדָּח מִכֹּל וָכֹל מִן ה', "וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים", כִּי הַבַּטָּלָה מְבִיאָה לִידֵי שִׁעֲמוּם וְתָסִיר לְבָבְךָ מִן ה'. "הִגַּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם וְגוֹ', לֹא תַאֲרִיכוּן יָמִים" וְגוֹ', וְהֵינוּ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג ה) הַמְפַנֶּה לִבּוֹ לְבַטָּלָה מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ.

פסוק יט

לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ. הִזְכִּיר כָּאן "וְזַרְעֶךָ" לְפִי שֶׁאָמְרוּ בַּמִּדְרָשׁ: "הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", הִסְתַּכְּלוּ בַּחַמָּה שֶׁבָּרָאתִי לְשַׁמֶּשְׁכֶם, שֶׁמָּא שִׁנְּתָה מִדָּתָהּ כּוּ', וּמָה אֵלּוּ שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ לֹא לְשָׂכָר וְלֹא לְהֶפְסֵד וְאֵינָן חָסִים עַל בְּנֵיהֶם וְעַל בְּנוֹתֵיהֶם לֹא שִׁנּוּ אֶת מִדָּתָם, אַתֶּם שֶׁנִּבְרְאוּ לְשָׂכָר וְעֹנֶשׁ וְאַתֶּם חָסִים עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנוֹתֵיכֶם – עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁלֹּא תְּשַׁנּוּ מִדּוֹתֵיכֶם. כָּךְ הִיא הַנְּסָחָא בַּיַּלְקוּט פָּרָשַׁת הָאֲזִינוּ (לב תתקמב). וּמְנָא לֵיהּ לְבַעַל מִדְרָשׁ זֶה שֶׁהִזְכִּיר בְּקַל וָחֹמֶר זֶה בָּנִים וּבָנוֹת, אֶלָּא לְפִי שֶׁמָּצָא כָּתוּב אַחַר עֵדוּת זֶה פָּסוּק "לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ", וְקָשֶׁה לֵיהּ, לָמָּה הִזְכִּיר בְּיִעוּד זֶה זַרְעוֹ יוֹתֵר מִבְּכָל הַיְעוּדִים, אֶלָּא שֶׁכָּךְ אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא מֵאֲטַטָּנִינוּת מַעֲשֶׂיךָ הָרָעִים בְּגִינָךְ, כִּי הַהֶנְאָה הַמַּחֶשֶׁת תִּלְחַץ אוֹתְךָ שֶׁלֹּא תָּחוּשׁ בָּעָתִיד, לְפָחוֹת צֵא בְּגִין זַרְעֶךָ, כִּי אֵין לָהֶם חֵלֶק בַּהֶנְאָה זוֹ אֲבָל בָּעֹנֶשׁ יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק.

וְאָמַר: **הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם**. כִּי תִּסְתַּכֵּל בְּגַלְגַּל יוֹמִי שֶׁעוֹבֵד מֵאַהֲבָה, כָּךְ אַתָּה, "לְאַהֲבָה אֶת ה'" וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ה לא): "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ". וְעַיֵּן בֵּאוּר כָּל מַאֲמָר זֶה בְּחִבּוּרִי הַקָּטָן אוֹרַח לְחַיִּים, מַאֲמָר ו'.

פרק לא

פסוק א

וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. כָּל הַמְפָרְשִׁים נִדְחֲקוּ בַּהֲלִיכָה זוֹ, כִּי לֹא פֹּרַשׁ לְהֵיכָן הָלַךְ. וְלִי נִרְאֶה לְפָרֵשׁ אוֹתָהּ בִּשְׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד הוּא, לְפִי שֶׁרָצָה מֹשֶׁה לוֹמַר "לֹא אוּכַל עוֹד לָצֵאת וְלָבֹא", וּמִלַּת "לֹא אוּכַל" יֵשׁ לוֹ שְׁנֵי פָּנִים: אוֹ לֹא אוּכַל מִמָּשׁ מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת, אוֹ לֹא אוּכַל אֵינִי רַשַּׁאי, מִלְּשׁוֹן "לֹא תוּכַל לֶאֱכֹל בִּשְׁעָרֶיךָ" (דברים יב יז). וּבֶאֱמֶת שֶׁכָּאן פֵּרוּשׁוֹ: אֵינִי רַשַּׁאי עוֹד לָצֵאת וְלָבֹא, לְפִי שֶׁכְּבָר נִתְּנָה הָרְשׁוּת לִיהוֹשֻׁעַ. וְהָיָה מֹשֶׁה יָרֵא פֶּן יַבִּינוּ יִשְׂרָאֵל "לֹא אוּכַל" כְּמַשְׁמָעוֹ, מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת לָלֶכֶת לָבֹא וְלָצֵאת לִפְנֵיהֶם כְּפַעַם בְּפַעַם, מָה עָשָׂה מֹשֶׁה? הָלַךְ לִפְנֵי כָּל יִשְׂרָאֵל בְּזִרְיזוּת לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי בָּזֶה הֶרְאָה לָהֶם כִּי כֹּחוֹ אָז כֵּן עַתָּה לָלֶכֶת וְלָצֵאת וְלָבֹא לִפְנֵיהֶם, וְאָז יָבִינוּ מֵעַצְמָם מַאֲמַר "לֹא אוּכַל" שֶׁכַּוָּנָתוֹ אֵינִי רַשַּׁאי. לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", שֶׁהָלַךְ בִּפְנֵי כָּל יִשְׂרָאֵל בְּזִרְיזוּת לְהַרְאוֹתָם

שֶׁהוּא יָכוֹל לָלֶכֶת אֲבָל אֵינוֹ רַשַּׁאי. וּמִטַּעַם זֶה אָמַר לָהֶם: "בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם", וְאַף עַל פִּי כֵן כֹּחִי אָז כֵּן עַתָּה, כִּי בְּכָל הַיָּמִים הַלָּלוּ לֹא סָר כֹּחִי, וְזֶה מוֹפֵת שֶׁיָּכוֹל אֲנִי אֲבָל אֵינִי רַשַּׁאי. וּבְדֶרֶךְ זֶה יֵשׁ לוֹמַר "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה" גַּם לְדָבָר אַחֵר שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: לֹא אוּכַל לָצֵאת וְלָבֹא בִּדְבַר הֲלָכָה, עַל כֵּן "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", שֶׁהָלַךְ לְפָנֵיהֶם בִּדְבַר הֲלָכָה וְתוֹרָה, וּבָזֶה הֶרְאָה לָהֶם שֶׁכֹּחוֹ אָז כֵּן עַתָּה בִּדְבַר הֲלָכָה, וְיָכוֹל אֲבָל אֵינוֹ רַשַּׁאי, כִּי נִתְּנָה הָרְשׁוּת לִיהוֹשֻׁעַ, וּבְהֶכְרֵחַ נִסְתְּמוּ מִמֶּנּוּ מַעְיְנוֹת הַחָכְמָה, וּסְתִימָה זוֹ שֶׁאֵינוֹ רַשַּׁאי כָּאֱמוּר.

הַשֵּׁנִי הוּא, שֶׁרָצָה מֹשֶׁה לְזָרְזָם עַל הַתְּשׁוּבָה אֲשֶׁר עִקְּרָהּ בִּדְבָרִים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (הושע יד ג): "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה'". לְכָךְ נֶאֱמַר "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל", וּמִדְּקָאָמַר אַחַר כָּךְ: "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם בֶּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי הַיּוֹם", אִם כֵּן דִּבּוּר רִאשׁוֹן לְהֵיכָן אָזַל? אֶלָּא שֶׁהוּא דִּבּוּר קָשֶׁה שֶׁל מוּסָר, וְלָכֵן אָמַרוֹ אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְהָשִׁיב יָבֹא וְיָשִׁיב, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י עַל מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים א א). וְכֵן כָּאן אָמַר לְכוּלָּם עִנְיַן הַתְּשׁוּבָה הַתְּלוּיָה בִּדְבָרִים, וּלְפִי שֶׁאֵין אָדָם רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ לְעוֹלָם, וְכָל חוֹטֵא וְרַב מָרִי לְעוֹלָם לֹא יֵלֵךְ הוּא אֶל הֶחָכָם הָרוֹפֵא לְבַקֵּשׁ תְּרוּפָה לְמַחֲלָתוֹ בְּחֹלִי הַנֶּפֶשׁ, וְהַלְוַאי שֶׁיִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ אֵלָיו הֶחָכָם הַהוֹלֵךְ אֵלָיו וּמְדַבֵּר עַל לִבּוֹ לְפַתּוֹתוֹ עַל דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה, עַל כֵּן אָמַר "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", שֶׁהוּא הָלַךְ מֵאֹהֶל לְאֹהֶל אֶל כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל וְהָיָה מְדַבֵּר עַל לִבּוֹ "אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", הַיְנוּ עִנְיְנֵי הַתְּשׁוּבָה הַתְּלוּיָה בִּדְבָרִים. וְהוּא מוּסָב עַל מַה שֶּׁכָּתוּב לְמַעְלָה: "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ", דְּהַיְנוּ עִנְיַן "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים".

וְאוּלַי הוּא עִנְיַן הַשָּׁלוֹם, שֶׁדָּרְשׁוּ עַל פָּסוּק "בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ" (תהלים לד טו), כִּי הַשָּׁלוֹם אֵינוֹ כִּשְׁאָר הַמִּצְוֹות, כִּי כָּל שְׁאָר הַמִּצְוֹות כְּצִיצִית וּמְזוּזָה וְחַלָּה – אִם תָּבֹא לְיָדְךָ אַתָּה מְחֻיָּב לַעֲשׂוֹתָהּ, אֲבָל אֵין אַתָּה מְחֻיָּב לְחַזֵּר אַחֲרֶיהָ. אֲבָל הַשָּׁלוֹם אַתָּה מְחֻיָּב לְחַזֵּר אַחֲרָיו (ויק"ר ט ט). וְיֵשׁ לִתֵּן טַעַם בַּדָּבָר, מַה נִּשְׁתַּנָּה הַשָּׁלוֹם יוֹתֵר מִכָּל שְׁאָר מִצְוֹות שֶׁבַּתּוֹרָה. וְיָבוֹא עַל נָכוֹן אִם נֹאמַר שֶׁשָּׁלוֹם זֶה הוּא לַעֲשׂוֹת שָׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם עַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה. וְעַל כֵּן אַתָּה צָרִיךְ לְחַזֵּר אַחֲרָיו מִשְּׁנֵי צְדָדִים: אִם מִצַּד שֶׁהַחוֹטֵא לֹא יָשִׂים אֶשֶׁם בְּנַפְשׁוֹ לְעוֹלָם וְאֵינוֹ רוֹאֶה חוֹבָה לְעַצְמוֹ לְעוֹלָם כְּמוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה חוֹבָתוֹ, עַל כֵּן צָרִיךְ אַתָּה לְחַזֵּר אַחֲרָיו כִּי לֹא יַחֲזוֹר הוּא אַחֲרֶיךָ; אִם מִצַּד שֶׁאַתָּה צָרִיךְ אֶל זֶה הַשָּׁלוֹם, כִּי כָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (יומא פו:): גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁאֲפִלּוּ בְּזֶמֶן שֶׁיְּחִיד עֲשָׂאָהּ מוֹחֲלִין לוֹ וּלְכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ה): "אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ". אִם כֵּן שָׁלוֹם זֶה הוּא לַהֲנָאָתְךָ, דִּין הוּא שֶׁתַּחֲזוֹר אַתָּה אַחֲרָיו.

וְאַף אִם הַשָּׁלוֹם כִּפְשׁוּטוֹ בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ, מִכָּל מָקוֹם יֵשׁ בּוֹ צֹרֶךְ גָּדוֹל אֶל הַתְּשׁוּבָה, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַשָּׁבִים רַבִּים, כִּי בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל כִּי אִם תְּשׁוּבַת הָרַבִּים, וְיָחִיד אֵימָתַי? בַּעֲשֶׂרֶת יְמֵי תְּשׁוּבָה דַּוְקָא, עַל כֵּן נֶאֱמַר (ישעיה נז יט): "שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב". כִּי מִי שֶׁהוּא רָחוֹק וְנִתְקָרֵב צָרִיךְ לִשְׁנֵי שְׁלוֹמוֹת אֵלּוּ, הֵן שָׁלוֹם בֵּינוֹ וּבֵין אֱלֹהָיו, הֵן שָׁלוֹם בֵּינוֹ לְרֵעֵהוּ, וְאָז "אָמַר ה' וּרְפָאתִיו". וּכְמוֹ שֶׁשָּׁלוֹם זֶה הַמְסַבֵּב הַתְּשׁוּבָה חַיָּב כָּל אָדָם לְחַזֵּר אַחֲרָיו, כָּךְ עָשָׂה מֹשֶׁה. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", כִּי הוּא הָלַךְ אַחֲרֵיהֶם וְזֵרָזָם עַל הַתְּשׁוּבָה וְעַל הַדְּרָכִים הַמְסַבְּבִים הַתְּשׁוּבָה, דְּהַיְנוּ הַשְּׁנֵי שְׁלוֹמוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ. וּשְׁנֵיהֶם נִכְלְלוּ בְּאָמְרוֹ: "וַיְדַבֵּר אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", הֵן דִּבְרֵי וִדּוּי בֵּין אָדָם לַמָּקוֹם, הֵן דִּבְרֵי פִּיּוּס בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כִּי עַל שְׁנֵיהֶם נֶאֱמַר: "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה'".

פסוק ו

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ. מְצִינוּ לְשׁוֹן הֲלִיכָה בְּפָרָשָׁה זוֹ בִּשְׁלֹשָׁה פָּנִים, כִּי אֵצֶל יִשְׂרָאֵל כְּתִיב: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ", מַשְׁמָע מַחֲזִיק בְּיָדְךָ, מַדְרִיכְךָ בְּדֶרֶךְ תֵּלֵךְ, אֲבָל בִּיהוֹשֻׁעַ כְּתִיב: "וַה' הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ", וּבְמֹשֶׁה כְּתִיב סְתָם: "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", בְּלֹא סַעַד כְּלָל, כִּי זֶה דּוֹמֶה לְמַה שֶּׁנֶּאֱמַר בְּנֹחַ שֶׁהָיָה מְקֻטָּנֵי אֱמוּנָה: "אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ נֹחַ" (בראשית ו ט), שֶׁהָיָה צָרִיךְ סַעַד לְתָמְכוֹ, כָּךְ יִשְׂרָאֵל כְּתִיב אֶצְלָם: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הַהֹלֵךְ עִמָּךְ", כִּי הָיוּ צְרִיכִין סַעַד לְתָמְכָם בְּיִרְאַת ה'. אֲבָל יְהוֹשֻׁעַ נֶאֱמַר בּוֹ: "וַה' הוּא הַהֹלֵךְ לְפָנֶיךָ", וְהוּא אַחֲרָיו, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ כָּל כָּךְ סַעַד לְתָמְכוֹ כְּמוֹ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם לֹא הִגִּיעַ לְמַדְרֵגַת הָאָבוֹת שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (טו מח): "הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבוֹתַי לְפָנָיו", מַשְׁמָע שֶׁהַשְׁכִּינָה הָיְתָה אַחֲרֵיהֶם. וּלְמַדְרֵגָה זוֹ הִגִּיעַ מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה", מַשְׁמָע הָלַךְ לְבַדּוֹ בְּלֹא סַעַד כְּלָל, כִּי הַהוֹלֵךְ אַחֲרֵי ה' יֵשׁ לוֹ קְצָת סַעַד אֲבָל לֹא כְּמִי שֶׁהוֹלֵךְ עִם ה'. וּמִטַּעַם זֶה אָמְרוּ (ב"ב עה.): פְּנֵי מֹשֶׁה כִּפְנֵי חַמָּה, כְּמוֹ חַמָּה שֶׁאֵינָהּ מְקַבֶּלֶת אוֹר מְגַלְגֵּל אַחֵר כָּךְ מֹשֶׁה הֵאִיר בְּצִדְקוֹ מֵאֵלָיו, וִיהוֹשֻׁעַ כֹּלְבָנָה שֶׁצְּרִיכָה סַעַד מִן אוֹר הַחַמָּה. אֲבָל יִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לַכּוֹכָבִים, כִּי אוֹרָם זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם עַד שֶׁצְּרִיכִין סַעַד גָּדוֹל בְּיוֹתֵר. וְחַכְמֵי הַתְּכוּנָה אָמְרוּ שֶׁמַּה שֶּׁיְּסַבְּבוּ הַכּוֹכָבִים בְּשִׁבְעִים שָׁנִים יְסַבְּבוּ הַחַמָּה וְהַלְּבָנָה בְּיוֹם אֶחָד, כָּךְ הַשְּׁלֵמִים כְּמֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ קוֹנִים עוֹלָמָם בְּיוֹם אֶחָד, לִקְנוֹת מִן הַשְּׁלֵמוּת בְּיוֹם אֶחָד מַה שֶּׁלֹּא יָכוֹל אָדָם בֵּינוֹנִי לִקְנוֹת כִּי אִם בְּשִׁבְעִים שָׁנָה, זְמַן בֵּינוֹנִי אֲשֶׁר קָצַב ה' לְכָל אָדָם לִקְנוֹת בּוֹ שְׁלֵמוּתוֹ, וְלִפְעָמִים גַּם שֵׁיבָה זְרָקָה בּוֹ וְהוּא לֹא יָדָע.

פסוק ז

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. וְכִי כָּל הָעָם הָיוּ רוֹאִים אֶת הַקּוֹלוֹת? מַהוּ "וַיֹּאמֶר לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל"? וּמַהוּ "חֲזַק וֶאֱמָץ", וְכִי בּוֹ תַּלְיָא? כִּי אִם ה' לֹא יְחַזֵּק יָדוֹ, וְיהוֹשֻׁעַ מַה הוּא כִּי יֹאמַר לוֹ "חֲזַק וֶאֱמָץ"? גַּם יֵשׁ לְכָל מַשְׂכִּיל לְהִתְבּוֹנֵן בַּשִּׁנּוּיִים שֶׁבָּאוּ בֵּין דִּבְרֵי מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ וּבֵין דִּבְרֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִיהוֹשֻׁעַ, כִּי מֹשֶׁה אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם", וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "כִּי אַתָּה תְּבִיא". וּמַה שֶּׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר: זְקֵנִים שֶׁבַּדּוֹר עִמְּךָ, הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם, לְכָךְ אָמַר "כִּי אַתָּה תָּבוֹא", אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "כִּי אַתָּה תְּבִיא", בְּעַל כָּרְחָם, טוֹל מַקֵּל וְהַךְ עַל קָדְקָדָם – יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת עַל זֶה, אֵיךְ סָתַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דִּבְרֵי מֹשֶׁה, כִּי כָּל דְּבָרָיו נֶאֶמְרוּ בְּנְבוּאָה וּמִפִּי ה'. מֹשֶׁה אָמַר: "אֶת הָעָם", וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". מֹשֶׁה אָמַר: "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם", תְּלָה יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ בַּאֲבוֹתָם, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם", וְלֹא תָּלָה בַּאֲבוֹתָם. מֹשֶׁה אָמַר: "וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם", וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא אָמַר כֵּן, אֶלָּא אָמַר: "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ". כָּל הַשִּׁנּוּיִים הַלָּלוּ הֲלֹא דָּבָר הוּא.

וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁדָּבָר זֶה דּוֹמֶה מַמָּשׁ בְּעֵינַי לְמַה שֶּׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה (במדבר כ יב): "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תְּבִיאוּ אֶת הַקָּהָל" וְגוֹ' – הִתְחִיל בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְסִיֵּם בְּקָהָל, וּכְבָר בֵּאַרְנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת חֻקַּת (כ יב) שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל תָּמִיד שְׁנֵי כִּתּוֹת: בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם זֶרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב מַאֲמִינִים בְּנֵי מַאֲמִינִים, אֲבָל הָעֵרֶב רַב וְכֵן הַפְּחוּתִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בְּשֵׁם "קָהָל" אוֹ "עָם". וְהִנֵּה מַה שֶּׁחָטָא מֹשֶׁה בְּהַכָּאַת הַסֶּלַע שֶׁלֹּא גָּרַם אֶל הָרוֹאִים לְהֶבִיאָם לִידֵי אֱמוּנָה בַּה' לִלְמוֹד קַל וָחֹמֶר מִן הַסֶּלַע, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", שֶׁלֹּא גִּרַמְתֶּם לְהַאֲמִין בִּי, וְאִלּוּ לֹא הָיוּ שָׁם כִּי אִם בָּנִים מַאֲמִינִים לֹא הָיָה צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לְעֵינֵיהֶם דָּבָר הַגּוֹרֵם לָהֶם חִזּוּק בֶּאֱמוּנָה, אֲבָל מִצַּד שֶׁהָיָה שָׁם קָהָל גֵּרִים הַצְּרִיכִים חִזּוּק בֶּאֱמוּנָה, עַל כֵּן הִקְפִּיד ה' וְאָמַר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תְּבִיאוּ אֶת הַקָּהָל". כִּי אִלּוּ הָיוּ כֻּלָּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיִיתִי חוֹשֵׁשׁ, אֲבָל מֵאַחַר שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם גַּם קָהָל בָּנִים לֹא אֵמוּן בָּם, וְהֵם צְרִיכִים תָּמִיד לְמַעֲשִׂים אֲשֶׁר יְחַזְּקוּ בִּרְכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת בֶּאֱמוּנָה, עַל כֵּן לֹא תְּבִיאוּ אֶת הַקָּהָל אֶל הָאָרֶץ, כִּי אוֹתוֹ קָהָל צְרִיכִין לְאִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה תָּמִיד לְעֵינֵיהֶם נִסִּים הַמַּחֲזִיקִים יְדֵים רָפוֹת בֶּאֱמוּנָה.

וְדוֹמֶה לָזֶה מַמָּשׁ אָמַר מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ "לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל: חֲזַק וֶאֱמָץ כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה", וּמִלַּת "לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל" מוּסָב אַשְׁלְמַטָּה, לוֹמַר לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל, "כָּל"

לְרִבּוֹת הַגֵּרִים וְהַמַּקְצִים שֶׁבָּעָם, לְעֵינֵי כֻּלָּם חָזָק וֶאֱמָץ, רְצוֹנוֹ לוֹמַר עֲשֵׂה לְעֵינֵיהֶם דְּבָרִים הַגּוֹרְמִים חִזּוּק בָּאֱמוּנָה, יַעַן כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה, כִּי יֵשׁ בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל גַּם מַקְצִים שֶׁנִּקְרְאוּ בְּשֵׁם "עָם", וְהֵם אֵינָן חֲזָקִים בָּאֱמוּנָה כִּי בָרֹעַ הֵם תָּמִיד, עַל כֵּן צָרִיךְ אַתָּה לַעֲשׂוֹת לְעֵינֵיהֶם דִּבְרֵי חִזּוּק וְאִמּוּץ בָּאֱמוּנָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּרֶה לְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁקָּרָה לִי, כִּי מִצַּדָּם נֶאֱמַר לִי: לְכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקָּהָל אֶל הָאָרֶץ יַעַן לֹא הִקְדַּשְׁתֶּם הַשֵּׁם לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל כֵּן אֲנִי מַזְהִירְךָ שֶׁלְּעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה חָזָק וֶאֱמָץ בִּדְבָרִים הַמְסַבְּבִים הָאֱמוּנָה, וְאָז אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ, וְלֹא יִקָּרֶה לְךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁקָּרָה לִי.

וּבְהַצָּעָה זוֹ מְיֻשָּׁבִים כָּל הַשְּׁנוּיִים הַנִּזְכָּרִים, כִּי בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה לִיהוֹשֻׁעַ נֶאֱמַר: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם", וְזֶה מְדֻבָּר בַּמַּקְצִים שֶׁבָּעָם מִן הַטַּעַם שֶׁהִזְכִּרְנוּ, כִּי מִצַּדָּם הוּצְרַךְ לְהַזְהִירוֹ לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל חָזַק וֶאֱמָץ, וְעַל כֵּן אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה", לוֹמַר זְקֵנִים שֶׁבַּדּוֹר עִמָּךְ, הַכֹּל לְפִי דַּרְכָּם וַעֲצָתָם, כִּי בֶּאֱמֶת "תֵּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה" (משלי יז י), וְהַמַּקְצִים שֶׁבָּעָם אֵינָן מְקַבְּלִים מָרוּת כָּל עִקָּר, וְאֵין דַּרְכָּם לָשֵׁאת בְּעֹל וּלְקַבֵּל עֲלֵיהֶם דִּבְרֵי מַנְהִיגֵיהֶם, עַל כֵּן אָמַר מֹשֶׁה: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם הַזֶּה" – הַכֹּל לְפִי דַּרְכָּם וַעֲצָתָם. וְאָמַר "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם" וְגוֹ', כִּי מִצַּד עַצְמָם אֵינָן זוֹכִין לְבוֹא אֶל הָאָרֶץ, כִּי אִם מִצַּד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם, כִּי זְכוּת אֲבוֹתָם וּזְכוּתְךָ יַעֲמֹד לָהֶם, לְכָךְ נֶאֱמַר: "אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לַאֲבוֹתָם לָתֵת לָהֶם וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם", כִּי גַּם זְכוּתְךָ יַעֲמֹד לָהֶם לְהַנְחִילָם אֶת הָאָרֶץ, אֲבָל לָהֶם אֵין זְכוּת מִצַּד עַצְמָם.

אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ סְתָם "חֲזַק וֶאֱמָץ" בְּתוֹרָה וּמִצְוָה, וְלֹא אָמַר "לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי הוּא מְדַבֵּר בַּטּוֹבִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵינָן צְרִיכִין חִזּוּק בָּאֱמוּנָה, וְהַטּוֹבִים מְקַבְּלִים מַרְדּוּת מַנְהִיגֵיהֶם. עַל כֵּן אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", כִּי הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם, שֶׁנִּקְרְאוּ "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שׁוֹמְעִים בְּקוֹל מַנְהִיגֵיהֶם אַף בְּדָבָר שֶׁהוּא כְּנֶגֶד דַּעְתָּם, שֶׁהוּא כְּמֻכְרָח בָּעֲשִׂיָּה. לְכָךְ נֶאֱמַר: "תָּבִיא" – בְּעַל כָּרְחָם, כִּי הַטּוֹבִים מְקַבְּלִים מַרְדּוּת וּמְרוּת כָּאָמוּר. וְאָמַר: "אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם", לֹא הִזְכִּיר "לַאֲבוֹתָם", לְפִי שֶׁהַטּוֹבִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל זוֹכִים אֶל הָאָרֶץ מִצַּד עַצְמָם וְאֵינָן צְרִיכִין לִזְכוּת אָבוֹת. וְאָמַר: "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ", כִּי זְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל גְּרָמָה לְךָ שֶׁאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ, כִּי כָּל מַנְהִיגֵי יִשְׂרָאֵל אֵינָן עוֹלִים לְגַדְלָה כִּי אִם בִּזְכוּת יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות כח א): "וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן אָחִיךָ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁמֹּשֶׁה לִמְּדוֹ דֶּרֶךְ הַהַנְהָגָה הַמְּדִינִית, שֶׁצְּרִיכָה לִהְיוֹת לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם, מִן הַטַּעַם שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּפָרָשַׁת פִּינְחָס (כזיח) בַּפָּסוּק "וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו". וְהָרְאָיָה עַל זֶה, סוֹף הַפָּסוּק שֶׁאָמַר: "וְאַתָּה תַּנְחִילֶנָּה אוֹתָם". אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לִמְּדוֹ דֶּרֶךְ הַהַנְהָגָה

בְּתוֹרָה וּמִצְוָה, שֶׁכָּךְ נֶאֱמַר בְּסוֹף הַפָּסוּק: "וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ", וּבָזֶה וַדַּאי אֵין שַׂיָּךְ לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּם, אֶלָּא טוֹל מַקֵּל כּוּי לְכוֹפָם עַל שְׁמִירַת הַתּוֹרָה.

דָּבָר אַחֵר, "לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל חָזָק וֶאֱמָץ", לְפִי שֶׁעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל עָלָיו, וּמִמֶּנּוּ יִרְאוּ וְכֵן יַעֲשׂוּ, עַל כֵּן בְּיוֹתֵר הוּא צָרִיךְ לְהִתְחַזֵּק בְּתוֹרָה וְיִרְאַת ה' לְעֵינֵיהֶם, עַל דֶּרֶךְ קְשׁט עַצְמְךָ תְּחִלָּה (ב"מ קז:), כִּי הוּא כְּיָתֵד שֶׁהַכֹּל תּוֹלִין בּוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם", רְצוֹנוֹ לוֹמַר הַטּוֹבִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל אֵינָן חוֹשְׁדִין בְּכָשֵׁרִים כָּל כָּךְ כְּמוֹ הַפְּחוּתִים, וּבַעֲבוּרָם צָרִיךְ אַתָּה לִהְיוֹת נִזְהָר בְּיוֹתֵר לְעֵינֵיהֶם.

פסוק יא

תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם. הִנֵּה כָּל הַקּוֹרֵא לַחֲבֵרוֹ בְּאָזְנָיו אֵינוֹ עוֹמֵד כְּנֶגְדּוֹ כִּי אִם מִצִּדּוֹ. וְאוּלַי מִכָּאן לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ (סוטה מא): בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב רִאשׁוֹן שֶׁל חַג עוֹשִׂין לַמֶּלֶךְ בִּימָה שֶׁל עֵץ בָּעֲזָרָה וְכוּ', וְקוֹרֵא מִתְּחִלַּת "אֵלֶּה הַדְּבָרִים" כּוּ', וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ לוֹמַר כֵּן שֶׁמַּתְחִיל מִן "אֵלֶּה הַדְּבָרִים", כִּי יוֹתֵר הָיָה נָכוֹן לוֹמַר שֶׁיֹּאמַר מִן "הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת". אֶלָּא שֶׁלָּמְדוּ זֶה מִמַּה שֶׁכָּתוּב "נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל", כִּי כָּל פָּסוּק "אֵלֶּה הַדְּבָרִים", הָיָה מִתְנַגֵּד לְכָל יִשְׂרָאֵל, כִּי הָיָה מַזְכִּיר בְּרָמָז כָּל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהִכְעִיסוּ בָּהֶם לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְהַדָּבָר הָאָמוּר בְּרָמָז דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הָיָה מִתְלַחֵשׁ בְּאָזְנָיו, שֶׁאֵין הַשּׁוֹמְעִים מְבִינִים שׁוּם דָּבָר כִּי אִם מִי שֶׁמְּרַגִּישׁ בְּעַצְמוֹ שֶׁחָטָא בַּדָּבָר הַהוּא הוּא הַמֵּבִין הָרְמִיזָה הַהִיא. וְעַל זֶה אָמַר שֶׁיִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת, שֶׁהִיא נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל, וּבְאָזְנֵיהֶם, רְצוֹנוֹ לוֹמַר הַתּוֹרָה הַמִּתְנַגֶּדֶת לְיִשְׂרָאֵל וַאֲמִירָה בְּאָזְנֵיהֶם בְּרָמָז. וְשָׁם נֶאֱמַר: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל", לְכָךְ אָמַר כָּאן: "נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל", כִּי בְּהַקְהֵל זֶה אִי אֶפְשָׁר שֶׁיִּהְיוּ שָׁם כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּכָל הָאָרֶץ, אַף שֶׁהוּא מְדַבֵּר מִן אֲמִירַת מֹשֶׁה שֶׁהָיְתָה בְּמַעֲמַד כָּל יִשְׂרָאֵל.

וּמִכָּאן לְמוּד לְכָל דִּבְרֵי תּוֹכָחוֹת עֲלֵי עָוֹן, שֶׁצָּרִיךְ הַמּוֹכִיחַ לְדַבֵּר בְּרָמָז מִן חֵטְא שֶׁחָטָא בּוֹ אֵיזֶה אִישׁ פְּרָטִי בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא יִכָּנֵס הַדָּבָר כִּי אִם בְּאָזְנָיו, וְלֹא יָבִינוּ בּוֹ אֲחֵרִים מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ, כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה.

פסוק יב

הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטַּף. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ג): אֲנָשִׁים בָּאוּ לִלְמֹד, נָשִׁים לִשְׁמֹעַ, טַף לָמָּה בָּאִים? לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶן. מַשְׁמָע מִזֶּה שֶׁמְּדַבֵּר בְּטַף שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ לְחִנּוּךְ, דְּאִם לֹא כֵּן לֹא הָצְרְכוּ לְטַעַם לִתֵּן שָׂכָר כּוּ', וְזֶה דָּחַק גָּדוֹל, כִּי זֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ צִוָּה שֶׁיִּשְׁאֲלוּ עֲלֵיהֶם מַשָּׂא מֵעֵצִים וַאֲבָנִים לְבֵית ה' כְּדֵי לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶם.

וְנִרְאֶה שֶׁכָּל עִקַּר צָרְכּוֹ הַקְהֵל הֲוֵה הָיָה בַּעֲבוּר הַתְּשׁוּבָה, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויק"ר לז) שֶׁיּוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חַג נִקְרָא רִאשׁוֹן לְחֶשְׁבּוֹן עֲוֹנוֹת, עַל כֵּן הֵם צְרִיכִים לַעֲשׂוֹת תֶּכֶף הֲכָנָה אֶל הַתְּשׁוּבָה, וַהֲכָנָה זוֹ הִיא הַקְהֵל הֲוֵה שֶׁהַמֶּלֶךְ מַקְהִיל אֶת הָעָם וְקוֹרֵא לִפְנֵיהֶם מִן "אֵלֶּה הַדְּבָרִים", כִּי רֹב הַסֵּפֶר דִּבְרֵי תּוֹכָחוֹת עֲלֵי עָוֹן וְדִבְרֵי כִּבּוּשִׁים. וּכְבָר יָדוּעַ שֶׁהַהַקְהֵל יֵשׁ בּוֹ צֹרֶךְ גָּדוֹל אֶל הַתְּשׁוּבָה, כִּי עַל יְדֵי שֶׁהֵם מְקֹהָלִים יִהְיוּ אֲגֻדָּה אַחַת וְיַטּוּ שְׁכֶם אֶחָד לָשׁוּב אֶל ה' כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַשָּׁבִים רַבִּים, לְפִי שֶׁדְּוָקָא בַּעֲשָׂרָה יָמִים שֶׁבֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְיוֹם הַכִּפּוּרִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל תְּשׁוּבַת הַיָּחִיד, אֲבָל בְּכָל יְמוֹת הַשָּׁנָה אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל כִּי אִם תְּשׁוּבַת הָרַבִּים (ר"ה יח.). וְזֶהוּ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן", וְכִי רִאשׁוֹן הוּא, וַהֲלֹא חֲמִשָּׁה עָשָׂר הוּא, אֶלָּא רִאשׁוֹן לְחֶשְׁבּוֹן עֲוֹנוֹת כּוּ'. וְלָמָּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב עִנְיָן זֶה דַּוְקָא בַּפָּסוּק הַמְדַבֵּר מִן לְקִיחַת אַרְבָּעָה מִינִים, וְלָמָּה לֹא הִזְכִּיר זֶה בַּפָּסוּק הַמְדַבֵּר מִישִׁיבַת הַסֻּכָּה? אֶלָּא לְפִי שֶׁבִּלְקִיחַת אַרְבָּעָה מִינִים נִרְמְזוּ כָּל אַרְבַּע כִּתּוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ בַּאֲגֻדָּה אַחַת, כַּמְבֹאָר לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת אֱמֹר (כג מ), וְהֶצְרֵךְ הַפָּסוּק לִתֵּן טוּב טַעַם וְדַעַת לָמָּה דַּוְקָא בְּיוֹם זֶה נִצְטַוּוּ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה זוֹ, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ הוֹרָאָה שֶׁיִּהְיוּ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲגֻדָּה אַחַת שֶׁיִּכָּפְרוּ אֵלּוּ עַל אֵלּוּ, אֶלָּא לְפִי שֶׁמִּן רֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם כִּפּוּר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקַבֵּל אֲפִלּוּ תְּשׁוּבַת הַיָּחִיד, עַל כֵּן אֵינָן צְרִיכִין עֲדַיִן לִהְיוֹת אֲגֻדָּה אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ הַשָּׁבִים רַבִּים, וּמִן יוֹם כִּפּוּר עַד חַג הַסֻּכּוֹת אֵין עוֹשִׂין עֲוֹנוֹת, כִּי כָּל אֶחָד עוֹסֵק בְּמִצְוֹת סֻכָּה וְלוּלָב וּמִצְוָה גּוֹרֶרֶת מִצְוָה, עַל כֵּן מִסְתָּמָא לֹא יֶאֱנֶה לַצַּדִּיק כָּל אָוֶן עַד יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל סֻכּוֹת שֶׁהוּא רִאשׁוֹן לְחֶשְׁבּוֹן עֲוֹנוֹת. עַל כֵּן צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה אֶל הַתְּשׁוּבָה, וַהֲכָנָה זוֹ הִיא שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם אֲגֻדָּה אַחַת כְּמוֹ אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן", כְּנוֹתֵן טַעַם לִשְׁבָח, לָמָּה זֶה צִוִּיתִי לָכֶם עַל לְקִיחַת אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ בַּאֲגֻדָּה בְּיוֹם זֶה דַּוְקָא, לְפִי שֶׁהוּא יוֹם הָרִאשׁוֹן לְחֶשְׁבּוֹן עֲוֹנוֹת, עַל כֵּן אַתֶּם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת הֲכָנָה אֶל הַתְּשׁוּבָה שֶׁל כָּל יְמוֹת הַשָּׁנָה, וַהֲכָנָה זוֹ הִיא כְּשֶׁתִּהְיוּ בַּאֲגֻדָּה אַחַת כְּמוֹ אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ אָז יְקַבֵּל ה' תְּשׁוּבָתְכֶם, כִּי הֵן אֵל כַּבִּיר לֹא יִמְאָס.

וְזֶהוּ גַּם כֵּן טַעַם הַקְהֵל הֲוֵה, כִּי נוֹסָף עַל לְקִיחַת אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חַג, צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת עוֹד רֹשֶׁם דּוֹמֶה לָזֶה מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים, כִּי שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה גּוֹרֶם גַּם כֵּן הַהַקְהֵל וְהַשָּׁלוֹם, עַל יְדֵי שֶׁלֹּא יִזְרַע וְלֹא יַצְמִיחַ בּוֹ וְאָכְלוּ אֶבְיוֹנֵי עַמֶּךָ, כִּי אֵינוֹ רַשַּׁאי לְהַחֲזִיק בִּתְבוּאַת שְׁנַת הַשֶּׁבַע כְּבַעַל הַבַּיִת, וְזֶה בְּלִי סָפֵק סִבַּת הַשָּׁלוֹם, כִּי כָּל דִּבְרֵי רִיבוֹת נִמְשָׁכִין מִמִּדַּת שֶׁלִּי שֶׁלִּי, זֶה אוֹמֵר כֻּלָּהּ שֶׁלִּי, וְכָל זֶה אֵינוֹ כָּל כָּךְ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, כִּי בְּקוּם וַעֲשֵׂה אֵין הַכֹּל שָׁוִים אֲבָל בְּשֵׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה הַכֹּל שָׁוִין. וְזֶה בֶּאֱמֶת עִנְיַן הַשָּׁלוֹם, וְכֵן בְּחַג הַסֻּכּוֹת

שֶׁכָּל אֶחָד יוֹצֵא מִדִּירַת קֶבַע לְדִירַת עֲרַאי וְיוֹשֵׁב תַּחַת סֻכַּת שְׁלוֹמוֹ, הִנֵּה בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל חֹל הַמּוֹעֵד נִצְטַוָּה הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת רֹשֶׁם אֶל הַשָּׁלוֹם. וְזֶהוּ עִנְיַן הַהַקְהֵל, כִּי כָּל זֶה הֲכָנָה אֶל הַתְּשׁוּבָה, וְקוֹרֵא לִפְנֵיהֶם מִן "אֵלֶּה הַדְּבָרִים" בְּדִבְרֵי כִּבּוּשִׁים וְתוֹכָחוֹת. וְזֶה שֶׁאָמְרוּ: אֲנָשִׁים לִלְמֹד כּוּ', טַף לָמָּה בָּאִים, לִתֵּן שָׂכָר לְמְבִיאֵיהֶם, כִּי בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים תְּשׁוּבָה אָז מְבַקְּשִׁים תַּחֲנוּנִים מִלְּפָנָיו יִתְבָּרַךְ עַל מְחִילַת הֶעָוֹן, וְיֹאמְרוּ: אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ יַעֲשֶׂה אֲזַי יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִיל גְּמוּלֵי חֶלֶב שֶׁלֹּא פָּשְׁעוּ, כְּדְאִיתָא בְּנֹסַח שֶׁל "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ", וְכֵן אוֹמְרִים: "עֲשֵׂה לְמַעַן גְּמוּלֵי חֶלְבּ" כּוּ'. וְזֶהוּ הַשָּׂכָר הַנִּתָּן לְמְבִיאֵיהֶם מִן הַטַּף, שֶׁיֹּאמְרוּ לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ עֲשֵׂה לְמַעַן טַף אֵלּוּ הַמּוּבָאִים בֵּית ה', כְּדֶרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר בְּיוֹאֵל (ב טז): "אִסְפוּ עָם קַדְּשׁוּ קָהָל קִבְצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלְלִים וְינְקֵי שָׁדָיִם" וְגוֹ'.

וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מְדַבֵּר בְּטַף שֶׁכְּבָר הִגִּיעוּ לְחִנּוּךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ" – אֵלּוּ הַנָּשִׁים, "וּלְמַעַן יִלְמְדוּ" – אֵלּוּ הָאֲנָשִׁים, "וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ" – זֶה טַף שֶׁהִגִּיעַ לְחִנּוּךְ.

פסוק יג

וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וְגוֹ'. אִם זֶה מְדַבֵּר בְּטַף שֶׁהִגִּיעוּ לְחִנּוּךְ, שַׁפִּיר קָאָמַר "יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת ה'", כִּי עֲדַיִן אֵינָן יוֹדְעִין דָּבָר מֵעִנְיַן יִרְאַת ה'. אֲבָל בַּגְּדוֹלִים אָמַר: "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה'", שֶׁאֵינָן צְרִיכִין כִּי אִם לִשְׁמוֹעַ וְלִלְמוֹד הַמִּצְוֹוֹת, אֲבָל הַיִּרְאָה מֵעַצְמָם יִרְאוּ אֶת ה', כִּי כְּבָר הֻרְגְּלוּ בְּיִרְאַת ה' כָּל הַיּוֹם. אֲבָל אִם פָּסוּק זֶה מְדַבֵּר בַּדּוֹרוֹת הַבָּאִים, נִרְאֶה לְפָרֵשׁ זֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר פָּרָשַׁת עֵקֶב (י יב): "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה" וְגוֹ', לְפִי שֶׁכָּתוּב בַּתְּרֵיהּ: "כִּי לֹא אֶת בָּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא רָאוּ מוּסַר אֱלֹהֵיכֶם" וְגוֹ' עַד "כִּי עֵינֵיכֶם הָרוֹאוֹת אֵת כָּל מַעֲשֵׂה ה' הַגָּדוֹל", כִּי רָצָה לְתָרֵץ בָּזֶה מַה שֶּׁכָּתוּב לְמַעְלָה: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה", אִטּוּ יִרְאָה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי הִיא? עַל זֶה אָמַר, כִּי אִלּוּ הָיִיתִי מְדַבֵּר עִם בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא רָאוּ מוּסַר ה' וְלֹא נִשְׁרְשׁוּ בְּיִרְאַת ה', וַדַּאי הָיִיתִי שׁוֹאֵל מֵהֶם דָּבָר גָּדוֹל מְאֹד; אֲמָנָם אֲנִי מְדַבֵּר עִמָּכֶם, כִּי עֵינֵיכֶם הָרוֹאוֹת אֶת כָּל מַעֲשֵׂה ה' אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שמות כ יז): "וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם" וְגוֹ', וְאָצְלְכֶם וַדַּאי דָּבָר קָטָן אֲנִי שׁוֹאֵל, כִּי עִם הֱיוֹת שֶׁהַיִּרְאָה דָּבָר גָּדוֹל הָעֶרֶךְ הִיא מְאֹד, מִכָּל מָקוֹם אֶצְלְכֶם בְּנָקֵל לְקַיְּמָהּ, כִּי כְּבָר נִשְׁרַשְׁתֶּם בַּיִּרְאָה. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל", בְּמִלַּת "וְעַתָּה" חָתַם כָּל דְּבָרָיו לֵאמֹר שֶׁעַתָּה בְּדוֹר זֶה מִלְּתָא זוּטַרְתִּי הִיא, וּמָה ה' שׁוֹאֵל מֵעִמָּךְ עַתָּה כִּי אִם לְיִרְאָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן עַל אוֹתוֹ דּוֹר: "לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וּלְמַעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה'", כִּי עַל הַיִּרְאָה אֵינָן צְרִיכִין זֵרוּז כָּל כָּךְ וּמֵעַצְמָם יִרְאוּ אֶת ה'. "וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ", דּוֹמֶה מַמָּשׁ לְמַאֲמַר "כִּי לֹא

אֶת בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ" וְגוֹ', וְרָצָה בָּזֶה כִּי בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ מוּסַר ה' וְלֹא רָאוּ אֶת גָּדְלוֹ, הֵמָּה צְרִיכִין זֵרוּז וְלִמּוּד עַל הַיִּרְאָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "יִשְׁמְעוּ וְלָמְדוּ לְיִרְאָה אֶת ה'", כִּי אֶצְלָם הַיִּרְאָה דָּבָר גָּדוֹל מְאֹד.

פסוק יד

הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת. בְּרַבָּתִי (טו) מַסִּיק: אָמַר מֹשֶׁה לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּהֵן קִלְסְתִּיךָ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י יד): "הֵן לַה' אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', וּבְהֵן אַתָּה קוֹנֵס עָלַי מִיתָה? אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, זְכֹר מַה שֶּׁאָמַרְתָּ: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" (שמות ד א). וּמִדְּרָשׁ זֶה צָרִיךְ בֵּאוּר, וְכִי נִקְנַס עָלָיו מִיתָה בַּעֲבוּר שֶׁאָמַר "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי"?

וְנִרְאֶה לִי שֶׁאֱמֶת נָכוֹן הַדָּבָר שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" גָּרַם לוֹ שֶׁנִּקְנְסָה עָלָיו מִיתָה, כִּי מֵאַחַר שֶׁהֵעִיד מֹשֶׁה עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם בָּנִים לֹא אֵמוּן בָּם, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְדַבֵּר אֶל הַסֶּלַע כְּדֵי לְחַזֵּק יְדֵיִם רָפוֹת בֶּאֱמוּנָה, כִּי אִלּוּ לֹא אָמַר מֹשֶׁה "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" הָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁהָיוּ מֻחְזָקִים בְּעֵינֵי מֹשֶׁה בְּמַאֲמִינִים, וּמֵאַחַר שֶׁהֵם חֲזָקִים בֶּאֱמוּנָה אֵין חִלּוּק אִם יְדַבֵּר אֶל הַסֶּלַע אוֹ יַכֶּה בּוֹ, כִּי עִקַּר טַעַם "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע" הוּא כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ קַל וָחֹמֶר מִן הַסֶּלַע כּוּ', וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ יב): "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", "אֲמַנְתֶּם" לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא "הֶאֱמַנְתֶּם" לְשׁוֹן מַפְעִיל יוֹצֵא לִשְׁנַיִם, שֶׁלֹּא גְּרַמְתֶּם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיַּאֲמִינוּ בִּי עַל יְדֵי הַסֶּלַע כִּי יִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ קַל וָחֹמֶר. וְאִם הָיָה מֹשֶׁה מַחֲזִיקָם בְּחֻזְקַת מַאֲמִינִים, לֹא הָיְתָה אַשְׁמָתוֹ גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי לִקְנוֹס מִיתָה, אֲבָל מֵאַחַר שֶׁאָמַר: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי", הֲרֵי הֶחֱזִיקָם בְּחֻזְקַת בִּלְתִּי מַאֲמִינִים, וְהָיוּ צְרִיכִין חִזּוּק בָּאֱמוּנָה, הִנֵּה עַל יְדֵי זֶה גָּדְלָה אַשְׁמָתוֹ מְאֹד מַה שֶּׁלֹּא דִּבֵּר אֶל הַסֶּלַע לְחַזֵּק בְּרַכַּיִם כּוֹשְׁלוֹת בָּאֱמוּנָה. לָכֵן נֶאֱמַר: "הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת", אוֹתוֹ "הֵן" שֶׁאָמַרְתָּ: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי", גָּרַם שֶׁקָּרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת.

דָּבָר אַחֵר, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת צז.) הַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְּגוּפוֹ, מִנָּא לָן, מִמֹּשֶׁה, שֶׁאָמַר: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי" כוּ', אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: אַתָּה אֵין סוֹפְךָ לְהַאֲמִין, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי". וְאַף עַל פִּי שֶׁפִּשּׁוּטוֹ הוּא שֶׁלָּקָה בְּצָרַעַת, מִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה בְּעֵינַי יוֹתֵר נָכוֹן לְפָרֵשׁ שֶׁכָּל הַחוֹשֵׁד בִּכְשֵׁרִים לוֹקֶה בְּגוּפוֹ, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיִּלָּקֶה בְּגוּפוֹ – בְּאוֹתוֹ חֶשְׁבּוֹן שֶׁחָשַׁד בּוֹ זוּלָתוֹ יִהְיֶה הוּא נֶחְשָׁד בּוֹ, כִּי כָּל הַפּוֹסֵל בְּמוּמוֹ פּוֹסֵל (קידושין ע.), וְזֶהוּ בְּעֶצֶם עִנְיַן לוֹקֶה בְּגוּפוֹ, וּרְאָיָה מִמֹּשֶׁה שֶׁאָמַר "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ", וּלְסוֹף לָקָה בְּגוּפוֹ בְּאוֹתוֹ חֶשְׁבּוֹן עַצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", כִּי לְמִדְרָשׁ זֶה קַאֵי "לֹא הֶאֱמַנְתֶּם" עַל מֹשֶׁה, אִם כֵּן אוֹתוֹ "הֵן" קָרֵב קִצּוֹ, כִּי מֵאַחַר שֶׁאָמַר: "וְהֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי", גָּרַם רָעָה לְעַצְמוֹ שֶׁנִּכְשַׁל בְּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי", וְעַל יְדֵי זֶה נִקְנְסָה עָלָיו מִיתָה. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת".

פסוק טז

הִנְּךָ שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ וְקָם הָעָם וְגוֹ'. רז"ל (סנהדרין צ:) לָמְדוּ מִכָּאן סָמֶךְ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "הִנְּךָ שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ וְקָם". וְלִמּוּד זֶה תָּמוּהַּ מְאֹד, כִּי מִי לֹא יֵדַע בְּכָל אֵלֶּה שֶׁמַּאֲמַר "וְקָם" סָמוּךְ אֶל "הָעָם וְזָנָה". וְנִרְאֶה לִי שֶׁדָּרְשׁוּ מִן יִתּוּר מִלַּת "וְקָם", כִּי הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר "וְזָנָה הָעָם", מַהוּ "וְקָם"? אֶלָּא כְּךָ פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁלְּשׁוֹן "וְקָם" הוּא מִלְּשׁוֹן "כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ וּרְצָחוֹ נָפֶשׁ" (דברים כג כו), וּכְשֵׁם שֶׁכָּל תַּלְמִיד הָאוֹמֵר הֲלָכָה בְּשֵׁם רַבּוֹ שִׂפְתוֹתָיו דּוֹבְבוֹת בַּקֶּבֶר (עיין יבמות צז.), כָּךְ בִּזְמַן שֶׁהַתַּלְמִיד מַקְדִּיחַ תַּבְשִׁילוֹ בָּרַבִּים אֵין לְרַבּוֹ מְנוּחָה בַּקֶּבֶר, כִּי הָיָה לוֹ לְהַזְהִיר אַזְהָרָה אַחַר אַזְהָרָה אֶת תַּלְמִידוֹ שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי חֵטְא, וְאִם לֹא לִמְּדוֹ כָּרָאוּי, יֹאמְרוּ: אוֹי לְרַבּוֹ שֶׁל זֶה שֶׁכָּךְ לִמְּדוֹ. וּבָזֶה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הַתַּלְמִיד הַחוֹטֵא קָם עַל רַבּוֹ כְּאוֹיֵב וְאוֹרֵב, וּמְבַטְּלוֹ מִמְּנוּחָתוֹ בַּקֶּבֶר. וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "הִנְּךָ שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ", בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה בַּקֶּבֶר, אֵין שָׂטָן וְאֵין פֶּגַע רָע, וּפִתְאוֹם יָקוּמוּ עָלֶיךָ אוֹרְבִים עֲדַת מְרֵעִים, כִּי עַל יְדֵי קַלְקוּל מַעֲשֵׂיהֶם הָרַי הֵם קָמִים עָלֶיךָ. לָכְךָ נֶאֱמַר: "וְקָם הָעָם הַזֶּה וְזָנָה" וְגוֹ', כִּי עַל יְדֵי שֶׁיִּזְנוּ אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה הָרַי הֵם קָמִים עָלֶיךָ. וְאִם כֵּן מִכָּאן רְאָיָה לְתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁאִם לֹא יְחִיוּ הַמֵּתִים, אִם כֵּן הַגּוּף בַּקֶּבֶר כְּאֶבֶן דּוּמָם, לֹא חֹלֶה וְלֹא מַרְגִּישׁ וְיִהְיֶה מַה שֶּׁיִּהְיֶה אַחֲרֵי מוֹתוֹ, וְאֵיךְ אָמַר שֶׁעַל יְדֵי שֶׁיִּזְנוּ אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה יָקוּמוּ עָלָיו? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁיֵּשׁ תְּחִיַּת הַמֵּתִים, וְגוּף הַשְׁלֵמִים עוֹדֶנּוּ בְּאִבּוֹ לֹא נִקְטַף מִכֹּל וְכֹל, וְיוֹדֵעַ וּמַרְגִּישׁ כָּל הַנַּעֲשֶׂה, עַל כֵּן יֵשׁ לוֹ לָחוּשׁ פֶּן יָקוּמוּ עָלָיו אַחֲרֵי שֶׁיִּזְנוּ אַחַר עֲבוֹדָה זָרָה. לְפִיכָךְ אַתָּה צָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְהַזְהִירָם אַזְהָרָה אַחַר אַזְהָרָה. וּפֵרוּשׁ זֶה מוּכְרָח הֵן מִצַּד יִתּוּר לְשׁוֹן "וְקָם" הֵן מִצַּד אָמְרוֹ "הִנְּךָ שׁוֹכֵב עִם אֲבוֹתֶיךָ", כִּי הֲוָה לֵיהּ לְמֵימַר "הִנְּךָ מֵת", אֶלָּא שֶׁרָצָה לְהַזְהִירוֹ שֶׁיִּשְׁכַּב עִם אֲבוֹתָיו בְּהַשְׁקֵט עַל יְדֵי שֶׁיַּזְהִירֵם עוֹד עַל עֲבוֹדָה זָרָה.

פסוק יז

וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת. בְּמַסֶּכֶת חֲגִיגָה (ה): רַבִּי יוֹחָנָן כִּי מָטֵי לְהַאי קְרָא (לא כא) "וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אוֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת" בָּכֵי, אָמַר: עֶבֶד שֶׁרַבּוֹ מַמְצִיא לוֹ רָעוֹת רַבּוֹת – תַּקָּנָה יֵשׁ לוֹ? מַאי "וְצָרוֹת"? אָמַר רַב: שֶׁנַּעֲשׂוּ צָרוֹת זוֹ לָזוֹ, כְּגוֹן זִיבּוּרָא וְעַקְרַבָּא. וּשְׁמוּאֵל אָמַר: זֶה הַמַּמְצִיא לָעֲנִי מָעוֹת בְּשָׁעַת דְּחָקוֹ, רָצָה לוֹמַר לֹא קֹדֶם. אָמַר רָבָא: הַיְינוּ דְּאָמְרֵי אִינָשֵׁי: זוּזֵי לְעִלְּלָא לָא שְׁכִיחֵי, לְתִלִּיתָא שְׁכִיחָא. רַשְׁ"י פֵּרֵשׁ שֶׁשְּׁמוּאֵל קָאֵי עַל הַפְּסוּק שֶׁדָּרַשׁ לְמַעְלָה: "אִם טוֹב וְאִם רָע" (קהלת יב יד), וְרַבֵּנוּ תָּם הִקְשָׁה עַל דְּבָרָיו, לָמָּה הִפְסִיק בְּדִבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁשְּׁמוּאֵל קָאֵי עַל דִּבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן, וְכֵן מַשְׁמַע גַּם בַּיַּלְקוּט (לא תתקמא) שֶׁמֵּבִיא דִּבְרֵי שְׁמוּאֵל עַל פָּסוּק "וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אוֹתוֹ".

וְיֵשׁ לְסַפֵּק בְּדִבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן שֶׁאָמַר, עֶבֶד שֶׁרָבוּ מַמְצִיא לוֹ רָעוֹת רַבּוֹת, וְכִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הוּא הַמַּמְצִיא הָרָעוֹת? הֲלֹא מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת (איכה ג לח), אֶלָּא הָרָעָה בָּאָה מֵעַצְמָהּ עַל יְדֵי הַסְתָּרַת פָּנָיו יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהַסְתַּרְתִּי פָנַי מֵהֶם וְהָיָה לֶאֱכֹל", וְהַיְינוּ מִמֵּילָא יִהְיֶה לֶאֱכֹל, וְאֵין זֶה קְרוּי מַמְצִיא. גַּם יֵשׁ לְסַפֵּק, וַהֲלֹא כְּבָר כָּתִיב: "וּמְצָאָהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת", וְלָמָּה לֹא בָּכָה רַבִּי יוֹחָנָן בְּקְרָאוֹ פָּסוּק זֶה הַנִּכְתָּב קֹדֶם פָּסוּק "וְהָיָה כִּי תִמְצֶאן אוֹתוֹ"? כִּי מִדְּקְאָמַר כִּי מָטָא לְהַאי קְרָא מַשְׁמַע שֶׁקְּרָא הַפָּרָשָׁה מִתְּחִלָּה. הֵן אֱמֶת שֶׁנּוֹכַל לוֹמַר שֶׁדִּקְדֵּק מִלְּשׁוֹן "וְהָיָה", הַמּוֹרֶה עַל הַוַּדַּאי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כא יד): "וְהָיָה אִם לֹא חָפַצְתָּ בָּהּ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: מַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁסּוֹפָהּ לִשְׂנֹאוֹתָהּ, וּפֵרֵשׁ מוהר"ר נָתָן שֶׁדִּקְדֵּק רַשִׁ"י מִלְּשׁוֹן "וְהָיָה", שֶׁמַּשְׁמַע שֶׁכָּךְ יִהְיֶה בְּוַדַּאי, כָּךְ "וְהָיָה כִּי תִמְצֶאן" מוֹרֶה שֶׁוַּדַּאי יִמְצָאֶהוּ, אֲבָל לְמַעְלָה לֹא נֶאֱמַר כִּי אִם "וְהָיָה לֶאֱכֹל", אֲבָל בְּ"רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת" זוֹ לָזוֹ לֹא הִזְכִּיר לְשׁוֹן "וְהָיָה", כְּאִלּוּ הַדָּבָר בְּסָפֵק אִם יִמְצָאֶהוּ אוֹ לֹא.

וְדִבְרֵי שְׁמוּאֵל תְּמוּהִים מְאֹד, לְפָרֵשׁ פָּסוּק זֶה עַל הַמַּלְוֶה לֶעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ כְּאִלּוּ כָּל הַתּוֹכָחוֹת לֹא יַחֲזִירוּהוּ לְמוּטָב כִּי אִם צָרָה זוֹ שֶׁיַּלְוֶה לוֹ בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ וְלֹא קֹדֶם לָכֵן, וּכְאִלּוּ זֶה מְחַיֵּב לוֹ לֵאמֹר "בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה", וְיִהְי רָצוֹן שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עַל יִשְׂרָאֵל צָרָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ, וְאֵיךְ תִּכְלוֹל הַפָּרָשָׁה תּוֹךְ עֲנָשִׁים גְּדוֹלִים וְנוֹרָאִים עִנְיַן הַמַּלְוֶה לֶעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ? זֶה הַדָּבָר שֶׁיִּמָּאֵן הַשֹּׂכֶל לְקַבְּלוֹ כְּלָל. וְעוֹד צָרִיךְ יִשּׁוּב הַדָּבָר שֶׁנִּתְקַשּׁוּ בּוֹ הַמְפָרְשִׁים, כִּי מַהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה, וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא", הֲלֹא עִקַּר עֲבוֹדָה זָרָה בַּלֵּב הוּא, כִּי כָּל דָּבָר הַתְּלוּי בָּאֱמוּנָה שָׁרְשׁוֹ וּמְקוֹרוֹ בַּלֵּב, כִּי מִטַּעַם זֶה נֶאֱמַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה (יחזקאל יד ה): "לְמַעַן תְּפֹשׂ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּלִבָּם", וְזֶה שֶׁאָמַר "הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי" הוֹדָה בְּפֶה מָלֵא כִּי כָּל אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים וְכָפַר בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּמַה יֵּשׁ לוֹ עוֹד צְדָקָה לִזְעֹק פְּנֵי הַמֶּלֶךְ ה'(שמואל ב' יט כט), וְאֵיךְ כָּפַל עָנְשׁוֹ אַחַר הוֹדוּי וְאָמַר: "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר"? וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁהֶסְתֵּר זֶה הוּא שֶׁיַּסְתִּיר פָּנָיו עַל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה, וְ"כִי פָנָה" לְשׁוֹן אַף עַל פִּי, לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ מִן רָעָה גְּדוֹלָה זוֹ יַסְתִּיר ה' פָּנָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים סו יח): "אֱוֶן אִם רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע ה'".

וְאוֹמֵר אֲנִי לְפָרֵשׁ דִּבְרֵי רַבִּי יוֹחָנָן כְּלַפֵּי הָעֲרָבוּת, שֶׁנַּעֲשׂוּ כָּל יִשְׂרָאֵל עֲרֵבִים זֶה בְּעַד זֶה עַד שֶׁכָּל יָחִיד – חֵטְא רַבִּים נָשָׂא. וְזֶה דָּבָר שֶׁאֵין הַצִּבּוּר יְכוֹלִין לַעֲמוֹד בּוֹ, עַל כֵּן בָּכָה עָלָיו רַבִּי יוֹחָנָן כִּי מָטָא לְהַאי קְרָא "וְהָיָה כִּי תִמְצֶאן אוֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת", כִּי מִלַּת "אוֹתוֹ" נִרְאֶה שֶׁהוּא מְיֻתָּר, כִּי הָוָה לֵיהּ לְמֵימַר: "וְהָיָה כִּי יִמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת", כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה: "וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת", אֶלָּא שֶׁבִּמְלַת "אוֹתוֹ" הֻרְאָה בְּאֶצְבַּע עַל הַיָּחִיד שֶׁיִּשָּׂא עָלָיו הָרָעוֹת,

דְּהַיְינוּ הָעֲבֵרוֹת שֶׁל כִּתּוֹת רַבּוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נג יב): "וְהוּא חֵטְא רַבִּים נָשָׂא". וּמַה שֶּׁנִּקֵט "רַבּוֹת", לְפִי שֶׁכָּל חוֹטֵא תַּשׁ כֹּחוֹ כִּנְקֵבָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: הִתַּשְׁתֶּם כֹּחִי כִּנְקֵבָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (ה כד) בְּפָסוּק "וְאֹתִי תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ".

וְאָמַר **"וְצָרוֹת"**, לְפִי שֶׁבִּזְמַן שֶׁיֵּשׁ שָׁלוֹם וְרֵעוּת בֵּין יִשְׂרָאֵל אָז אֵין הָעֲרָבוּת מַזִּיק לָהֶם כָּל כָּךְ, וְאַדְרַבָּה מוֹעִיל, כִּי בִּזְמַן שֶׁרוֹאֶה אֶת חֲבֵרוֹ שֶׁהוּא נוֹטֶה מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל אָז הוּא מַדְרִיכוֹ בְּדֶרֶךְ יֵלֶךְ לְהַחֲזִירוֹ לַמּוּטָב מִיִּרְאַת הָעַרְבוּת, כִּי אֵין הַתּוֹכָחָה מְצוּיָה כִּי אִם מִן הָאוֹהֵב לַנֶּאֱהָב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג יב): "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ", וְכֵן נִסְמְכָה מִצְוַת "הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ" (ויקרא יט יז) לְמִצְוַת "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ" (שם יט יח), כִּי אֵין הַתּוֹכָחָה מְצוּיָה כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁאוֹהֲבִים זֶה לָזֶה, אֲבָל בִּזְמַן שֶׁאֵין שָׁלוֹם בְּמַעְגְּלוֹתָם אָז לֹא דַּי שֶׁאֵינוֹ מוֹכִיחוֹ, אֶלָּא אַדְרַבָּה, שָׂמֵחַ בְּמַפַּלְתּוֹ כְּדֵי לְהַדִּיחַ עָלָיו הָרָעָה וְשֶׁיִּסָּפֶה בַּעֲוֹנוֹ. וְאִם תֹּאמַר שֶׁהִמְצִא יִמְצֵא אֵיזֶה אִישׁ שָׁלֵם שֶׁיּוֹכִיחַ גַּם אֶת שׁוֹנְאוֹ, הִנֵּה הַשּׁוֹנֵא אֵינוֹ מְקַבֵּל תּוֹכָחָה מִמֶּנּוּ כִּי הוּא חָשׁוּד בְּעֵינָיו שֶׁאֵינוֹ מִתְכַּוֵּן לְטוֹבָתוֹ, וְאִם כֵּן הָעַרְבוּת מַכָּה רַבָּה בְּיִשְׂרָאֵל בִּזְמַן שֶׁאֵין שָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם וְהֵם כְּצָרוֹת זוֹ לָזוֹ כְּזִיבּוּרָא וְעַקְרַבָּא, כִּי מַה שֶּׁנִּרְאֶה טוֹב וְיָשָׁר בְּעֵינֵי זֶה נִרְאֶה רַע בְּעֵינֵי חֲבֵרוֹ וְכֵן לְהֶפֶךְ, עַד שֶׁלְּעוֹלָם אֵינָן בְּהַסְכָּמָה אַחַת, מַה שֶּׁזֶּה אוֹסֵר זֶה מַתִּיר.

עַל כֵּן רַבִּי יוֹחָנָן כִּי מָטֵי לְהַאי קְרָא "וְהָיָה כִּי תִמְצָאן אוֹתוֹ רָעוֹת רַבּוֹת" דִּקְדֵק מִמִּלַּת "אוֹתוֹ" שֶׁבְּיָחִיד מְדַבֵּר, וַאֲפִלּוּ הַיָּחִיד יִשָּׂא רָעוֹת רַבּוֹת, הָרָעוֹת שֶׁעָשׂוּ רְשָׁעִים שֶׁנִּמְשְׁלוּ לְנְקֵבוֹת רַבּוֹת. וְסִבָּה לְכָל זֶה הוּא "וְצָרוֹת", שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה כָּל אֶחָד כְּצָרָה לַחֲבֵרוֹ כְּזִיבּוּרָא וְעַקְרַבָּא, וְאֵינָן בְּהַסְכָּמָה אַחַת לְעוֹלָם, כִּי אִלּוּ הָיוּ בְּהַסְכָּמָה אַחַת לֹא הָיָה נִמְשָׁךְ נֶזֶק מִן הָעַרְבוּת. עַל כֵּן בָּכָה רַבִּי יוֹחָנָן וְאָמַר: עֶבֶד שֶׁרַבּוֹ מַמְצִיא לוֹ רָעוֹת רַבּוֹת וּמַטִּיל עָלָיו שֶׁיִּסְבֹּל הוּא עָוֹן רַבִּים בִּזְמַן שֶׁכֻּלָּם כְּצָרוֹת זוֹ לָזוֹ, וְכִי יֵשׁ לוֹ תַּקָּנָה? וַדַּאי אֵין לוֹ תַּקָּנָה כְּלָל בָּזֶה הָאֹפֶן, וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְרָדַף אֹתָם קוֹל עָלֶה נִדָּף", כְּמוֹ שֶׁבֵּאַרְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי (כו לו), שֶׁמְּדַבֵּר מִזֶּה הָעִנְיָן שֶׁכָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל נִרְדָּף מִן יִשְׂרָאֵל חֲבֵרוֹ, עַל כֵּן נֶאֱמַר מִיָּד: "וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו" (כו לז), וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין כז.): בַּעֲוֹן אָחִיו. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב: "וּמְצָאָהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה", כִּי אִלּוּ הָיָה אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי, בִּלְבָבִי וּבְמַחֲשַׁבְתִּי, וְהָיָה כָּל אֶחָד אוֹמֵר דַּעְתּוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד, אָז לֹא הָיוּ מְחֻלְקִין, כִּי הַתּוֹכֶלֶת הָאֲמִתִּי מְאַחֶדֶת. אָמְנָם לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה דַּעְתּוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם, רַק שֶׁמִּבַּחוּץ הָיָה כָּל אֶחָד מַרְאֶה אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ דַּעְתּוֹ לְשֵׁם ה', כְּדֶרֶךְ הַצְּבוּעִים הַחֲנֵפִים, אֲבָל בְּקִרְבִּי לֹא הָיָה

אֱלֹהַי אֶלָּא כָּל אֶחָד הָיָה דּוֹרֵשׁ תּוֹעֶלֶת עַצְמוֹ אוֹ לְקַנְטֵר אֶת שׂוֹנְאוֹ, עַל כֵּן יָצָא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל, כִּי לְעוֹלָם לֹא יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת מִתּוֹךְ מַשָּׂא וּמַתָּן שֶׁאֵינוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם.

וּלְפִי זֶה אֵין וִדּוּי זֶה וְחֵטְא שֶׁל עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי הַחֵטְא יִשָּׂאֵר קַיָּם עַל כָּל פָּנִים, אַךְ שֶׁהוּא מוֹדֶה שֶׁאֵין כַּוָּנַת תּוֹכוֹ לַשָּׁמַיִם עוֹד הַיּוֹם, כִּי לֹא אָמַר "עַל כִּי לֹא הָיָה אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי", מַשְׁמַע שֶׁרוֹצֶה לָשׁוּב מִן אוֹתוֹ דֶּרֶךְ מְעֻקָּל, אֶלָּא "עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי" עוֹד הַיּוֹם, וְאָז הוּא גָּרוּעַ מִמַּה שֶׁהָיָה, כִּי יוֹדֵעַ רִבּוֹנוֹ וּמִתְכַּוֵּן לְמָרוֹד בּוֹ. עַל כֵּן כָּפַל הַהֶסְתֵּר וְאָמַר: "עַל כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה כִּי פָּנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים", וְאֵין פְּנִיָּה אֶלָּא בַּלֵּב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאִם יִפְנֶה לְבָבְךָ" (דברים ל יז), וְרוֹצֶה לוֹמַר מִבַּחוּץ הָיָה מַרְאֶה עַצְמוֹ כָּשֵׁר, כְּאִלּוּ כַּוָּנָתוֹ לַשָּׁמַיִם, וּבְקִרְבּוֹ פָּנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְכַוָּנוֹת זָרוֹת, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הָיוּ לְעוֹלָם בְּהַסְכָּמָה אַחַת וְלֹא נִתְבָּרֵר הָאֱמֶת אֶצְלָם לְעוֹלָם.

אַךְ מִדְּקָאָמַר "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא", נִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּחִבּוּרֵנוּ עוֹלְלוֹת אֶפְרַיִם (חלק א' מאמר פ"ג) עַל מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בר"ר לח ו): אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה וְשָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם – הַנַּח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע ד יז): "חֻבּוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנַּח לוֹ"; אָמְנָם כְּשֶׁ"חָלַק לִבָּם – עַתָּה יֶאְשָׁמוּ" (שם י ב). לְפִי שֶׁבִּזְמַן שֶׁשָּׁלוֹם בֵּינֵיהֶם, אָז וַדַּאי יִתְוַכְּחוּ בֵּינֵיהֶם כָּל עוֹבְדֵי הָעֲבוֹדָה זָרָה הַהִיא, וְיִתְבָּרֵר מִתּוֹךְ הַוִּכּוּחַ הַהוּא שֶׁשֶּׁקֶר נָחֲלוּ עוֹבְדֶיהָ. וְעַל כֵּן "הַנַּח לוֹ", שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ לָהֶם אַפּוֹ כְּדֵי שֶׁמַּעֲצָמָם יָבִינוּ כִּי כָּל מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ. אֲבָל בִּזְמַן שֶׁחָלַק לִבָּם שֶׁל הָעוֹבְדִים וְאֵין שָׁלוֹם בְּמַעְגְּלוֹתָם, אַף אִם יִשָּׂאוּ וְיִתְּנוּ בַּדָּבָר לְעוֹלָם לֹא יִתְבָּרֵר הָאֱמֶת בֵּין אֲנָשִׁים הַמִּתְוַכְּחִים בַּדָּבָר וְלִבָּם חָלוּק זֶה מִזֶּה, כִּי דַּעַת כָּל אֶחָד לִסְתּוֹר דִּבְרֵי חֲבֵרוֹ. עַל כֵּן נֶאֱמַר: "עַתָּה יֶאְשָׁמוּ", תֵּכֶף וּמִיָּד, כִּי לָמָּה יִתֵּן לָהֶם אֲרֻכָּא בְּחִנָּם. עַל כֵּן נֶאֱמַר גַּם כָּאן: "וְחָרָה אַפִּי בוֹ בַּיּוֹם הַהוּא", תֵּכֶף בְּאוֹתוֹ יוֹם שֶׁיַּתְחִילוּ לְעָבְדָהּ, לְפִי שֶׁפָּרְשָׁה זוֹ מְדַבֶּרֶת בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל כְּצָרוֹת זוֹ לָזוֹ וְאֵינָן בְּהַסְכָּמָה אַחַת, עַל כֵּן "עַתָּה יֶאְשָׁמוּ" בְּלֹא הַרְחֶבֶת זְמַן. וְכֵן מוֹרֶה הַוִּדּוּי "עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי" בְּדֶרֶךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה, שֶׁמּוֹדֶה שֶׁמֵּעוֹלָם לֹא אָמַר דַּיְתוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם בְּפֶה וְלֵב שָׁוֶה כִּי אִם בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת רֵעֵהוּ יְדַבֵּר וּבְקִרְבּוֹ יָשִׂים אָרְבּוֹ (ירמיה ט ז). עַל כֵּן נֶאֱמַר: "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי בַּיּוֹם הַהוּא" תֵּכֶף, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "עַתָּה יֶאְשָׁמוּ". וְהוּא רֶמֶז נָכוֹן מְאֹד.

וּשְׁמוּאֵל אָמַר שֶׁפָּרְשָׁה זוֹ מַאֲשֶׁמֶת אֶת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, כִּי זֶה דַּרְכָּם כֻּסֶּל לָמוֹ שֶׁאֵינָן עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה לְעוֹלָם כִּי אִם אַחַר הַהֶכְרֵחַ, כִּי בִּזְמַן שֶׁהַיְסוּרִין מֻרְכָּבִים עַל כְּתֵפָיו אָז הוּא נוֹדֵר נְדָרִים לִתֵּן מָמוֹנוֹ לִצְדָקָה אוֹ לָשׁוּב אֶל ה', כַּמְבֹאָר פָּרָשַׁת בְּחֻקֹּתַי (כז ב) בְּסִמִיכוּת "כִּי יַפְלִיא לִנְדֹּר נֶדֶר" לְפָרָשַׁת הַתּוֹכָחָה, כִּי גַּם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה חִלְקוּ בֵּין עוֹשִׂין

תְּשׁוּבָה מֵאַהֲבָה לְעוֹשִׂים מִיְּרָאָה, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא (פו:): אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁזְּדוֹנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כִּשְׁגָגוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע יד ב): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ", עָוֹן – מֵזִיד הוּא, וְקָרֵי לֵיהּ מִכְשׁוֹל, אִינִי? וְהָאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: גְּדוֹלָה תְּשׁוּבָה שֶׁזְּדוֹנוֹת נַעֲשׂוֹת לוֹ כְּזְכֻיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג יט): "וּבְשׁוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ" וְגוֹ'פֵּרַשׁ רַשִׁ"י: שֶׁנֶּאֱמַר "עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה". עַל מַה שֶּׁעָשָׂה, אֲפִלּוּ עַל הָעֲבֵרוֹת. לְא קַשְׁיָא, הָא מֵאַהֲבָה הָא מִיְּרָאָה. וְעַדַיִן הַדָּבָר צָרִיךְ בֵּאוּר לְפָרֵשׁ מַשְׁמָעוּת הַפְּסוּקִים, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁפֵּרַשׁ רַשִׁ"י "עַד ה' אֱלֹהֶיךָ", עַד דְּלָא לֶהֱוֵי סַנְגּוֹרְיָא לְקַטֵּיגוֹרְיָא, הֲרֵי מִיְּרָאָה מַחֲמַת מִדַּת הַדִּין, שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מִן "ה'" מִדַּת רַחֲמִים לֶ"אֱלֹהֶיךָ" מִדַּת הַדִּין, מִכָּל מָקוֹם "כִּי כָשַׁלְתָּ" לְשׁוֹן עָבָר, אֵינוֹ מִתְיַשֵּׁב, שֶׁהֲרֵי עַכְשָׁיו עַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה נַעֲשָׂה עָוֹן לְמִכְשׁוֹל.

וְנִרְאֶה לִי שֶׁכְּוָנַת הַכָּתוּב לְהַזְהִירוֹ שֶׁיָּשׁוּב מֵאַהֲבָה, כִּי כָל יָרֵא מִתְרַחֵק מִזֶּה שֶׁהוּא יָרֵא מִמֶּנּוּ, וְכָל אוֹהֵב מִתְקָרֵב אֶל אֲהוּבוֹ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה'", אֵלָיו מַמָּשׁ, כְּדֶרֶךְ הָאוֹהֵב הַמִּתְחַבֵּר אֵלָיו, וְעַל זֶה אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים נ: עי"ש): כְּתִיב (תהלים נד יא): "כִּי גָדוֹל עַד שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ", וּכְתִיב (שם קח ה): "כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ", הָא בְּעוֹשִׂים מֵאַהֲבָה כוּ', רָצָה לוֹמַר כִּי הָעוֹשֶׂה מִיְּרָאָה אֵינוֹ מִתְחַבֵּר אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, וְאֵין חִבּוּרוֹ כִּי אִם עַד שָׁמַיִם וְלֹא עַד בְּכְלָל, עַל כֵּן גַּם הַחֶסֶד הוּא עַד שָׁמַיִם. אֲבָל הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה מִתְדַּבֵּק מֵעַל שָׁמַיִם אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, עַל כֵּן גַּם הַחֶסֶד הוּא מֵעַל שָׁמַיִם. וְאָמַר, לְפִי שֶׁעַד עַכְשָׁיו לֹא עָשִׂיתָ תְּשׁוּבָה כִּי אִם מִיְּרָאָה, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ", רוֹצֶה לוֹמַר לְשֶׁעָבָר כְּשֶׁעָשִׂיתָ תְּשׁוּבָה מִיְּרָאָה לֹא נִקִּיתָ מִכֹּל וְכֹל כִּי אִם לְחֻצָּאִין, כִּי כְּבָר כָּשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ, שֶׁנַּעֲשָׂה מִן הֶעָוֹן הַמְּזִידִי מִכְשׁוֹל שׁוֹגֵג, וְאִם כֵּן רֹשֶׁם הַמִּכְשׁוֹל נִשְׁאַר בְּךָ וְלֹא הָיִיתָ מְנֻקֶּה מִכֹּל וְכֹל מִן הֶעָוֹן, שֶׁהֲרֵי נַעֲשָׂה מִמֶּנּוּ שׁוֹגֵג, וַעֲדַיִן אַתָּה צָרִיךְ לְקָרְבָּן הַבָּא עַל הַשּׁוֹגֵג, אֲבָל כְּשֶׁתָּשׁוּב עַד ה' מֵאַהֲבָה, דְּהַיְנוּ "מֵעַל שָׁמַיִם", אָז תִּהְיֶה מְנֻקֶּה מִכֹּל וְכֹל וְאֵין אַתָּה צָרִיךְ אֲפִלּוּ לְקָרְבָּן כִּי אִם אֶל וִדּוּי דְּבָרִים. זֶהוּ שֶׁאָמַר (הושע יד ג): "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל ה'", אֵלָיו מַמָּשׁ. "אִמְרוּ אֵלָיו כָּל תִּשָּׂא עָוֹן", שֶׁמִּכֹּל וְכֹל תִּשָּׂא עָוֹן, לֹא לַחֻצָּאִין כְּדֶרֶךְ הַשָּׁב מִיְּרָאָה, שֶׁאֵין עֲוֹנוֹ מְנֻשָּׂא כֻּלּוֹ אֶלָּא לַחֻצָּאִין, לַעֲשׂוֹת מִן הַמְּזִיד שׁוֹגֵג, אָמְנָם עַל יְדֵי שֶׁתָּשׁוּב מֵאַהֲבָה אָז "אִמְרוּ כָּל תִּשָּׂא עָוֹן" מִכֹּל וְכֹל תִּשָּׂא עָוֹן, שֶׁיִּהְיֶה כְּמִצְוָה, דָּבָר הַמְּנֻשָּׂא וְגָבוֹהַּ מְאֹד, לֹא כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ז יט): "וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת יָם כָּל חַטֹּאתָם", אֶלָּא הֶעָוֹן יִהְיֶה מְנֻשָּׂא. "וְקַח טוֹב", שֶׁיִּקַּח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹתוֹ כְּדָבָר טוֹב, כְּאִלּוּ הָיָה הֶעָוֹן זְכוּת דָּבָר טוֹב, וְאָז לֹא תִצְטָרֵךְ גַּם לְקָרְבָּן. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ". אָמְנָם בִּיחֶזְקֵאל (לג יד) כְּתִיב: "וּבְאָמְרִי לָרָשָׁע מוֹת תָּמוּת וְשָׁב מֵחַטָּאתוֹ וְגוֹ' חָיֹה יִחְיֶה",

וְלֹא נֶאֱמַר "עֲלֵיהֶם חָיוֹ יִחְיֶה", לְפִי שֶׁזֶּה מְדַבֵּר בְּשָׂב מִיְּרֵאָה, מֵחֲמַת גְּזֵרַת מוֹת תָּמוּת, דְּהַיְנוּ מִיְּרֵאָה.

אָמְנָם אַחַר כָּךְ אָמַר: "וּבְשׂוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ", דְּהַיְנוּ לֹא מִיְּרֵאַת הַמָּוֶת כִּי אִם "מֵרִשְׁעָתוֹ", מֵעַצְמוֹ, כִּי יַכִּיר שֶׁלֹּא טוֹב הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוּא הוֹלֵךְ בּוֹ, אָז "עֲלֵיהֶם הוּא יִחְיֶה", כִּי זֶה שָׂב מֵאַהֲבָה מִבְּחִינַת רִשְׁעָתוֹ לְבַד.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר (שם יח כז) "וּבְשׂוּב רָשָׁע מֵרִשְׁעָתוֹ" וְגוֹ', וְלֹא כְּתִיב שָׁם "עֲלֵיהֶם חָיוֹ יִחְיֶה", לְפִי שֶׁמְּדַבֵּר בְּשָׂב מִיְּרֵאָה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר שָׁם (יח כח): "וַיִּרְאֶה וַיָּשָׁב" וְגוֹ', וּמִלַּת "וַיִּרְאֶה" הוּא לְשׁוֹן רְאִיָּה, וְהוּא שֶׁמִּסְתַּכֵּל בַּיִּסּוּרִין שֶׁבָּאוּ עָלָיו. לְכָךְ נֶאֱמַר שָׁם תֵּכֶף (יח ל): "שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ וְגוֹ' וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֹן", כִּי יָדוּעַ שֶׁהַשָּׂב מִיְּרֵאָה אֵינוֹ מְבַקֵּשׁ כִּי אִם לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ, וְאֵינוֹ מְבַקֵּשׁ לְהָשִׁיב אֲחֵרִים. אֲבָל הַשָּׂב מֵאַהֲבָה מֵשִׁיב גַּם אֲחֵרִים, כִּי הָאוֹהֵב אֶת הַמֶּלֶךְ רוֹצֶה שֶׁהַכֹּל יֶאֱהָבוּהוּ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ", וְאָז "לֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמִכְשׁוֹל עָוֹן", אֶלָּא תִּהְיוּ מְנֻקִּים מִכֹּל וְכֹל וְלֹא יִשָּׁאֵר רֹשֶׁם הַמִּכְשׁוֹל. נִרְאֶה מִזֶּה שֶׁהַשָּׂב מִיְּרֵאָה גָּרוּעַ מִן הַשָּׂב מֵאַהֲבָה, אֲבָל הַשָּׂב אַחַר הַהֶכְרֵחַ, שֶׁכְּבָר בָּאוּ יִסּוּרִין עָלָיו, הוּא גָּרוּעַ יוֹתֵר, כִּי בְּסוּר הַמַּכְרִיחַ יָשׁוּב לְסוֹרוֹ. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּפַרְעֹה (שמות ח יא): "וַיַּרְא כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה וְהַכְבֵּד אֶת לִבּוֹ", וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם י ג): "עַד מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי", רוֹצֶה לוֹמַר לֹא מֵחֲמַת יִסּוּרִין כִּי אִם "מִפָּנָי". כִּי הַהַכְנָעָה שֶׁבָּאָה עַל יְדֵי הַיִּסּוּרִין אֵינָהּ כְּלוּם, כִּי אַחַר שֶׁיַּעַבְרוּ הַיִּסּוּרִין אַתָּה חוֹזֵר לְסוּרְךָ, כָּךְ כָּל תְּשׁוּבָה הַנַּעֲשֵׂית מִתּוֹךְ הֶכְרֵחַ הַיִּסּוּרִין אֵינָהּ כְּלוּם כִּי כַּעֲבוֹר סוּפָה וּסְעָרָה אָז יָשׁוּב לְקַדְמוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כח כד): "הֲכֹל הַיּוֹם יַחֲרוֹשׁ הַחוֹרֵשׁ", וְכָל הַמָּשָׁל הַהוּא נֶאֱמַר עַל זֶה הָעִנְיָן.

וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּמְצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי אֵין אֱלֹהַי בְּקִרְבִּי מְצָאוּנִי הָרָעוֹת הָאֵלֶּה". הִנֵּה בִּשְׁנֵי תֵּיבוֹת אֵלּוּ, "בַּיּוֹם הַהוּא", חָתַם כָּל הָעִנְיָן, כִּי מֵעֵט בָּהֶם הֵן הַיָּמִים הַקּוֹדְמִים הֵן הַיָּמִים הַמְאֻחָרִים. כִּי קֹדֶם שֶׁמְּצָאֻהוּ רָעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא הָיָה נוֹתֵן אֶל לִבּוֹ מֵעַצְמוֹ לָשׁוּב אֶל ה'. אֶלָּא אֲפִלּוּ אַחַר שֶׁמְּצָאֻהוּ הָרָעוֹת הָהֵם, מִכָּל מָקוֹם אֵינוֹ מִתְוַדֶּה כִּי אִם "בַּיּוֹם הַהוּא" שֶׁהַצָּרוֹת צְרוּרוֹת עַל שִׁכְמוֹ, אֲבָל לֹא בְּיוֹם הַמָּחֳרָת, כִּי מִיָּד לְמָחֳרָתוֹ כַּעֲבוֹר סוּפָה וּסְעָרַת ה' חֵמָה אָז תֵּכֶף יַחֲזֹר לְסוֹרוֹ. לְפִיכָךְ "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי" גַּם "בַּיּוֹם הַהוּא", אֲפִלּוּ בַּיּוֹם שֶׁמִּתְוַדֶּה אַסְתִּיר פָּנַי, וְיוֹתֵר מֵהַמָּה מִמַּה שֶׁהִסְתַּרְתִּי פָנַי לְשֶׁעָבַר כִּי אִם בְּכַכְפֵּלַיִם פִּי שְׁנַיִם, "הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי", כִּי רָאָה הַצָּרוֹת צְרוּרוֹת בְּאַמְתְּחוֹתוֹ וְאַף עַל פִּי כֵן אֵין לִבּוֹ שָׁלֵם עִם ה'. כִּי יוֹדֵעַ ה' שֶׁהַיּוֹם יֹאמַר בְּהַכְנָעָה, כְּגוֹנֵב דַּעַת עֶלְיוֹנָה, וּלְמָחָר יַחֲזֹר לְסוֹרוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁמוּאֵל: זֶה הַמַּלְוֶה לְעָנִי בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ, וּבִשְׁעַת דָּחְקוֹ אֵינוֹ קָאֵי עַל דּוֹחַק שֶׁיֵּשׁ לְעָנִי אֶלָּא עַל דָּחְקוֹ שֶׁל הַמַּלְוֶה,

כִּי זֶהוּ הַמַּלְוֶה שֶׁאֵינוֹ מַלְוֶה לָעֲנִי כְּלוּם כִּי אִם בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ שֶׁל הַנּוֹתֵן, שֶׁהַצָּרוֹת דּוֹחֲקִים אוֹתוֹ לִתֵּן צְדָקָה מִמָּמוֹנוֹ, וְכַאֲשֶׁר יַעֲבֹר הַדּוֹחַק הַהוּא אָז לִבּוֹ חָזָק וְאַמִּיץ כְּבָרִאשׁוֹנָה. וְנָקַט מִצְוָה אַחַת, דְּהַיְנוּ הַצְּדָקָה, שֶׁבְּנוֹהַג שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁנּוֹדְרִים בְּעֵת צָרָתָם וְאַחַר הַצָּרָה מִתְחָרְטִין וְאֵינָן נוֹתְנִין כְּלוּם, וְהוּא הַדִּין לִשְׁאָר מִצְווֹת שֶׁאֵינָן נַעֲשִׂין כִּי אִם בְּשָׁעָה שֶׁהַהֶכְרֵחַ מוּרְכָּב עַל כְּתֵפוֹ. וְעַל צַד הָרֶמֶז יְרֵמֶז לְכָל מִצְווֹת הַתּוֹרָה, שֶׁהֵם כְּמוֹ הַלְוָאָה וּצְדָקָה אֶל הַיֶּלֶד מִסִּבֶּן, דְּהַיְנוּ הַיֵּצֶר הַטּוֹב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הִלֵּל שֶׁהָלַךְ לִגְמוֹל חֶסֶד לְהַאי אַכְסְנַאי כוּ' (ויק"ר לד ג).

וְאָמַר רָבָא: הַיְינוּ דְּאָמְרֵי אִינָשֵׁי: זוּזֵי לְעַלְלָא לָא שְׁכִיחֵי לִתְלִיתָא שְׁכִיחָא. לְעַלְלָא, הַיְינוּ זְמַן הַזּוֹל, בְּזְמַן שֶׁהַזּוֹל בָּעוֹלָם, וְזֶהוּ מַמָּשׁ שְׁעַת הַשַּׁלְוָה, כִּי בְּזְמַן שֶׁהַזּוֹל בָּעוֹלָם הַשַּׁלְוָה בָּעוֹלָם, כִּי הָא בְּהָא תַּלְיָא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קמז יד): "הַשָּׂם גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ". וּבְאוֹתוֹ זְמַן שֶׁהַעַלְלָא דְּהַיְנוּ הַתְּבוּאָה שְׁכִיחָא בָּעוֹלָם, בְּאוֹתוֹ זְמַן לֹא שְׁכִיחָא כְּלָל שֶׁיִּתֵּן מִן מָמוֹנוֹ לְצְדָקָה, "וַיִּשְׁמַע יִשְׂרוֹן וַיִּבְעָט". אֲבָל לִתְלִיתָא שְׁכִיחָא, הֵן לְפֵרוּשׁ רַשְׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ תְּלִיתָא – לְשׁוֹן הֶפְסֵד וְאִבּוּד, הֵן לְפִי רַבֵּינוּ תָּם שֶׁפֵּרֵשׁ לִתְלִיתָא – אֵימַת הַמּוֹשֵׁל הַמְפַחֲדוֹ, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ הוּא מְדַבֵּר בִּזְמַן שֶׁהַצָּרוֹת מְצוּיוֹת בָּעוֹלָם, דְּהַיְנוּ הֶפְסֵד וְאִבּוּד, אוֹ אֵימַת מוֹשְׁלֵי הָאֻמּוֹת הַמּוֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל, הַכֹּל מְדַבֵּר בִּזְמַן הַהֶכְרֵחַ, וְאֵין זֶה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה. גַּם יִרְמֵז אֶל הַנִּדְחָק בְּבֵית דִּין שֶׁלְּמַטָּה עַל הַצְּדָקָה, שֶׁכּוֹפִין אוֹתוֹ בְּבֵית דִּין עַל הַצְּדָקָה, כָּל אֵלּוּ הַתְּשׁוּבוֹת אֵינָן שְׁלֵמוֹת, כִּי אֵין מְצִיאָתָן כִּי אִם בִּזְמַן שֶׁהַהֶכְרֵחַ מָצוּי וּבָסוּר הַמַּכְרִיחַ יָשׁוּב לְסוֹרוֹ. לָכֵן נֶאֱמַר: "וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת", בְּמִלַּת "וְעַתָּה" חָתַם כָּל הָעִנְיָן, לוֹמַר עַתָּה תֵּכֶף וּמִיָּד בְּעוֹד שֶׁאַתֶּם בְּשַׁלְוָתְכֶם עַד אֲשֶׁר לֹא יָבֹאוּ יְמֵי הָרָעָה, "כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת", שֶׁתִּתְהֶיהָ חֲקוּקָה עַל לְבַבְכֶם, לְמַעַן תָּשׁוּבוּ אֶל ה' תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, לֹא עַל צַד הַהֶכְרֵחַ.

וּבְחִבּוּרִי הַקָּטָן אוֹרַח לְחַיִּים פֵּרַשְׁנוּ כָּל פָּרָשָׁה זוֹ בְּדֶרֶךְ אַחֵר, שֶׁפָּנִים הַנִּזְכָּרִים כָּאן הֵם פָּנִים שֶׁל זַעַם, כְּמוֹ: "וְשִׂמְתִּי פָנַי בָּאִישׁ הַהוּא" (ויקרא כה). וְאָמַר שֶׁאַחַר הַוִּדּוּי הַשָּׁלֵם הַזֶּה יַסְתִּיר ה' פָּנַי זַעְמוֹ, עַל כֵּן כְּפַל הַהֶסְתֵּר, כִּי מִדָּה טוֹבָה כְּפוּלָה. "עַל כָּל הָרָעָה" וְגוֹ', רְבוּתָא נָקַט, אַף עַל פִּי שֶׁעָשָׂה רָעָה אַחַת הַכּוֹלֶלֶת כָּל הָרָעוֹת, כִּי הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה (ספרי שלח טו כב), לָכֵן נֶאֱמַר: "עַל כָּל הָרָעָה", אַף עַל כָּל הָרָעָה הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה "כִּי פָנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים", מִכָּל מָקוֹם הַסְתֵּר אַסְתִּיר פָּנַי שֶׁל כַּעַס מֵמֶּנּוּ, וְהַכֹּל שָׁרֵי וּמְחוּל אַחַר הַוִּדּוּי הַשָּׁלֵם. וּבְאָמְרוֹ: "וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא" וְגוֹ', בְּאַרְנוּ שָׁם שֶׁפָּסוּק זֶה כּוֹלֵל כָּל יְסוֹדֵי הַתְּשׁוּבָה. לְשִׁכְנוֹ תִּדְרְשׁוּ וְשָׁם תִּמְצְאוּ כָּל הָעִנְיָן מְבֹאָר.

פרק לב

פסוק א

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי. פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, לָמָּה הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ? שֶׁאִם יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל לֹא קִבַּלְנוּ עָלֵינוּ הַבְּרִית, מִי בָא וּמַכְחִישָׁם? עַל כֵּן הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, עֵדִים שֶׁהֵם קַיָּמִים לְעוֹלָם וָעֶד, שֶׁאִם יִזְכּוּ וְכוּ'. לַסְּפָרִים דְּגָרְסִינַן שֶׁהֵם קַיָּמִים לְעוֹלָם וָעֶד שֶׁאִם יִזְכּוּ וְכוּ', אִם כֵּן הַכֹּל חַד טַעֲמָא. אֶבָל לַסְּפָרִים דְּגָרְסִינַן וְעוֹד שֶׁאִם יִזְכּוּ, אִם כֵּן הוּא שְׁנֵי טְעָמִים. וְקָשֶׁה לְטַעַם רִאשׁוֹן, וְכִי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ יֵשׁ לָהֶם פֶּה לְהָעִיד? וְאֵין לוֹמַר שֶׁוַּדַּאי אֵין שָׁם אֹמֶר וּדְבָרִים, זוֹלַת מִתּוֹךְ שֶׁיִּתְּנוּ הַשָּׁמַיִם טַל וּמָטָר וְהָאֲדָמָה תִּתֵּן יְבוּלָהּ כְּשֶׁעוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם, וְלֹא יִתְּנוּ כְּשֶׁאֵין עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ, זֶה מוֹפֵת שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל הַבְּרִית. אִם כֵּן מַהוּ שֶׁאָמַר: וְעוֹד שֶׁאִם יִזְכּוּ כוּ'? הַיְינוּ הַדְּ שֶׁל טַעַם הָרִאשׁוֹן.

וְנִרְאֶה לְיַשֵּׁב גְּרִסָא זוֹ, לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח) יוֹם הַשִּׁשִּׁי, הֵ"א יִתֵּרָה, לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם תְּלוּיִין וְעוֹמְדִים עַד יוֹם שִׁשִּׁי בְּסִיוָן, אִם יְקַבְּלוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה מוּטָב, וְאִם לָאו יַחֲזוֹר הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ. וְאִם כֵּן, מֵאַחַר שֶׁאָנוּ רוֹאִין כַּיּוֹם שֶׁשָּׁמַיִם וָאָרֶץ קַיָּמִים וְלֹא הוּחְזְרוּ לְתֹהוּ וָבֹהוּ, זֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ שֶׁקִּבְּלוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר, עַל כֵּן הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וּמַהוּ הָעֵדוּת שֶׁיַּעִידוּ? שֶׁהֵם קַיָּמִים לְעוֹלָם, כִּי קִיּוּמָם נוֹתֵן עֵדוּת ה' נֶאֱמָנָה שֶׁכְּבָר קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה, דְּאִלְמָלֵא כֵן לֹא הָיוּ קַיָּמִים וְעוֹמְדִים, אֶלָּא הָיוּ חוֹזְרִים כְּבָר לְתֹהוּ וָבֹהוּ.

וְטַעֲמוֹ שֶׁל דָּבָר שֶׁקִּיּוּם שָׁמַיִם וָאָרֶץ תָּלוּי בַּתּוֹרָה, לְפִי שֶׁהָעֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים הֵם שְׁנֵי הֲפָכִים, וּצְרִיכִים לְאֶמְצָעִי הַמְצָרְפָם, וְהוּא הָאָדָם הַמֻּרְכָּב מִן חוֹמֶר וְצוּרָה, וְהַרְכָּבָה זוֹ הִיא עַל יְדֵי הַתּוֹרָה. כִּי זוֹלַת הַתּוֹרָה הָיָה הָאָדָם נִמְשָׁל לַבְּהֵמָה וְלֹא הָיָה בּוֹ חֵלֶק מִן הָעֶלְיוֹנִים. לְפִיכָךְ הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה מֵשִׂים שָׁלוֹם בֵּין פְּמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה וְשֶׁל מַטָּה, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מִתְנַגְּדִים זֶה לָזֶה, כִּי הָאֶמְצָעִי מְצָרְפָם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי", כִּי כָל נְצוֹק חִבּוּר, וּכְמוֹ הַמָּטָר הַיּוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם עַד לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הוּא מְחַבֵּר שָׁמַיִם לָאָרֶץ, כִּי כָל נְצוֹק דּוֹמֶה לְחִבּוּר, כָּךְ "לִקְחִי", דְּהַיְינוּ הַתּוֹרָה הַלְּקוּחָה מִן הַשָּׁמַיִם לָאָרֶץ, הִיא מָקוֹם דְּנָשְׁקֵי אַרְעָא וּרְקִיעַ.

הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה. כְּבָר כָּתַבְנוּ לְמַעְלָה פָּרָשַׁת וַיֵּלֶךְ (לא ז) שֶׁמֹּשֶׁה אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם", זֶקֵנִים שֶׁבַּדּוֹר עִמְּךָ, הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תְּבִיא", בְּעַל כָּרְחָם כוּ'. וְלֹא סָתְרֵי אַהֲדָדֵי, כִּי מֹשֶׁה מְדַבֵּר כְּנֶגֶד הַפָּחוּתִים שֶׁקָּרָא בְּשֵׁם "הָעָם", הַבּוֹעֲטִים בְּכָל דְּבָרִים הַקָּשִׁים וְאֵינָן מְקַבְּלִים מָרוּת וּמְרִדּוּת. עַל כֵּן צָרִיךְ לְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּנַחַת וְרַכּוּת, לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם. אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

הוּא מְדַבֵּר כְּנֶגֶד הַטּוֹבִים שֶׁבָּהֶם, כִּי כֵן מַשְׁמַע הַלָּשׁוֹן "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְלֹא קָרָאָם בְּשֵׁם "עָם", לְפִי שֶׁבִּגְדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הוּא מְדַבֵּר, הַמְקֻבָּלִים מָרוּת וּמַרְדּוּת. לָכֵן אָמַר: "כִּי אַתָּה תָּבִיא", בְּעַל כָּרְחָם, וְעִמָּהֶם מְדַבְּרִים כָּל דִּבּוּר הַקָּשֶׁה. וְשָׁם הוֹכַחְנוּ כָּל זֶה בִּרְאָיוֹת בְּרוּרוֹת, עַיֵּן שָׁם.

לְכָךְ נֶאֱמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", הֵם הַגְּבוֹהִים בְּמַעֲלָה כִּגְבוֹהַּ שָׁמַיִם מֵעַל הָאָרֶץ, "וַאֲדַבֵּרָה", כִּי כָל דִּבּוּר קָשֶׁה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (בראשית מב ל): "דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת". כִּי הַגְּבוֹהִים בְּמַעֲלָה מְקֻבָּלִים מַרְדּוּת דִּבּוּר קָשֶׁה, אֲבָל הַפְּחוּתִים שֶׁנִּמְשְׁלוּ לָאָרֶץ, אָמַר: "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי", כִּי עִמָּהֶם צָרִיךְ אֲנִי לְדַבֵּר אֲמִירָה רַכָּה.

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי. הֵם הַדְּבָרִים שֶׁלִּקַּחְתִּי מִפִּי הַגְּבוּרָה, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", בְּעַל כָּרְחָם, טוֹל מַקֵּל כּוּ', וְהֵם הֵם דְּבָרִים קָשִׁים, וּמִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ לָקַחְתִּי וְלָמַדְתִּי לְדַבֵּר קָשׁוֹת. אֲבָל לֹא עִם כָּל אָדָם, כִּי הַדְּבָרִים הַקָּשִׁים דּוֹמִים מִכָּל צַד לַמָּטָר הַיּוֹרֵד בִּגְבוּרָה, אֲבָל אֵין הַכֹּל שְׁמֵחִים בּוֹ, כָּךְ דְּבָרִים קָשִׁים אֲשֶׁר לָקַחְתִּי וְלָמַדְתִּי מִפִּי הַגְּבוּרָה לְדַבֵּר בָּהֶם, אֵין הַכֹּל שְׂמֵחִים בָּהֶם, כִּי אַנְשֵׁי הַמַּעֲלָה לְבַד שְׂמֵחִים בָּהֶם אֲבָל לֹא רֹב הַהֲמוֹן עָם. עַל כֵּן צָרִיךְ הַמּוֹכִיחַ לְמַעֵט בָּהֶם מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְעֵיר שָׁם וְעֵיר שָׁם, כַּמָּטָר הַיּוֹרֵד טִיף טִיף, לְכָךְ נֶאֱמַר: "יַעֲרֹף" שֶׁהוּא לְשׁוֹן טִפָּה. אָמְנָם "תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי", מַה שֶּׁאָמַרְתִּי מִשְּׁלִי לִיהוֹשֻׁעַ: "כִּי אַתָּה תָּבוֹא אֶת הָעָם", הַכֹּל לְפִי דַּעְתָּם וַעֲצָתָם, כִּי זֶהוּ הַדָּבָר שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ כְּטַל זֶה שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, לְפִיכָךְ אֵין אֲנִי צָרִיךְ לְמַעֵט בְּאוֹתָן הַדְּבָרִים. עַל כֵּן אָמַר: "תִּזַּל", הַמּוֹרֶה עַל רְבוּי נְזִילָה.

וּבָזֶה מְיֻשָּׁב מַה שֶּׁהִזְכִּיר אֵצֶל הַמָּטָר "יַעֲרֹף", וְאֵצֶל הַטַּל "תִּזַּל", וְדֶרֶךְ הָעוֹלָם הוּא בְּהֵפֶךְ, שֶׁהַמָּטָר נוֹזֵל וְהַטַּל מְטַפְטֵף, אֶלָּא לְהוֹרוֹת עַל הָעִנְיָן שֶׁהִזְכִּירָנוּ, שֶׁכָּל זֶה מָשָׁל וְדֶרֶךְ הַנְהָגָתוֹ עִם הַשּׁוֹמְעִים דְּבָרָיו. וּמַה שֶּׁאָמַר "לִקְחִי", הַיְנוּ דִּבּוּר קָשֶׁה שֶׁהִזְכִּיר, הַדּוֹמֶה כְּאִלּוּ לָקְחוֹ בִּזְרוֹעַ בְּחֻזְקַת הַיָּד וּמַכְרִיחוֹ לְקַבֵּל דְּבָרָיו. וּמַה שֶּׁאָמַר "אִמְרָתִי", הַיְנוּ אֲמִירָה רַכָּה כָּאָמוּר. **כִּשְׂעִירִם עָלֵי דֶּשֶׁא**. פֵּרֵשׁ רַבֵּנוּ בְּחַיֵּי "שְׂעִירִים" כְּמוֹ צְעִירִים, וְהוּא הַמָּטָר הַדַּק דּוֹמֶה לַטַּל, וְהוּא יָפֶה "עֲלֵי דֶּשֶׁא", שֶׁהוּא כְּלָל לִלְבִישַׁת הָאָרֶץ בְּדֶשְׁאִים שֶׁנִּקְרָא דֶּשֶׁא, וְהוּא רָמֵז לְכָל כְּלַל הַהֲמוֹן עִם אֲשֶׁר עִמָּהֶם הוּא צָרִיךְ לְדַבֵּר בְּדְבָרִים רַכִּים בִּלְתִּי מֻרְגָּשִׁים כְּמָטָר דַּק זֶה שֶׁאֵינוֹ פּוֹעֵל בְּחָזְקָה. "וְכִרְבִיבִים", הַיְנוּ הַמָּטָר הָרַב וְהַגַּס הַיּוֹרֵה כְּרָבִיב וּכְחֵץ, הוּא יָפֶה "עֲלֵי עֵשֶׂב" כִּי כָל עֵשֶׂב לְעַצְמוֹ נִקְרָא "עֵשֶׂב", רָמֵז לִיחִידֵי סְגֻלַּי הַדּוֹר שֶׁאֵינָן נִכְנָסִים בְּעֵרְבּוּבְיָא עִם כָּל הַהֲמוֹן עָם, וְהֵם חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים בְּקוֹל דְּבָרִים קָשִׁים הַיּוֹרִים כְּרָבִיב וּכְחֵץ.

וְקָרוֹב לְפֵרוּשׁ זֶה כָּתַב מַהֲרִי"א בְּמֶרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנָה, שֶׁהַשָּׁמַיִם כִּנּוּי לְזָכָרִים וְהָאָרֶץ כִּנּוּי לַנְּקֵבוֹת, "כִּי כַּאֲשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן הַשָּׁמַיִם וְגוֹ' וְהוֹלִידָה וְהִצְמִיחָהּ" (ישעיה נה י), וּכְתִיב בְּמַתַּן תּוֹרָה (שמות יט ג): "כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב", אֵלּוּ הַנָּשִׁים, תֹּאמַר לָהֶם אֲמִירָה רַכָּה, "וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", אֵלּוּ הַזְּכָרִים, תַּגִּיד לָהֶם דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִין. לְכָךְ נֶאֱמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וַאֲדַבֵּרָה", דִּבּוּר קָשֶׁה עִם הַזְּכָרִים, "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי", אֲמִירָה רַכָּה לַנְּקֵבוֹת.

וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ בְּהֶפֶךְ זֶה, כִּי "הַשָּׁמַיִם", הֵיינוּ גַּסֵּי הָרוּחַ אֲשֶׁר דַּעְתָּם גַּסָּה עֲלֵיהֶם וְעִמָּהֶם דִּבֵּר קָשׁוֹת. אֻמָּנָם הַצַּדִּיקִים מַכְנִיעִים עַצְמָם עַד לָאָרֶץ, וְעִמָּהֶם דִּבֵּר רַכּוֹת, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יז י) "תֵּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה".

וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", שֶׁיַּעַמְדוּ וְיִשְׁתְּקוּ מִתְּנוּעָתָם, וְאִם תֹּאמְרוּ, כָּל הַזְּמַן הַהוּא בַּמֶּה יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם, עַל זֶה אָמַר: "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי", שֶׁיִּתְקַיֵּם הָעוֹלָם בִּזְכוּת הַתּוֹרָה הָעוֹמֶדֶת בִּמְקוֹם מָטָר וְטָל, "כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ יִחְיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי ה' יִחְיֶה הָאָדָם" (דברים ח ג). וְאוּלַי שֶׁעַל זֶה אָמַר: "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ", כִּי כְּשֶׁאֶקְרָא בְּשֵׁם ה' לִגְזֹר אֵיזֶה דָּבָר כְּנֶגֶד מִנְהָגוֹ שֶׁל עוֹלָם, כְּמוֹ "שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דּוֹם" וְגוֹ' (יהושע י יב), וּכְמוֹ "יְהִי טַל עַל הַגִּזָּה וְחֹרֶב עַל הָאָרֶץ" (שופטים ו לז), וְכַיּוֹצֵא בָהֶם, אָז "הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ", וְתִשְׁמְעוּ לְדִבְרֵי הַגּוֹזֵר עֲלֵיכֶם בְּשֵׁם ה', כְּדֶרֶךְ שֶׁעֲשִׂיתֶם עַכְשָׁיו בְּגָזֵרַת "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם", דְּהַיְינוּ הַשְׁתִּיקָה מִתְּנוּעָתָם.

וּמַה שֶּׁכָּתוּב "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" לְשׁוֹן צִוּוּי, "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ" אֵינוֹ לְשׁוֹן צִוּוּי, אֶלָּא מַשְׁמָע שֶׁתִּשְׁמַע מַעֲצָמָהּ, נִרְאֶה שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי מֵאַחַר שֶׁלְּכָךְ הֵעִיד בָּהֶם שָׁמַיִם וָאָרֶץ, שֶׁאִם לֹא יִשְׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל אֲזַי הַשָּׁמַיִם לֹא יִתְּנוּ מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן יְבוּלָהּ, עַל כֵּן אָמַר דֶּרֶךְ צִוּוּי לַשָּׁמַיִם, לוֹמַר שֶׁאֲנִי מְצַוֶּה לָכֶם שֶׁאִם לֹא יִשְׁמְרוּ יִשְׂרָאֵל הַתּוֹרָה אָז לֹא תִּתְּנוּ לָהֶם מָטָר, אֲבָל עַל הָאָרֶץ אֵין אֲנִי צָרִיךְ לְצַוּוֹת, כִּי אִם לֹא יִתְּנוּ הַשָּׁמַיִם מָטָר אֵיךְ תִּתֵּן הָאֲדָמָה יְבוּלָהּ בְּלֹא מָטָר. עַל כֵּן אָמַר: "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אִמְרֵי פִי", שֶׁוַּדַּאי תִּשְׁמַע מֵעַצְמָהּ בְּלֹא גְּזֵרָה שֶׁלֹּא תִּתֵּן יְבוּלָהּ, כִּי זֶה נִמְשָׁךְ מִזֶּה.

פסוק ב

יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי תִּזַּל כַּטַּל אִמְרָתִי. נִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ שֶׁשָּׁמַעְתִּי פֵּרוּשׁ עַל פָּסוּק "אָדָם וּבְהֵמָה תּוֹשִׁיעַ ה'" (תהלים לו ז), עַל פִּי הַיְרוּשַׁלְמִי (מכות ב ו): שְׁאֲלוּ לַנְּבוּאָה, חוֹטֵא מַה יַּעֲשֶׂה וְיִתְכַּפֵּר, הַשִּׁיבָה: "הַנֶּפֶשׁ הַחוֹטֵאת תָּמוּת". שְׁאֲלוּ לַתּוֹרָה, חוֹטֵא מַה יַּעֲשֶׂה וְיִתְכַּפֵּר, הַשִּׁיבָה: יָבִיא קָרְבָּן וְיִתְכַּפֵּר. שְׁאֲלוּ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, חוֹטֵא מַה יַּעֲשֶׂה וְיִתְכַּפֵּר, הַשִּׁיב: יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִתְכַּפֵּר, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כה ח): "טוֹב וְיָשָׁר ה' עַל כֵּן יוֹרֶה

חַטָּאִים בַּדֶּרֶךְ". וְאִם כֵּן מִתּוֹךְ דִּבְרֵי הַנְּבוּאָה אֵין תְּשׁוּעָה לְאָדָם הַחוֹטֵא, וּמִתּוֹךְ תְּשׁוּבַת הַתּוֹרָה אֵין תְּשׁוּעָה לַבְּהֵמָה, שֶׁעַל כָּל פָּנִים תֵּלֵךְ לְמִיתָה לְכַפָּרַת עָוֹן הָאָדָם. אֲבָל מִתּוֹךְ תְּשׁוּבַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאָמַר, יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְיִתְכַּפֵּר, הִנֵּה בָּזֶה מָצָא תְּשׁוּעָה לִשְׁנֵיהֶם, לָאָדָם וְלַבְּהֵמָה, לְכָךְ נֶאֱמַר: "אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ ה'".

וְעַל זֶה הָאֹפֶן יִתְבָּאֲרוּ פְּסוּקִים הַלָּלוּ, עַל פִּי הַמִּדְרָשׁ שֶׁמַּסִּיק בַּיַּלְקוּט (האזינו לב תתקמב): הִסְתַּכְּלוּ בַּשָּׁמַיִם שֶׁמָּא שִׁנּוּ מִדָּתָם כוּ', "וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ" – הִסְתַּכְּלוּ בָּאָרֶץ שֶׁמָּא שִׁנְּתָה מִדָּתָהּ כוּ'. וְעִנְיַן שִׁנּוּי הַמִּדָּה בָּאָדָם הוּא הַמְשֻׁנֶּה רְצוֹן בּוֹרְאוֹ וְיוֹצֵא מִגְּדֶר הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. עַל כֵּן אָמַר אַחַר כָּךְ שֶׁאִם תְּשַׁנּוּ מִדּוֹתֵיכֶם, הִנֵּה כְּפִי דַּעַת הַנְּבוּאָה וְהַתּוֹרָה אִי אֶפְשָׁר לְהִפָּטֵר מִן הַהֶרְיָגָה, אוֹ לָאָדָם אוֹ לַבְּהֵמָה. אֲבָל אִמְרַת ה' צְרוּפָה לִפְטֹר אָדָם וּבְהֵמָה מִן הַהֶרְיָגָה, וְהַחוֹטֵא יָשׁוּב אֶל ה' וְרָפָא לוֹ. זֶה שֶׁאָמַר: "יַעֲרֹף כַּמָּטָר לִקְחִי", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ז.): אֵין עֲרִיפָה אֶלָּא הֲרִיגָה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כא ד): "וְעָרְפוּ שָׁם אֶת הָעֶגְלָה", וְ"לִקְחִי" כְּנוּי לַתּוֹרָה וְלַנְּבוּאָה, כִּי הַתּוֹרָה נִקְרֵאת "לֶקַח טוֹב", וְכֵן הַנְּבוּאָה לְקוּחָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ. וְאָמַר מֹשֶׁה שֶׁ"לִקְחִי", הֱיֵינוּ מַה שֶּׁלָּקַחְתִּי אֲנִי מֵאֵת ה', הַתּוֹרָה וְהַנְּבוּאָה, שְׁנֵיהֶם יַעַרְפוּ, כִּי מִתּוֹךְ שְׁנֵיהֶם תֵּצֵא הֲרִיגָה לְאֶחָד מֵהֶם, אוֹ לָאָדָם אוֹ לַבְּהֵמָה. וַהֲרֵי הֵמָּה כַּמָּטָר הַזֶּה שֶׁאֵין הַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, כָּךְ לְעוֹלָם אֵין כָּאן שִׂמְחָה אוֹ לָאָדָם אוֹ לַבְּהֵמָה. אָמְנָם "תְּזַל כַּטַּל אִמְרָתִי", כִּי אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מְשַׂמַּחַת אָדָם וּבְהֵמָה, כַּטַּל הַזֶּה שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, כָּךְ "אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ ה'", וְהַכֹּל שְׂמֵחִים בִּתְשׁוּעַת ה', כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (הושע יד ב–ה–ו): "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל, אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אוֹהֲבֵם נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מֶמֶּנּוּ, אֶהְיֶה כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה" וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פו:) לָמְדוּ מִכָּאן שֶׁאֲפִלּוּ יָחִיד שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה מוֹחֲלִין לוֹ וּלְכָל הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם" לְשׁוֹן רַבִּים, וּכְתִיב: "כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ".

וְלִדְבָרֵינוּ יֹאמַר "אֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם", עַל הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (הושע יד ג): "וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ", כִּי עַל יְדֵי וִדּוּי שְׂפָתֵינוּ נִשְׁלַם חוֹבוֹתֵינוּ, כִּי בָּזֶה יִפָּטְרוּ גַּם הַפָּרִים מִן הַהַקְרָבָה, כִּי טַעַם הַקְּרָבָן הוּא לְפִי שֶׁכֹּחַ הַבַּהֲמִי שֶׁבָּאָדָם, בּוֹ הוּא מִשְׁתַּתֵּף לִשְׁאֹר בְּהֵמוֹת וְחַיְתוֹ אָרֶץ, עַל כֵּן בָּאָה הַבְּהֵמָה תְּמוּרַת הָאָדָם, וּבְחֶמְלַת ה' עַל כָּל בְּרוּאָיו, בֵּין אָדָם בֵּין בְּהֵמָה, הוֹרָה דֶּרֶךְ הַתְּשׁוּבָה לַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה. וְאַף עַל פִּי שֶׁלְּשׁוֹן מְשׁוּבָה אֵינוֹ שַׁיָּךְ כִּי אִם עַל הָאָדָם הַחוֹטֵא וְלֹא עַל הַבְּהֵמָה, מִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁאָדָם מֵבִיא קָרְבָּן וְסוֹמֵךְ יָדוֹ עָלָיו וּמִתְוַדֶּה עָלָיו דּוֹמֶה כְּאִלּוּ כָּל עֲוֹנוֹתָיו נְשׁוּאִים בְּאוֹתָהּ בְּהֵמָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ויקרא טז כב): "וְנָשָׂא הַשָּׂעִיר עָלָיו אֶת כָּל עֲוֹנוֹתָם", לְכָךְ שַׁיָּךְ לְכְלוֹל גַּם הַבְּהֵמָה בְּתַבַת "מְשׁוּבָתָם". וְאָמַר "אוֹהֲבֵם נְדָבָה", כִּי לֹא עַל צַד הַחִיּוּב אֲהַבְתִּים כִּי אִם בִּנְדָבָה, כִּי כֵן

בְּרֹאתִים לְכַתְּחִלָּה בִּנְדָבָה, כָּךְ גַּם עַתָּה אוֹהֵב אֲנִי כָּל מַעֲשֵׂה יָדַי בִּנְדָבָה. "כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ", מִן הָאָדָם, עַל כֵּן נִפְטְרוּ שְׁנֵיהֶם, הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה, כִּי "אֶהְיֶה כַּטַּל לְיִשְׂרָאֵל", כְּטַל זֶה שֶׁהַכֹּל שְׂמֵחִים בּוֹ, "יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה", כִּי כָל בַּעַל תְּשׁוּבָה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ נוֹלַד בְּאוֹתוֹ יוֹם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים קג ג–ה): "הַסֹּלֵחַ לְכָל עֲוֹנֵכִי" וּסְמִיךְ לֵיהּ: "תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי".

פסוק ד

הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ. מְבֹאָר כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (קהלת ז כט): "אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם יָשָׁר וְהֵמָּה בִּקְשׁוּ חִשְׁבֹּונוֹת רַבִּים". וְהוּא כְּדֵי לְהָסִיר מִלֵּב הָאָדָם מַחְשָׁבוֹת אָוֶן לְדַבֵּר עַל ה' תּוֹעָה, שֶׁהָאֱמֶת אֲשֶׁר בְּרָאוֹ נָתַן בּוֹ הַחֹמֶר שֶׁיֵּשׁ לוֹ נְטִיָּה אֶל הַתַּאֲוֹת הַמַּחֲשׁוֹת וּמְיַדּוֹ הָיְתָה לוֹ הַשְׁחָתָה זוֹ, שֶׁכֵּן אָנוּ אוֹמְרִים דֶּרֶךְ הִתְנַצְּלוּת: "זְכֹר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ" (תהלים קג יד), וְכֵן אָמַר אִיּוֹב (י ט): "זְכָר נָא כִּי כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי" וְגוֹ'. וְאוּלַי יָבֹא הַחוֹטֵא לְתָלוֹת אַשְׁמָתוֹ בְּיוֹצְרוֹ. עַל זֶה אָמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר כֵּן, אֶלָּא "הַצּוּר" אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּחָכְמָה, "תָּמִים פָּעֳלוֹ", כִּי אֵין צַיָּר כְּאלֹהֵינוּ (ברכות י.) וְכָל פְּעֻלָּתוֹ תְּמִים בְּלֹא חֶסְרוֹן. וְהַמּוּפֶת עַל זֶה: "כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט", וְאִלּוּ הָיָה הָאָדָם חָסֵר מִצַּד יְצִירָתוֹ אִם כֵּן לֹא הָיָה בַּעַל בְּחִירָה, כִּי הָיָה כְּמֻכְרָח בְּמַעֲשָׂיו וְלֹא הָיָה מִן הָרָאוּי לָבֹא בְּמִשְׁפָּט עַל מַעֲשָׂיו, וַהֲרֵי אַתָּה מוֹדֶה שֶׁכָּל דַּרְכֵי ה' מִשְׁפָּט, וְחָלִילָה לְשַׁדֵּי מֵעָוֶל, כִּי "אֵל אֱמוּנָה", לְשַׁלֵּם לַצַּדִּיקִים, "וְאֵין עָוֶל", לְשַׁלֵּם אֶפִלּוּ לָרְשָׁעִים. וּכְשֵׁם שֶׁאַתָּה מוֹדֶה שֶׁבְּדִין הוּא נוֹתֵן שָׂכָר טוֹב לְעוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, כָּךְ בְּדִין הוּא מַעֲנִישׁ לָרְשָׁעִים, לְפִי שֶׁ"צַדִּיק וְיָשָׁר הוּא", וְעָשָׂה אֶת הָאָדָם יָשָׁר מִכָּל צַד, וְהֵמָּה בִּקְשׁוּ חִשְׁבֹּונוֹת רַבִּים, כִּי מִצָּדָם בָּאָה הַהַשְׁחָתָה וְלֹא מִצִּדּוֹ יִתְבָּרַךְ. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר: "שִׁחֵת לוֹ", כְּתַרְגּוּמוֹ: "חַבִּילוּ לְהוֹן וְלָא לֵיהּ", כִּי הַחַבָּלָה תְּלוּיָה בְּהוֹן מִצַּד רֹעַ בְּחִירָתָם, וְלֹא לֵיהּ, כִּי אֵין לְתָלוֹת הַחַבָּלָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ כְּלָל. "לֹא בָנָיו מוּמָם", לוֹמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ לְתָלוֹת מוּמָם בְּמַה שֶׁהֵם בָּנָיו, לֵאמֹר: לְךָ אֶל הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשָׂנִי בַּעַל חֹמֶר כִּי מִיָּדוֹ הָיְתָה זֹאת לִי, אֶלָּא עִקַּר מוּמָם מִצַּד עַצְמָם, מַה שֶּׁהֵם "דּוֹר עִקֵּשׁ וּפִתַלְתֹּל", וְאֵין לָהֶם שׁוּם מוּם וְחֶסְרוֹן מִצַּד שֶׁהֵם בָּנָיו יִתְבָּרַךְ, כִּי הַצּוּר פְּעֻלָּם בְּתָמִימוּת בְּלֹא חֶסְרוֹן, וְהֵמָּה בָּחֲרוּ לָהֶם דְּרָכִים מְקֻלְקָלִים אֲשֶׁר לֹא צִוָּה ה'. גַּם לְפָרוּשׁ רַשְׁ"י אָתֵי שַׁפִּיר, שֶׁפֵּרֵשׁ "לוֹ" כְּלַפֵּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְרָצָה לוֹמַר שֶׁהַשְׁחָתָה זוֹ לְיַחֲסָהּ לוֹ יִתְבָּרַךְ, "לֹא", רָצָה לוֹמַר זֶה אֵינוֹ כֵּן, אֶלָּא "בָּנָיו מוּמָם", בָּנָיו הָיוּ וְהַהַשְׁחָתָה מוּמָם, מוּם שֶׁלָּהֶם.

דָּבָר אַחֵר, "שִׁחֵת לוֹ", לְיַחֵס הַהַשְׁחָתָה לוֹ יִתְבָּרַךְ, "לֹא", זֶה אֵינוֹ, אֶלָּא "בָּנָיו מוּמָם", שֶׁעִקַּר מוּמָם הוּא מַה שֶּׁקָּרָאם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בָּנָיו וְגִדְּלָם וְרוֹמְמָם, עַל כֵּן פָּשׁוּט בְּעֵינֵיהֶם שֶׁיְּרֻחֲם ה' עֲלֵיהֶם כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים, וְלֹא יַבִּיט בְּאוֹנָיוֹת שֶׁלָּהֶם. וְעוֹד, שֶׁמִּתּוֹךְ

זֶה גָּבֹהַּ לִבָּם עַד לְהַשְׁחִית, וּמִתּוֹךְ רוֹם לְבָבָם בָּאוּ לִידֵי חֵטְא. וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר פָּסוּק זֶה עוֹד. וְעַיֵּן בְּפָרָשַׁת בֵּן סוֹרֵר וּמוֹרֶה בִּטוּל דֵּעָה זוֹ.

פסוק ה

שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם. בַּיַּלְקוּט פָּרָשַׁת הַאֲזִינוּ (לב תתקמב) מַסִּיק: הִסְתַּכְּלוּ בַּשָּׁמַיִם שֶׁבָּרָאתִי לְשַׁמְּשָׁכֶם, שֶׁמָּא שִׁנּוּ מִדָּתָם כּוֹ', וּמָה אִלּוּ שֶׁנִּבְרְאוּ לֹא לְשָׁכָר וְלֹא לְהֶפְסֵד וְאֵינָן חָסִים עַל בְּנֵיהֶם וְעַל בְּנוֹתֵיהֶם לֹא שִׁנּוּ מִדָּתָם, אַתֶּם שֶׁיֵּשׁ לָכֶם שָׂכָר וְהֶפְסֵד וְאַתֶּם חָסִים עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנוֹתֵיכֶם עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁלֹּא תְּשַׁנּוּ אֶת מִדַּתְכֶם. וּמִי הִגִּיד לְבַעַל מִדְרָשׁ זֶה שֶׁהַזְּכִיר בָּנוֹת אוֹ בָּנִים בְּקַל וָחֹמֶר זֶה? וּלְמַעְלָה פָּרָשַׁת נִצָּבִים (ל יט) פֵּרַשְׁתִּי שֶׁלָּמַד זֶה מִמַּה שֶּׁכָּתוּב שָׁם: "הַעִידוֹתִי בָכֶם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", וּכְתִיב בַּתְרֵיהּ: "לְמַעַן תִּחְיֶה אַתָּה וְזַרְעֶךָ", וְלָמָּה הִזְכִּיר בְּיִעוּד זֶה זַרְעוֹ יוֹתֵר מִבִּשְׁאָר כָּל הַיְעוּדִים? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹ: אִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה לְמַעַן חַיֶּיךָ, עֲשֵׂה נָא לְמַעַן חַיֵּי זַרְעֶךָ, שֶׁהֲרֵי אַתָּה חָס בְּטֶבַע עַל בֵּן וּבַת. וְכֵן בְּפָרָשָׁה זוֹ, אַחַר שֶׁאָמַר "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', אָמַר "שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם". מִתְּחִלָּה אָמַר "שִׁחֵת לוֹ", שֶׁהַחוֹטֵא וְרַב מָרִי מַשְׁחִית לוֹ לְעַצְמוֹ, וְלֹא זוֹ לוֹ אֶלָּא אֲפִלּוּ עַל חַיֵּי בָּנָיו אֵינוֹ חָס, כְּאִלּוּ לֹא בָּנָיו הֵמָּה, וְזֶהוּ מוּמָם הַגָּדוֹל, כִּי לִפְעָמִים חֶמְדַּת שָׁעָה תִּלְחָצֵהוּ שֶׁאֵינוֹ מִתְבּוֹנֵן בְּסוֹף הָעִנְיָן כִּי יָבֹא. אֲבָל בָּנָיו מֶה חָטְאוּ לוֹ, כִּי אֵין לָהֶם חֵלֶק בַּהֲנָאָה זוֹ אֲבָל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק בָּעִנְיָן.

וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסָמוּךְ: "וַיַּרְא ה' וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנוֹתָיו". כִּי בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁלֹּא הָיָה חָס עַל עַצְמוֹ, אֵינָהּ הַכְעָסָה גְּדוֹלָה כָּל כָּךְ, לְפִי שֶׁ"יִשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ" וְגוֹ' רָצָה לוֹמַר הֲנָאַת שָׁעָה תִּלְחָצֵהוּ, אֲבָל בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁאֵין לָהֶם אֲפִלּוּ הֲנָאַת שָׁעָה, אֵיךְ לֹא יָחוּס עֲלֵיהֶם לַהֲבִיאָם בִּמְצוּדַת הָעִנְיָן הַהוּא? זֶהוּ הַדָּבָר הַמַּכְעִיס לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּיוֹתֵר. זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר מִיָּד אַחַר "שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ" וְגוֹ': "וַיַּרְא ה' וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנוֹתָיו", שֶׁיִּנְאָץ ה' עָלָיו מִמַּה שֶּׁהוּא מַכְעִיס בָּנָיו וּבְנוֹתָיו. לְכָךְ נִזְכְּרוּ כָּאן שְׁנֵי הַהַשְׁחָתוֹת אֵלּוּ. וְהִגְדִּיל בְּיוֹתֵר הַהַשְׁחָתָה שֶׁגּוֹרֶם לִבָנָיו מִמַּה שֶּׁהוּא מַשְׁחִית נַפְשׁוֹ, כִּי לְכָךְ נֶאֱמַר: "וַיַּרְא ה' וַיִּנְאָץ מִכַּעַס בָּנָיו וּבְנוֹתָיו", וְכָאן "שִׁחֵת לוֹ לֹא בָּנָיו מוּמָם", אַף עַל פִּי שֶׁשִּׁחֵת לוֹ לְעַצְמוֹ מִכָּל מָקוֹם אֵין מוּם זֶה שָׁבוֹ גָּדוֹל כָּל כָּךְ כְּמוֹ הַמּוּם שֶׁהוּא פּוֹגֵם בְּבָנָיו, כִּי דּוֹמֶה לוֹ כְּאִלּוּ לֹא בָּנָיו הֵמָּה, זֶהוּ עִקַּר מוּמָם.

דָּבָר אַחֵר, "בָּנָיו מוּמָם", זֶה עִקַּר מוּמָם שֶׁהֵם בָּנָיו שֶׁל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְלֹא הִבִּיטוּ אֶל צוּר אֲשֶׁר חָצָבוּ מִמֶּנּוּ, כִּי הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ, וְהָיָה לָהֶם לְלֶכֶת בְּדַרְכֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יג ה): "אַחֲרֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם תֵּלֵכוּ", הַלֵּךְ אַחֲרֵי דְּרָכָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ", וְהָיָה לְךָ לָלֶכֶת בִּדְרָכָיו.

דָּבָר אַחֵר, שֶׁ"בָּנָיו" רָמַז לְמַעֲשָׂיו שֶׁנִּקְרְאוּ תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם, הֵן תּוֹלְדוֹתֵיהֶן שֶׁל צַדִּיקִים מַעֲשִׂים טוֹבִים, הֵן מַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ז טו): "וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר". וְהָרָשָׁע אֵינוֹ מוֹדֶה עַל הָאֱמֶת לְעוֹלָם, וּבְכָל תּוֹלְדוֹתָיו הָרָעִים שֶׁהוּא מוֹלִיד יֹאמַר כִּי לֹא בָּנָיו הֵמָּה. וְזֶהוּ עִקַּר הַמּוּם שֶׁבָּהֶם, שֶׁלֹּא יָשִׂים אָשָׁם בְּנַפְשׁוֹ בְּכָל תּוֹלְדוֹתָיו הָרָעִים, וְכֹחֵשׁ לֵאמֹר כִּי לֹא בָּנָיו הֵמָּה, לֹא אֲנִי יְלִדְתִּים, וְסִבָּה לָזֶה, לְפִי שֶׁהֵם "דּוֹר עִקֵּשׁ וּפִתַלְתֹּל". כִּי מִצַּד הֱיוֹתוֹ דּוֹר עִקֵּשׁ אֵינוֹ מוֹדֶה עַל הָאֱמֶת לְעוֹלָם, וְאוֹמֵר לְכָל מוֹכִיחַ: "לֹא פָעַלְתִּי אָוֶן". סִבָּה שְׁנִיָּה, מִצַּד הֱיוֹתוֹ עוֹבֵר עֲבֵרָה וְשָׁנָה בּוֹ וּמֻרְגָּל לַעֲשׂוֹתָהּ פְּעָמִים רַבּוֹת, עַד שֶׁנַּעֲשָׂה הַדָּבָר אֶצְלוֹ כְּהֶתֵּר (יומא פו:), וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּפִתַלְתֹּל", כְּפִתְילָה זוֹ הַמִּשְׁלֶשֶׁת כָּךְ הָעוֹבֵר וְשָׁנָה וְשִׁלֵּשׁ נַעֲשָׂה לוֹ כְּהֶתֵּר וְאֵינוֹ שָׁב מִן דַּרְכּוֹ לְעוֹלָם.

פסוק 1

הַלְהֹ' תִּגְמְלוּ זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם וגו'. קִשּׁוּר פְּסוּקִים אֵלּוּ עִם הַפְּסוּקִים הַקּוֹדְמִים נִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (איוב לה ו–ז): "אִם חָטָאתָ מַה תִּפְעָל בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה תַּעֲשֶׂה לּוֹ, אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ אוֹ מַה מִיָּדְךָ יִקָּח", כְּאוֹתוֹ סֵדֶר שֶׁנִּזְכְּרוּ שָׁם נִזְכְּרוּ גַּם כָּאן, כִּי קֹדֶם שֶׁנִּכְנַס עִמָּהֶם בְּדִבְרֵי תוֹכָחָה הִנִּיחַ לָהֶם הַקְדָּמָה זוֹ, שֶׁלֹּא יַחְשְׁבוּ עַל ה' תּוֹעָה לֵאמֹר שֶׁיֵּשׁ אֶל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ נַפְקוּתָא בַּדָּבָר אִם תַּעֲשֶׂה רַע אוֹ טוֹב, וְתַחְשׁוֹב לוֹמַר שֶׁהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ תּוֹעֶלֶת עַצְמוֹ דּוֹרֵשׁ לִדְחוֹת מֵעָלָיו הַנֶּזֶק הַמַּגִּיעַ לוֹ מִן פְּשָׁעֶיךָ, וּלְקָרֵב אֵלָיו הַתּוֹעֶלֶת הַנִּמְשָׁךְ לוֹ מִן קִיּוּם הַמִּצְוֹות. עַל זֶה אָמַר שֶׁאַתָּה טוֹעֶה בִּשְׁנֵיהֶם, כִּי בְּעִנְיַן הַהַשְׁחָתָה אָמַר תְּחִלָּה: "שִׁחֵת לוֹ לֹא", כְּתַרְגּוּמוֹ: "חַבִּילוּ לְהוֹן וְלֹא לֵיהּ", כְּלוֹמַר "רַבּוּ פְּשָׁעֶיךָ מַה תַּעֲשֶׂה לּוֹ". וְעִקַּר הַהַשְׁחָתָה לָהֶם הִיא וּמוּמָם הִיא וְלֹא שֶׁל הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְאַחַר כָּךְ אָמַר עַל קִיּוּם הַמִּצְוֹות, כִּי לְשׁוֹן גְּמוּל נוֹפֵל עַל אֵיזוֹ גְּמוּל טוֹב, וְאָמַר: "הַלְהֹ' תִּגְמְלוּ זֹאת", הֵ"א שֶׁל "הַלְהֹ'" רַבְּתִי, לְרַמֵּז עַל חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה, וְכִי אַתָּה חוֹשֵׁב לִגְמוֹל לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵיזוֹ טוֹבָה בְּקִיּוּמְךָ חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תּוֹרָה שֶׁנִּקְרְאוּ "זֹאת", שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד מד): "וְזֹאת הַתּוֹרָה".

עַם נָבָל וְלֹא חָכָם. אַף עַל פִּי שֶׁאֵין "וְלֹא חָכָם" הֶפְכּוֹ שֶׁל "עַם נָבָל", מִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה לִי שֶׁכָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בְּמִלַּת "נָבָל" בָּאוּ פֵּרוּשִׁים שׁוֹנִים בְּדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים, וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁכָּל מִי שֶׁאֵינוֹ נָדִיב לֵב נִקְרָא "נָבָל", וּרְאָיָה מִמַּה שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה לב ה): "לֹא יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ", מִכְּלָל שֶׁהַנָּבָל הֵפֶךְ הַנָּדִיב. וְנָבָל הַכַּרְמְלִי יוֹכִיחַ, כִּי הוּא אָמַר (שמואל א' כה יא): "וְלָקַחְתִּי אֶת לַחְמִי וּגוֹ' וְנָתַתִּי לַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתִּי אֵי מִזֶּה הֵמָּה", וְעָלָיו נֶאֱמַר (שם כה כה): "כִּי כִשְׁמוֹ כֵּן הוּא, נָבָל שְׁמוֹ וּנְבָלָה עִמּוֹ". וְאוּלַי נִגְזַר שֵׁם זֶה מִן לְשׁוֹן יוּבַל וִיבוּלָהּ, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ אַף מַה שֶּׁאַתָּה מוֹבִיל לָהּ, כָּךְ זֶה שֶׁאֵינוֹ נָדִיב לֵב,

כָּל הַיּוֹם הוּא מוֹבִיל מֵאֲחֵרִים אֵלָיו אֲבָל הוּא לֹא יִתֵּן כְּלוּם לַאֲחֵרִים. וְהִנֵּה זֶה הַטּוֹעֶה חוֹשֵׁב שֶׁיֵּשׁ לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֵיזוֹ צֹרֶךְ בְּמִצְווֹתָיו, מִי הֵבִיאוֹ הֲלוֹם לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבָה נִפְסֶדֶת זוֹ, אֵין זֶה כִּי אִם מִצַּד שֶׁהוּא עַצְמוֹ נָבָל וְלֹא נָדִיב, וְרָחוֹק בְּעֵינָיו שֶׁאֶחָד יַעֲשֶׂה אֵיזוֹ טוֹבָה לְזוּלָתוֹ בְּחִנָּם אִם לֹא שֶׁיּוֹדֵעַ שֶׁהַמְקַבֵּל טוֹבָתוֹ יַחֲזוֹר וישַׁלֵּם לוֹ כִּגְמוּל יָדוֹ, כִּי אִם אֵינוֹ מְצַפֶּה לְתַשְׁלוּם גְּמוּל – לָמָּה יַעֲשֶׂה טוֹבָה לְזוּלָתוֹ בְּחִנָּם, כָּךְ הוּא חוֹשֵׁב גַּם עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּרֹאותוֹ גְּדֹל הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אִתּוֹ, יַחְשׁוֹב, לָמָּה זֶה עוֹשֶׂה הַטּוֹבוֹת הָהֵם עִמְּדִי בְּחִנָּם, אֵין זֶה כִּי אִם לִכְדֵי שֶׁיְּקַבֵּל גַּם הוּא תּוֹעֶלֶת מִמֶּנִּי יוֹתֵר מֵהַמָּה. עַל כֵּן קָרָא לְחוֹשֵׁב מַחֲשָׁבָה זוֹ "נָבָל" וְלֹא נָדִיב, כִּי רָחוֹק בְּעֵינָיו שֶׁיַּעֲשֶׂה ה' אֵלָיו הַטּוֹבוֹת עַל צַד הַנְּדִיבוּת וְהַחֶסֶד. לָכֵן נֶאֱמַר בְּסָמוּךְ: "וַיְנַבֵּל צוּר יְשֻׁעָתוֹ", רָצָה לוֹמַר דִּבֶּר עָלָיו כְּדַבֵּר עַל אֶחָד הַנְּבָלִים, וְעַל כֵּן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה "בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם". עוֹד קָרָאוֹ "לֹא חָכָם", כִּי מִלְּבַד מַה שֶּׁהוּא נָבָל וְלֹא נָדִיב, הִנֵּה הוּא בֵּן לֹא חָכָם, כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׂאַל עַל זֹאת.

וְאַחַר כָּךְ בֵּאֵר עַל רֹאשׁוֹן רֹאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, כִּי מַה שֶּׁאָמַר "עַם נָבָל", עַל זֶה אָמַר "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךְ", כִּי לוּ הֲנַח הֵן יְהִי כִדְבָרֶיךָ, שֶׁאֵין שׂוּם אָדָם עוֹשֶׂה טוֹבָה לְזוּלָתוֹ בְּחִנָּם, הֲנִי מִלֵּי לְאִישׁ נָכְרִי, אֲבָל הָאָב לִבְנוֹ אֲפִלּוּ מִי שֶׁהוּא צַר עַיִן בְּזוּלָתוֹ, מִכָּל מָקוֹם וְכִי אֵין דֶּרֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהָאָב עוֹשֶׂה לִבְנוֹ כַּמָּה טוֹבוֹת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ עַל צַד הַנְּדִיבוּת בְּחִנָּם, וְאֵינוֹ מְצַפֶּה לְתַשְׁלוּם גְּמוּל? כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךְ", וְהוּא מְרַחֵם עָלֶיךָ כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ שׂוּם תּוֹעֶלֶת מִמְּךָ. וְעַל מַה שֶּׁקָּרָאוֹ בֵּן לֹא חָכָם, רָצָה לְהוֹכִיחַ זֶה בְּאָמְרוֹ: "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָ", מֵאַחַר שֶׁהוּא עָשְׂךָ אִם כֵּן כָּל מַה שֶּׁאַתָּה עוֹשֶׂה יָכוֹל הוּא יִתְבָּרַךְ גַּם כֵּן לַעֲשׂוֹתוֹ בְּקַל וְחוֹמֶר, כִּי אִם עָשָׂה אוֹתְךָ אִם כֵּן כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא בְכֹחֲךָ לַעֲשׂוֹת פְּשִׁיטָא שֶׁיֵּשׁ גַּם בְּכֹחוֹ יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים צד ט): "הֲנֹטַע אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע הֲיֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט". וּכְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שם נ יב): "אִם אֶרְעַב לֹא אֹמַר לָךְ כִּי לִי תֵבֵל וּמְלוֹאָהּ". עַל כֵּן אָמַר: "הוּא עָשְׂךָ", וַהֲרֵי עָשָׂה אוֹתְךָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא בְּכֹחֲךָ לַעֲשׂוֹתוֹ בְּיַחַד, וְאִם כֵּן הָיָה הוּא יִתְבָּרַךְ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כָּל מַה אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה אִם הָיָה לוֹ אֵיזוֹ צֹרֶךְ בּוֹ, וּמֵאַחַר שֶׁלֹּא הֵבַנְתָּ דָּבָר זֶה מִשִּׂכְלְךָ, וַדַּאי אַתָּה בֵּן לֹא חָכָם.

וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם", אַתָּה הַנָּבָל וְלֹא נָדִיב שֶׁרָחוֹק בְּעֵינֶיךָ שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דָּבָר עַל צַד הַנְּדִיבוּת מִבִּלִי שֶׁיְּצַפֶּה לְתַשְׁלוּם גְּמוּל, "זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם", הַיָּמִים אֲשֶׁר בָּהֶם בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָעוֹלָם, כִּי בָּזֶה תִּצְטָרֵךְ לְהוֹדוֹת עַל כָּל פָּנִים שֶׁעוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה, שֶׁהֲרֵי קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם הָיָה הוּא יִתְבָּרַךְ לְבַדּוֹ וּמְצִיאוּתוֹ הָיָה מַסְפִּיק בְּעַצְמוֹ וְלֹא הָיָה צָרִיךְ אָז לְשׂוּם נִמְצָא, כִּי לֹא הָיָה עֲדַיִן שׂוּם דָּבָר בַּמְּצִיאוּת, וְאִם כֵּן בִּימוֹת עוֹלָם, כְּשֶׁבָּרָא עוֹלָמוֹ, וַדַּאי לֹא בָּרָאוֹ כִּי אִם מִנִּדְבַת לִבּוֹ וּרְצוֹנוֹ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (שם פט

ג): "עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה". "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, דּוֹר הַמַּבּוּל וְדוֹר הַפַּלָּגָה, כִּי בִּשְׁנֵי דּוֹרוֹת אֵלּוּ הָיָה מַעֲשֶׂה כָּל בָּאֵי עוֹלָם מְקֻלְקָלִים, וּבָזֶה רָצָה לְהַחֲזִיק מַה שֶּׁאָמַר "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", כִּי אִלּוּ הָיָה לוֹ צֹרֶךְ בְּמַעֲשֶׂיךָ, אֵיךְ עָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּשְׁנֵי דּוֹרוֹת מְקֻלְקָלִים אֵלּוּ אֲשֶׁר הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ דַּרְכָּם עַל הָאָרֶץ, וַיַּרְא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כִּי אֵין אִישׁ וְגוֹ' וַתּוֹשַׁע לוֹ זְרֹעוֹ וְצִדְקָתוֹ הִיא סְמָכָתְהוּ (ישעיה נט טז), וְלֹא הָיָה מְקַבֵּל תּוֹעֶלֶת מִשּׁוּם נִמְצָא, וּבַדּוֹרוֹת הַלָּלוּ חָזַר הָעוֹלָם לְתֹהוּ וָבֹהוּ וְאַף עַל פִּי כֵן הוּא יִתְבָּרַךְ עָשָׂאוֹ וַיְכוֹנְנֵהוּ עַל מְכוֹנוֹ כְּבָרִאשׁוֹנָה לֹא חִסֵּר דָּבָר. וְעַל כֵּן אָמַר "בִּינוּ" כְּלַפֵּי מַה שֶּׁקָּרָאוֹ בֵּן לֹא חָכָם, וְרָצָה לְהוֹכִיחַ שְׁטוּתוֹ מִן "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", וְעַכְשָׁו חָזַר לְהוֹכִיחַ שֶׁהוּא נֶעְדָּר מִן הַחָכְמָה וְהַבִּינָה, מִמַּה שֶּׁכָּתוּב "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר", כִּי לֹא עִם בִּינוֹת הוּא, אֲשֶׁר לֹא נִתְבּוֹנֵן בִּשְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר.

וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְפָרֵשׁ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, עַל מַה שֶּׁכָּתוּב "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךָ", וְרָצָה לְהוֹכִיחַ מִזֶּה שֶׁמִּצַּד הֱיוֹת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אָבִיךָ עַל כֵּן הוּא מֵטִיב עִמְּךָ עַל צַד הַנְּדָבָה כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים, הַאִם גַּם בָּזֶה תִּהְיֶה מְסֻפָּק שֶׁמָּא גַּם הָאָב לֹא יַעֲשֶׂה דָּבָר לִבְנוֹ בְּחִנָּם, עַל זֶה אָמַר: "שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ", כִּי יַגִּיד לְךָ כָּל מַה שֶּׁהוּא מֵטִיב עִמְּךָ עַל צַד הַנְּדָבָה, וּמִמֶּנּוּ תַּקִּישׁ גַּם אֶל אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. וְעַל שֶׁקָּרָאוֹ בֵּן לֹא חָכָם, וְרָצָה לְהוֹכִיחַ מִן "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", וּמִמַּה שֶּׁאָמַר "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר" – עַל זֶה אָמַר, אִם עַל כָּל פָּנִים לֹא יִהְיֶה בְּךָ חָכְמָה וּבִינָה לְהָבִין בְּמַה שֶּׁהָיָה לְשֶׁעָבַר, אָז שְׁאַל "זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ", פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, "זְקֵנֶיךָ" הֵם הַחֲכָמִים, וְהֵמָּה יֹאמְרוּ לְךָ דִּבְרֵי חָכְמָה מִמַּה שֶּׁהָיָה לְשֶׁעָבַר. וּבְדָרְךָ זֶה מְחֻבָּר "הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנָךָ", אֶל מַה שֶּׁקָּרָאוֹ "עַם נָבָל", וְאַחֲרָיו נִמְשָׁךְ פָּסוּק "זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם" וּפָסוּק "שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ", כִּי הַכֹּל נִמְשָׁךְ אֶל מַה שֶּׁקָּרָאוֹ "עַם נָבָל". וְכֵן לְאַחַד גִּיסָא, מַה שֶּׁקָּרָאוֹ בֵּן לֹא חָכָם, נִמְשְׁכוּ אַחֲרָיו פְּסוּקִים "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר", "זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ".

וְנִרְאֶה לְפָרְשָׁם עוֹד בְּדֶרֶךְ אַחֵר, כִּי כְּבָר אָמַרְנוּ שֶׁעָשָׂה הוֹכָחָה מִן "עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", שֶׁבֵּן לֹא חָכָם אַתָּה, וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה הוֹכָחָה עַל הוֹכָחַת "הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָּ", כִּי אוּלַי תַּכְחִישׁ גַּם אֶת זֶה לֵאמֹר, מַאן יֵאמַר כִּי ה' אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ, שֶׁמָּא כָּל הַנּוֹלָדִים נוֹלְדוּ בַּטֶּבַע אִישׁ מִן אִישׁ, כְּדַעַת הָאֶפִּיקוּרְסִים הָאוֹמְרִים שֶׁהָעוֹלָם קַדְמוֹן, וְאִישֵׁי הַנּוֹלָדִים נִמְשָׁךְ בַּטֶּבַע מֵעוֹלָם מֵאִישׁ לְאִישׁ תָּמִיד, דּוֹר הוֹלֵךְ וְדוֹר בָּא (קהלת א ד), וְהָעוֹלָם קַדְמוֹן כְּמוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא גַּם כֵּן קַדְמוֹן עִם הָעוֹלָם, וְאוּלַי תַּחֲזוֹר לְסוֹרְךָ לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לוֹ אֵיזֶה צֹרֶךְ בְּמַעֲשֶׂיךָ. עַל זֶה אָמַר: "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר", כִּי מִן אָדָם עַד נֹחַ הָיוּ שְׁנֵי חַיֵּי הָאָדָם מַגִּיעַ כִּמְעַט לְאֶלֶף שָׁנִים, וְאַחַר כָּךְ לְכַמָּה מֵאוֹת, וּמֹשֶׁה וְהָלְאָה הָיוּ שְׁנוֹת כָּל דּוֹר וָדוֹר הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד

דּוֹרוֹת הַלָּלוּ שֶׁהָעָמְדוּ עַל שִׁבְעִים שָׁנָה. וְזֶה מוֹפֵת שֶׁהָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ וְאֵינוֹ קַדְמוֹן, עַל כֵּן חָיוּ הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה שֶׁהָיוּ קְרוֹבִים אֶל זְמַן בְּרִיאַת הָעוֹלָם זְמַן רַב יוֹתֵר מִן הַדּוֹרוֹת שֶׁנִּתְרַחֲקוּ מִן זְמַן הַבְּרִיאָה מִן הַטַּעֲמִים שֶׁהִנִּיחוּ הַמְפָרְשִׁים. כִּי יֵשׁ אוֹמְרִים כִּי בִּהְיוֹת הָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ הָיָה הָאֲוִיר עֲדַיִן טוֹב בְּתַכְלִית, כִּי לֹא נִתְקַלְקֵל עֲדַיִן בְּהֶמְשֵׁךְ הַזְּמַן; וְיֵשׁ אוֹמְרִים כְּדֵי שֶׁיּוֹלִידוּ הָרְבֵּה בָּנִים וּבָנוֹת בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם; וְיֵשׁ אוֹמְרִים כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לִלְמוֹד בְּאוֹתָן הַשָּׁנִים כָּל עִנְיְנֵי חָכְמָה וּמְלֹאכָה שֶׁהָיָה הָעוֹלָם צָרִיךְ לָהֶם, כִּי בְּכַמָּה מֵאוֹת שָׁנִים לֹא הָיוּ יְכוֹלִין לִלְמוֹד כָּל כָּךְ דְּבָרִים מְחֻדָּשִׁים כְּמוֹ שֶׁיְּכוֹל לִלְמוֹד בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ בְּשָׁנָה אַחַת. וְכֵן הָאֱרִיךְ מִזֶּה בָּעֵקֶדָה. סוֹף סוֹף שְׁנוֹת דּוֹר וְדוֹר מוֹפֵת גָּדוֹל עַל חִדּוּשׁ הָעוֹלָם, וּמִמֶּנּוּ תִּלְמַד כִּי "הוּא עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ".

וְאִם תַּכְחִישׁ גַּם אֶת זֶה, לֵאמֹר, מַאן יֵימַר שֶׁחָיוּ אוֹתָן הַדּוֹרוֹת זְמַן רַב יוֹתֵר מִן הַדּוֹרוֹת הַלָּלוּ, עַל זֶה אָמַר: "שְׁאַל זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ" כִּי הַזְּקֵנִים הַחֲכָמִים הַחוֹקְרִים לַדַּעַת הַדְּבָרִים הַקּוֹדְמִים שֶׁהָיוּ מִימוֹת עוֹלָם, קִבְּלוּ דָּבָר זֶה אִישׁ מִפִּי אִישׁ עַד הַדּוֹרוֹת הָהֵם. וְנָקַט "זְקֵנֶיךָ", כִּי הַזְּקֵנִים שֶׁקִּפְּצָה עֲלֵיהֶם זִקְנָה בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ הֵמָּה יֹאמְרוּ הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּין שְׁנוֹתָם לִשְׁנוֹת אֲבוֹת, כִּי אַף אִם לֹא יַחְקְרוּ אַחַר חִדּוּשׁ הָעוֹלָם כִּי אֵין לָהֶם נַפְקוּתָא כָּל כָּךְ בַּדָּבָר, מִכָּל מָקוֹם הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר קִפְּצָה עֲלֵיהֶם זִקְנָה בְּשָׁנִים מוּעָטוֹת הֵמָּה יַחְקְרוּ אִם הָיָה כֵּן לְעוֹלָמִים, וְעַל יְדֵי הַחֲקִירָה יִוָּדַע לָהֶם בֶּאֱמֶת כִּי שְׁנוֹת כָּל דּוֹר וְדוֹר הָיָה הוֹלֵךְ וְחָסוֹר מֵהֲמַת קִלְקוּל הָאֲוִיר שֶׁנִּתְהַוָּה בְּהַאֲרִיךְ הַיָּמִים, וּבָזֶה יִוָּדַע לְךָ בֶּאֱמֶת כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ עָשְׂךָ וַיְכֹנְנֶךָ. וְזֶה מוֹפֵת חוֹתֵךְ שֶׁאֵין לוֹ יִתְבָּרַךְ צוֹרֶךְ בְּךָ וְלֹא בְּמַעֲשֶׂיךָ.

וּמַה שֶּׁאָמַר "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם" וְגוֹ'. נָתַן מוֹפֵת עַל הַטָּעוּת שֶׁהִזְכִּיר וְאָמַר: רְאֵה אֵיךְ אַתָּה טוֹעֶה בְּאָמְרְךָ שֶׁיֵּשׁ לַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צֹרֶךְ וְתוֹעֶלֶת בְּמַה שֶּׁאַתָּה עוֹשֶׂה מִצְוֹתָיו, כִּי בְּלִי סָפֵק אִלּוּ הָיָה מְקַבֵּל מִמְּךָ אֵיזוֹ תּוֹעֶלֶת, אִם כֵּן לָמָּה לֹא נָתַן הַתּוֹרָה לְכָל הָעַמִּים וּמְסָרָהּ לְךָ מְתֵי מִסְפָּר, עַד שֶׁכְּנֶגֶד כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל הָיָה אֻמָּה שְׁלֵמָה, כִּי הִצִּיב גְּבוּלוֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי שִׁבְעִים אֻמּוֹת הָיוּ כְּנֶגֶד שִׁבְעִים מִיִּשְׂרָאֵל, וְכִי לֹא הָיָה לוֹ יוֹתֵר טוֹב אִלּוּ הָיָה מְקַבֵּל אוֹתוֹ תּוֹעֶלֶת מִן עַמִּים רַבִּים? וְדוֹק לְאִידָךְ גִּיסָא, בִּשְׁלֵמָא אִי אָמַרְתְּ שֶׁלֹּא נָתַן הַתּוֹרָה כִּי אִם לְצֹרֶךְ בָּהּ הַבְּרִיּוֹת, לֹא קָשֶׁה לָמָּה לֹא חָשׁ לְצֹרֶךְ עַמִּים רַבִּים, לְפִי שֶׁחֵלֶק ה' עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ, וְכָל הָאֻמּוֹת הֵם כִּקְלִפּוֹת, עַל כֵּן לֹא הָיָה חָשׁ לִגְדּוֹר כִּי אִם שָׁדַדְתּוּ כִּי מְצָאוֹ שָׁדֵה בּוּר כַּמִּדְבָּר הַזֶּה חָסֵר מִכָּל שְׁלֵמוּת, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתֹהוּ יְלֵל יְשִׁימוֹן", רוֹצֶה לוֹמַר הָיוּ חֲסֵרִים מִכֹּל, פָּרַץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס (ישעיה ה ה), עַל כֵּן "יְסֹבְבֶנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ", כִּי בְּמַה שֶּׁלִּמְּדוֹ תּוֹרָה נַעֲשָׂה מְסֻבָּב וּמְשֻׁמָּר כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן. וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֲרוּ כָּל הַפְּסוּקִים בְּדֶרֶךְ אַחֵר.

דָּבָר אַחֵר, "זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם", הוּא עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ה א): בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם, וּמָה תַּלְמוּד לוֹמַר, וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת, אֶלָּא לְהַפְרַע מִן הָרְשָׁעִים שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁאוֹמְרִים לְרָשָׁע רָע: רְאֵה כִּי דָּבָר גָּדוֹל אַתָּה מְאַבֵּד, שֶׁהֲרֵי נִבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. וְכֵן בְּשִׁשָּׁה יָמִים מִזֶּה הַטַּעַם, שֶׁהָיָה יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת בְּרֶגַע אֶחָד, אֶלָּא שֶׁאוֹמְרִים לָרָשָׁע שֶׁבְּחֶטְאוֹ הוּא מְאַבֵּד דָּבָר גָּדוֹל שֶׁנִּבְרָא בְּשִׁשָּׁה יָמִים וּבַעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. וְעָשָׂה לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹנָנִיּוֹת בַּתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב הַכְּלוּלָה בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וּבַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הַכְּלוּלָה בְּשִׁשָּׁה סְדָרִים, לְהוֹרוֹת שֶׁקִּיּוּם הָעוֹלָם תָּלוּי בָּהֶם. עַל כֵּן אָמַר: "זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם", שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בְּשִׁשָּׁה יָמִים, וְהִשָּׁמֶר לְךָ שֶׁלֹּא תְּאַבֵּד דָּבָר גָּדוֹל זֶה. וְכֵן "בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר", הֵם עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת מִן אָדָם עַד נֹחַ, וּמִנֹּחַ עַד אַבְרָהָם, עַל דֶּרֶךְ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת ח יב): "אֲשֶׁר חוֹטֶא עֹשֶׂה רָע מְאַת וּמַאֲרִיךְ לוֹ" וְגוֹ', וְתַחְשֹׁב לוֹמַר, מֵאַחַר שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַאֲרִיךְ אַף וְאֵינוֹ גּוֹבֶה דִּידֵיהּ לְאַלְתַּר, לֵית דִּין וְדַיָּן, וְעַל כֵּן יִהְיֶה מָלֵא לִבְּךָ לַעֲשׂוֹת רָע. הִנֵּה בַּשֶּׁקֶר אַתָּה בּוֹטֵחַ, וְתָבִין בִּינָה מִן אוֹתָן דּוֹרוֹת שֶׁהָיוּ מַכְעִיסִים לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ עַד שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם מֵי הַמַּבּוּל, וְעַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם וְקִבֵּל שְׂכַר כֻּלָּם. וּכְמוֹ שֶׁמַּסִּיק בְּפִרְקֵי אָבוֹת, אַחַר בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת כּוּ' הִזְכִּיר מִיָּד עִנְיַן עֲשָׂרָה דּוֹרוֹת אֵלּוּ לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ אַפַּיִם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, כָּךְ אֵין לְךָ לִסְמֹךְ עַל תַּנְחוּמֵי הֶבֶל אֵלּוּ. וּכְשֵׁם שֶׁנִּסְמְכוּ בַּפָּסוּק הַזֶּה כָּךְ סְמָכָם הַתַּנָּא בְּפִרְקֵי אָבוֹת, כִּי שְׁנֵיהֶם מוּסָר אֶל הַחוֹטְאִים כָּאָמוּר.

פסוק ח

בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם. מֵעַתָּה הִתְחִיל לְסַפֵּר הַחֲסָדִים שֶׁעָשָׂה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִם יִשְׂרָאֵל בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל כָּל הָעַמִּים, וְהֶרְאָה כִּי יִשְׂרָאֵל שְׁקוּלִים כְּנֶגֶד כֻּלָּם. עַל זֶה אָמַר: "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם", כְּשֶׁחִלֵּק הָעוֹלָם לְנַחֲלָה לְכָל הַגּוֹיִם, בְּאוֹתוֹ פַּעַם הִפְרִיד וְהִבְדִּיל מֵהֶם אֶת אַבְרָהָם וְאָמַר לוֹ: "לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ" (בראשית יב א). זֶהוּ שֶׁאָמַר: "בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם", כִּי אַתֶּם קְרוּיִין אָדָם וְלֹא הָאֻמּוֹת. וְהִפְרִידָם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מִן הָאֻמּוֹת וּלְקָחָם לְצַד אֶחָד. וְ"יַצֵּב גְּבוּלוֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שִׁבְעִים אֻמּוֹת כְּנֶגֶד שִׁבְעִים נֶפֶשׁ שֶׁל יַעֲקֹב, כִּי בָּזֶה הוֹרָה שֶׁכָּל אִישׁ פְּרָטִי מֵהֶם שָׁקוּל כְּאֻמָּה שְׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ בָּעֲקֵדָה פָּרָשַׁת בְּהַעֲלֹתְךָ עַל פָּסוּק (תהלים פז ד–ה) "אַזְכִּיר רַהַב וּבָבֶל וְגוֹ', וּלְצִיּוֹן יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד בָּהּ".

כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ וְגוֹ'. הוֹרָה שֶׁבִּשְׁלֹשָׁה מִינֵי מִסְפָּר הֶרְאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִבַּת יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵמָּה שְׁקוּלִים כְּנֶגֶד כָּל הַמְּצִיאוּת. מִסְפָּר אֶחָד, בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ מִצְרַיְמָה, כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת וְשִׁבְעִים שָׂרִים שֶׁל מַעְלָה. עַל זֶה אָמַר: "יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי

יִשְׂרָאֵל". מִסְפָּר שֵׁנִי, הוּא שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, כְּנֶגֶד שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת אֲשֶׁר חָלַק ה' לְכָל הָעַמִּים, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנַּן (ד יט): "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ וְגוֹ' אֲשֶׁר חָלַק ה' לְכָל הָעַמִּים". כְּנֶגֶד זֶה אָמַר כָּאן: "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁאוֹתָן שְׁנֵים עָשָׂר מַזָּלוֹת מָסַר לְחֵלֶק כָּל הָעַמִּים, אָמְנָם "חֵלֶק ה' עַמּוֹ", כִּי הֵם גַּם כֵּן בְּמִסְפַּר שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, חֵלֶק כְּחֵלֶק יִהְיוּ שָׁוֶה בְּשָׁוֶה. מִסְפָּר שְׁלִישִׁי, הוּא שְׁלֹשָׁה עוֹלָמוֹת הַכּוֹלְלִים כָּל הַמְּצִיאוּת. עַל זֶה אָמַר: "יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ", כְּחֶבֶל זֶה הַמְשֻׁלָּשׁ כָּךְ הֶעֱמִיד שְׁלֹשָׁה אָבוֹת יְסוֹד לְכָל הַמְּצִיאוּת.

פסוק י

יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וְגוֹ'. פָּסוּק זֶה יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בְּשִׁבְחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מָקוֹם תֹּהוּ הָלְכוּ אַחֲרָיו יִתְבָּרַךְ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (ירמיה ב ב): "לֵכְתִּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר" וְגוֹ', כְּפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. אַךְ שֶׁכְּפִי מַשְׁמָעוּת הַפָּרָשָׁה שֶׁבָּא לְהוֹכִיחָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים לא כז): "כִּי יָדַעְתִּי אֶת מֶרְיְךָ וְאֶת עָרְפְּךָ הַקָּשֶׁה" וְגוֹ', נוֹכַל לוֹמַר שֶׁבִּגְנוּתָן הוּא מְדַבֵּר, כִּי יָדוּעַ שֶׁבְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הָיוּ רְעִים וְחַטָּאִים לַה' מְאֹד, כִּדְאִיתָא בִּיחֶזְקֵאל (כ ה–ז): "וְאוֹדַע לָהֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ' וְאֹמַר אֲלֵהֶם אִישׁ שִׁקּוּצֵי עֵינָיו הַשְׁלִיכוּ וְגוֹ' וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ" וְגוֹ'. וְסָמַךְ זֶה לְתוֹכָחוֹת שֶׁל מַעְלָה וְאָמַר שֶׁעַל כָּל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר חָלַקְתִּי לָכֶם בְּיֶתֶר שְׂאֵת עַל כָּל הָעַמִּים, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִדְבַּקְתֶּם בִּי, וְאַף גַּם זֹאת בִּהְיוֹתְכֶם בְּכוּר הַבְּרִיָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא הָיוּ הַיְסוּרִים הֲהֵם מַחֲזִירִים אֶתְכֶם לְמוּטָב, עוֹד אָכְלָם בְּפִיהֶם (תהלים עח ל). אַךְ כַּאֲשֶׁר הוֹצִיאָם אֶל הַמִּדְבָּר מָקוֹם תֹּהוּ יְלֵל יְשִׁימֹן לֹא זֶרַע וּתְאֵנָה, לֹא לֶחֶם לֶאֱכֹל, לֹא מַיִם לִשְׁתּוֹת, אוֹ אָז יִכָּנַע לִבָּם הֶעָרֵל וְשָׁבוּ אֶל ה'. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "יִמְצָאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר", לֹא קֹדֶם לָכֵן, אַף עַל פִּי שֶׁסָּבְלוּ יִסּוּרִין בְּמִצְרַיִם לֹא מָצָא ה' אֶת לִבָּם שָׁלֵם עִמּוֹ, כִּי אִם בַּמִּדְבָּר לְגֹדֶל לַחַץ רָעָב וְצָמָא, אָז מָצָא ה' אֶת לִבָּם שָׁלֵם עִמּוֹ, אָז "יְסֹבְבֶנְהוּ" בְּעַנְנֵי כְבוֹדוֹ, "יְבוֹנְנֵהוּ" דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל בְּנָתִינַת הַתּוֹרָה, וְ"יִצְּרֶנְהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ", לֹא עֵינֵי בָּשָׂר אֲלֵיהֶם יִתְבָּרַךְ. וְהָרַמְבַּ"ן פֵּרֵשׁ שֶׁקְּאֵי עַל הָאָדָם כְּמוֹ שֶׁהָאִישׁ יִנְצֹר אֶת אִישׁוֹן עֵינוֹ.

וְעַל צַד הָרֶמֶז יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה, שֶׁהָיְתָה כְּתוּבָה בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה עַל גַּבֵּי אֵשׁ לְבָנָה, כְּעֵין זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁחוֹר וְלָבָן כָּךְ הַתּוֹרָה יֵשׁ בָּהּ נִגְלֶה כְּמַרְאֵה לָבָן וְנִסְתָּר כְּמַרְאֵה שְׁחוֹרָה. עַל כֵּן "יְצָרֶנְהוּ" הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּמוֹ שֶׁהֵם נוֹצְרִים הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְאִישׁוֹן עַיִן, כִּי שְׁתֵּי שְׁמִירוֹת אֵלּוּ תְּלוּיִים זֶה בָּזֶה.

כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף. הֲרֵי הַנֶּשֶׁר לְמַעְלָה וְהַגּוֹזָלִים לְמַטָּה, וְאַחַר כָּךְ "יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ", הֲרֵי הַגּוֹזָלוֹת לְמַעְלָה מִן הַנֶּשֶׁר, מַסְכִּים לְדַעַת הַמִּדְרָשׁ (שהש"ר ג כא) שֶׁהֵבִיא הָרַמְבַּ"ן פָּרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה (כד א) שֶׁיִּשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בַּת וְאָחוֹת וְאֵם

וכו', כִּי כְּפִי הַנִּרְאֶה אֵין זֶה כְּסֵדֶר הַמַּדְרֵגוֹת. וְנִרְאֶה שֶׁמִּתְחִלָּה קָרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל בַּת, "שִׁמְעִי בַת" וְגוֹ' (תהלים מה יא), כִּי כְּמוֹ שֶׁהָאֵם מוֹשֶׁלֶת עַל הַבַּת כָּךְ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹשֵׁל בְּיִשְׂרָאֵל. וְאַחַר כָּךְ קָרָאָם "אֲחוֹתִי", כִּי כָּל אָח וְאָחוֹת שָׁוִין, כָּךְ הַצַּדִּיקִים דּוֹמִים כְּאִלּוּ נַעֲשׂוּ שֻׁתָּפִים לְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כוּ'. וְאַחַר כָּךְ קָרָאָם "אֵם", כְּמוֹ שֶׁהָאֵם מוֹשֶׁלֶת עַל הַבַּת כָּךְ צַדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת ה', כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מו"ק טז:): אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, מִי מוֹשֵׁל בִּי, הַצַּדִּיק וְכוּ'. וּכְבָר בֵּאַרְנוּ כָּל זֶה בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (יט ד) בְּפָסוּק "וְאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים" וְגוֹ'. וְאִי קַשְׁיָא לָךְ, הֲרֵי שָׁם מְבֹאָר פָּסוּק "וְאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים" בִּזְמַן שֶׁהוּא קוֹרֵא אוֹתָם "בַּת", כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאוֹמֵן אֶת הַיֶּנֶק, וְכָאן בְּעַל כָּרְחֲךָ תְּפָרֵשׁ "יְקֻחֵהוּ יִשְׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ", לוֹמַר שֶׁצַּדִּיק מוֹשֵׁל בְּיִרְאַת ה'. תְּשׁוּבָה לַדָּבָר, כִּי שָׁם הִזְכִּיר הַכְּנָפַיִם אֲבָל לֹא עַל גּוּפוֹ, וְכָאן הִזְכִּיר בְּמָקוֹם הַכְּנָפַיִם "אֶבְרָתוֹ". וּמָצָאתִי בְּהַגָּדָא כָּתוּב בְּדִבְרֵי הַמְחַבְּרִים, שֶׁאִבְרָה הַיְינוּ הַנּוֹצָה שֶׁעַל גּוּפוֹ מַמָּשׁ, וְזוֹ בֶּאֱמֶת הוֹרָאָה עַל שֶׁהִשְׁלִיט הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת הַצַּדִּיק עָלָיו, שֶׁהוּא יִתְבָּרַךְ גּוֹזֵר גְּזֵרָה וְהַצַּדִּיק מְבַטְּלָהּ, וּשְׁנֵי קְצָווֹת אֵלּוּ נִזְכְּרוּ כָּאן וְהִשְׁמִיט הַמְמֻצָּעַת שֶׁבֵּין שְׁתֵּי קְצָווֹת אֵלּוּ.

וְאִם תִּרְצֶה לְפָרֵשׁ "יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ", הַיְינוּ אֵלָיו וְלֹא עָלָיו, נִרְמְזוּ כָּאן כָּל שֶׁלֹּשׁ מַדְרֵגוֹת כְּסִדְרָם, כִּי מִתְּחִלָּה "עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף", הֲרֵי הַגּוֹזָלוֹת לְמַטָּה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, זֶהוּ כְּשֶׁקְּרָאָם "בַּת". וְאַחַר כָּךְ "יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו יִקָּחֵהוּ" אֵלָיו, דּוֹמֶה לוֹ, זֶהוּ שֶׁקְּרָאָם "אֲחוֹתִי". וְאַחַר כָּךְ "יִשָּׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ", הַגּוֹזָלוֹת לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ כִּבְיָכוֹל, זֶהוּ כְּשֶׁקְּרָאָם "אֵם", כְּדֶרֶךְ שֶׁנִּזְכְּרוּ שְׁלֹשָׁה מַדְרֵגוֹת אֵלּוּ בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ, עַיֵּן שָׁם כָּל הָעִנְיָן וְתִמְצָאֵנוּ בֵּאֵר הֵיטֵב.

פסוק יב

ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֵכָר. בְּמַסֶּכֶת בְּרָכוֹת (ו) דָּרְשׁוּ פָּסוּק "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם" (דברים כו יז): אַתֶּם עֲשִׂיתֶם אוֹתִי חֶטְיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם כו יח): "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד", "וַה' הֶאֱמִירְךָ" וְגוֹ' (שם ו ד) לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם חֶטְיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ד"ה א' יז כא): "וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד". זֶהוּ שֶׁאָמַר: "ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ", רוֹצֶה לוֹמַר עָשָׂה אֶת יִשְׂרָאֵל חֶטְיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, כִּי נֶהֱגָם בָּדָד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב (במדבר כג ט): "הֶן עָם לְבָדָד יִשְׁכֹּן". וּ"בָדָד" קָאֵי עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִבְדִּילָם מִן הָעַמִּים לִהְיוֹתָם עַם אֶחָד מְיֻחָד אֵלָיו יִתְבָּרַךְ, בָּדָד הֵמָּה לְבַדָּם וְלֹא הָאֻמּוֹת. אַךְ בִּתְנַאי זֶה, כְּשֶׁ"אֵין עִמּוֹ", עִם יִשְׂרָאֵל, "אֵל נֵכָר", רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ אוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ חֶטְיבָה אַחַת בָּעוֹלָם, אָז גַּם אֶת זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים (קהלת ז יד).

פסוק יג

יַרְכִּבֵהוּ עַל בָּמֳתֵי אָרֶץ וְגוֹ'. בְּמִלַּת "בָּמֳתֵי" כָּתִיב וְא"ו יְתֵרָה, וּפֵרֵשׁ בָּהּ בַּעַל הַטּוּרִים מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁוּא"ו יְתֵרָה זוֹ רָמְזָ אֶל שֵׁשׁ פְּעָמִים אָרֶץ שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (ח ז–ט) בְּשֶׁבַח אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. לְכָךְ אָמַר "בָּמֳתֵי אָרֶץ", כְּאִלּוּ אָמַר שִׁשָּׁה אֲרָצוֹת, וְקַל לְהָבִין. וְאַחַר כָּךְ אָמַר: "וַיֵּינֶק דְּבַשׁ מִסֶּלַע", בְּמִלַּת "וַיֵּינֶקְהוּ" חָסֵר יו"ד, נִרְאֶה לִי שֶׁרָמַז בָּזֶה שֶׁבַּעֲבוּר שֶׁהֵניק לָהֶם דְּבַשׁ מִסֶּלַע יִשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט, וְשָׁכְחוּ הַתּוֹרָה הַכְּלוּלָה בַּעֲשָׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. וְזֶה יוֹתֵר נָכוֹן מִמַּה שֶּׁפֵּרֵשׁ בַּעַל הַטּוּרִים. וְכֵן "צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי", יו"ד קְטַנָּה, כִּי בַּעֲבוּר שֶׁעָבְרוּ עַל עֶשֶׂר דִּבְּרוֹת גָּרְמוּ תַּשּׁוּת כֹּחַ כְּלַפֵּי מַעְלָה כִּבְיָכוֹל. וּבְמִלַּת "יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים" פֵּרֵשׁ בַּעַל הַטּוּרִים, "גְּבֻלֹת" חָסֵר וְא"ו, לוֹמַר שְׁנַיִם עָשָׂר מַזָּלוֹת יַצֵּב לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. פֵּרוּשׁ לְפֵרוּשׁוֹ, כִּי וְי"ו הַנֶּעֱלָם מִמֶּנּוּ גַּם כֵּן ו' כְּשֶׁתִּכְתֹּב וְי"ו, כָּכָה הַמַּזָּלוֹת שִׁשָּׁה מְשָׁרְתִים בַּיּוֹם הַנִּגְלֶה וְשִׁשָּׁה מְשָׁרְתִים בַּלַּיְלָה הַנִּסְתֶּרֶת, וּלְפִי שֶׁאֵין מַזָּל לְיִשְׂרָאֵל (שבת קנו.) עַל כֵּן "גְּבֻלֹת" חָסֵר וְא"ו, לוֹמַר שֶׁאֵין לָהֶם מֶמְשָׁלָה עַל שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים כִּי אִם עַל הָעַמִּים. לְכָךְ נֶאֱמַר: "יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים".

פסוק כ

אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם כִּי דוֹר תַּהְפֻּכֹת הֵמָּה. יִשְׂרָאֵל נִקְרְאוּ בִּשְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת: יַעֲקֹב, יִשְׂרָאֵל, יְשֻׁרוּן, וְסוֹפֵי תֵּבוֹת שֶׁלָּהֶם "לָבָן", עַל שֵׁם שֶׁבִּזְכוּתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב יַלְבִּין ה' עֲוֹנוֹתָם, וְהֵמָּה הָפְכוּ מִלַּת "לָבָן" לְ"נָבָל", כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב לְמַעְלָה: "עַם נָבָל וְלֹא חָכָם" כְּאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין צז.): דּוֹר שֶׁל מְשִׁיחַ יִתְהַפֵּךְ הַכֹּל לְמִינוּת, מַאי קְרָא, שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא יג יג): "כֻּלּוֹ הָפַךְ לָבָן טָהוֹר הוּא", רוֹצֶה לוֹמַר כִּי הִפּוּךְ תֵּבַת "לָבָן" הוּא "נָבָל". עַל כֵּן אָמַר כָּאן: "אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם", כִּי אַחֲרִית שֶׁל שְׁלֹשָׁה שֵׁמוֹת אֵלּוּ אוֹתִיּוֹת "לָבָן", הַמְרַמֵּז עַל שֶׁלִּבֵּינוּ מַעֲשֵׂיהֶם, וְהֵמָּה דּוֹר תַּהְפֻּכֹת שֶׁהָפְכוּ "לָבָן" לְ"נָבָל", כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "עַם נָבָל וְלֹא חָכָם". וּלְמַעְלָה פֵּרַשְׁתִּי פָּסוּק "עַם נָבָל" בְּמִי שֶׁאוֹהֵב כֶּסֶף וְהוּא כִּילַי, וְעָלָיו נֶאֱמַר (ירמיה יז יא): "עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט וְגוֹ' וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל", כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב כָּאן: "אֶרְאֶה מָה אַחֲרִיתָם".

וּקְצָת רְאָיָה לִסְמֹךְ זֶה, כִּי הָעִנְיָן מַתְחִיל בְּנָבָל וּמְסַיֵּם בְּנָבָל: מַתְחִיל בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּנְבַּל צוּר יְשׁוּעָתוֹ", וּמְסַיֵּם בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם". זֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי דוֹר תַּהְפֻּכוֹת הֵמָּה" שֶׁמְּהַפְּכִין לְבָן לְנָבָל, וּמִזֶּה הַצַּד הֵם "בָּנִים לֹא אֱמֶן בָּם". "הֵם קִנְאוּנִי בְּלֹא אֵל", כִּי הָפְכוּ גַּם מִלַּת "אֵל" שֶׁהוּא בְּהִפּוּכוֹ "לֹא", כִּי כִּחֲשׁוּ בַּה' וַיֹּאמְרוּ לֹא הוּא (שם ה יב). "כְּעָסוּנִי בְּהַבְלֵיהֶם", לַהֲפֹךְ כָּל הַמִּלּוֹת, וּכְנֶגֶד שְׁנֵי הִפּוּכִים אֵלּוּ אֲנִי "אַקְנִיאֵם בְּלֹא עָם", לוֹמַר לָהֶם "לֹא עַמִּי אַתֶּם" (הושע ב א), בְּ"לֹא" חָטְאוּ וּבְ"לֹא" יִלָּקוּ, בְּ"נָבָל" חָטְאוּ

וּבְ"נָבָל" יִלְקוּ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "בְּגוֹי נָבָל אַכְעִיסֵם". לָכֵן נֶאֱמַר: "לוּ חָכְמוּ יַבִינוּ לְאַחֲרִיתָם", שֶׁהוּא "לָבָן", שֶׁיַּלְבִּינוּ מַעֲשֵׂיהֶם עַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה לָשׁוּב אֶל ה' שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (דניאל ז ט): "לְבוּשֵׁיהּ כִּתְלַג חִוַּר וּשְׂעַר רֵישֵׁיהּ כַּעֲמַר נְקֵא". וְאָז הָיָה מְקַיֵּם בָּהֶם: "אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ וְאִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ" (ישעיה א יח).

פסוק כו

אָמַרְתִּי אַפְאֵיהֶם אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם. "אַפְאֵיהֶם" פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י: אָמַרְתִּי לְשִׁיתָם הֶפְקֵר כְּפֵאָה. וְכִי הַפֵּאָה לְבַדָּהּ הֶפְקֵר? וַהֲלֹא לֶקֶט שִׁכְחָה וּפֵאָה כֻּלָּם הֶפְקֵר, וְלָמָּה נָקַט פֵּאָה דַּוְקָא? וְנִרְאֶה שֶׁהִזְכִּיר כָּאן הַפֵּאָה וְהַשִּׁכְחָה, כִּי "אַפְאֵיהֶם" הַיְינוּ פֵּאָה, "אַשְׁבִּיתָה מֵאֱנוֹשׁ זִכְרָם" הַיְינוּ שִׁכְחָה, כִּי אִם יַשְׁבִּית זִכְרָם כִּי לֹא יִזְכֹּר אוֹתָם, הֲרֵי הֵם הֶפְקֵר כְּמוֹ הַשִּׁכְחָה שֶׁאֵין לְבַעַל הַבַּיִת חֵלֶק בְּפֵאָה וְשִׁכְחָה, כָּךְ בְּמָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ", אֲסִירִים מִנֶּגֶד פָּנַי כִּי לֹא יִקָּרְאוּ עַל שְׁמִי עוֹד. אֲבָל לֶקֶט לֹא הִזְכִּיר, כִּי אָמְרוּ רז"ל (פאה ו ה): שְׁנַיִם לֶקֶט, שְׁלֹשָׁה אֵינוֹ לֶקֶט, וְכָאן יִהְיוּ הַמְפֻזָּרִים יוֹתֵר מִן שְׁנַיִם, עַל כֵּן אֵין לָהֶם דִּין לֶקֶט הָאָסוּר לְבַעֲלָיו אֶלָּא עֲתִיד הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְלַקְּטָם, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה כז יב): "וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאֶחָד אֶחָד" וְגוֹ'.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "תְּלֻקְּטוּ" בְּשׁוּרֶק, מַשְׁמַע עַל יְדֵי אַחֵר, כִּי יִהְיוּ נִלְקָטִים עַל יְדֵי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. וּלְפִי שֶׁשְּׁנַיִם בְּמָקוֹם אֶחָד הֲוֵי לֶקֶט, עַל כֵּן יִהְיוּ נִלְקָטִים דְּוָקָא עַל יְדֵי מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (זכריה ט ט): "עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר", וְעָנִי מֻתָּר בְּלֶקֶט שֶׁל אֶחָד אֶחָד, דְּהַיְינוּ שְׁתַּיִם דַּהֲוֵי לֶקֶט, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאֶחָד אֶחָד", דְּהַיְינוּ שְׁתַּיִם. אֲבָל כְּשֶׁהַמְפֻזָּרִים רַבִּים יוֹתֵר מִשְּׁנַיִם בְּמָקוֹם אֶחָד, אָז הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעַל הַבַּיִת שֶׁל כָּל הָעוֹלָם יְלַקֵּט בְּעַצְמוֹ וּבִכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה יז ה): "וּזְרֹעוֹ שִׁבֳּלִים יִקְצוֹר וְהָיָה כִּמְלַקֵּט שִׁבֳּלִים בְּעֵמֶק רְפָאִים", מַשְׁמַע שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּזְרוֹעוֹ יְלַקְּטֵם, לֹא עַל יְדֵי אַחֵר, לְפִי שֶׁלֹּא הִזְכִּיר שְׁמָה "לְאֶחָד אֶחָד", מַשְׁמַע שֶׁהַנִּלְקָטִים יוֹתֵר מִן שְׁנַיִם בְּמָקוֹם אֶחָד, וְהֵם לֹא יֵצְאוּ מִן רְשׁוּת בַּעַל הַבַּיִת לְעוֹלָם. וְזֶה רֶמֶז נָכוֹן וְיָקָר.

פסוק לט

רְאוּ עַתָּה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא. כָּפַל לוֹמַר "אֲנִי אֲנִי" לְהוֹצִיא מִדַּעַת הָאוֹמְרִים שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵם, אֶחָד מוֹשֵׁל עַל הַטּוֹבוֹת וְאֶחָד מוֹשֵׁל עַל הָרָעוֹת. וְכֵן אָמְרָה חַנָּה (שמואל א ב ג): "אַל תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה", לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ שְׁנֵי גְּבוֹהִים כָּאָמוּר, אֶלָּא הַכֹּל יָצָא מֵהַתְחָלָה אַחַת: "ה' מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר", "ה' מֵמִית וּמְחַיֶּה" (שם ב ו), כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ פּוֹעֵל כָּל הַהֶפְכִים. וּפֵרֵשׁ הָר"ר מֹשֶׁה מִקּוּצִי בִּתְחִלַּת מִצְוֹת עֲשֵׂה בְּשֵׁם רַבֵּינוּ סְעַדְיָה לְהָשִׁיב לַכּוֹפְרִים הָאוֹמְרִים שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵם, אִם שְׁנֵיהֶם רַשָּׁאִים לַעֲשׂוֹת כָּל אֶחָד מָה שֶׁיִּרְצֶה וּבְקֵשׁ הָאֶחָד לְהַחֲיוֹת

אֶת הָאָדָם וְהָאֶחָד לַהֲמִיתוֹ, רָאוּי שֶׁיִּהְיֶה הָאִישׁ הַהוּא מֵת חַי חַי מֵת לְאַלְתַּר כְּהֶרֶף עַיִן כוּ'. לָכֵן אָמַר כָּאן: "אֲנִי אֲנִי הוּא" מוֹשֵׁל עַל הַטּוֹבוֹת וְעַל הָרָעוֹת, "וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי". וְהַמּוּפָת עַל זֶה, "אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה וְאֵין מִיָּדִי מַצִּיל", וְאִלּוּ הָיָה אֶחָד עִמָּדִי הָיָה מַצִּיל מִיָּדִי, וְהָיָה מֵת חַי חַי מֵת כְּהֶרֶף עַיִן. וּמִזֶּה תָּבִין וְתַשְׂכִּיל כִּי "אֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי". וְרז"ל (פסחים סח.) לָמְדוּ מִכָּאן לִתְחִיַּת הַמֵּתִים מִן הַתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה". יָכוֹל שֶׁתְּהֵא מִיתָה בְּאֶחָד וְחַיִּים בְּאֶחָד, תַּלְמוּד לוֹמַר: "מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא" – מָה מָחַצְתִּי וּרְפוּאָה בְּאֶחָד אַף מִיתָה וְחַיִּים בְּאֶחָד. וְסָמְךְ לְדִבְרֵיהֶם מַה שֶּׁהִקְדִּים מִיתָה לְחַיִּים, כִּי כָּל אָדָם חַי קוֹדֶם שֶׁמֵּת, אֶלָּא שֶׁמְּדַבֵּר בַּחַיִּים הַבָּאִים לְאַחַר מִיתָה. וְרָאָיָה שְׁנִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר: "אֲנִי אָמִית וַאֲחַיֶּה", כִּי מִלַּת "אֲנִי" קְאֵי עַל שְׁנֵיהֶם, וּבְ"מָחַצְתִּי" הִכְנִיס "אֲנִי" בָּאֶמְצַע: "מָחַצְתִּי וַאֲנִי אֶרְפָּא", לְפִי שֶׁבְּמִיתָה וְחַיִּים יֵשׁ מָקוֹם לִטְעוֹת וְלוֹמַר, מִיתָה בְּאֶחָד וְחַיִּים בְּאֶחָד, עַל כֵּן לֹא הִכְנִיס "אֲנִי" בָּאֶמְצַע שֶׁלֹּא לְהַפְרִיד בֵּינֵיהֶם. אֲבָל בִּמְחִצָּה וּרְפוּאָה אֵין מָקוֹם לִטְעוֹת, כִּי אֵין רְפוּאָה בְּלֹא מַחַץ, וּבְוַדַּאי הַכֹּל בְּאֶחָד.

פסוק מד

הוּא וְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן. לְפִי שֶׁלֹּא קָרָאוֹ "יְהוֹשֻׁעַ" כִּי אִם עַל שֵׁם יְהֹ יוֹשִׁיעֲךָ מֵעֲצַת מְרַגְּלִים, וְכָל זְמַן שֶׁאֶחָד מִן אוֹתוֹ דּוֹר הָיָה קַיָּם הָיָה נִקְרָא בְּשֵׁם "יְהוֹשֻׁעַ", וְכַאֲשֶׁר תַּם כָּל הַדּוֹר הַהוּא לֹא הָיָה מָקוֹם לִתְפִלָּה זוֹ, וְחָזַר וּקְרָאוֹ "הוֹשֵׁעַ".

פסוק מח

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. לְפִי שֶׁיּוֹם הַמָּוֶת נִקְרָא הֶעֱרֵב שִׁמְשׁוֹ שֶׁל אָדָם, וּמֹשֶׁה בְּמוֹתוֹ לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא נָס לֵחֹה, עַל כֵּן הָיָה דּוֹמֶה כְּאִלּוּ הָיָה עוֹמֵד עֲדַיִן בְּאֶמְצַע יָמָיו, דְּהַיְנוּ "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה", כְּשֶׁהַשֶּׁמֶשׁ בְּעִצּוּמוֹ.

פרק לג

פסוק א

וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה. מִלַּת "וְזֹאת מְיֻתֶּרֶת" כְּלֹמַר. גַּם וְי"ו הָעִטּוּף שֶׁל "וְזֹאת" צָרִיכָה יִשּׁוּב. וְנִרְאֶה שֶׁקְּאֵי עַל מַה שֶּׁכָּתוּב פָּרָשַׁת דְּבָרִים (א י–יא): "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב, ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יוֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ספרי דברים א יא): אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל, מֹשֶׁה, קְצָבָה אַתָּה נוֹתֵן לְבִרְכוֹתֵינוּ? אָמַר לָהֶם, זוֹ מִשֶּׁלִּי הִיא, וַה' יְבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם. וְאִם כֵּן כְּבָר בֵּרְכָם מֹשֶׁה בְּרִבּוּי, וּבְרָכָה זוֹ הָיְתָה מֻשָּׁלֶת, לֹא מִצַּד הֱיוֹתוֹ אִישׁ הָאֱלֹהִים, וְגַם אוֹתָהּ בְּרָכָה הָיְתָה לִפְנֵי מוֹתוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם (א ג). לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן "וְזֹאת" בְּוִי"ו

הָעִטּוּף, שֶׁנּוֹסַף עַל אוֹתָהּ בְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם מֹשֶׁה מִשֶּׁלּוֹ סָמוּךְ לְמוֹתוֹ, אַף גַּם זֹאת הַבְּרָכָה בֵּרְכָם אֲבָל לֹא מִשֶּׁלּוֹ כְּמוֹ הָרִאשׁוֹנָה אֶלָּא מִצַּד הֱיוֹתוֹ אִישׁ הָאֱלֹהִים, כִּי כָל בְּרָכָה זוֹ בָּאָה לוֹ בִּנְבוּאָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים, וְלֹא מִשֶּׁלּוֹ הָיְתָה כְּמוֹ הַבְּרָכָה הָרִאשׁוֹנָה. וְנָתַן טַעַם לָמָּה נַעֲשָׂה עַתָּה אִישׁ הָאֱלֹהִים יוֹתֵר מִבְּרָכָה רִאשׁוֹנָה, לְפִי שֶׁהָיָה זֶה לִפְנֵי מוֹתוֹ סָמוּךְ לְמוֹתוֹ מַמָּשׁ, יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה בִּבְרָכָה רִאשׁוֹנָה, שֶׁהֲרֵי בֵּינֵי בֵּינֵי לִמֵּד לְיִשְׂרָאֵל כָּל סֵפֶר מִשְׁנֵה תּוֹרָה, אִם כֵּן וַדַּאי עַכְשָׁו הָיָה סָמוּךְ לְמוֹתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיָה בִּבְרָכָה רִאשׁוֹנָה. וּמִכָּל מָקוֹם לֹא יִחֵד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עָלָיו שְׁמוֹ הַמְיֻחָד כִּי אִם בְּשֵׁם אֱלֹהִים הַמְשֻׁתָּף לֵאלֹהִים וְאָדָם. אֲבָל בְּמוֹתוֹ נֶאֱמַר (דברים לד ה): "וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה'", כִּי אָז יִחֵד עָלָיו הַשֵּׁם הַמְיֻחָד.

דָּבָר אַחֵר, בַּמִּדְרָשׁ (דב"ר יא א) אָמְרוּ: מֹשֶׁה הִתְחִיל בְּרָכוֹתָיו מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק יַעֲקֹב, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מט כח): "וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם", וּמֹשֶׁה הִתְחִיל בִּ"וְזֹאת". וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ מִדְרָשׁ זֶה בִּשְׁנֵי פָּנִים. הָאֶחָד הוּא, שֶׁמִּלַּת "וְזֹאת" לְשׁוֹן נְקֵבָה, כִּי כָל שִׁירוֹת עוֹלָם הַזֶּה נֶאֱמְרוּ בִּלְשׁוֹן נְקֵבָה, כִּי בְּכֻלָּם יֵשׁ צַעַר, וְלֶעָתִיד בִּלְשׁוֹן זָכָר כִּזְכָרִים לֹא יוֹלִדִים. וְיַעֲקֹב בִּקֵּשׁ לְגַלּוֹת הַקֵּץ, דְּהַיְנוּ הֶעָתִיד, וְנִסְתַּם מִמֶּנּוּ, עַל כֵּן הָיוּ כָּל בְּרָכוֹתָיו בְּיִעוּד עוֹלָם הַזֶּה מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף. עַל כֵּן חָתַם הַבְּרָכוֹת בְּמִלַּת "וְזֹאת", כִּי כָל יִעוּד הָעוֹלָם הַזֶּה יֵשׁ בּוֹ צַעַר. אֲבָל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה אִישׁ הָאֱלֹהִים וְשָׂרְתָה עָלָיו הַשְּׁכִינָה, עַל כֵּן הִתְחִיל בִּ"וְזֹאת" אֲבָל לֹא חָתַם בְּרָכָתוֹ בִּ"וְזֹאת", כִּי תְּחִלַּת דְּבָרָיו הָיוּ גַּם כֵּן בְּיִעוּדֵי עוֹלָם הַזֶּה, כִּי הַמָּה הֶכְרַחִיִּים לְהַשִּׂיג עַל יָדָם הַשְׁלֵמוּת הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר לֹא תֻשַּׂג בִּלְעָדָם, אֲבָל סוֹף דְּבָרָיו בְּיִעוּד הָעוֹלָם הַבָּא, בְּאָמְרוֹ "אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל". וְכֵן מַסִּיק בַּיַּלְקוּט כָּאן (תתקסד), שֶׁכָּל פָּסוּק זֶה מְדַבֵּר בַּאֲשֶׁר הָאֲמִתִּי לְעוֹלָם הַבָּא, "אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל", מָה מְתֻקָּן וְנָנוּחַ לְךָ לְעוֹלָם הַבָּא כוּ', וְכֵן מַה שֶּׁנֶּאֱמַר: "וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ וְגוֹ', עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן" (לד א–ב), דְּרָשׁוּ בּוֹ: עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן (ספרי לא ב), דְּהַיְנוּ לָעוֹלָם הַבָּא. אִם כֵּן הוּא הָיָה הֵפֶךְ יַעֲקֹב שֶׁנִּסְתַּם הַקֵּץ מִמֶּנּוּ וּלְמֹשֶׁה נִגְלָה, עַל כֵּן הִתְחִיל מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק יַעֲקֹב, כִּי סוֹף בְּרָכוֹתָיו לֹא הָיוּ כִּי אִם יְעוּדֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, אֲבָל מֹשֶׁה תְּחִלַּת בְּרָכוֹתָיו הָיוּ יְעוּדֵי עוֹלָם הַזֶּה אֲבָל סוֹפָם הָיוּ בְּיִעוּדֵי עוֹלָם הַבָּא כְּאָמוּר.

הַשֵּׁנִי הוּא, שֶׁלְּכָךְ פָּתַח מִמָּקוֹם שֶׁפָּסַק יַעֲקֹב, לְפִי שֶׁכָּל בְּרָכוֹתָיו הָיוּ מֵעֵין בְּרָכוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב" (לג כח), לְמָדְךָ שֶׁכָּל בְּרָכוֹתָיו הָיוּ מֵעֵין בְּרָכוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב. וּבְוַדַּאי הוֹסִיף בְּכָל בְּרָכָה אֵיזוֹ דָּבָר, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְזֹאת הַבְּרָכָה", שֶׁנּוֹסַף עַל בְּרָכוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁנִּחְתְּמוּ בִּ"וְזֹאת", בְּרָכָם גַּם הוּא בְּתוֹסֶפֶת בְּכָל בְּרָכָה וּבְרָכָה, מִצַּד הֱיוֹתוֹ אִישׁ הָאֱלֹהִים נִגְלוּ אֵלָיו תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה בְּיוֹתֵר, וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל עַד יוֹם הָאַחֲרוֹן וְעַד בִּכְלָל.

פסוק ב

וַיֹּאמַר ה' מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ וגו'. הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְסִינַי בָּא". וְרַשִׁ"י פֵּרַשׁ, שֶׁיָּצָא לְקִרְאָתָם כְּחָתָן כוי'. וַעֲדַיִן קָשֶׁה, לָמָּה "מִסִּינַי בָּא" וְלֹא מִמְּכוֹן שִׁבְתּוֹ הַשָּׁמַיִם. גַּם צָרִיךְ יִשּׁוּב, לָמָּה הִזְכִּיר זְרִיחָה בְּשֵׂעִיר וְהוֹפָעָה בְּפָארָן. גַּם קָשֶׁה לְדַעַת רז"ל שֶׁאָמְרוּ (ספרי ב ב): חָזַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בְּנֵי עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל לְקַבֵּל הַתּוֹרָה וְלֹא קִבְּלוּהָ, לָמָּה הִזְכִּיר שֵׂעִיר וְהַר פָּארָן וְלֹא הִזְכִּירָם בִּשְׁמָם – עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל. גַּם מִלַּת "לָמוֹ" צָרִיךְ יִשּׁוּב, כִּי יֵשׁ אוֹמְרִים מִלַּת "לָמוֹ" חוֹזֶר עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי לְפִי שֶׁהָאֻמּוֹת לֹא רָצוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל קִבְּלוּהָ עַל כֵּן נִתּוֹסְפָה לְיִשְׂרָאֵל זְרִיחָה וְהוֹפָעָה, וְאֵין לְשׁוֹן הַמִּקְרָא מַשְׁמַע כֵּן. וְנִרְאֶה לְפִי שֶׁכָּל שֵׁמוֹת הָאֵלּוּ מִתְיַחֲסִים אֶל אֻמָּה מְיֻחֶדֶת, כִּי שֵׂעִיר מְיֻחָד לְעֵשָׂו אִישׁ שָׂעִיר, (בראשית כז יא) וְהַר פָּארָן מְיֻחָד לְיִשְׁמָעֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (שם טז יב): "וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם", וּפֶרֶא נִגְזָר מִלְּשׁוֹן פָּארָן, עַל כֵּן לֹא הִזְרִיחַ ה' גִּלּוּי שְׁכִינָתוֹ אֶל אוֹתָן שְׁנֵי אֻמּוֹת עַצְמָן, כִּי יָדַע הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵין סוֹפָן לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, וְלֹא בָּא אֲלֵיהֶם כִּי אִם לְבַעֲבוּר שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם פְּתִחוֹן פֶּה לוֹמַר, אִלּוּ הָיָה נוֹתְנָהּ לָנוּ הָיֵינוּ מְקַבְּלִים אוֹתָהּ. עַל כֵּן לֹא הוֹפִיעַ ה' שְׁכִינָתוֹ עַל הָאֻמּוֹת, כִּי לֹא הָיוּ רְאוּיִין לְכָךְ, וְהוֹפִיעַ עֲלֵיהֶם מִן אוֹתָן הַמְּקוֹמוֹת הַמִּתְיַחֲסִים אֶל אוֹתָן הָאֻמּוֹת. וּבְזֶה מְדֻקְדָּק הַלָּשׁוֹן "וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ". אָמְנָם עֲדַיִן אָנוּ צְרִיכִין לְמוֹדִיעַ לָנוּ לָמָּה נָקַט כָּאן זְרִיחָה וְכָאן הוֹפָעָה, וְכָאן הִזְכִּיר "לָמוֹ" אֲבָל בַּהוֹפָעָה לֹא הִזְכִּיר "לָמוֹ". וְנִרְאֶה שֶׁכְּךָ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי לְשׁוֹן זְרִיחָה מָצִינוּ אֵצֶל הַשֶּׁמֶשׁ, כְּמוֹ: "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ" (קהלת א ה), וְכֵן רַבִּים. אֲבָל לְשׁוֹן הוֹפָעָה לֹא מָצִינוּ כִּי אִם אֵצֶל גִּלּוּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ: "יוֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה" (תהלים פ ב). וּלְפִי שֶׁיִּשְׁמָעֵאל עָשָׂה תְּשׁוּבָה אֲבָל לֹא עֵשָׂו, לְכָךְ הִזְרִיחַ מִן שֵׂעִיר הַמִּתְיַחֵס לְעֵשָׂו בִּזְרִיחָה הַנִּמְשָׁלֶת לְזְרִיחַת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, וְרָמַז עוֹד לְעֵשָׂו שֶׁמּוֹנֶה לַחֲמָה. וּלְכָךְ נֶאֱמַר "לָמוֹ", שֶׁאוֹתָהּ זְרִיחָה מוּעֶטֶת הִגִּיעַ לָמוֹ, וְאוּלַי הִזְרִיחַ לָהֶם הַשֶּׁמֶשׁ מַמָּשׁ, אֲבָל לְיִשְׁמָעֵאל שֶׁעָשָׂה תְּשׁוּבָה בְּחַיָּיו הוֹסִיף לְשׁוֹן הוֹפָעָה, דְּהַיְנוּ גִּלּוּי שְׁכִינָתוֹ מֵהַר פָּארָן הַמִּתְיַחֵס אֲלֵיהֶם, אֲבָל לֹא זָכוּ מִכָּל מָקוֹם שֶׁיְּגִיעַ אוֹתוֹ אוֹר גָּדוֹל אֲלֵיהֶם מַמָּשׁ. לְכָךְ לֹא נֶאֱמַר "לָמוֹ", כִּי לֹא הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם אַךְ רָאוּ אֶת הָאוֹר בְּהַר פָּארָן מֵרָחוֹק. אֲבָל עֵשָׂו, לֶהֱיוֹת אוֹתוֹ אוֹר רַק אוֹר הַשִּׁמְשִׁי, עַל כֵּן זָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ מַמָּשׁ. אֲבָל לְיִשְׂרָאֵל בָּא מֵהַר סִינַי בְּלֹא שׁוּם זְרִיחָה וְהוֹפָעָה, כִּי לָאֻמּוֹת הֻצְרַךְ לָבֹא עַל יְדֵי זְרִיחָה וְהוֹפָעָה לְדַבֵּר עִמָּהֶם בְּפָנִים מְאִירוֹת, אוּלַי יִתְפַּתּוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם פִּתְחוֹן פֶּה לוֹמַר, אִלּוּ הָיָה בָּא לָנוּ בְּפָנִים מְאִירוֹת הָיֵינוּ מְקַבְּלִים אוֹתָהּ. אֲבָל יִשְׂרָאֵל שֶׁחִשְׁקָה נַפְשָׁם בַּתּוֹרָה וַאֲהֵבוּהָ מְאֹד, לֹא הֻצְרַךְ לְהַזְרִיחַ וּלְהוֹפִיעַ עֲלֵיהֶם, אֶלָּא "מִסִּינַי בָּא", בִּיאָה בְּעָלְמָא. וּמִתְּחִלָּה יָרַד ה' אֶל

הַר סִינַי וּמִשָּׁם בָּא אֶל יִשְׂרָאֵל, כִּי אוֹתוֹ הָהָר מִתְיַחֵס אֶל יִשְׂרָאֵל, כִּי הוּא הַנָּמוּךְ שֶׁבָּהָרִים וְיִשְׂרָאֵל הַמְעַט מִכָּל הָעַמִּים.

וּכְמוֹ שֶׁאָמְרוּ (אבות א א): מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, וְלֹא אָמְרוּ "עַל סִינַי", אֶלָּא לְפִי שֶׁמֹּשֶׁה לִרֹב עִנְוְתָנוּתוֹ חָשַׁב אֶת עַצְמוֹ לִשְׁפַל אֲנָשִׁים, לוֹמַר מָה אֲנִי שֶׁתִּנָּתֵן תּוֹרָה עַל יָדִי, אַךְ כַּאֲשֶׁר שָׁמַע דְּבַר ה': "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג יב), אָז נָקַט בְּלִבּוֹ, לָמָּה דַּוְקָא עַל הָהָר הַזֶּה, וְכִי אֵין בָּעוֹלָם הָרִים גְּבוֹהִים מִמֶּנּוּ? אֶלָּא שֶׁכְּבָר מִדָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבּוֹחֵר בְּיוֹתֵר בַּשְּׁפָלִים לִשְׁכּוֹן אֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ, הִנֵּה מֵאָז שׁוּב לֹא הָיָה מֹשֶׁה מְסָרֵב בִּשְׁלִיחוּתוֹ, וְהָיָה מְקַבֵּל עָלָיו שֶׁתִּנָּתֵן הַתּוֹרָה עַל יָדוֹ.

לְכָךְ נֶאֱמַר: מֹשֶׁה קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי, כִּי מִן סִינַי לָמַד זֶה שֶׁהוּא רָאוּי לְקַבֵּל הַתּוֹרָה יוֹתֵר מִזּוּלָתוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ רז"ל (מגילה כט.) עַל פָּסוּק "לָמָּה תִרְצַדּוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים" (תהלים סח יז): כֻּלְּכֶם בַּעֲלֵי מוּמִין אֵצֶל הַר סִינַי, כְּמָה דְאַתְּ אָמַר: "אוֹ גִּבֵּן אוֹ דַק" (ויקרא כא כ).

וּמָה מּוּם מָצָא בְּאוֹתָן הֶהָרִים, אוֹ מָה עָנְיַן גִּבֵּן לֶהָרִים, כִּי גִּבֵּן הוּא מוּם שֶׁבַּעֲיָנַיִם, אֶלָּא שֶׁרָמַז כָּאן שֶׁרוֹם לֵב הוּא מוּם גָּדוֹל בְּתוֹרַת ה', וְהֶהָרִים הָאֵלּוּ לִהְיוֹתָם גְּבוֹהִים – מוּם בָּם.

וּכְנֶגֶד זֶה בָּאָדָם, עֵינַיִם רָמוֹת הוּא מוּם שֶׁבָּעַיִן, לְכָךְ מֵבִיא רְאָיָה מִן "אוֹ גִּבֵּן". וְעַל כֵּן אֵין הָרִים אֵלּוּ מִתְיַחֲסִים אֶל יִשְׂרָאֵל כִּי אִם הַר סִינַי, וְעָלָיו יָרַד ה' מִתְּחִלָּה, כִּי בָּזֶה הוֹרָה לָהֶם שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שׁוֹכֵן אֶת דַּכָּא בְּיוֹתֵר, וְיִקְחוּ רְאָיָה מִכָּאן שֶׁלֹּא מֵרֹבְכֶם מִכָּל הָעַמִּים חָשַׁק ה' בָּכֶם כִּי אַתֶּם הַמְעַט, וְעַל כֵּן הַמָּה נָאִים לַתּוֹרָה וְתוֹרָה נָאָה לָהֶם. לְכָךְ נֶאֱמַר: "ה' מִסִּינַי בָּא", וְהוּא בֶּאֱמֶת שֶׁבַח גָּדוֹל זֶה לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיִּהְיוּ רְאוּיִין לְקַבֵּל הַבְּרָכוֹת.

וְאָתָה מֵרִבְבוֹת קֹדֶשׁ. יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁבָּא מִן רִבְבוֹת קֹדֶשׁ מַלְאָכִים אֲשֶׁר אָמְרוּ: חֶמְדָּה גְנוּזָה אַתָּה בָּא לִתְּנָהּ לְבָשָׂר וָדָם. אַךְ מִכָּל מָקוֹם בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵהֶם, לְפִי שֶׁקְּדוֹשִׁים הֵם וְאֵין בָּהֶם יֵצֶר הָרָע וְנִאוּף וּגְזֵלָה. עַל כֵּן מִצַּד הֱיוֹתָם "רִבְבוֹת קֹדֶשׁ" בָּא לְיִשְׂרָאֵל לְהַשְׁלִים חֶסְרוֹנָן וּלְצָרֵף חֲלוּדַת חֹמֶר שֶׁלָּהֶם כַּזָּהָב הַמְצֹרָף בָּאֵשׁ. לְכָךְ נֶאֱמַר: "מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ", כְּדֵי לְצָרְפָם לְבִלְתִּי יִטּוּ לִשְׁמֹאל כִּי אִם לְיָמִין, כִּי לֵב חָכָם לִימִינוֹ (קהלת י ב).

פסוק ג

אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְגוֹ'. יֹאמַר שֶׁאַף בִּזְמַן שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְאֶה חִבָּה אֶל הָעַמִּים, מִכָּל מָקוֹם אֵין דּוֹמָה חִבַּת יִשְׂרָאֵל לְחִבַּת הָעַמִּים, כִּי "כָּל קְדֹשָׁיו" הֵינוּ יִשְׂרָאֵל, קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' (ירמיה ב ג) הֵם "בְּיָדֶךָ", מֻשְׁגָּחִים מִיָּדְךָ יִתְבָּרַךְ, כִּי לֹא מְסָרָתָם אֶל הַנְהָגַת הַמַּעֲרָכָה. "וְהֵם", דְּהַיְנוּ הָעַמִּים, "תֻּכּוּ לְרַגְלֶיךָ", כִּי הֵם מְסוּרִים אֶל הַמַּעֲרָכָה אֲשֶׁר תַּחַת רַגְלָיו יִתְבָּרַךְ. וְהַדִּין נוֹתֵן זֶה, כִּי הָאֻמּוֹת נִדְמֶה לָהֶם לְמַשָּׂא וְטֹרַח דְּבַר ה', זֶהוּ שֶׁאָמַר: "יִשָּׂא מְדַבְּרוֹתֶיךָ", שֶׁכָּל דְּבָרֶיךָ יִשָּׂא, כִּי כְּמַשָּׂא כָּבֵד יִכְבְּדוּ מֵהֶם (תהלים לח ה). אֲבָל

יִשְׂרָאֵל אֵינָן כֵּן, אֶלָּא "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב", אַף עַל פִּי שֶׁצִּוָּה לָנוּ מֹשֶׁה לְאוֹתוֹ דּוֹר, מִכָּל מָקוֹם הִיא מוֹרָשָׁה לְכָל קְהִלַּת יַעֲקֹב שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר, כֻּלָּם קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְהוֹרִישׁ וּלְהַנְחִיל אֶת הַתּוֹרָה לִבְנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם. וְכָל זֶה מוֹרֶה עַל הַהֵפֶךְ, שֶׁאֵין דְּבַר ה' עֲלֵיהֶם לְמַשָּׂא, אֶלָּא קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם בְּשִׂמְחָה לַעֲשׂוֹתוֹ.

וְעוֹד אָמַר: "יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ", אֲפִלּוּ דְּבָרְךָ הַטּוֹב אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּ מִפִּיךָ הֲרֵי הוּא עַל הָעַמִּים לְמַשָּׂא. אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָן כֵּן, אֶלָּא אוֹמְרִים: אֲפִלּוּ הַתּוֹרָה שֶׁצִּוָּה לָנוּ מֹשֶׁה שֶׁלֹּא שָׁמַעְנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, מִכָּל מָקוֹם הִיא מוֹרָשָׁה לְכָל קְהִלַּת יַעֲקֹב. לְפִיכָךְ "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ", דָּוְקָא בְּיִשְׂרָאֵל נוֹדַע אֱלֹהִים לְמֶלֶךְ, אֲבָל לֹא בָּאֻמּוֹת.

פסוק ה

וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ. בֵּין שֶׁקָּאֵי עַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בֵּין עַל מֹשֶׁה, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי יְשֻׁרוּן לְשׁוֹן רְאִיָּה, וּבְנוֹהֵג שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁלִּפְעָמִים אָדָם עוֹלֶה לִגְדֻלָּה אַף אִם אֵינוֹ רָאוּי לָהּ, מִצַּד שֶׁהַבְּרִיּוֹת אֵינָן מַבִּיטִים בּוֹ הֵיטֵב לִרְאוֹת מַה טִּיבוֹ, עַל כֵּן מַנִּיחִין אוֹתוֹ בִּגְדֻלָּתוֹ, כִּי עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ אַחֲרָיו מַה טִּיבוֹ. אֲבָל אִם הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ בְּמַהוּתוֹ כִּי אֵין בּוֹ מַמָּשׁ, יוֹרִידוּהוּ מִגְּדֻלָּתוֹ. אֲבָל מֹשֶׁה אֵינוֹ כֵן, אַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לג ח): "וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה", שֶׁהָיוּ מְדַקְדְּקִים אַחֲרָיו, מִכָּל מָקוֹם לֹא מָצְאוּ בּוֹ שֶׁמֶץ פְּסוּל. לְכָךְ "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ", אֲפִלּוּ בַּמַּבִּיטִים. וּבְדָרְךְ זֶה יִתְפָּרֵשׁ גַּם עַל מַלְכוּת שַׁדַּי, כִּי תָּמִיד הָיוּ מְהֻרְהָרִים אַחֲרָיו בְּכַמָּה נְסְיוֹנוֹת, וּמָצְאוּ בְּכֻלָּם כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ מַלְכָּם.

פסוק ו

יְחִי רְאוּבֵן וְאַל יָמֹת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר. בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה זוֹ הִיא מֵעֵין בִּרְכוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁאָמַר: "יֶתֶר שְׁאֵת וְיֶתֶר עֹז" (בראשית מט ג). הִנֵּה יַעֲקֹב בֵּרְכוֹ בִּשְׁנֵי בְּרָכוֹת, אַחַת נִקְרֵאת "שְׁאֵת", וְאַחַת "עֹז". כִּי הַ"שְׁאֵת" הוּא שֶׁיִּהְיוּ אֲנָשָׁיו רַבִּים עַד שֶׁיִּהְיוּ צְרִיכִין לְמִסְפָּר, כִּי הַדָּבָר שֶׁהוּא רַב הַכְּמוּת צָרִיךְ מִסְפָּר, וְשֶׁיִּהְיוּ אֲנָשָׁיו גִּבּוֹרִים, כִּי רְאוּבֵן שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב עַל הַסָּפָר הָיָה צָרִיךְ לְכָל זֶה, שֶׁיִּהְיוּ אֲנָשָׁיו רַבִּים וְגִבּוֹרִים, כִּי אָז לֹא יָמוּתוּ בַּמִּלְחָמָה. וְהִנֵּה "שְׁאֵת" הוּא לְשׁוֹן מִסְפָּר, כְּמוֹ "כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ" (שמות ל יא), "נְשֹׂא אֶת רֹאשׁ" (במדבר ד כב). וְ"עֹז" הוּא לְשׁוֹן גְּבוּרָה. וְהִנֵּה מִצַּד שֶׁגִּבְלֵבֵל יְצוּעַ אָבִיו הָיָה רָאוּי שֶׁיִּנָּטְלוּ שְׁנֵיהֶם מִמֶּנּוּ, אַךְ מִצַּד הַבְּרָכָה נִתְּנָם לוֹ בְּמַתָּנָה וְאָמַר: בַּדִּין הוּא שֶׁיִּהְיֶה לְךָ "יֶתֶר שְׁאֵת וְיֶתֶר עֹז", יוֹתֵר מִסְפָּר וּגְבוּרָה פִּי שְׁנַיִם עַל כָּל הַשְּׁבָטִים, אַךְ "פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר" (בראשית מט ד), אַל תִּקַּח הַמּוֹתָרוֹת, אֲבָל מִכָּל מָקוֹם שָׁוֶה לְכָל הַשְּׁבָטִים תִּהְיֶה בִּשְׁאֵת וְעֹז. וְזֶה שֶׁגַּם מֹשֶׁה בֵּרְכוֹ בִּגְבוּרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "יְחִי רְאוּבֵן", רוֹצֶה לוֹמַר יִהְיֶה אִישׁ חַי רַב פְּעָלִים בַּמִּלְחָמָה, וְאָז "אַל יָמֹת". "וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר", זֶהוּ עִנְיַן הַשְּׁאֵת שֶׁהִזְכִּירָנוּ.

וְהוֹסִיף "וְאַל יָמֹת", לְפִי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תמיד לב) מָה יַעֲשֶׂה אָדָם וְיִחְיֶה, יָמִית עַצְמוֹ. אֲבָל הוּא יִחְיֶה וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְהָמִית עַצְמוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב (תהלים פט מט): "מִי גֶּבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה מָוֶת", כִּי אִם יִחְיֶה אֶת עַצְמוֹ אָז בְּלִי סָפֵק יָמִית עַצְמוֹ, וְכֵן בְּהֶפֶךְ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין צב.): "יְחִי רְאוּבֵן" בָּעוֹלָם הַזֶּה, "וְאַל יָמֹת" לָעוֹלָם הַבָּא. וּלְפִי שֶׁעוֹלָם הַבָּא נֶעֱלָם, עַל כֵּן נִשְׁאֲרוּ חַיֵּי עוֹלָם הַבָּא בְּדִיּוּק שֶׁל "וְאַל יָמֹת" בָּרָמֶז, וְסָמִיךְ לֵיהּ "וְזֹאת לִיהוּדָה", כִּי גַּם הוּא נִתְבָּרֵךְ בָּעוֹלָם הַבָּא, לְפִי שֶׁהָיוּ עַצְמוֹתָיו מִתְגַּלְגְּלִין, וּכְפֵרוּשׁ רַשִׁ"י. אוֹ לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לג יא): "כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה", וּרְאוּבֵן הָיָה בַּעַל תְּשׁוּבָה, לָכֵךְ נֶאֱמַר: "יְחִי רְאוּבֵן וְגוֹ', וְזֹאת לִיהוּדָה", כִּי מִי גָּרַם לְרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה, יְהוּדָה וְכוּ' (סוטה ז:).

פסוק ז

וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ספרי לג ז) שֶׁרָמַז בָּרָכָה לְשִׁמְעוֹן בְּמַה שֶׁאָמַר: "שְׁמַע ה'" וְגוֹ', כִּי "שִׁמְעִי" נִגְזַר מִלְּשׁוֹן שִׁמְעוֹן, וְהַדָּבָר צָרִיךְ בֵּאוּר. וְהַקָּרוֹב אֵלַי לוֹמַר שֶׁלָּמְדוּ זֶה מִמַּה שֶּׁכָּתוּב "וְזֹאת לִיהוּדָה", שֶׁנִּרְאֶה מְיֻתָּר, כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלִיהוּדָה אָמַר", אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: כִּי בַּקָּשַׁת "וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ" הָיְתָה עַל שִׁמְעוֹן, כִּי יַעֲקֹב אָמַר לוֹ: "וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל", שֶׁיִּהְיוּ מְמֻנִּו מְלַמְּדִים וַעֲנִיִּים, וְהַנָּפוֹץ צָרִיךְ קִבּוּץ אֶל עַמּוֹ, כִּי אַף עַל פִּי שֶׁהָיוּ נְפוּצִים בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, מִכָּל מָקוֹם מִתּוֹךְ שֶׁהוּא נָפוֹץ מְפֻזָּר וּמְפֹרָד מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ וּמִבֵּית אָבִיו, אֵינוֹ אֵצֶל עַמּוֹ. עַל כֵּן הִתְפַּלֵּל עָלָיו יְהוּדָה וְאָמַר: אָנָּא ה', תְּבִיאֶנּוּ אֶל עַמּוֹ וּמוֹלַדְתּוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה נָפוֹץ עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ.

וְיָדוּעַ שֶׁלִּתְפִלָּה זוֹ הָיָה גַּם יְהוּדָה צָרִיךְ, כַּמּוּבָן מִתּוֹךְ שְׁנֵי פֵּרוּשֵׁי רַשִׁ"י הַסּוֹבֵר שֶׁתְּפִלַּת "וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ" קָאֵי עַל יְהוּדָה. וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁיְּהוּדָה הִתְפַּלֵּל תְּפִלָּה זוֹ עַל שִׁמְעוֹן, וְכָל הַמִּתְפַּלֵּל עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ דָּבָר הוּא נַעֲנֶה תְּחִלָּה (ב"ק צב), וְאִם כֵּן אוֹתָהּ תְּפִלָּה שֶׁהִתְפַּלֵּל יְהוּדָה עַל שִׁמְעוֹן הִיא שֶׁעָמְדָה גַּם לוֹ. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וְזֹאת לִיהוּדָה", אוֹתָהּ תְּפִלָּה שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל שִׁמְעוֹן עָמְדָה גַּם לִיהוּדָה. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וַיֹּאמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה", אוֹתוֹ קוֹל שֶׁיִּתְפַּלֵּל בּוֹ עַל שִׁמְעוֹן, "וְאֶל עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ", רְצוֹנוֹ לוֹמַר לִיהוּדָה, כִּפְשׁוּטוֹ, לְפִי שֶׁבְּאוֹתוֹ קוֹל הִתְפַּלֵּל עַל שִׁמְעוֹן, עַל כֵּן דִּין הוּא שֶׁיִּהְיֶה הוּא נַעֲנֶה תְּחִלָּה וְתָבִיא גַּם אוֹתוֹ אֶל עַמּוֹ. וּלְפִי שֶׁתְּפִלָּה זוֹ עָמְדָה לִשְׁנֵיהֶם, עַל כֵּן אָמַר אַחַר כָּךְ: "יָדָיו רַב לוֹ", הוֹסִיף מִלַּת "לוֹ", כִּי בְּרָכָה זוֹ הָיְתָה לוֹ לְבַדּוֹ וְלֹא הָיָה לְשִׁמְעוֹן צָרֶךְ בִּבְרָכַת יָדָיו רַב לוֹ. רַק לִיהוּדָה שֶׁהָיָה מֶלֶךְ הָיָה צָרִיךְ בִּבְרָכָה זוֹ.

פסוק ח

וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ וְגוֹ'. לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב קִלְלוֹ וְאָמַר: "אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשְׁתָה" (בראשית מט ז), וְאוּלַי מֵאוֹתָהּ קְלָלָה נִכְשַׁל מֹשֶׁה בְּכַעֲסוֹ בְּאָמְרוֹ: "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים" (במדבר כ י). עַל כֵּן אָמַר מֹשֶׁה שֶׁדִּבְרֵי יַעֲקֹב נִתְאַמְּתוּ כְּבָר אֲצִלוֹ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה עוֹד כָּזֹאת בְּשֵׁבֶט לֵוִי, לְפִי שֶׁהֵם מוֹרִים הוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל, וְכָל כַּעַס מֵבִיא לִידֵי טָעוּת. עַל כֵּן הִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה וְאָמַר לְלֵוִי: "תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ", שֶׁתְּאִיר לוֹ הַדֶּרֶךְ שֶׁלֹּא יִכָּשֵׁל עוֹד בְּכַעֲסוֹ. וְאִם תֹּאמַר, וּמָה אֵעֶשֶׂה לְדִבְרֵי אַבָּא יִשְׂרָאֵל סָבָא שֶׁקִּלֵּל אַפָּם? עַל זֶה אָמַר: "אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה" וְגוֹ', כִּי שָׁם כְּבָר נִתְקַיְּמָה קִלְלָתוֹ, וּמֵעַתָּה תִּכְלֶה הַשָּׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ. וּמַה שֶּׁקָּרָה לְמֹשֶׁה יִהְיֶה כַּפָּרָה עַל כָּל הַשֵּׁבֶט, כִּי דַּי בָּזֶה כְּשֶׁנִּתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי הַזָּקֵן, וְשׁוּב לֹא תִּקָּרֵאנָה כָּאֵלֶּה עוֹד, יַעַן כִּי אוֹתוֹ שֵׁבֶט מוֹרֶה הוֹרָאָה בְּיִשְׂרָאֵל.

פסוק ט

הה֗אֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְגוֹ'. כִּי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מגילה יז עי"ש) כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה פָּטוּר מִן כִּבּוּד אָב וָאֵם, וּרְאָיָה מִיַּעֲקֹב שֶׁלֹּא נֶעֱנַשׁ עַל אוֹתָן אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנִים שֶׁהָיָה נִטְמָן בְּבֵית שֵׁם וְעֵבֶר, שֶׁלֹּא קַיְּמוּ בָּהֶם מִצְוַת כִּבּוּד אָב וָאֵם. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו", שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ לִרְאוֹת אַחֵרֵיהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁגַּם "אֶת אֶחָיו לֹא הִכִּיר", אֵינוֹ צָרִיךְ לְדַעַת מִמֶּנּוּ, "וְאֶת בָּנָיו לֹא יָדָע", כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת עֵירוּבִין (כב.): מַאי דִּכְתִיב "שְׁחוֹרוֹת כָּעוֹרֵב"? רָבָא אָמַר: בְּמִי אַתָּה מוֹצֵא הַתּוֹרָה, בְּמִי שֶׁנַּעֲשָׂה אַכְזָרִי עַל בָּנָיו כָּעוֹרֵב. כִּי הָא דְּרַב אַדָּא בַּר מַתְנָא, כִּי הֲוָה אָזֵיל לְבֵי רַב, אָמְרָה לֵיהּ דְּבֵיתְהוּ: יְנוֹקֵי מַאי נַעֲבֵיד לְהוּ? אָמַר לָהּ: אֵיפָא קַרְמֵי בְּאַגְמָא. זֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן: "וְאֶת בָּנָיו לֹא יָדָע", שֶׁגַּם אֶת בָּנָיו יַעֲשֶׂה עַצְמוֹ כְּלֹא יוֹדֵעַ, וְכָל כָּךְ לָמָּה, "כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ, יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב" וְגוֹ', רְצוֹנוֹ לוֹמַר מִצַּד שֶׁהֵם צְרִיכִין לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה תָּמִיד עַל כֵּן גַּם "אֶת בָּנָיו לֹא יָדָע" כָּאָמוּר.

יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְגוֹ'. כִּי הָעוֹסֵק בְּתוֹרַת קָרְבָּנוֹת כְּאִלּוּ הִקְרִיבָם (מנחות קי). "בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ", כֹּחוֹ, כִּי הַתּוֹרָה מַתֶּשֶׁת כֹּחוֹ שֶׁל אָדָם, עַל כֵּן אָמַר: "בָּרֵךְ ה' חֵילוֹ", הַיְנוּ כֹּחוֹ. "וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה", שֶׁיַּעֲסוֹק בַּתּוֹרָה כְּדֵי לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת. "מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו" וְגוֹ', כִּי אִם פָּגַע בְּךָ מְנַוָּל זֶה, הַשּׂוֹנֵא הַפְּנִימִי שֶׁנִּקְרָא מְנַוָּל, מָשְׁכֵהוּ לְבֵית הַמִּדְרָשׁ (סוכה נב:).

פסוק יב

לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֹּון לָבֶטַח עָלָיו. לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר: "בִּנְיָמִן זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד" וְגוֹ' (בראשית מט כז), וְהַטּוֹרֵף טֶרֶף אֵינוֹ אוֹכְלוֹ בְּבֶטַח, כִּי לִבּוֹ נוֹקְפוֹ פֶּן יֵחָזֵור עָלָיו זֶה שֶׁחָטָפוֹ מִמֶּנּוּ, עַל כֵּן אָמַר: "יִשְׁכֹּון לָבֶטַח עָלָיו", וּמִלַּת "עָלָיו" חוֹזֵר עַל אוֹתוֹ שֶׁלָּל

שֶׁהִזְכִּיר יַעֲקֹב. וּלְפִי שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר: "בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל", וּפֵרֵשׁ הַתַּרְגּוּם שֶׁקָּאֵי עַל הַקָּרְבָּנוֹת שֶׁמַּקְרִיבִין עֶרֶב וָבֹקֶר בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁבְּחֶלְקוֹ, עַל זֶה הוֹסִיף לוֹמַר: "חֹפֶף עָלָיו כָּל הַיּוֹם", שֶׁלֹּא יֶחֱרַב כְּמוֹ שִׁילֹה וְנוֹב וְגִבְעוֹן, אֶלָּא תָּמִיד תִּשָּׁאֵר הַשְּׁכִינָה בְּבֵית עוֹלָמִים. "וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן", כִּי שָׁם הָיוּ נוֹשְׂאֵי הָאֲפוֹד, כִּי הַשְּׁכִינָה הָיְתָה בָּאוּרִים וְתֻמִּים שֶׁנִּשָּׂא הַכֹּהֵן בֵּין שְׁתֵּי כְתֵפָיו, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן".

פסוק יג

וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת ה' אַרְצוֹ. בְּרָכָה זוֹ הִיא מַמָּשׁ מֵעֵין בִּרְכַּת יַעֲקֹב שֶׁבֵּרְכוֹ בְּרִבּוּי הַתְּבוּאוֹת, עַל שֶׁהָיָה זָן וּמְפַרְנֵס אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְהוֹסִיף כָּאן מִמֶּגֶד תְּבוּאוֹת שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ, כִּי כְּבָר נִשְׁתַּעְבְּדוּ לוֹ בַּחֲלוֹמוֹ, "וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ" וְגוֹ' (בראשית לז ט).

וּמֵרֹאשׁ הָרְרֵי קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם. מַה שֶּׁלֹּא הִזְכִּיר לְשׁוֹן "מֶגֶד" אֵצֶל הָרְרֵי קֶדֶם, נוֹכַל לוֹמַר שֶׁרָמַז שֶׁכָּל זְכוּת אָבוֹת וְהָאִמָּהוֹת תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף, כִּי אַבְרָהָם וְשָׂרָה לֹא יָלְדוּ כִּי אִם יִצְחָק, וְיִצְחָק אַף עַל פִּי שֶׁהוֹלִיד עֵשָׂו וְיַעֲקֹב מִכָּל מָקוֹם "כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" (שם כא יב), בְּמִקְצָת זַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק וְלֹא בְּכָל זַרְעוֹ, וְאִם כֵּן יַעֲקֹב עִקַּר תּוֹלְדוֹתָיו. וּבְיַעֲקֹב כְּתִיב (שם לז ב): "אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף", אִם כֵּן יוֹסֵף עִקַּר תּוֹלְדוֹת כֻּלָּם. לְכָךְ כָּל זְכוּת אָבוֹת וְאִמָּהוֹת הַמְכֻנִּים בְּהָרִים וּגְבָעוֹת – הַכֹּל שַׁיָּךְ לְיוֹסֵף. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּמֵרֹאשׁ הָרְרֵי קֶדֶם", כִּי הָאָבוֹת קָדְמוּ לְעוֹלָם וּזְכוּתָם יַעֲמֹד לוֹ לְנַגַּח כָּל אַפְסֵי אָרֶץ, כִּי לַאֲנָשִׁים הַמִּלְחָמָה וְלֹא לַנָּשִׁים, אֲבָל הַנָּשִׁים מְסֻגָּלִים בַּעֲשִׂיַּת פְּרִי הַבֶּטֶן, עַל כֵּן זְכוּתָם יַעֲמֹד לוֹ לִהְיוֹת אַרְצוֹ מְלֵאָה מְגָדִים. וְזֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם". וְזֶהוּ שֶׁבֵּאֵר שְׁנֵי מִינֵי בְּרָכָה אֵלּוּ בְּאָמְרוֹ "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ", כִּי זֶה עִנְיַן רִבּוּי תְּבוּאוֹת, שֶׁבִּזְכוּת הָאִמָּהוֹת גִּבְעוֹת עוֹלָם. כִּי רַב תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר (משלי יד ד). "וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו", זֶהוּ עִנְיַן נִצָּחוֹן בַּמִּלְחָמָה, שֶׁבִּזְכוּת רֹאשׁ הָרְרֵי קֶדֶם.

וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם. כִּי שְׁמוֹ עַל שֵׁם "כִּי הִפְרַנִי אֱלֹהִים" (בראשית מא נב). וְנִתְּנוּ לוֹ הָרְבָבוֹת מִן בִּרְכַּת יַעֲקֹב, וּשְׁמוֹ מוֹרֶה עַל רִבּוּי הַפֵּרוֹת וְעַל רִבּוּי יוֹצְאֵי יֵרֵכוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּמְנַשֶּׁה, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְהֵם אֶלְפֵי מְנַשֶּׁה".

פסוק יח

וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ. לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב בֵּרְכָם: "זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים", עוֹסֵק בִּסְחוֹרָה, וְ"יִשָּׂשכָר חֲמוֹר גָּרֶם", עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, נִמְצָא זֶה יוֹצֵא לִסְחוֹרָה וְזֶה יוֹשֵׁב אֹהָלִים. וְשָׁמַעְתִּי, לְפִי שֶׁהַמָּמוֹן אֵין לוֹ שׁוּם שְׁלֵמוּת כִּי אִם עַל יְדֵי הוֹצָאָה, כִּי הַהוֹצָאָה טוֹב בּוֹ מֵהַקִּבּוּץ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ". אֲבָל שְׁלֵמוּת הַתּוֹרָה הוּא גַּם "בְּאֹהָלֶיךָ", כִּי אֵין שְׁלֵמוּתָהּ תְּלוּי בַּהוֹצָאָה, לְכָךְ נֶאֱמַר: "וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ". וְעוֹד,

שֶׁקְּנִין הַמָּמוֹן הוּא חוּץ מִמֶּנּוּ וְאֵינוֹ דָּבֵק בּוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר בּוֹ לְשׁוֹן יְצִיאָה, אֲבָל קִנְיַן הַתּוֹרָה מִתְעַצֵּם וְדָבֵק בּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד בְּאָהֳלוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר: "בְּאָהֳלֶיךָ". וְיֵשׁ אוֹמְרִים, לְפִי שֶׁכָּל הוֹלֵךְ בְּסַחוֹרָה אֵינוֹ שָׂמֵחַ עֲדַיִן בְּצֵאתוֹ לַדֶּרֶךְ, כִּי לֹא יֵדַע אִם יַרְוִיחַ אוֹ לֹא, אֲבָל לְזִבּוּלֵן אָמַר שֶׁיִּשְׂמַח גַּם בְּצֵאתוֹ לַדֶּרֶךְ, כִּי נָכוֹן לִבּוֹ בָּטוּחַ שֶׁיַּשְׂכִּיל בְּכָל דְּרָכָיו, לְפִי שֶׁ"יִּשָּׂשכָר בְּאָהֳלֶיךָ", עוֹסֵק בַּתּוֹרָה עָלָיו, וּזְכוּתוֹ יַעֲמֹד גַּם לוֹ, יַעַן כִּי זְבוּלֵן הָיָה נוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל יִשָּׂשכָר.

עַמִּים הַר יִקְרָאוּ. רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁיִּקְרְאוּ אֱלֹהֵי זְבוּלֵן וְיִשָּׂשכָר "הַר", כִּי כְּמוֹ הָהָר הַטּוֹב וְהַלְּבָנוֹן מַקְרִיבִים בּוֹ זְבָחִים לַה', כְּךָ בִּשְׁנֵי אֱלֹהֵיהֶם גַּם "שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק", כִּי זְבוּלֵן הָעוֹסֵק בְּפִרְקְמַטְיָא וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל יִשָּׂשכָר, אֵין לְךָ צְדָקָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (ישעיה לב כ): "אַשְׁרֵיכֶם זֹרְעֵי עַל כָּל מָיִם", וְאֵין זְרִיעָה אֶלָּא צְדָקָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הושע י יב): "זִרְעוּ לָכֶם לִצְדָקָה", וְאֵין מַיִם אֶלָּא תּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה נה א): "הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם". וְרָצָה בָּזֶה שֶׁהַזְּרִיעָה שֶׁהִיא עַל כָּל מַיִם וְהִיא הַמַּחֲזִיק יְדֵי לוֹמְדֵי תּוֹרָה, אֵין לְךָ צְדָקָה כְּמוֹתָהּ, וּכְתִיב (משלי כא ג): "עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַה' מִזָּבַח", אִם כֵּן דִּין הוּא לִקְרֹא לְאֹהֶל זְבוּלֵן "הַר", כִּי הָעוֹלֶה אֵלָיו כְּעוֹלֶה לְהַר ה' שֶׁמַּקְרִיבִין בּוֹ עוֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים, כִּי גַּם בְּאָהֳלוֹ מַקְרִיבִין זִבְחֵי צֶדֶק. וְכֵן אָהֳלוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר שֶׁעוֹסְקִים בּוֹ בַּתּוֹרָה, וְכָל הָעוֹסֵק בְּתוֹרַת עוֹלָה כוּ', לְכָךְ רָאוּי לִקְרֹא לְאָהֳלוֹ "הַר הַקֹּדֶשׁ", כִּי גַּם "שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק".

כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ וְגוֹ'. כִּי הֵיוּ זוֹכִים בָּעוֹלָם הַזֶּה וּבָעוֹלָם הַבָּא, כִּי בָּעוֹלָם הַזֶּה "שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ", וְלָעוֹלָם הַבָּא "שְׁפוּנֵי טְמוּנֵי חוֹל", רָמַז לְרֹב טוּב הַצָּפוּן לַצַּדִּיקִים לָעוֹלָם הַבָּא. וְרָמַז עוֹד לְהַשְׁגַּת הַחָכְמָה שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ (ישעיה יא ט): "וּמָלְאָה הָאָרֶץ דֵּעָה אֶת ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים". זֶהוּ שֶׁאָמַר: "כִּי שֶׁפַע יַמִּים יִינָקוּ", וַיְשַׁגּוּ סוֹדוֹת הַתּוֹרָה הַנַּעֲלָמִים, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּשְׁפוּנֵי טְמוּנֵי חוֹל", מָשָׁל עַל הַדְּבָרִים הַטְּמוּנִים וּסְפוּנִים, שָׁם יִמְצְאוּ בִּינָה וְהַשְׂכֵּל.

פסוק כ

וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד וְכוּ'. לְפִי שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "צִדְקַת ה' עָשָׂה" וְגוֹ', וּלְעוֹשֶׂה צְדָקָה שַׁיָּךְ לְשׁוֹן "גָּד", גּוֹמֵל דַּלִּים, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַרְחִיב לוֹ כְּהֶנָּה וְכֶהֱנָּה פִּי שְׁנַיִם כִּכְפָלַיִם, וּבְזָכוּת זֶה "כְּלָבִיא שָׁכַן וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד", כְּאָמְרוּ רז"ל (ב"ק יז): כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים, אוֹיְבִים נוֹפְלִים לְפָנָיו חֲלָלִים כוּ'. וַעֲדַיִן לֹא פֵּרַשׁ מָה הַצְּדָקָה שֶׁעָשָׂה גָּד, עַל כֵּן אָמַר: "וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ", כִּי הוּא בְּעַצְמוֹ רָאָה לִפְסוֹק עַל עַצְמוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה מְחֻיָּב לַעֲשׂוֹתוֹ מִצַּד הַדִּין. וּמַהוּ שֶׁפָּסַק עַל עַצְמוֹ? "וַיַּרְא רֵאשִׁית לוֹ", כִּי פָּסַק עַל עַצְמוֹ לָצֵאת בְּרֹאשׁ הֶחָלוּץ, כִּי סָמַךְ עַל זְכוּת שֶׁבְּחֶלְקוֹ נִקְבַּר מְחֹקֵק, שֶׁתִּהְיֶה אַרְצוֹ יוֹשֶׁבֶת בְּהַשְׁקֵט

וּבְמִנּוּחָה כָּל זְמַן שֶׁיִּהְיוּ הַמָּה בַּמִּלְחָמָה. "וַיֶּתֶא רָאשֵׁי עָם", בְּרֹאשׁ הֶחָלוּץ, כִּי בָּזֶה עָשָׂה צְדָקַת ה', כְּמוֹ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָשָׂה צְדָקָה זוֹ עִם יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות יג כא): "וַה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם" וְגוֹ', כָּךְ גַּם הַמָּה עָשׂוּ צְדָקָה זוֹ. אֲבָל "וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל", כִּי כְּפִי שֹׁרֶשׁ הַמִּשְׁפָּט לֹא הָיוּ צְרִיכִין לֵילֵךְ כִּי אִם עִם יִשְׂרָאֵל בְּשָׁוֶה, וְעַל צַד הַצְּדָקָה קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לָצֵאת בְּרֹאשׁ הֶחָלוּץ.

וְגַם לְדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים "וַיֶּתֶא רָאשֵׁי עָם" עַל מֹשֶׁה, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, כִּי בְּכָל מִלְחָמָה הָלַךְ מֹשֶׁה לִפְנֵיהֶם, וְכָךְ צִוָּה גַּם לִיהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג כח): "כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם". וּמִכָּל מָקוֹם בְּכָל מִשְׁפָּטָיו הָיָה עִם יִשְׂרָאֵל שָׁוֶה לָהֶם, כִּי לֹא הָיָה מְבַקֵּשׁ קְדִימָה עֲלֵיהֶם. וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר "וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד", לְפִי שֶׁעוֹר בְּעַד עוֹר וְגוֹ', כְּשֶׁמַּכִּים בְּחֶרֶב מִלְמַעְלָה, אָז הַמַּכָּה מֵרִים יָדוֹ לְהַצִּיל בָּהּ אֶת רֹאשׁוֹ, וְאָז הוּא חוֹתֵךְ תְּחִלָּה לִשְׁנַיִם הַיָּד וְאַחַר כָּךְ הַקָּדְקֹד, כִּי הַחֶרֶב יַעֲבֹר דֶּרֶךְ שְׁנֵיהֶם. לְכָךְ הִקְדִּים זְרוֹעַ לְקָדְקֹד, וּמְיֻשָּׁב לְשׁוֹן "אַף".

פסוק כב

לְדָן אָמַר דָּן גּוּר אַרְיֵה. לְפִי שֶׁיַּעֲקֹב אָמַר "דָּן יָדִין עַמּוֹ", וְכָל דַּיָּן צָרִיךְ לִהְיוֹת גִּבּוֹר כָּאֲרִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (שמות יח כא): "וְאַתָּה תֶּחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל", שֶׁלֹּא יָגוּר מִן בַּעֲלֵי דִינִין אִם יֵשׁ בָּהֶם אֵיזֶה אֵלֶם. עַל כֵּן אָמַר לְדָן שֶׁיִּהְיֶה "גּוּר אַרְיֵה יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן", הַבָּשָׁן הוּא מְקוֹם חַיּוֹת רָעוֹת הַטּוֹרְפִים, כְּדִ הַדַּיָּן כָּל קִלּוּסוֹ מִן פְּרוֹת הַבָּשָׁן לְהַצִּיל טֶרֶף מִיָּדָם. עַל כֵּן צָרִיךְ הַדַּיָּן לִהְיוֹת גַּם הוּא לְבָבוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה.

פסוק כג

וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן. יַעֲקֹב בֵּרְכוֹ בִּבְרָכַת "אַיָּלָה שְׁלוּחָה הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר", שֶׁפֵּרוּתָיו מְמַהֲרִים לְהִתְבַּשֵּׁל, וְעַל כֵּן מְבִיאִים מֵאַרְצוֹ בִּכּוּרִים תְּחִלָּה. זֶהוּ שֶׁאָמַר: "הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר", כִּי בַּהֲבָאַת בִּכּוּרִים מְשַׁבְּחִים וּמוֹדִים לַה'. לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן, עַל יְדֵי שֶׁהוּא "שְׂבַע רָצוֹן", כִּי הִשְׂבִּיעוֹ ה' כָּל רְצוֹנוֹ, עַל כֵּן הוּא "מָלֵא בִּרְכַת ה'", כִּי הוּא יְבָרֵךְ אֶת ה' תְּחִלָּה עַל יְדֵי הֲבָאַת בִּכּוּרִים. כִּי בִּמְקוֹם שֶׁאָמַר יַעֲקֹב: "הַנּוֹתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר", אָמַר כָּאן: "וּמָלֵא בִּרְכַת ה'". "יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה", שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵלֶק בְּיָם כִּנֶּרֶת וּבַדָּרוֹם.

פסוק כד

וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר. לְפִי שֶׁבִּלְּדָתוֹ כְּתִיב (בראשית ל יג): "בְּאָשְׁרַי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת", עַל כֵּן הוֹסִיף לוֹמַר שֶׁגַּם מִבָּנִים יִהְיֶה מְבֹרָךְ וּמְאֻשָּׁר, כִּי גַּם בֵּן גַּם בַּת כֻּלָּם יְאַשְּׁרוּהוּ וִיבָרְכוּהוּ.

וּמַה שֶּׁנֶּאֱמַר **וּטְבֻלְמֵיךְ דְּבָאֵךְ**. רֶמֶז לְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין כד:): שֶׁמֶן שֶׁסָּכְתָה לִי אִמִּי בִּילְדוּתִי הוּא שֶׁעָמַד לִי בְּזִקְנוּתִי, עַל כֵּן אָמַר כָּאן: "וּטְבֻל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ", וְעַל יְדֵי

הַשֵּׁמֶן יִהְיֶה חָזָק וּבָרִיא אוּלָם בִּימֵי הַזִּקְנָה כְּמוֹ בִּילְדוּתוֹ, זֶהוּ שֶׁאָמַר: "וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ". וּלְדַעַת הָאוֹמְרִים שֶׁאָשֵׁר נִתְבָּרֵךְ בְּבָנִים הַרְבֵּה עַל יְדֵי שֶׁקִּיֵּם מִצְוַת פְּרִיָּה וּרְבִיָּה בְּבַחֲרוּתוֹ וּבְזִקְנוּתוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יא ו): "בַּבֹּקֶר זְרַע אֶת זַרְעֶךָ וְלָעֶרֶב" וְגוֹ', זֶהוּ שֶׁאָמַר "וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ", וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שֶׁבָּא לְהַשְׁווֹת יְמֵי הַזִּקְנָה לִימֵי הַנְּעוּרִים.

פרק לד

פסוק יב

לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל. שְׁמַעְתִּי אוֹמְרִים טַעַם עַל מַה שֶּׁהַתּוֹרָה מַתְחֶלֶת בְּבֵי"ת וּמְסַיֶּמֶת בְּלָמֶ"ד, לְפִי שֶׁכָּל אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל יוּ"ד וָ"ו הֵ"א, אִם תִּסְמֹךְ אַחַת מֵהֶם אֶל בֵּי"ת אוֹ אֶל לָמֶ"ד, יִהְיֶה מִמֶּנּוּ תֵּבָה אַחַת שְׁלֵמָה, וְהֵם: בִּי, בּוֹ, בָּהּ, לִי, לוֹ, לָהּ. מַה שֶּׁלֹּא תִּמְצָא כֵּן בְּכָל אָלֶ"ף בֵּי"ת אַחֵר שֶׁיִּהְיֶה תֵּבָה שְׁלֵמָה מִכָּל הַשִּׁלְשָׁה אִם יִסְמְכוּ לְאֵיזֶה אוֹת, כְּגוֹן לַעֲשׂוֹת מִן אָלֶ"ף אִי אוֹ אָהּ, שֶׁהֲרֵי אָהּ אֵינוֹ תֵּבָה, וְכֵן לַעֲשׂוֹת מִן מֶ"ם מִי מוּ, שֶׁהֲרֵי מוּ אֵינוֹ תֵּבָה. וְהַבֵּאוּר לָזֶה הוּא שֶׁבָּזֶה נִרְמַז שֶׁתֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ הַכֹּל תָּלוּי בּוֹ יִתְבָּרַךְ, וְשֶׁלּוֹ הַכֹּל. וְתֹאַר הַבֵּי"ת שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר בַּעֲדוֹ וְאוֹמֵר "בִּי", רוֹצֶה לוֹמַר הַכֹּל תָּלוּי בִּי, וְנִבְרָאִיו אוֹמְרִים "בּוֹ", שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ יִתְבָּרַךְ. וּלְשׁוֹן "בּוֹ" "בָּהּ" הֵינוּ דְּכַר וְנֻקְבָא שֶׁהִזְכִּירוּ חַכְמֵי הָאֱמֶת הַמְקֻבָּלִים. וְכֵן הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אוֹמֵר: לִי תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ, וְנִבְרָאָיו אוֹמְרִים כִּי לוֹ יִתְבָּרַךְ תֵּבֵל וּמְלוֹאָהּ. וְכֵן "לָהּ" בְּדָרְךְ שֶׁנִּתְבָּאֵר, וְהַכֹּל עִנְיָן אֶחָד, כִּי לְפִי שֶׁהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ יִתְבָּרַךְ, עַל כֵּן הַכֹּל לוֹ יִתְבָּרַךְ. וְזֶה רָמַז עַל אַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא יְסוֹד הַתּוֹרָה. וְדָבָר זֶה הַפּוֹתֵחַ וְהַסּוֹגֵר, עַל כֵּן פָּתַח הַתּוֹרָה בְּבֵי"ת וּמְסַיֶּמֶת בְּלָמֶ"ד, לְהוֹרוֹת כִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ הַפּוֹתֵחַ וְהַסּוֹגֵר, וְהַכֹּל תָּלוּי בּוֹ בְּשִׁמּוֹ יִתְבָּרַךְ כָּאָמוּר.

נִשְׁלַם סֵפֶר אֵלֶּה הַדְּבָרִים, בְּעֶזְרַ יוֹצֵר כָּל יְצוּרִים.